

► **MIGRAȚIA
ÎN CONTEXT GLOBAL**

Cristian Bocancea

Bogdan Ștefanachi

Ciprian Nițu

► **POLITICI DE INTEGRARE
A MIGRANȚILOR**

Sebastian Năstută

Ancuța-Daniela Tompea

Daniela Cervinski

Oana Surugiu

Esther Aretxabala

Wadim Strielkowski

Dana Bădulescu

► **MIGRANȚI ROMÂNI,
CETĂȚENI EUROPENI**

Sabin Drăgulin

Silvia Bocancea

Ilarion Țiu

Dan Drugă

Dana Larisa Drugă

Vladislav Șaran

Ioana (Cristea) Drăgulin

Cătălina-Felicia Comănesci

Tudor Pitulac

Cristina Teodorescu

Gabriel Girigan

Cristina-Elena
Ciuntuc (Andriuță)

► **EVENIMENT**

► **SEMNALE**

VOLUM XIX
NUMĂRUL 12 (166)
DECEMBRIE 2011

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

Honore Daumier

Migrația.
Noile dimensiuni
ale unui vechi fenomen

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

**Fundația
Societatea Civilă**

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EBSCO
PUBLISHING

ProQuest®

 SCIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 12 (166), decembrie 2011

Acest număr a apărut cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative și al Facultății de Asistență Socială din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași.
Articolele publicate au fost prezentate în cadrul Conferinței Internaționale „Migrația. Noile dimensiuni ale unui vechi fenomen”, care a avut loc în data de 3 noiembrie 2011, la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, coordonatori: conf.univ.dr. Sorin Bocancea și conf.univ.dr. Anca Tompea

Migrația în context global

Migrație, aculturație și valori politice 3
Cristian Bocancea

Globalizare, Dezvoltare și Securitate Umană..... 13
Bogdan Ștefanachi

Imigrație, cosmopolitism și deschiderea granițelor..... 24
Ciprian Nițu

Politici de integrare a migranților

Who is afraid of immigrants? Social predictors of fear of immigrants in Europe..... 35
Sebastian Năstuță și Ancuța-Daniela Tompea

Migrație și Integrare. Fenomenul imigraționist și impactul programelor de integrare asupra resortisanților țărilor terțe în România 45
Daniela Cervinski

Between Assimilation and Accommodation: Migration and Translation Policies in Post-Communist Romania..... 56
Oana Surugiu

Work Integration Social Enterprises. Devices for the promotion of social inclusion and labour activation of the most vulnerable immigrants. The case of the Basque Country 64
Esther Aretxabala

Roma migrations in Central and Eastern Europe: from the Middle Ages until nowadays a case study of Czech-Slovak Roma migration trends and flows..... 78
Wadim Strielkowski

Rushdie The 'Translated Man' 87
Dana Bădulescu

Migranți români, cetățeni europeni

Fluxul migrațional din perspectivă istorică.
Studiu de caz: Români din Italia (1990-2010) 97
Sabin Drăgulin

Migrația românească de tipul „one way ticket” de la începutul secolului XX..... 105
Silvia Bocancea

Migrația ilegală a românilor în anul 1989. Aspecte socio-demografice..... 116
Ilarion Țiu

Legislația Uniunii Europene în domeniul migrației..... 123
Dan Drugă

Managementul fluxurilor migraționiste în Uniunea Europeană..... 132
Dana Larisa Drugă

Migrația forței de muncă în Uniunea Europeană. Impuls al dezvoltării generale.....	141
<i>Vladislav Șaran</i>	
Politica și emigrația românească din Italia	
Studiu de caz: Partidul Românilor din Italia – Identitatea Românească	148
<i>Ioana (Cristea) Drăgulin</i>	
Imaginea imigranților români în presa internațională: mit sau realitate?	156
<i>Cătălina-Felicia Comăneci</i>	
Principiul orașelor comunicante. Dimensiuni ale migrației urban-urban în debutul	
anilor '90 în România	165
<i>Tudor Pitulac</i>	
Migrația medicilor români: un studiu calitativ asupra percepțiilor medicilor	
care au profesat în străinătate.....	176
<i>Cristina Teodorescu</i>	
Efecte socio-economice ale migrației după 1989	
Studiu de caz: Feldru, Transilvania	184
<i>Gabriel Girigan</i>	
Aspecte ale migrației din perspectiva cărturarului Adrian Marino	192
<i>Cristina-Elena Ciuntuc (Andriuță)</i>	
Eveniment	
Evoluția migrației, în dezbatere la UPA	199
<i>Suzana Semeniuc și Andrei Cucu</i>	
Semnale	204
Index de autori	205
Summary	207

Migrație, aculturație și valori politice

■ CRISTIAN BOCANCEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Contemporary migration flows create deep processes of acculturation whose consistency, stability and finality are based on a symbolical and subjective arsenal, represented by the democratic values promoted by the Western world. Besides the demographic and economic changes brought by the current population movements (real or virtual) there is also a noticeable cultural change which affects the depths of societies (regardless of whether these movements are emigrations or immigrations) and which refer to the birth or the consolidation of a lifestyle based on the aspiration to prosperity, personal freedom and democracy, beyond racial, ethnic, religious, etc. differences.

Keywords

Acculturation; Western episteme; migration; virtual migration; political values

Introducere

Punerea în relație a conceptelor de *migrație*, *aculturație* și *valori politice*, cu realitățile lor corelative, are deopotrivă un suport empiric și unul teoretic (la limită chiar filosofic), iar rezultatul unei asemenea juxtapuneri dinamice este în același timp un produs cognitiv de tipul *diagnosticului social* și unul *metodologic-euristic*. Selectarea celor trei concepte ține de avansarea următoarei ipoteze: în lumea contemporană, fluxurile migratorii determină profunde procese de aculturație, a căror consistență, stabilitate și finalitate se întemeiază pe un arsenal simbolic și subiectiv, reprezentat de valorile democratice promovate de Occident. Nu neglijăm, desigur, elementele de cultură materială prezente cu prisosință în fenomenul de aculturație; dar în acest studiu ne limităm la componenta axiologică pe care o angajează și pe care se sprijină.

În toate epocile, migrația a generat sinteze etnice și religioase, schimbări economice și reasezări ale raporturilor de forță la nivel regional și global, toate acestea presupunând aculturație și schimburi de valori sau modele politice. În prezent, însă, pe lângă aceste rezultate constante ale fenomenului migraționist, identificăm un „produs” inexistent altădată: *globalizarea paradigmei democratice*. Altfel spus, pe lângă importante schimbări de ordin demografic și economic pe care le antrenează actua-

lele deplasări de populație, există una care atinge profunzimile culturale ale societăților, indiferent de poziția lor în acest proces – societăți din care se pleacă (de emigrație) sau societăți de destinație (de imigrație). Schimbarea culturală în cauză se referă la nașterea sau consolidarea unui mod de viață bazat pe aspirația la prosperitate, libertate individuală și democrație, dincolo de diferențele etnice, religioase etc.

Motivul imediat al corelării conceptelor de migrație, aculturație și valori politice în prezentul studiu îl constituie impactul a două procese spectaculoase care se derulează sub ochii noștri și care ne influențează profund viața cotidiană: extinderea Uniunii Europene, pe de o parte, și debutul democratizării în lumea arabă, pe de altă parte. Ambele sunt procese de aculturație, ambele au la bază un arsenal axiologic cu fundal politic și ambele se bazează pe o mișcare de populații – reală sau virtuală –, în urma căreia se difuzează modele existențiale și se recompun tipuri de solidarități comunitare.

De la migrația tradițională, la migrația virtuală

Semnificațiile pe care societățile contemporane le atașează migrației sunt numeroase, contradictorii și schimbătoare, în funcție de evoluția unor indicatori economici, culturali, de securitate colectivă și de reglementare juridică internațională. Din complexul dozaaj al acestora, migrația ajunge să fie privită uneori ca o „invazie” a săracilor în lumea dezvoltată, unde aceștia își caută propășirea economică, dar unde ajung să îngroașe rândurile marginalilor, ale exclușilor și devianților¹; pe scurt, migrația ar fi o „molimă” ce lovește societățile occidentale bogate, cu sau fără voia lor, creându-le numeroase probleme. Alături, migrația este înțeleasă ca un proces din care lumea bogată are de câștigat, prin aceea că, ademenind crema intelectuală a societăților sărace, profită de capacitatea acestora de muncă înalt calificată, fără să fi investit în formarea ei profesională. Ambele poziții privilegiază înțelesul economic al fenomenului migraționist și vizează deplasarea efectivă a unor populații, în mod definitiv sau temporar.

Există, însă, destul de multe analize care își concentrează atenția asupra metamorfozelor culturale prin care trec societățile ca urmare a migrației, precum și asupra schimbărilor politice impulsionate de migrație. Pentru a ilustra acest orizont cognitiv, evocăm în primul rând teoriile democratizării care explică fenomenul tranziției din fostele țări comuniste ca pe un fenomen adaptativ cu două niveluri de profunzime²: „tranziția exterioară” (adică adoptarea formală a instituțiilor democratice de tip occidental și proclamarea principiilor economiei de piață) și „tranziția interioară” („naturalizarea” noilor instituții, în sensul transformării lor și a valorilor ce le susțin, din obligații impuse de integrarea euro-atlantică în opțiuni de substanță ale națiunilor Europei Est-centrale, în suporturi raționale, etice și chiar afective ale modelelor comportamentale operaționale în cotidianitate)³. În al doilea rând, pu-

1 Nu de puține ori, presa occidentală jonglează cu statistici prin care demonstrează că devianța este prin excelență un fenomen legat de migrație: în Italia, Franța sau Spania, pușcăriașul trebuie să fie român, bulgar sau albanez, ca să se dea satisfacție oficialilor ministerelor de interne din acele țări. Din astfel de campanii generalizate și agresive – stimulatoare de angoase colective –, se alimentează politici publice în domeniul securității și al muncii, având drept consecință tratamentul discriminatoriu al migranților.

2 Am expus pe larg această teorie a tranziției cu două viteze în cartea noastră *Meandrele democrației. Tranziția politică la români* (Iași: Editura Polirom, 2002).

3 „Exportul” de instituții democratice către țările răsăritene (cu asistența sau expertiza de implementare oferită de occidentali) a avut și un „revers al medaliei”: importul de comportamente răsăritene în țările „vechi” ale Uniunii Europene și ale NATO, „contaminarea” funcționarilor occidentali cu habitusuri etice, care au făcut să scadă calitatea funcționării sistemelor instituționale apusene. Migrația formelor instituționale de la Vest la Est a fost contrabalansată de

tem evoca teoriile (încă în curs de structurare) privitoare la „revoluțiile” recente din lumea arabă, teorii care explică declinul regimurilor autoritare (numite și dictaturi de dezvoltare) din Tunisia, Egipt, Libia, Yemen, Siria și Bahrain prin „importul” prelungit de idei și valori politice democratice, pe fondul unei mai ample occidentalizări a modului de viață al respectivelor comunități.

Perspectivile economice și culturaliste pe care le-am evocat nu se exclud; ele sunt complementare și pot explica, împreună, ce se întâmplă cu lumea contemporană, despre care ne-am obișnuit deja să spunem că este „un sat planetar”. Prin circulația globală a mărfurilor, a capitalurilor, a forței de muncă și a valorilor culturale/politice, lumea noastră – aflată în era postindustrială și informațională – rupe echilibrele autarhice de altădată, modifică obiceiuri și comportamente economice, dar și habitusuri sociale, paradigme de gândire științifică, mituri politice și scenarii de legitimare a puterii etc. Migrația, ca parte a globalizării, devine astfel responsabilă nu numai de extinderea fără precedent a „cultului prosperității”, ci și de creșterea apetitului pentru democrație la scară planetară.

Atunci când privim fenomenul migraționist ca parte a globalizării, trebuie să procedăm la o redefinire a lui, în sensul că nu-l mai putem limita la mișcarea efectivă de populații între regiuni sau între state. Desigur, oamenii circulă în prezent așa cum nu au făcut-o niciodată în istorie. Milioane de indivizi își schimbă reședința, părăsindu-și țara sau chiar continentul; unii fac acest lucru definitiv, alții doar temporar, revenind „acasă” de îndată ce și-au atins obiectivele economice sau culturale legate de migrație (acumularea de capital – licit sau ilicit –, obținerea unei diplome universitare, dobândirea experienței profesionale etc.). Dar alte sute de milioane migrează „virtual”, grație tehnologiilor informaționale, care le permit deopotrivă să cunoască lumea (în sens cultural, turistic, recreațional) și chiar să muncească pentru companii îndepărtate, fără a se deplasa deloc de acasă. Din acest punct de vedere, informaticianul român, chinez sau indian care lucrează pentru firme din Silicon Valley este un migrant, chiar dacă nu se duce să locuiască în zona San Francisco, ci doar își trimite produsele muncii, pe cale electronică. „Migrația virtuală”, pe lângă consistența ei economică, poate fi privită și ca pion principal în procesele de democratizare din lumea arabă, din Africa Centrală și sub-sahariană, din Asia și America Latină. Ea poate fi făcută răspunzătoare de dizlocarea valorilor sociale și politice de factură conservatoare, autoritaristă și fundamentalistă, de difuzarea rapidă în mediile populației tinere (mai cu seamă) a unor aspirații pe care Occidentul le consideră de multă vreme perfect legitime: autonomia persoanei, libertatea religioasă, emanciparea femeii, controlul democratic al societății civile asupra statului.

Așa cum remarca Francis Fukuyama, „o societate bazată pe informație are tendința să producă mai mult din cele două lucruri pe care oamenii le prețuiesc în primul rând într-o democrație modernă: libertatea și egalitatea. A explodat libertatea de a alege, fie că e vorba de canale de televiziune prin cablu, de magazine ieftine, pline cu de toate, sau de prieteni cunoscuți prin Internet. Ierarhiile de orice fel, fie politice, fie corporatiste, sunt supuse presiunilor și încep să se prăbușească. Birocrațiile vaste, rigide, care urmăresc să controleze tot ce se întâmplă în sfera lor de activitate prin intermediul regulilor, regulamentelor și constrângerii, au fost subminate de trecerea la o economie bazată pe cunoaștere, care îi «întărește» pe oameni prin accesul pe care

deplasarea sensibilă a „stilului” sau *ethos*-ului balcanic spre spațiul occidental, astfel încât post-comunismul a generat procese de învățare societală pe cuprinsul întregului continent: unii au învățat să se integreze în logica birocrăției raționalizate a statului demo-liberal (evadând din logica supunerii față de mecanismele statului totalitar), iar alții să „atenueze” rigoarea aparatului administrativ. Din aceste două „învățăături”, a rezultat o diluare, la nivel continental, a eșafodajului normativ, dar mai ales a intransigenței care caracterizase viziunea occidentală a democrației. Altfel spus, prețul extinderii modelului instituțional apusean a constat în relativizarea principiilor lui de funcționare și în coborârea standardelor de evaluare.

il oferă la informație”¹. Nu este astfel de mirare că unele regimuri (precum cel chinez) speră încă să poată limita accesul cetățenilor la informarea prin Internet.

Efectele migrației asupra sistemelor culturale. Fenomenul de aculturație

Indiferent dacă avem în vedere migrația „materială”, efectivă, a milioanele de oameni care își duc în desaga hainele bune și fotografiile cu cei dragi, în drum spre „tărâmul făgăduinței”, sau migrația „virtuală”, din fața ecranelor televizoarelor sau ale computerelor, primul factor de stres cu care se confruntă migrantul este unul de ordin simbolic: adaptarea la limba vorbită de civilizația în care plonjează, la sistemul ei de semne și la universul valorilor acesteia. Migrantul părăsește cultura de origine, pentru a se integra, în diferite grade, într-o cultură nouă. Acest proces este deosebit de complex și dureros, pentru că el presupune o dizlocare și o reconstrucție de coduri, valori și norme, o dizlocare și o reconstrucție de identitate pur și simplu.

Sistemul cultural al unei colectivități este „un sistem de coduri de semnificații învățate, admise și practicate de către o pluralitate de agenți sociali, care le informează experiența și personalitatea (individuală și colectivă) de așa manieră încât să le confere o identitate socială specifică”². Proprietățile esențiale ale sistemului cultural sunt următoarele: „*Cultura este integrativă*, în măsura în care este constituent al liantului social. Interacțiunile sociale, în fapt, nu sunt posibile decât între actori ce împărtășesc cel puțin aceleași coduri de semnificații, adică aceleași relații semnificative/semnificație (...). *Cultura este normativă* pentru că, definind norme de constrângere pentru fiecare actor social, impune scheme și reguli de orientare pentru orice activitate socială (...). *Cultura este structurantă* pentru că adună și organizează diversele elemente ale experienței sociale în cadrul sistemului ei de codificare a «lucrurilor de viață» comune. Ea articulează și integrează în acest fel toate activitățile și relațiile constitutive ale unei societăți, inserându-le într-o rețea globală de interpretare în care prind sens și coerență”³.

Având caracteristicile enumerate mai sus, cultura unei societăți se manifestă, în raport cu individul socializat, ca un conglomerat de pre-determinări, din care acesta evadează cu mare dificultate, numai în condiții excepționale (schimbarea de regim politic, o formă oarecare de revoluție științifică – de genul celei produse prin trecerea de la paradigma creaționistă la evoluționism, în științele naturale moderne –, un regim de ocupație sau, cel mai frecvent, migrarea). Schimbarea *pattern*-ului cultural, din motive diverse, poartă numele de aculturație.

Aculturația este „ansamblul modificărilor intervenite în tiparele culturale (patterns of culture) originare, când grupuri de indivizi cu culturi diferite intră în contact permanent. Definiția evidențiază că fiecare cultură constituie un sistem, ale cărui elemente diferite se reelaborează cu prilejul acestor contacte. Ea subliniază faptul că, indiferent de situație (invazie, colonizare, migrație), între cele două culturi există împrumuturi, schimburi și reinterpretări și că nicio cultură nu se impune total celeilalte, în ciuda aportului lor inegal”⁴. De-a lungul istoriei, au existat numeroase exemple de sinteză culturală: de la civilizația elenistică și de la diversele „romanizări” petrecute în spațiul euro-asiatic al antichității și începutului de Ev mediu, până la colonizarea celor două Americi, în epoca modernă, la „englezirea”, „franzuzirea”

1 Francis Fukuyama, *Marea Ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale* (București: Humanitas, 2011), 11-12.

2 Bernard Denni și Patrick Lecomte, *Sociologia politicii*, vol. 1, (Cluj-Napoca: Editura Eikon, 2004), 107-108.

3 Denni și Lecomte, *Sociologia*, 108-109.

4 Raymond Boudon et al. (coord.), *Dicționar de sociologie*, (București: Univers Enciclopedic Gold, 2009), 12.

sau „hispanizarea” derulate în siajul imperiilor coloniale sau la americanizarea actuală, în paradigma „american way of life”.

Procesele de aculturație au forme multiple, durate variate și finalități neașteptate. „Potrivit lui R. Bastide (...), când populația adoptă trăsături și modele ale culturii dominante în viața publică și în relațiile secundare, menținându-și codul cultural de origine în viața particulară și în relațiile primare, se vorbește de aculturație materială (este adesea cazul populațiilor imigrante). Când populațiile aflate în contact își modifică structurile modului lor de gândire și simțire, determinând apariția unei culturi noi, sinteză a celor două culturi de origine, se vorbește despre aculturație formală (este forma de aculturație a copiilor imigranților). În alte cazuri, există un proces de sincretism: populațiile care aparțin unor culturi diferite, aflate în contact prelungit, își elaborează o cultură nouă, diferită de cele de origine”¹.

Toate cele trei forme de aculturație pot fi identificate în spațiul european actual, care pare un uriaș laborator de sinteză culturală. Construcția europeană, despre care se vorbește dominant în termeni instituționali și de politici publice comune sau partajate, este, în ultimă instanță, un fenomen de aculturație, întrucât presupune un efervescent flux de valori culturale de la Vest la Est și invers, un flux în care ideea de „civilizare” (tradusă în standardizare) coabitează cu aceea de „diferență”, „originalitate” sau chiar „exotism”. Europa unită a timpurilor noastre se construiește instituțional; dar substratul ei este în mod cert cultural, soliditatea lui rezultând din capacitatea națiunilor europene de a învăța unele de la altele, de a-și prețui reciproc valorile și de a le proteja de riscul uniformizării. Desigur, în interiorul acestui creuzet cultural, putem distinge un flux dominant, o paradigmă dominantă cu rol civilizator (pe care am numit-o *epistema occidentală*); dar există și un aer proaspăt, plin de vitalitate, al culturilor „mici” (sau „minore”), care pătrund jucăuș pe scena unei culturi europene clasicizate și uneori plictisite.

Epistema occidentală și aculturația în spațiul european

Epistema occidentală – ca *back-ground* al cunoașterii și acțiunii sociale din prezent – poate fi sintetic definită printr-o serie de *variabile culturale* precum: acceptarea simultană a creaționismului și a evoluționismului (ca viziuni alternative, dar totodată compatibile asupra originilor și sensului vieții); relativismul – ca și caracteristică a cunoașterii și a sferei valorilor morale; pluralismul curentelor filosofice și al ideologiilor; pluralismul formelor de expresie artistică; toleranța, ca semn al „corectitudinii politice”; cultul formal al democrației și al drepturilor omului. Pe lângă acestea, se remarcă o serie de *variabile tehnologice și științifice*, cu implicație în economie și administrație, în educație și în viața privată: informatizarea (inclusiv „noua alfabetizare” pe care aceasta o presupune), robotizarea, mediatizarea, pragmatismul, consumismul și hedonismul. Nu în ultimul rând, epistema occidentală incumbă un *proces de construcție/reconstrucție identitară*, bazat pe marile clivaje ale contemporaneității (Nord-Sud, creștinism-islamism, democrație-totalitarism), pe apartenența la ariile de civilizație și la polii de putere de pe scena relațiilor internaționale.

Așa stând lucrurile, se poate constata că, după căderea neașteptată a comunismului la finele anilor '80, societățile Europei Est-centrale au intrat într-o nouă epocă de construcție a „omului nou”, de data aceasta având caracteristici opuse lui *Homo sovieticus*². Răsăriteanul supus occidentalizării și-a redescoperit rapid religiozitatea,

1 Boudon et all. (coord.), *Dicționar de sociologie*.

2 *Homo sovieticus* este o expresie consacrată de Alexander Zinoviev, scriitor rus care în anii 70-80 s-a remarcat prin critica regimului sovietic (în volume precum: *Nous et l'Occident*, Paris: Galimard, 1981; *Homo Sovieticus*, Grove / Atlantic, 1986), într-o manieră mai puțin tradițională, din perspectiva bipolarismului vremii. Astfel, emigrantul Zinoviev prezintă caracteristicile societății

nu neapărat ca fapt sufletesc profund, cât ca un semn de ruptură față de ateismul oficial al regimului comunist. Apoi, a mimat destul de bine spiritul dubitativ și tolerant, pentru a arăta că nu mai este un prizonier al unor certitudini excluzive, potențate ideologic. În context, s-a declarat dușman al totalitarismului – un dușman atât de radical, încât continuă să practice uneori comportamentele specifice acestuia. Din procesul occidentalizării, nu avea cum să lipsească atașamentul față de știință și tehnologie, considerate drept instrumente de bază ale prosperității. Pe fondul creșterii libertății și a capacităților tehnologice ale societății de a genera și de a disemina cunoaștere și divertisment, răsăriteanul s-a trezit dependent de mass-media. Acestea au ajuns să îi definească agenda politică și socială, să îi inducă opinii și atitudini, să-i fixeze idealuri, reconfigurându-i universul axiologic. Din nefericire, industria de divertisment și de reclamă i-a făcut pe mulți oameni să plonjeze într-o lume a imaginarii, dominată de „modele” sud-americane recoltate din telenovele, unde îmbogățirea rapidă, viața în lux și huzur, scăderile morale și conflictul cu realitatea sunt adevărate „virtuți”. În contrapondere evadării din realitate (prin consumul de telenovele și de emisiuni-concurs absolut stupide), oamenii Europei post-comuniste au avut prilejul de a insera printre preocupările lor importante grija față de problemele globale (criza economică, protecția mediului, conflictele regionale și consecințele lor umanitare, reșezarea raporturilor de putere la nivel mondial etc.); toate acestea au dizlocat spiritul sectar determinat de paradigma „lagărului socialist” autarhic.

Rezumând cele de mai sus, *epistema occidentală* s-a tradus efectiv într-un nou stil de viață (fără ca cel vechi să fie eliminat definitiv), într-un etos la care fostele societăți socialiste se adaptează în cotidianitate, prin procese de învățare socială deopotrivă formale și informale.

În derularea lor, aceste procese implică în primul rând *schimbări abrupte în orizontul simbolic*: renunțarea la valorile structurante ale socialismului revoluționar (dintre ele menționând: ateismul, egalitarismul, cultul oficial al conducătorului și al partidului unic, colectivismul, centralismul, atitudinea maniheistă în raport cu capitalismul și democrația liberală); reamenajarea limbajului comun (invadat de neologisme și de „jargonul tranziției”, ca și de ostentativa înlocuire a apelativului „tovarăș/țoarășă” cu cel de „domn/doamnă”), a celui științific, dar mai ales a limbajului politic (în această materie, manifestându-se fenomenul construcției unei noi „limbi de lemn”¹); modificarea conținutului relației de autoritate în educație (rela-

din care plecase cu realism, dar și cu o anumită nostalgie, subliniind faptul că percepția occidentalilor asupra socialismului răsăritean este relativ deformată: „putem descoperi – spunea Zinoviev – că sistemul comunist este înainte de toate o tentație și abia apoi o nouă formă de exploatare și aservire. Dreptul la muncă și slujba garantată sunt plătite de către individ cu prețul obligației de a munci și al atașamentului față de colectivitatea oficială. Concediile plătite și sejururile gratuite în casele de odihnă sunt plătite cu prețul serviciilor de proastă calitate. Relativa independență a remunerației față de calitatea și intensitatea muncii e plătită de societate prin indiferența oamenilor față de productivitate și prin nivelul scăzut al salariilor”. În cartea *Nous et l'Occident*, Zinoviev mai făcea și o afirmație șocantă pentru lumea capitalistă: omul produs de societatea sovietică, în pofida carențelor sale, este capabil de sacrificii și isprăvi pe care occidentalii (sensibili și pretențioși) nici nu și le pot imagina: adaptabilitate la viața în condiții de penurie generalizată și permanentă, capacitate de mobilizare, prin mecanisme propagandistice, pentru cauze precum „victoria mondială a socialismului”, serviciu militar în condiții extrem de dure etc. Un asemenea om ar putea participa cu succes la prefigurata mare confruntare militară între Est și Vest. Dincolo de elogiul anduranței, Zinoviev recunoaște totuși că *Homo Sovieticus* este un personaj lipsit de inițiativă și responsabilitate, depersonalizat, blazat și fatalist, duplicitar, obișnuit cu supunerea. Aceste caracteristici contrastează puternic cu modelul existențial occidental.

¹ „Limba de lemn” constituise, înainte de '89, adăpostul simbolic al conducătorilor regimului comunist și al celor care doreau să mimeze supunerea față de putere, sistemul comunicațional consacrat oficial pentru toate tipurile de relații sociale formale. Pe de altă parte, această modalitate de expresie constituia și o sursă importantă de stres, de nemulțumire și de revoltă. De aceea schimbarea regimului politic nu putea evita răfuiala cu limba de lemn a național-comunismului.

ția profesor-elev/student incluzând dialogul deschis, cooperarea, negocierea simbolică a valorilor grupului, libertatea responsabilă, posibilitatea contestării, dar și o serie de fenomene patologice, asociate ilicit ideii de libertate sau de democrație); schimbarea ierarhiilor culturale și profesionale („detronarea” eroicului muncitor din industria grea sau a minerului, în favoarea profesiunilor liberale; rediscutarea statutului țaranului – reîmproprietărit –, de la care se aștepta un reviriment moral al societății; schimbarea imaginii și a funcțiilor sociale ale intelectualului); abandonarea sau redefinirea semnificației sărbătorilor consacrate în timpul comunismului, concomitent cu apariția altora, religioase sau laice – fie prin recuperare din trecutul interbelic, fie prin împrumut din spațiul occidental².

În al doilea rând, epistema occidentală a impus un amplu proces de *construcție a infrastructurii* în materie de comunicații, de sistem bancar și administrativ. Treptat, societățile postcomuniste au învățat să comunice rapid prin mijloacele electronice³,

Numai că politicienii și oamenii simpli (cei care receptau mesajul politic) nu erau deloc pregătiți pentru o schimbare de registru lingvistic. Cultura politică democratică fiind sumară, chiar și în mediile intelectuale, un nou stil al discursului politic se lăsa așteptat; în cazul în care el ar fi apărut imediat după înlăturarea dictaturii, ar fi riscat probabil să nu fie înțeles de către populație. În aceste condiții, limbajul politic al tranziției a fost nevoit să exorcizeze limba de lemn a perioadei comuniste utilizând o nouă limbă de lemn, autoproclamată „democratică” (și prin urmare imposibil de contestat sau de criticat), schematică și săracă în semnificații.

1 Ierarhiile culturale și profesionale nu s-au modificat peste noapte în postcomunism; primii ani de după căderea comunismului s-au caracterizat printr-o inerție în această materie, pentru ca apoi să se declanșeze procese complexe de reaşezare. Acestea s-au corelat strâns cu reformele economice, în urma cărora s-a schimbat regimul proprietății, au intrat în declin unele ramuri și domenii de activitate, profilându-se totodată noi sectoare profitabile (industria IT, serviciile, sistemul bancar și al asigurărilor). Un indicator relevant pentru reconfigurarea ierarhiilor profesionale este reprezentat de scăderea dramatică a aflului de studenți în învățământul tehnic, paralel cu creșterea de peste zece ori a intrărilor în sistemul educației superioare la specializările umaniste. În postcomunism, se diminuează numărul „politehniștilor” și crește spectaculos cel al juriștilor, economiștilor, specialiștilor în comunicare, relații publice, asistență socială, științe politice etc. (multora fiindu-le greu să-și găsească locuri de muncă în domeniile în care s-au profesionalizat).

2 Românii au abandonat cu voioșie, în primii ani post-revoluționari, sărbătorirea în manieră comunistă a zilelor de 1 mai, 23 august și 30 decembrie. Au „recuperat” apoi ziua internațională a muncii, grație inițiativei social-democraților, care și-au asumat-o din motive istorice și propagandistice. În panopia sărbătorilor oficiale, sunt incluse, în prezent, cinci cu caracter religios (Paștele, Ziua Eroilor sau Înălțarea Domnului, Rusaliile, Adormirea Maicii Domnului și Crăciunul), patru cu caracter politic (9 mai – Ziua Europei și totodată Ziua Independenței României; 26 iunie – Ziua Tricolorului; 29 iulie – Ziua Imnului național; 8 decembrie – Ziua Constituției), două istorico-politice (1 Decembrie – Ziua Națională; 24 ianuarie – Ziua Unirii), una culturală (15 ianuarie – Ziua Culturii Naționale) și alte cinci laice (Anul Nou; 8 martie – Ziua Femeii; Ziua Mamei – în prima duminică a lunii mai; Ziua Tatălui – în a doua duminică a lunii mai; 1 iunie – Ziua Copilului). Există și câteva sărbători tradiționale, precum Dragobetele (24 februarie) și 1 Martie. Din lumea occidentală, am importat sărbători ca Sfântul Valentin (ziua îndrăgostiților, pe 14 februarie) și Halloween (sau sărbătoarea tuturor sfinților, din 31 octombrie / 1 noiembrie).

3 „Revoluția occidentalizării” în domeniul comunicării a parcurs mai multe etape, de la creșterea vitezei de remitere a corespondenței clasice, la generalizarea poștei electronice. În acest ultim domeniu, identificăm și o schimbare de stil comunicațional, care transferă spre Răsărit maniere și formule de adresare utilizate în mod „natural” în Apus (spre exemplu, „reverențele” lumii moderne și ale comunismului, structurile expresive ceremonioase etc. au fost înlocuite cu salutiuri scurte specifice cercurilor de prieteni și cu enunțuri rezumative, centrate pe mesajul esențial; utilizarea prescurtărilor și lipsa de rigoare gramaticală au devenit practici „acceptabile”; textele prefabricate au luat locul celor originale și personalizate). Dincolo de neajunsurile noului stil comunicațional, se remarcă, totuși, eficiența și utilitatea rețelelor de dialog și de socializare, prin intermediul cărora se vehiculează informații diverse și se suplinește parțial lipsa relațiilor sociale directe, într-o lume tot mai individualistă și atomizată. În acest domeniu al comunicării electronice, trebuie să precizăm că societățile vestice și cele răsăritene au evoluat oarecum împreună, întrucât fenomenul s-a accentuat mai ales în ultimul deceniu; prin urmare, nu avem de-a face cu un „export de paradigmă occidentală”, în sensul tare al termenului.

să se informeze prin accesarea bibliotecilor virtuale și a ziarelor *on-line*, să acumuleze cunoștințe prin vizionarea unor emisiuni de televiziune. Au învățat să-și alunge teama față de lumea complicată a băncilor și a instrumentelor electronice de plată sau de comerț, folosindu-se de oportunitățile reprezentate de acestea¹. În fine, o schimbare fundamentală de paradigmă s-a produs în domeniul administrativ: față de vechea atitudine obedientă manifestată în raport cu autoritățile publice în comunism, postcomunismul a adus cu sine transparența (fie ea și parțială), raționalizarea actului administrativ și ideea controlului societății civile asupra instituțiilor, care trebuie să-l trateze pe cetățean nu ca pe un supus, ci ca pe un beneficiar de servicii. Informatizarea administrației² a făcut să scadă în importanță mecanismele și rețelele de acordare preferențială a serviciilor publice, să stimuleze reactivitatea cetățeanului în raport cu încălcarea drepturilor sale de către stat sau de către autoritățile locale. În felul acesta, o schimbare de suport material pentru activitățile economico-financiare și administrative a generat o profundă schimbare atitudinală, în sensul occidentalizării.

Migrația și valorile politice

Existența comunitară are întotdeauna un suport ideologic, plasat în imaginarul social și în practicile guvernământului, care evocă (și invocă) scopuri umane supreme: *libertatea, egalitatea și prosperitatea*. Fiecare dintre acestea – privite ca valori politice – își trăiește tensionat istoria, de la momentele de glorie la eșecul antropologic, certificând parcă faptul că limitele umanului depășesc imaginația politicienilor. Fiecare valoare politică se poate prezenta ca aparținând arsenalului dreptei sau al stângii, ca (absolut) necesară, suficientă și unică sau, dimpotrivă, ca posibilă, alternativă și compatibilă cu celelalte. Libertatea, egalitatea și prosperitatea par să-și împartă epocile istorice și arealurile de civilizație, construindu-le identități specifice. În același timp, ele transcend timpul și spațiul, revendicându-și „umanul”, în cele mai adânci sensuri ale acestuia. „Valorile garantează puterea normativă a modelelor și a rolurilor cu o eficacitate mult mai mare decât constrângerea atașată sancțiunilor. Ele permit, de fapt, fundamentarea respectului exterior al normelor de către actorul social, pe adeziunea sa interioară la repere ideale, etice sau estetice, care le umple de sens și, astfel, le inspiră și le justifică”³.

Valorile politice sunt niște „construite filosofice”, prin care se descrie sau se proiectează modul în care omul – cu toate determinativele lui naturale și sociale – ar trebui să-și ducă existența, deopotrivă ca individ și ca membru al unei comunități. În istoria civilizațiilor, valorile politice au jucat, încă din timpurile antice, rolul de „reper” al acțiunii comunitare. De exemplu, în concepția lui Platon, o cetate ar fi trebuit să se nască și să funcționeze după principiul sau valoarea *dreptății*. În epoca modernă, filosofii au insistat pe valoarea *libertății*, concepută ca absență a constrân-

1 Nu putem ignora faptul că, odată depășită reținerea față de nebuloasa informatică, răsăritenii au devenit nu numai utilizatori obișnuiți ai sistemului, ci și actori importanți ai criminalității informatice.

2 În afara informatizării propriu-zise, suportul logistic al administrației a cunoscut și alte modificări, pe coordonatele occidentalizării: s-au reorganizat spațiile de relaționare cu publicul, optându-se pentru birouri deschise și transparente; a apărut posibilitatea reală de sesizare a disfuncțiilor; s-au creat forumuri de dialog privind serviciile publice; s-a adoptat sistemul licitațiilor electronice și al concursurilor deschise publicului larg (deși continuă să facă ravagii mecanismele clientelare, până la vârful statului). O analiză relevantă a transformărilor administrației publice generate de informatizare și de celelalte cadre ale „societății cunoașterii” găsim în articolul „Technologic Dimensions of Public Administration within EU Community”, publicat de Ana-Maria Ambrosă în *Jurnalul de studii juridice* al Universității „Petre Andrei” din Iași, nr. 3-4/2010 (Iași: Editura Lumen).

3 Denni și Lecomte, *Sociologia...*, 111.

gerilor politice și religioase. Tot în perioada modernă, au proliferat și alte valori politice, teoretizate în cadrul ideologiilor: *egalitatea*, din perspectiva economică a socialiștilor; *ordinea*, din perspectiva ierarhizantă și natural inegalitară a conservatorilor; *prosperitatea* generală atinsă prin redistribuire (în maniera „real freedom for all”), din perspectiva social-democrațiilor etc.

Problema cea mai spinoasă a valorilor politice o reprezintă imposibilitatea de a le realiza pe toate, în egală măsură și concomitent, în cadrul unei societăți istoric determinate. Pentru a atinge plenitudinea uneia dintre valori, se impune necesarmente sacrificarea parțială (sau chiar totală) a celorlalte. Din acest motiv, constatăm că fiecare societate (ca și fiecare curent ideologic) acordă întâietate unei valori politice, în detrimentul celorlalte, cărora le atribuie o importanță secundară. Așa se face că, în planul valorilor politice, apar diverse ierarhizări sau ordonări în funcție de „prioritatea istorică”. În acest sens, Isaiah Berlin remarcă: „Este adevărat că a oferi unor oameni în zdrențe, analfabeți, nehrăniți sau slăbiți de boală drepturi politice sau garanții împotriva ingerinței statului în viața lor privată înseamnă a lua în derândere condiția lor. Înainte de a înțelege semnificația unei sporiri a propriei libertăți și de a se bucura de folosirea ei, acești oameni au nevoie de îngrijiri medicale și de educație. Ce este libertatea pentru cei ce nu pot face uz de ea?”¹. La fel ne-am putea întreba: la ce bun să ți se ofere condiții de egalitate economică sau de ordine socială, dacă ți se interzice să gândești liber, să-ți gestionezi nestingherit viața privată? La ce lucru sau valoare ar fi gata să renunțe un om pentru a dobândi un alt lucru (sau valoare), care are prioritate, în ochii săi?

Din perspectiva fenomenului migraționist, se pare că „plecarea în lume”, în căutarea unei anumite forme de bine individual², reprezintă expresia concentrată a faptului că oamenii nu sunt dispuși să renunțe definitiv la vreuna dintre marile valori invocate mai sus (libertatea, egalitatea și prosperitatea), dar că sunt dispuși să o sacrifice temporar pe una dintre ele, pentru a-și crea condițiile împlinirii celorlalte. „Căpșunarul” sau muncitorul din construcții, care lucrează în Occident zi-lumină pentru o leafă de maximum o mie de euro pe lună, își sacrifică libertatea; trăiește drama inegalității de tratament în materie de drepturi sociale sau de program de lucru (prin comparație cu localnicii italieni, spanioli, nemți, irlandezi etc.); dar are o perspectivă asupra viitoarei prosperități a familiei sale. În acest carusel al sacrificiilor, migrantul își croiește un scenariu al recuperării valorilor fundamentale: pentru a reveni acasă prosper (sau pentru a rămâne definitiv în străinătate, exploatându-și acolo, din ce în ce mai mult, potențialul de cetățean european), cuplează libertatea și egalitatea în conceptul mai larg de democrație, pe care îl folosește nu numai ca „ambalaj” bun la toate, ci și ca instrument de remodelare, de la distanță, a societății din care a plecat. Revendicarea democratică – fie că se petrece sub forma dialogurilor între rude cu privire la cine ar trebui votat și cine nu, sub forma atitudinii față de autoritățile de acasă, cu care se păstrează legături formale în materie de emitere de documente personale – este semnul unei schimbări majore în bazele culturale ale celor care și-au asumat migrația ca soluție existențială. Oamenii aceștia nu au construit doar case noi și toalete ecologice la țară, nu au adus în satele lor doar haine second-hand, bijuterii ieftine și mașini închiriate (ca semn al realizării economice), ci au produs o revoluție tăcută contra fatalismului istoric. Pentru ei, cea mai bună societate este aceea care reușește să le ofere „doze potrivite” din toate marile valori politice și economice.

1 Isaiah Berlin, *Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri*, (București: Humanitas, 2010), 249.

2 Căutarea de soluții pe cont propriu la problemele sociale (cărora, în principiu, ar trebui să le asigure rezolvarea autoritățile publice) este o patologie a timpului nostru, dar și o „constantă istorică”. Aspectul patologic contemporan este dat în principal de faptul că geneza problemelor globale/regionale este legată în primul rând de erorile de guvernare, de slăbiciunea pârgghiilor de control societal asupra devianței „de nivel înalt” (corupția guvernamentală și din justiție) și de incapacitatea democrației de a reforma clasa politică.

În pofida dificultăților prin care trece Europa în prezent, valorile politice re-per se așează în matricea unui construct societal bazat pe democrație și prosperitate (chiar dacă, din unghiul de vedere al adepților „post-materialismului” sunt dominante valorile spirituale). Una fără cealaltă nu reușește să convingă și nici să determine consecvența unor comportamente care trec dincolo de formalismul democratic. Întrucât prosperitatea va mai sta multă vreme sub semnul întrebării, democrația ar trebui să constituie refugiul valoric de urgență. În acest refugiu, migrantul democratizat va juca cu siguranță un rol esențial.

Căutând așa-numitele „temeiuri subiective ale democrației”, Alin Gavreliuc observă, pe drept cuvânt, că o societate democratică în sens profund și eficient nu este una care și-a croit în mod formal instituții bazate pe alegeri libere și separația puterilor, ci una în care oamenii sunt realmente atașați de o serie de valori comunitare, de reguli implicite de conduită, în baza cărora să se poată menține o stare de normalitate, în contrast cu lipsa de identitate (care alimentează închiderea față de Celălalt), cu devianța tolerată ajunsă „virtute” sau cu lipsa încrederii în funcționari și instituții. Lumea lipsită de temeiurile subiective ale democrației este populată de indivizi aculturați, străini oriunde s-ar afla. Aceștia fac parte din „tipologia insului fără rădăcini, cu identitate variabilă, care nu e nici orășean, nici sătean, asistențial într-o lume în care nu există «ieri», nici «mâine», ci numai un «acum», cel mai adesea dezamăgitor. Adus cu forța printr-un mare val de mobilitate socială de către puterea comunistă, în cadrul industrializării, el este «omul care nu-și găsește locul», pentru că nu mai are cu adevărat niciunul, omul fără memorie, omul fără idealuri”¹.

Obiectiv și subiectiv vorbind, epistema occidentală are șansa de a reorganiza lumea europeană grație migrației reale și virtuale care ne-a făcut ca, în două decenii de postcomunism, să ajungem la un consens axiologic aproape nesperat; un consens democratic ce înseamnă libertate și prosperitate, chiar dacă azi aceste valori ne zâmbesc strâmb, de pe linia orizontului.

BIBLIOGRAFIE

BERLIN, Isaiah, *Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri*, Humanitas, București, 2010.

Bocancea, Cristian, *Meandrele democrației. Tranziția politică la români*, Polirom, Iași, 2002.

BOUDON, Raymond, (coord.), *Dicționar de sociologie*, Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

DENNI, Bernard și LECOMTE, Patrick, *Sociologia politicului*, vol. 1, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2004.

FUKUYAMA, Francis, *Marea Ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*, Humanitas, București, 2011.

GAVRELIUC, Alin, „Temeiurile subiective ale democrației”, în: Lavinia Betea și Alexandre Dorna (coord.), *Psihologia politică. O disciplină societală*, Editura Curtea Veche, București, 2008.

ZINOVIEV, Alexander, *Nous et l'Occident*, Paris, Gallimard, 1981.

ZINOVIEV, Alexander, *Homo Sovieticus*, Grove / Atlantic, 1986.

¹ Alin Gavreliuc, „Temeiurile subiective ale democrației”, în: Lavinia Betea și Alexandre Dorna (coord.), *Psihologia politică. O disciplină societală*, (București: Editura Curtea Veche, 2008), 353.

Globalizare, Dezvoltare și Securitate Umană¹

■ BOGDAN ȘTEFANACHI

[Romanian Academy]

Abstract

The conjunction between globalization, development and human security is absolutely necessary and extremely useful to understand and to explain the contemporary space of international relations. The globalization process, even more obvious after the end of Cold War, offers the conditions to define human development and human security, focusing on the normative priority of the impact of policies on the individual. The international space, transformed under the pressure of globalization, becomes relevant in the extent that an alternative discourse that encompasses all these transformations comes out. This new narration transforms the individual in the referent object of development and security, as well.

Keywords

globalization; human development; human security; Cold War; freedom

Introducere

Conjunția dintre globalizare, dezvoltare și securitate umană este absolut necesară și extrem de utilă pentru înțelegerea și explicarea spațiului contemporan al relațiilor internaționale. Fundalul acestei abordări este conturat de primul termen al conjuncției propuse. Astfel, deși putem identifica o serie întreagă de aspecte fundamentale pentru înțelegerea globalizării încă din secolul XIX (sau chiar mai devreme)², totuși ultima parte a secolului XX este emblematică pentru acest proces, prin: extinderea (fără precedent) a comerțului liber, prezența tot mai consistentă pe scena relațiilor internaționale a corporațiilor transnaționale precum și creșterea mobilității capitalului și a forței de muncă, reflectate în standardizarea modelelor de dezvoltare. Toate acestea au generat

¹ ACKNOWLEDGEMENT: This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

² Malcolm Waters consideră că globalizarea este un proces care începe în secolul XV, deoarece, în opinia sa, acela este momentul în care „constrângerile asupra geografiei asupra economiei, politicului, socialului și culturalului au dispărut, iar indivizii, conștientizând acest lucru, au început să se comporte în consecință;” vezi Malcolm Waters, *Globalization*, 2nd edition (London and New York: Routledge, 2001)

condițiile necesare pentru constituirea unei economii globale înțelegă ca „o economie cu capacitatea de a funcționa în timp real la nivel planetar.”¹ Efectul imediat al economiei de piață globale a fost de a atrage în procesul integraționist un număr tot mai mare de economii ale statelor în curs de dezvoltare. Totuși, un asemenea proces a exclus sau marginalizat și, prin aceasta a adâncit disparitățile existente, în defavoarea statelor cărora le lipsea minimul necesar ca precondiție a dezvoltării. De aceea, sfârșitul Războiului Rece aduce în prim plan și suprapune peste discursul globalizării, discursul cu privire la dezvoltare (umană), o dată cu publicarea de către UNDP, în 1990, a primului *Raport al dezvoltării umane*, ca o încercare de „a lărgi opțiunile și capacitățile indivizilor.”² În acest context, deschis de discuțiile despre dezvoltarea umană pe fondul implicațiilor globalizării, este introdus, la mijlocul anilor 1990, conceptul de securitate umană. Ca o reflectare a schimbării generale de accent dinspre aspectele stat-centrice militare (asumate de ortodoxismul realist și neo-realist) către cele non-militare, *Raportul dezvoltării umane 1995* statua că „punctul real de plecare al strategiilor de dezvoltare umană este de a aborda fiecare aspect din cadrul modelelor tradiționale de creștere economică din perspectiva individului.”³ O asemenea abordare proiectată asupra spațiului securității devine responsabilă de ceea ce numim securitate umană, pentru că „demersul *centrat pe individ* de formulare și evaluare a politicii este contribuția conceptuală esențială a dezvoltării umane la definirea securității umane.”⁴

Așadar, procesul de globalizare, al cărui început îl identificăm cu sfârșitul Războiului Rece creează condițiile și necesitatea definirii dezvoltării și securității umane, atribuind prioritate normativă impactului pe care diversele politici îl au asupra individului. Altfel spus, pe fondul globalizării, „dezvoltarea umană și securitatea umană pot fi descrise ca fiind concepte paralele, instanțieri ale unei perspective mai generale, care a fost numită *centrată pe individ sau centrată uman*.”⁵ Spațiul internațional, transformat sub presiunea globalizării care îndeapărtăază (măcar parțial) statul din epicentrul elaborării și implementării politicilor, căpătă sens în măsura în care un discurs alternativ care preia și dezvoltă această transformare se constituie – or, această nouă *narațiune* este reprezentată de transformarea individului în obiect de referință atât al dezvoltării cât și al securității.

Războiului Rece – securitate și dezvoltare

Viziunea tradițională (propusă de realism și neo-realism) de înțelegere a spațiului internațional miza pe stat ca unică variabilă explicativă și, pe cale de consecință, plasa responsabilitatea protejării securității individuale în sarcina statului. De pe aceste poziții se afirmă că sistemul internațional este unul anarhic și acesta determină implicații majore în comportamentul statelor. Impactul acestei axiome constă în faptul că niciodată nu se poate garanta comportamentul „pacifist” al statelor și, de asemenea, nu se poate exclude niciodată posibilitatea recurgerii la amenințarea cu forța. „Istoria relațiilor internaționale arată clar faptul că statele pot fi și, de multe ori, chiar sunt ostile unele față de altele, că pot recurge la forță și la amenințarea cu forța, din diverse motive. Niciun stat nu poate fi absolut sigur că alt stat sau alte state nu vor folosi forța și de aceea refuză să-și limiteze libertatea de acțiune.”⁶ Așadar *lumea realistă* construită pe putere și anarhie are o serie de caracteristici,

1 Manuel Castells, *The Rise of the Network Society* (Oxford: Blackwell Publishers, 2000), 101.

2 UNDP, *Human Development Report 1990* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 10.

3 UNDP, *Human Development Report 1995* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 23.

4 Barbara von Tigerstrom, *Human Security and International Law: Prospects and Problems* (Oxford: Hart Publishing, 2007), 15.

5 Tigerstrom, *Human Security*, 15.

6 Terry Terrif, Stuart Croft, Lucy James, Patrich M. Morgan, *Security Studies Today* (Cambridge: Polity Press, 1999), 36.

între care pot fi amintite următoarele: cei mai importanți actori nu sunt indivizii, ci grupurile, în special grupurile conflictuale, cel mai important astfel de grup fiind statul-națiune; ca o implicație firească a acesteia, se constituie următoarele două elemente centrale: relațiile internaționale sunt esențialmente conflictuale, iar pe de altă parte, premisa fundamentală în politica (internațională) este puterea și strâns legată de aceasta – securitatea.

Puterea și mediul anarhic – iată planul general în care trebuie abordată problematica securității. De aceea, statele trebuie să facă tot ceea ce ține de ele pentru a-și urmări scopurile și pentru a-și asigura securitatea. Recursul la forță, la folosirea amenințării cu forță (militară) este doar în mică măsură o realitate care mai poate îngloba întreaga agendă de securitate la nivel național. Locul amenințării „brutale” cu folosirea forței este astăzi luat de noi modalități cu mult mai fine, mai rafinate și mai puțin costisitoare, a căror rază de cuprindere vizează sectoarele economic, politic, social sau de mediu. Stefano Guzzini, în *Realism și relații internaționale*¹, întrevede această perspectivă încă la nivelul abordării realiste. Astfel, referindu-se la politica destinderii propusă de Kissinger, Guzzini subliniază constituirea unui nou tip de balanță a puterii, o balanță multidimensională care evită jocul de sumă zero, conform căruia pierderea militară a unei părți devine câștigul celeilalte. Conexarea intereselor pe fondul politicii de destindere a lui Kissinger implică apariția interdependențelor și astfel putem aduce în discuție măcar două balanțe ale puterii: cea militară și cea economică. Rezultatul unei astfel de interpretări a relațiilor internaționale face ca discuția să părăsească binomul pierdere-câștig (suma zero) și să se plaseze în interiorul unei argumentări având drept concept fundamental compensarea. Amenințarea militară poate fi compensată prin intermediul componentei economice, iar aceasta din urmă devine de o importanță majoră pe agenda securității. Concepută în cheie tradițională, politica destinderii, a conexării și-a arătat limitele, însă a subliniat multiplicarea naturii amenințărilor și a modalităților de a le gestiona. Astfel, securitatea trebuie să părăsească cadrul îngust al determinațiilor strict militare.

Având drept suport procesul de globalizare, devine o evidență faptul că asigurarea securității nu mai este o chestiune pur militară. Sfârșitul Războiului Rece, modul în care acest lucru se întâmplă (accentuând că securitatea Uniunii Sovietice a fost compromisă de slăbiciunea socio-economică și de lipa legitimității politice instituționale, și nu de deficitul înregistrat la nivelul capabilităților militare) determinând în ultimă instanță eșecul manierei „tradiționale” de a înțelege securitatea, a intensificat dezbateră în legătură cu studiile de securitate, în vederea determinării obiectului și domeniului de studiu al acesteia.

La fel cum securitatea a fost proiectată – din perspectivă realistă – ca un mecanism prin intermediul căruia statele să-și păstreze suveranitatea, la fel și dezvoltarea a fost teoretizată ca fiind subsumată unei logici similare. Astfel, puterea ca principal mijloc de susținere a interesului național, plasa în centrul său și aspectele de dezvoltare economică pentru că se aflau în strânsă și intimă legătură cu componenta militară. O atare abordare a permis hipertrofierea înțelegerii cantitative, materiale a dezvoltării (economice) reflectată în procesul de modernizare specific începutului Războiului Rece. Mai mult, dezvoltarea este un termen care începe să capete contur o dată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, având drept preocupare inițială traiectoria economică și politică pe care se încadrau fostele colonii care își dobândiseră independența. Astfel, în anii 1950-1960, tocmai pentru a răspunde provocărilor generate de complexitatea unui asemenea proces, se pun bazelor primelor abordări ale domeniului, modernizarea fiind prima formulă care capătă influență atât în spațiul academic cât și în lumea financiară și politică. Teoriile dezvoltării au fost construite pe asumția extrem de larg răspândită că sărăcia și dezvoltarea umană, în general, pot fi soluționate adecvat prin investiții în capitalul fizic și/sau în infrastructură. Doar că, în ciuda investițiilor extrem de mari, s-a dovedit că o astfel

¹ Stefano Guzzini, *Realism și relații internaționale* (Iași: Institutul European, 2000).

de strategie nu producea rezultatele scontate, pentru că o variabilă non-materială fundamentală era reprezentată de politicile guvernamentale precum și de presiunile pe care cetățenii (societatea civilă) erau capabili să le exercite asupra decidentului politic. Aceasta se traduce, spre exemplu, prin faptul că deși, „pentru mulți pare evident că cetățenii săraci din statele în curs de dezvoltare ar putea să beneficieze de oportunitățile unui sistem de educație și sănătate îmbunătățit, totuși, astfel de schimbări politice nu au avut loc – nu în ultimul rând, pentru că guvernele nu au fost presate de proprii cetățeni.”¹ Dacă modernizarea și-a arătat limitele, în primul rând prin faptul că a limitat dezvoltarea la creșterea economică,² trebuie subliniat că, tocmai eșecul a evidențiat că deciziile din spațiul dezvoltării sunt eminamente decizii politice (și prin aceasta imposibil de cuantificat stric cantitativ).

În anii 1970, climatul politic impregnat de de zideratele *noii ordini economice internaționale* aduce în discuție teme precum inegalitatea sau dezvoltarea inegală, preluate pe agenda politică și analizate de mediul academic în formula *teoriei dependenței*. În opinia lui James A. Caporaso, dezvoltarea asociat dependentă se bazează pe argumentul că investițiile străine stimulează creșterea economică la periferia sistemului dar, această creștere este propulsată de centru și prin urmare este neautonomă; implicațiile unei asemenea stări de fapt devin vizibile sub forma unor profunde distorsiuni precum: inegalitatea internă, marginalizarea sectoarelor cheie și, nu în ultimul rând, dezintegrarea economică, înțelegând prin aceasta deconectarea/decuplarea sectorială și funcțională de centru.³ Dezamăgirile perioadei anterioare cumulate cu principiile teoriei mai sus menționate au adus, începând cu anii 1970, pe agenda dezvoltării internaționale problematica *nevoilor de bază*; practic acum încep să se pună bazele a ceea ce astăzi numim dezvoltare, înțelegând ca accesul fiecărui individ la „necesitățile de bază, incluzând aici apa, îngrijirea medicală și educația elementară.”⁴

Anii 1980, propun o strategie neo-liberală de abordare a dezvoltării pe care o completează cu ideea dezvoltării durabile ca modalitate de a permite și generațiilor viitoare să aibă acces la resursele necesare.⁵ Astfel, dezvoltarea este corelată cu descoperirea și promovarea mecanismelor de promovare a capitalului uman pe fondul diminuării importanței statului sau chiar a retragerii statului din economie.⁶ Pe fondul principiilor liberale promovate de administrațiile americane (Ronald Reagan, 1980-1988) și britanice (Margaret Thatcher, 1979-1990) precum și de marile instituții financiare internaționale (FMI, Banca Mondială), dezvoltarea își mută accentul spre crearea și îmbunătățirea condițiilor necesare funcționării pieței libere (ca unică manieră de creștere a prosperității și de realizare a obiectivelor dezvoltării).

Anii 1990, marcați de căderea comunismului și de sfârșitul Războiului Rece, propagă în poziția de soluție optimă strategia neo-liberală a decadelor anterioare transformând democrația și liberalismul în singurii urmași ai *sfârșitului istoriei*.⁷ De pe o asemenea poziție, caracterizată de adoptarea universală a unui *set de reguli ale jocului* pentru organizarea interacțiunii economice sub forma „piață liberă, comerț liber, laissez-faire (PL-CL-LF) care este cunoscut și sub denumirea de *Washington Consensus*”⁸, este propusă o primă formulă de lectură a dezvoltării în

1 Jeffrey Haynes (ed.), *Palgrave Advances In Development Studies* (London: Palgrave Macmillan, 2005), 6.

2 Walter W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960).

3 James A. Caporaso, *Global Political Economy*, în Ada W. Finifter (ed.), *Political Science: The State of The Discipline* (Washington: The American Political Science Association, 1993), 470.

4 Haynes (ed.), *Palgrave Advances*, 7.

5 Katie Willis, *Theories and Practice of Development* (London: Routledge, 2005), 27.

6 Susan Strange, *Retragerea statului: difuziunea puterii în economia mondială*, traducere de Radu Eugeniu Stan (București: Trei, 2001).

7 Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, traducere de Mihaela Eftimiu (București: Paideia, 1997).

8 Pan A. Yotopoulos, Donato Romano (eds.), *The Asymmetries of Globalization* (London and

perioada post-Război Rece. Concomitent, o schimbare de paradigmă este posibilă o dată cu publicarea *Raportului dezvoltării mondiale 1990*, în care se argumentează că diminuarea sărăciei trebuie să combine două elemente centrale: în primul rând trebuie promovate activitățile economice care să susțină creșterea economică prin politici care să grupeze avantajele pieței libere, instituțiile sociale și politice, investițiile în infrastructură și în tehnologie. În al doilea rând trebuie avute în vedere mecanismele care să ofere servicii sociale de bază (în special îngrijire medicală și educație primară) celor săraci.¹ O astfel de strategie devine necesară deoarece *Washington Consensus* s-a dovedit a nu fi un panaceu (în unele state inegalităților și disparităților au crescut), fapt care atrage după sine ca cele două elemente să fie mutual constitutive, unul fără celălalt fiind insuficient. În acest context a fost publicat, tot în 1990, și *Raportul dezvoltării umane* statuând practic din chiar titlul său magnitudinea schimbării de perspectivă: dezvoltarea umană fiind o reflecție a complexității existenței umane precum și o reflectare a diferențelor culturale, economice, sociale și politice existente între indivizi. În completarea celor afirmate în raportul Băncii Mondiale, *Raportul dezvoltării umane 1990* afirmă că „dezvoltarea umană conectează producția și distribuția bunurilor, precum și extinderea și utilizarea capabilităților umane. De asemenea se concentrează pe opțiuni – pe ceea ce indivizii ar trebui să aibă, să fie și să facă pentru a-și putea asigura traiul. Mai mult decât atât, dezvoltarea umană este preocupată nu doar de satisfacerea nevoilor de bază ci cu dezvoltarea umană înțeasă ca o proces participativ și dinamic. De aceea se aplică atât țărilor mai puțin dezvoltate cât și celor dezvoltate.”² Prin urmare, dezvoltarea umană apare ca o reacție la o întreagă tradiție (care, dincolo de diferențele de nuanță, s-a constituit ca o marcă a perioadei Războiului Rece) care considera că dezvoltarea trebuie să fie centrată pe aspecte strict materiale (creșterea venitului pe cap de locuitor este un astfel de indicator) și astfel, devenea firească congruența dintre dezvoltare și creștere economică. Doar că, nu întotdeauna, creșterea venitului pe cap de locuitor devine echivalentă cu îmbunătățirea standardului de viață, fapt pentru care *Raportul dezvoltării umane 1990* inserează – „considerațiile tehnice cu privire la mijloacele de atingere a dezvoltării umane [...] au ignorat uneori că obiectivul central al dezvoltării este reprezentat de beneficiul obținut de cetățean.”³ Creșterea economică – înțeasă ca o componentă a dezvoltării – este importantă și necesară doar că nu este suficientă deoarece „venitul este doar un mijloc și nu un scop.”⁴

Aceasta marchează practic schimbarea de paradigmă prin trecerea de la o abordare cantitativă la una calitativă care afirmă explicit legătura dintre creșterea economică și viața, existența cotidiană a indivizilor. Ca un „divident al păcii”, dezvoltarea, centrată pe aspectele strict economice ca urmare a subsumării sale punctului de vedere (neo)realist, poate fi concepută o dată cu sfârșitul Războiului Rece în exteriorul politicii de tip *raison d'état*, în exteriorul abordării stat-centrice.

Redefinirea dezvoltării și a securității – securitatea umană

Infrastructura care constituie pilonul de rezistență al *transformării globale* marcate de sfârșitul Războiului Rece este reprezentată de revoluția tehnologică al cărei efect s-a reflectat în reducerea costurilor de transport, de comunicare precum și în reducerea costurilor informațiilor. Aceste elemente, cumulate, se reflectă în

New York: Routledge, 2007), 7.

1 World Bank, *World Development Report 1990. Poverty* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 3.

2 UNDP, *Human Development Report 1990*, 11.

3 UNDP, *Human Development Report 1990*, 9.

4 UNDP, *Human Development Report 1990*, 10.

creșterea fără precedent a productivității, în expansiunea economică și în creșterea comerțului internațional. Dar, globalizarea economică este doar un aspect (poate cel mai vizibil și evident) care, pentru a nu sărăci nepermis de mult conținutul procesului trebuie completat cu alte dimensiuni, așa cum sunt cele sociale, politice sau culturale. Într-un atare context se produce și „globalizarea valorilor”, ca o modalitate de generalizare a principiilor etice reflectate în declarațiile asupra drepturilor omului. Una dintre formulele cele mai cuprinzătoare ale unui astfel de demers este înglobată în *Declarația Mileniului* (document fundamental și pentru definirea dezvoltării), care poate fi structurată pe două dimensiuni centrale: în primul rând, drepturi civile și politice, în virtutea cărora indivizii sunt autonomi în raport cu puterea statului și sunt îndreptățiți să participe la procesul de luare a deciziilor și, în al doilea rând, drepturi economice, sociale și culturale care reflectă valorile egalității economice și sociale, ale solidarității și non-discriminării.¹ Prin urmare, globalizarea, ca termen care interpretează și explică aspecte care țin de complexitatea și evoluția extrem de rapidă a lumii contemporane, trebuie înțeleasă ca un proces de integrare nu doar a economiilor ci și a culturii și guvernantei.

Dintr-o perspectivă similară și făcând apel la același document – *Declarația Mileniului* – dezvoltarea nu mai poate fi gândită doar ca efectul globalizării economice (înțeles în termenii profitului) ci trebuie subsumată unui set de valori fundamentale, „esențiale pentru relațiile internaționale ale secolului XXI”, anume: libertatea, egalitatea, solidaritatea, toleranța, respectul pentru mediu și responsabilitatea.² Astfel, dezvoltarea ca și globalizarea este un concept multidimensional, care se traduce prin schimbări tehnologice, sociale, economice și politice menite a îmbunătăți existența umană cotidiană, ceea ce înseamnă că „dezvoltarea trebuie înțeleasă ca un proces de transformare pozitivă a unei societăți.”³ Așadar, devine mai mult decât evident că globalizarea și dezvoltarea sunt profund interconectate, fiind „cele două concepte largi ale transformării.”⁴ Dar, în contextul post Război Rece, prin îndepărtarea de analizele stat-centrice, dezvoltarea la rândul ei se apropie de o concepție mai largă plasând în centrul său individul, pentru că „indivizii sunt adevărata avuție a unei națiuni”⁵ sau, așa cum considera Amartya Sen „dubla recunoaștere a faptului că ființele umane (1) pot să fie mult mai bune și (2) pot să facă mult mai mult în acest sens, poate fi văzută ca dubla teză a abordării dezvoltării umane.”⁶ Dacă așa cum deja am argumentat, dintr-o perspectivă extrem de îngustă și reducționistă dezvoltarea poate fi echivalată cu modernizarea (cu creșterea economică), o dată cu anii 1990, dezvoltarea capătă o structură mult mai profundă prin faptul că, teleologic vizat este individul și nu creșterea puterii statului. De pe o asemenea poziție „dezvoltarea poate fi concepută ca un proces de extindere a libertăților individuale,”⁷ altfel spus, orice formulă de constrângere individuală este exclusă chiar dacă în favoarea sa ar putea fi invocate o serie de avantaje materiale (de cele mai multe ori obținute pe termen scurt). Dezvoltarea umană presupune în primul rând eliminarea tuturor surselor majore care obturează libertatea individuală, de la sărăcie la tiranie, de la lipsa oportunităților economice la privațiunile sociale sistematice, de la lipsa facilităților publice la intoleranță sau până la formule

1 A se vedea și ECLAC/UN, *Globalization and Development* (2002), Brazil, 6-10 May, <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/o/10030/P10030.xml&xsl=/tpl-i/pgf.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl>.

2 UN, *United Nations Millenium Declaration*, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>.

3 Gbenga Lawal, *Human and Social Sciences Journal*, „Globalization and Development: The Implications for the African Economy”, 1 (2006): 66.

4 Lawal, „Globalization and Development”, 66.

5 UNDP, *Human Development Report 1990*, 9.

6 Amartya Sen, „Foreword”, in Sakiko Fukuda-Parr, Shiva Kumar A. K. (eds.), *Handbook of Human Development* (New Delhi: Oxford University Press, 2009).

7 Amartya Sen, *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 3.

hipertrofiate ale statalității.¹ De aceea, va considera Amartya Sen că pot fi identificate cel puțin două motive pentru care libertatea trebuie să ocupe poziția centrală în definirea procesului de dezvoltare. Pe de o parte, din rațiuni evaluative, aprecierea progresului înregistrat (de o societate sau de o comunitate) trebuie să facă referire, în primul rând, la gradul în care libertatea individuală a fost respectată și consolidată. Pe de altă parte, pentru că, din rațiuni de eficiență, dezvoltarea este în întregime dependentă de decizia voluntară a indivizilor.² Fără a exclude aspectele corelate creșterii economice, dezvoltarea (completată cu atributul *umană*) va trebui să accentueze aspectele și mecanismele care au în vedere reducerea inegalităților sau accesul la resursele necesare existenței. În acest sens, obiectivul fundamental al dezvoltării trebuie să fie reprezentat de consolidarea capacităților individuale sau de ranforsarea oportunităților pe care le au indivizii pentru a-și maximiza potențialul.

Prin prisma dezvoltării, componenta economică este considerată importantă, dar nu esențială, accentul trebuind să fie pus pe „calitatea creșterii și pe echitatea distribuției sale”³ fapt reflectat în legătura substanțială și necesară (conștient creată) dintre creșterea economică și viața indivizilor. Schimbarea accentului dinspre stat spre individ în sfera dezvoltării este inserată în *Raportul dezvoltării umane 1995*⁴, iar acest aspect marchează profund modul în care va fi abordată securitatea (individului, umană). Într-o astfel de grilă comprehensivă, dezvoltarea nu mai este gândită în subsidiarul securității naționale, ca formulă de preservare a interesului național. Dimpotrivă, „redefinirea conceptului de securitate care marchează îndepărtarea de securitatea militară stat-centrică, prin orientarea sa către o imagine holistică a securității umane va ranfora impulsul spre a transfera resursele dinspre sectorul militar către dezvoltare. Astfel, securitatea umană a fost concepută nu doar similar ci și complementar cu dezvoltarea umană.”⁵ Binomul dezvoltare umană – securitate umană reflectă legătura profundă dintre cele două concepte, securitatea devenind parte integrantă a definirii dezvoltării, în condițiile în care dezvoltarea are un rol instrumental în definirea securității.

Este mai mult decât evident faptul că insecuritatea, tradusă prin prezența conflictului afectează profund dezvoltarea, proiectând efecte negative asupra principalilor săi indicatori: creștere economică, exporturi, consum etc. Dar, dezvoltarea are efecte asupra securității? Altfel spus, suntem în prezența unei legături biunivoce care să justifice legătura dintre aceste două aspecte ale existenței umane? Deși, de foarte multe ori, cauzele conflictelor sunt de sorginte culturală, totuși se observă că frecvent fracturi/inegalități economice se suprapun peste diferențele culturale. Aceasta înseamnă că natura și nivelul de dezvoltare pot fi identificate drept cauze ale conflictului, iar ipotezele economice – care înglobează factorii care predispun la conflict și astfel, pot oferi explicații cu privire la războaiele intra-stat – pot fi grupate astfel: motivația de grup asociată cu inegalitățile de grup; motivația individuală/privată și eșecul contractului social.⁶ Prin urmare, o relație puternică se stabilește între dezvoltare și securitate în măsura în care promovarea securității implică progresul social și, invers, în măsura în care dezvoltarea este substratul necesar securității. Or, în condițiile recalibrărilor teoretice care au urmat sfârșitului Războiului Rece, aceasta înseamnă că „promovarea securității este un instrument pentru realizarea dezvoltării dar, în același timp, modelele incluzive de dezvoltare sunt un element important în evitarea conflictului, fapt care înseamnă că dezvoltarea este, la rândul ei, un instrument pentru realizarea securității.”⁷ Dacă *Raportul dezvoltării umane 1990*

1 Sen, *Development*, 3.

2 Sen, *Development*, 4-5.

3 UNDP, *Human Development Report 1995*, 122.

4 UNDP, *Human Development Report 1995*, 123.

5 Tigerstrom, *Human Security*, 16.

6 Frances Stewart, „Development and Security”, *Conflict, Security and Development* 4: 3 (2004): 270-74.

7 Stewart, „Development and Security”, 277-78.

considera că „obiectivul central al dezvoltării este de a crea un mediu favorabil pentru ca indivizii să se bucure de o viață lungă, sănătoasă și creativă”¹, iar în 1994, securitatea umană era definită ca fiind „răspunsul la amenințarea globală a sărăciei”² devine evidentă legătura dintre cele două concepte; biunivocitatea acestei relații trebuie înțeleasă prin faptul că progresul societal necesită reducerea insecurității și, în același timp, dezvoltarea incluzivă reprezintă un indicator solid pentru creșterea gradului de securitate.³ Dar, în același timp, trebuie subliniat că niciunul dintre cele două concepte nu poate să-l înlocuiască sau substituie pe celălalt, rămânând suficient de autonome astfel încât să poată fi analizate separat (dar interconectat) – „soluționarea aspectelor care țin de securitatea locală poate fi o condiție necesară pentru dezvoltarea durabilă, dar nu este nici într-un caz și o condiție suficientă. La fel, soluționarea aspectelor care țin de dezvoltare poate fi o condiție necesară, dar nici într-un caz suficientă pentru securitate, ordine și justiție.”⁴

Securitatea umană

Într-un eseu intitulat „Redefining Security” publicat în *Foreign Affairs* în 1989, Jessica Tuchman Mathews argumentează că securitatea ca și concept trebuie regândită deoarece „evoluția contextului global impune ca securitatea națională să includă problemele legate de resurse, mediu precum și problemele demografice.”⁵ Astfel, majoritatea amenințărilor, descoperite de cei care optează pentru o redefinire a securității, țin de sănătatea și bunăstarea indivizilor, de problemele sociale, de sursele interne de instabilitate precum și de costurile sociale implicate. Deși legătura extrem de tare dintre stat și securitate este alterată de noile amenințări care apar pe fondul globalizării totuși, aceste modificări nu sunt extrem de vizibile și pentru mainstream-ul teoretic (neo)realist, aspect sesizat de Ronnie D. Lipschutz când spune că „în timp ce aceste amenințări afectează evident siguranța, coeziunea și stabilitatea indivizilor, familiilor, comunităților, societăților și chiar a statelor, nu este deloc clar de ce nu se constituie în amenințări la adresa securității naționale în termenii neorealiști.”⁶ Cu toate acestea, redefinirea securității devine necesară din cel puțin două puncte de vedere: pe de o parte pentru că securitatea teritorială este înlocuită cu securitatea individuală iar, pe de altă parte, pentru că securitatea militară este înlocuită cu securitatea construită pe dezvoltare durabilă.⁷ De aceea, securitatea umană nu trebuie concepută ca un concept defensiv, în maniera în care securitatea teritorială sau militară este definită, ci ca un concept integrativ construit pe dezvoltare (umană); trebuie concepută ca o „abordare integrată a bunăstării umane care să evidențieze relațiile dintre sărăcie, drepturile omului, sănătate publică, educație și participare politică.”⁸ Ca și în cazul dezvoltării umane, redefinirea obiectului de referință al securității cu accent pe protecția individului este determinată de o serie de factori structurali, dintre care cei mai vizibili sunt: sfârșitul Războiului Rece (și al confruntării ideologice), impactul globalizării, care de multe ori exclude nivelul național din causalitatea global-local, prezența tot mai evidentă a actorilor transnaționali, redefinirea relațiilor de putere și apariția unor noi amenințări de natură non-militară, precum și creșterea numărului conflictelor intra-

1 UNDP, *Human Development Report 1990*, 9.

2 UNDP, *Human Development Report 1994* (Oxford: Oxford University Press, 1994), 24.

3 Stewart, „Development and Security”, 285.

4 Lawrence Freedman, „The New Security Equation”, *Conflict, Security and Development*, 4:3 (2004): 259.

5 Jessica Tuchman Mathews, „Redefining Security”, *Foreign Affairs* 68 (1989): 162.

6 Ronnie D. Lipschutz, (ed.), *On Security* (New York: Columbia University Press, 1995), 6.

7 UNDP, *Human Development Report 1994*, 24.

8 Paul Battersby, Joseph M. Siracusa, *Globalization and Human Security* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2009), 3.

naționale.¹ Aceste transformări au generat suficiente argumente pentru definirea securității umane ca înglobând patru caracteristici fundamentale: (1) securitatea umană este o provocare și o preocupare universală; (2) componentele securității umane sunt interdependente; (3) securitatea umană poate fi mai curând realizată prin prevenție decât prin intervenție ulterioară; (4) securitatea umană este centrată pe individ.² Pe acest fundament, securitatea umană privește două perspective convergente: „siguranța în raport cu amenințări cronice precum foametea, boala sau represiunea” precum și, „protecția față de disfuncțiile bruște și profunde care apar în viața cotidiană.”³ Demilitarizarea securității nu implică eliminarea preocupărilor strategice tradiționale ci doar completarea acestora cu unele care nu mai pot fi soluționate prin concentrarea exclusivă pe nivelul statal. De aceea, preocuparea pentru securitatea umană nu înlocuiește preocupările pentru securitatea statului, care „continuă să fie necesară pentru gestionarea amenințărilor violente”⁴, ci se transformă într-un complement al acesteia. Înglobând optimismul cât și anxietățile asociate cu sfârșitul Războiului Rece, securitatea umană analizează agresiunea la nivel subnațional, intranațional și internațional, „constituindu-se într-un demers analitic de dezmembrare a statului în cele mai mici părți componente ale sale (indivizii) pentru ca apoi să fie reconstruit la loc.”⁵

Anii 1990 sunt marcați de o serie întreagă de (re)teoretizări, un loc important revenindu-i și securității care „pentru prea mult timp a fost un concept interpretat în sens restrâns: ca securitate teritorială în fața agresiunilor externe sau ca protejarea intereselor naționale în politica externă sau ca securitate globală în fața holocaustului nuclear.”⁶ Într-o astfel de atmosferă Barry Buzan va spune că „securitatea colectivităților umane este afectată de factori din cinci sectoare principale: militar, politic, economic, social și de mediu”⁷ iar *Raportul dezvoltării umane 1994* va identifica șapte componente ale securității umane: securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sănătății, securitatea ambientală, securitatea personală, securitatea comunității și securitatea politică.⁸ Din această perspectivă generală, securitatea umană prezintă două dimensiuni fundamentale: *libertatea față de frică* (*freedom from fear*) și *libertatea față de lipsuri* (*freedom from want*).⁹ Dintr-o perspectivă mai îngustă, ca o reacție la adresa acestei definiții considerată mult prea largă și ambițioasă, guvernul canadian, într-un document intitulat *Freedom from Fear* definește securitatea umană ca fiind „libertatea față de amenințările generalizate la adresa drepturilor, siguranței și vieții indivizilor”¹⁰ ceea ce înseamnă că securitatea umană înseamnă concentrarea pe „protejarea indivizilor față de violență și definirea unei agende internaționale pe baza acestui obiectiv.”¹¹ Această accepțiune este preluată și în *Raportul Securității Umane 2005* care plasează în centrul său „responsabilitatea de a proteja”¹² indivizii (acest aspect este foarte important pentru

1 Claudia F. Fuentes, Franciso Rojas Aravena, *Promoting Human Security: Ethical, Normative and Educational Frameworks in Latin America and the Caribbean* (Paris: UNESCO, 2005), 22-3.

2 UNDP, *Human Development Report 1994*, 22-3.

3 UNDP, *Human Development Report 1994*, 23.

4 Francois Fouinat, „A Comprehensive Framework for Human Security”, *Conflict, Security and Development* 4:3 (2004): 295.

5 Matthew S. Weinert, „From State Security to Human Security” in Patrick Hayden (ed.), *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations* (Farnham: Ashgate, 2009), 154.

6 UNDP, *Human Development Report 1994*, 24.

7 Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama* (Chișinău: Cartier, 2000), 31.

8 UNDP, *Human Development Report 1994*, 24-5.

9 UNDP, *Human Development Report 1994*, 24.

10 DFAIT, *Freedom from Fear: Canada's Foreign Policy for Human Security* (Ottawa, DFAIT, 2000), http://www.humansecurity.gc.ca/pdf/freedom_from_fear-en.pdf, 3.

11 DFAIT, *Freedom from Fear*, 1.

12 Human Security Centre, *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century* (New York: Oxford University Press, 2005).

reafirmarea schimbării referentului securității), concentrându-se asupra securității în fața violenței politice. Într-o manieră mai generală, raportul intitulat *În libertate extinsă* accentuează necesitatea inter-relaționării diferitelor perspective asupra securității și evidențiază importanța dezvoltării ca strategie de realizare a securității. Combinare acestor două puncte de vedere trebuie să aducă în prim plan relația (nu foarte simplu de identificat și teoretizat) dintre securitate și dezvoltare pentru că „securitatea umană este parte a dezvoltării umane, dar este la capătul extrem al dezvoltării umane.”¹

Definirea securității umane ca parte integrantă a discuțiilor care au marcat remodelarea conceptuală a spațiului politic și social din ultimele două decenii devine relevantă din cel puțin trei puncte de vedere. În primul rând, securitatea umană, deschide oportunitatea de a adresa o serie de întrebări și provocări cu privire la implicațiile procesului de globalizare. În al doilea rând, securitatea umană poate fi utilizată ca un concept integrator, un concept care catalizează agenda securității contemporane. Nu în ultimul rând, securitatea umană poate fi apropiată ca un proiect normativ și din această perspectivă este remarcabilă glisarea spre individ ca centru al preocupărilor de securitate.

Concluzii

Teoretizarea conceptului de dezvoltare umană reprezintă o contribuție extrem de importantă la schimbarea de paradigmă din ultimele decenii, reflectată în translația accentului dinspre creșterea (dezvoltarea) economică spre impactul pe care dezvoltarea îl are asupra vieții indivizilor și asupra bunăstării lor. Securitatea umană completează dezvoltarea umană introducând perspectiva descendentă a riscurilor care decurg din sărăcie extremă sau din diverse alte surse intra-statale. Mary Kaldor² consideră că o abordare integrată a acestor două perspective este necesară pentru că securitatea are în vedere asigurarea condițiilor care sunt parte integrantă a dezvoltării. De asemenea, securitatea umană este un indicator pentru dezvoltarea umană, în condițiile în care lipsa dezvoltării umane (instituții slabe, lipsa mijloacelor de trai) oferă condiții pentru cronicizarea violenței. În al treilea rând, și poate cel mai important aspect este reprezentat de faptul că atât dezvoltarea umană cât și securitatea umană pun accentul pe nevoile indivizilor și ale comunităților, propunând o nouă abordare „care integrează sărăcia și conflictul ca amenințări majore pentru pacea mondială.”³ Dezvoltarea și securitatea umane, pe fundalul oferit de transformările globale contemporane, se constituie în elementele centrale ale structurii de rezistență pe care se reconstruiește sistemul multilateral specific unei lumi interdependente care plasează în centrul său individul.

BIBLIOGRAFIE

BATTERSBY, Paul, Joseph M. Siracusa, *Globalization and Human Security*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, 2009.

BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama* (Chișinău: Cartier, 2000).

CAPORASO, James A., *Global Political Economy*, în Ada W. Finifter (ed.), *Political Science: The State of The Discipline* (Washington: The American Political Science Association, 1993), 451-83.

CASTELLS, Manuel, *The Rise of the Network Society* (Oxford: Blackwell Publishers, 2000).

¹ Mary Kaldor, *Securitatea Umană* (Cluj-Napoca: CA Publishing, 2010), 216.

² Kaldor, *Securitatea Umană*, 231-32.

³ Fouinat, „A Comprehensive Framework”, 296.

DFAIT, *Freedom from Fear: Canada's Foreign Policy for Human Security* (Ottawa, DFAIT, 2000), www.humansecurity.gc.ca.

ECLAC/UN, *Globalization and Development* (2002), Brazil, 6-10 May, www.eclac.org

FOUINAT, Francois, „A Comprehensive Framework for Human Security”, *Conflict, Security and Development* 4:3 (2004): 289-97.

FREEDMAN, Lawrence, „The New Security Equation”, *Conflict, Security and Development*, 4:3 (2004): 245-59.

FUENTES, Claudia F., Franciso Rojas Aravena, *Promoting Human Security: Ethical, Normative and Educational Frameworks in Latin America and the Caribbean* (Paris: UNESCO, 2005).

FUKUYAMA, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, traducere de Mihaela Eftimiu, București, Paidea, 1997.

GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European, 2000.

HAYENES, Jeffrey (ed.), *Palgrave Advances In Development Studies*, London Palgrave Macmillan, 2005.

Human Security Centre, *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century*, New York: Oxford University Press, 2005.

KALDOR, Mary, *Securitatea Umană*, Cluj-Napoca: CA Publishing, 2010.

LAWAL, Gbenga, *Human and Social Sciences Journal*, „Globalization and Development: The Implications for the African Economy”, 1 (2006): 65-78.

LIPSCHUTZ, Ronnie D., (ed.), *On Security*, New York, Columbia University Press, 1995.

MATHEWS, Jessica Tuchman, „Redefining Security”, *Foreign Affairs* 68 (1989): 162-77.

ROSTOW, Walter W., *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960.

SEN, Amartya, *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

STEWART, Frances, „Development and Security”, *Conflict, Security and Development* 4: 3 (2004): 261-88.

STRANGE, Susan, *Retragerea statului: difuziunea puterii în economia mondială*, traducere de Radu Eugeniu Stan, București, Trei, 2001.

TERRIF, Terry, Stuart Croft, Lucy James, Patrich M. Morgan, *Security Studies Today*, Cambridge, Polity Press, 1999.

TIGERSTROM, Barbara von, *Human Security and International Law: Prospects and Problems*, Oxford: Hart Publishing, 2007.

UN, *United Nations Millenium Declaration*, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>.

UNDP, *Human Development Report 1990*, Oxford, Oxford University Press, 1990.

UNDP, *Human Development Report 1994*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

UNDP, *Human Development Report 1995*, Oxford, Oxford University Press, 1995.

WATERS, Malcolm, *Globalization*, 2nd edition, Londond and New York, Routledge, 2001.

WEINERT, Mattew S., „From State Security to Human Security” in Patrick Hayden (ed.), *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations*, Farnham: Ashgate, 2009.

WILLIS, Katie, *Theories and Practice of Development*, London: Routledge, 2005.

World Bank, *World Development Report 1990. Poverty*, Oxford, Oxford University Press, 1990.

YOTOPOULOS, Pan A., Donato Romano (eds.), *The Asymmetries of Globalization*, London and New York: Routledge, 2007.

Imigrație, cosmopolitism și deschiderea granițelor

■ CIPRIAN NIȚU

[West University of Timișoara]

Abstract

The paper critically examines the forms the idea of cosmopolitan hospitality takes both in the contemporary debate on the political rights of immigrants, and on the problem of global justice. Showing that the original Kantian meaning of hospitality presents some important limits in terms of the problems which contemporary political theory confronts with, the paper will also discuss some of the practical or normative difficulties faced by the contemporary cosmopolitanism, and how to address these difficulties.

Keywords

Cosmopolitanism; citizenship;
global justice; immigration

Introducere

Immanuel Kant introducea termenul de „drept cosmopolit” în al Treilea Articol al eseului său *Spre pacea eternă*, cu referire la datoria ospitalității. Această datorie a ospitalității este interesantă deoarece atinge problema străinului care intră în contact cu o entitate politică organizată și delimitată teritorial, și anume un stat. Un aspect particular al acestui contact este surprins în dezbaterea contemporană cu privire la drepturile „politice” ale imigranților (problema cetățeniei refugiaților, azilanților, apatrizilor sau a persoanelor dezrădăcinate). Un alt aspect important al acestui contact care apare în legătură cu problema sărăciei și inegalității economice globale, este chestiunea eliminării restricțiilor cu privire la imigrare ca modalitate prin care statele bogate pot să-și îndeplinească datoria față de săracii lumii.

Dacă la Kant obligația de ospitalitate rămâne o obligație sprijinită voluntar de către suveranul politic, gânditorii și teoreticienii contemporani ai cosmopolitismului sunt interesați de construirea unui spațiu conceptual și legal care trece dincolo de suveranitatea statelor înțeleasă în sens westfalian, care permite conceptualizarea ospitalității pe de o parte ca transfer gradual către „străini” a drepturilor politice asociate în mod tradițional cu cetățenia, iar pe de altă parte ca modalitate de realizare a dreptății globale. Cosmopolitismul contemporan,

ca abordare critică și normativă, dezvoltă într-o manieră neanticipată de Kant ideea că „toate ființele umane sunt egale din punct de vedere moral”¹.

Voi încerca pe parcursul acestei lucrări să fac mai clară legătura dintre conceptul cosmopolit al ospitalității și ideile de cetățenie și dreptate socială în sens cosmopolit. De asemenea, voi discuta dificultățile, practice sau normative, cu care se confruntă cosmopolitismul contemporan, precum și modalitățile de soluționare a acestor dificultăți.

Limitele cosmopolitismului kantian

Immanuel Kant recunoaște trei tipuri distincte de „drept”: dreptul intern, dreptul internațional și dreptul cosmopolit (*Weltbuergerrecht*)². „Dreptul cosmopolit” privește „relațiile dintre persoanele civile precum și relațiile acestora cu entitățile politice organizate în cadrul unei societăți civile globale”³. Termenul de „drept cosmopolit” este introdus de către Kant cu referire la datoria ospitalității, care, în acest context, reprezintă nu o „chestiune de filantropie sau generozitate, ci una de drept”⁴. Prin introducerea dreptului cosmopolit, adică prin delimitarea unui spațiu distinct care se plasează între normele universale ale moralității și dreptul pozitiv cu privire la acțiunile și interacțiunile indivizilor în cadrul comunității mondiale, Kant pune la temelie ordinii legale post-westfaliene și a tranziției de la „suveranitatea westfaliană” la „suveranitatea internațională liberală”⁵. Această realizare este remarcabilă, deși, așa cum vom vedea mai jos, prezintă anumite limite din punctul de vedere al teoriei politice cosmopolite contemporane.

Lucrarea *Spre pacea eternă*, structurată după modelul unui tratat de pace⁶, formulează șase „articole preliminare” (negative) și trei „articolele definitive” (pozitive), necesare obținerii păcii durabile. Al treilea articol definitiv introduce conceptul amintit al *dreptului cetățeniei mondiale* (dreptul cosmopolit) care atribuie indivizilor drepturi care nu sunt restrânse la drepturile conferite indivizilor în cadrul unui anumit stat. Kant contribuie prin aceasta la dezvoltarea ideii de cosmopolitism⁷.

Pe de altă parte însă, la Kant ideea cosmopolită este subordonată scopului politic al obținerii păcii. Pacea durabilă poate fi promovată doar în condițiile în care organizarea statului este în conformitate cu principiile dreptății specifice organizării statale de tip republican, relațiile dintre state sunt conforme dreptului internațional, și, fapt care ne interesează în primul rând, relațiile dintre indivizi și statele străine respectă principiile dreptului cosmopolit⁸. Kant nu promovează însă ideea unui drept „internațional” sau „cosmopolit” superior dreptului național, ci, dimpotrivă, limitează cosmopolitismul la ospitalitate. Ospitalitatea reprezintă dreptul unui străin de a nu fi tratat ca inamic atunci când ajunge pe teritoriul unui alt stat. Argumentul în favoarea ospitalității pleacă de la ideea *spațiului* necesar pentru un om pe suprafața limitată a Pământului: „Aici [...] nu este vorba despre filantropie, ci despre *drept*, și astfel *ospitalitatea* (a fi primitor) înseamnă dreptul unui străin de a nu fi tratat cu

1 Thomas Pogge, „Cosmopolitanism”, în Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge (coordonatori), *A Companion to Contemporary Political Philosophy* (Malden și Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2007), 312.

2 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, traducere de Rodica Croitoru (București: Editura ALL, 2008), 72.

3 Seyla Benhabib, *Another Cosmopolitanism* (New York: Oxford University Press, 2006), 21.

4 Benhabib, *Another*, 22.

5 Benhabib, *Another*, 23.

6 Jørgen Huggler, „Cosmopolitanism and Peace in Kant’s Essay on Perpetual Peace,” *Studies in Philosophy and Education* 29 (2): 130.

7 Huggler, „Cosmopolitanism and Peace,” 130.

8 Kant, *Spre pacea*, 72, 78, 84.

ostilitate la sosirea pe un alt teritoriu. Aceasta i se poate refuza, numai cu condiția să nu antreneze pieirea sa, dar atâta timp cât se comportă civilizat, el nu este întâmpinat cu ostilitate. Nu există niciun *drept de ospitalitate* de care să se poată bucura această pretenție (ceea ce ar necesita un contract special de filantropie, prin care să se bucure un anumit timp de calitatea de concetățean), ci un *drept de vizitator*, care se cuvine tuturor oamenilor ce aparțin societății, în virtutea dreptului de posesiune comună pe suprafața pământului, ei neputându-se risipi la nesfârșit, datorită suprafeței sferice a pământului ci, în cele din urmă, trebuie să se suporte unii alături de ceilalți, originar însă niciunul neavând mai mult drept asupra vreunui loc pe pământ decât are altul”¹.

Obligația cosmopolită de a acorda rezidență temporară străinilor (drept de vizitare), care nu se înrădăcește într-o lege pozitivă supremă, reprezintă principala problemă a cosmopolitismului kantian, crede Seyla Benhabib², căci „obligația cu privire la ospitalitate nu poate fi aplicată, ea rămânând o obligație sprijinită voluntar de către state. În aceasta constă dilema ordinii cosmopolite republicane [kantiene]: cum poți crea obligații cvasi-legale prin angajamente voluntare în absența unei puteri suverane cu putere executorie ultimă?”.

Ospitalitate, suveranitate și cetățenie

Plecând de la idea kantiană a ospitalității, Seyla Benhabib ridică următoarea problemă importantă: „sunt drepturile de azil și refugiu drepturi în sensul *obligațiilor morale reciproce*, întemeiate într-un fel sau altul pe umanitatea noastră reciprocă? Sau sunt drepturi în sens legal de *norme* pe care indivizii și grupurile se obligă reciproc să le respecte?” Răspunsul cosmopolit potrivit la această întrebare ar trebui să depășească atât soluția kantiană a obligației ospitalității sprijinită voluntar de către state, cât și soluția liberală oferită spre exemplu în cadrul regimului internațional al migrației transnaționale creat odată cu *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Aceasta deoarece *Declarația* recunoaște doar dreptul de emigrare³ și nu face referire la *obligația* statelor de a permite intrarea imigranților pe teritoriul lor, de a acorda dreptul de azil și cetățenia imigranților. În ciuda caracterului trans-frontalier și liberal al prevederilor *Declarației*, aceasta susține în continuare suveranitatea statelor individuale și conține o contradicție internă „între universalitatea drepturilor omului și suveranitatea teritorială”⁴. În măsura în care, în cadrul sistemului internațional, statele sunt recunoscute ca „singurele unități legitime ale negocierii și reprezentării”, există o evidentă tensiune „între suveranitate și ospitalitate, între prerogativa de a alege să fi parte la normele cosmopolite și tratatele privitoare la drepturile omului și obligația de a extinde recunoașterea acestor drepturi ale omului”⁵.

1 Kant, *Spre pacea*, 84.

2 Benhabib, *Another*, 22-3.

3 *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/declaratia_drepturilor_omului/, accesat 15.02.2011.

Articolul 13 al *Declarației* recunoaște doar dreptul de *emigrare* (dreptul de a părăsi o țară), dar nu și dreptul de *imigrare* (dreptul de a intra într-o țară străină). Articolul 14 se referă la dreptul de azil și circumstanțele în care indivizii se pot bucura de acest drept. Articolul 15, punctul 1 proclamă că „orice persoană are dreptul la o cetățenie”, iar punctul 2 că „nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa sau de dreptul de a-și schimba cetățenia”.

4 Benhabib, *Another*, 30. Convenția de la Geneva (1951) referitoare la statutul refugiaților și protocolul adițional (1967), este al doilea document ca importanță după *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Nici acest document nu schimbă însă faptul că documentele legale internaționale sunt constrângătoare doar pentru statele semnatare.

5 Benhabib, *Another*, 31.

O strategie cosmopolită pentru reducerea, dacă nu eliminarea totală, a acestei contradicții pleacă de la idea constituționalizării dreptului internațional ca „modalitate de a apăra legitimitatea dreptului internațional în condițiile extinderii sferei sale și a îndepărtării sale treptate de acordul statelor”¹. La nivel teoretic, constituționalizarea dreptului internațional urmărește, așa cum observă Robert Fine², „eliminarea distanței care există între drepturile omului și violarea acestora în practică prin crearea unei organizații globale care are puterea de a impune pacea și respectarea drepturilor omului. [...] Ea declară că normele dreptului internațional au un statut mai înalt decât cele ale statelor; că aceste norme interzic tortura, genocidul, crimele împotriva umanității etc; că există un număr în creștere de reguli care obligă toate statele fie că au semnat, fie că nu au semnat tratatul în cauză”.

Teoria constituționalizării dreptului internațional, înțeleasă ca tranziție de la dreptul internațional clasic la dreptul cosmopolit (de la dreptul bazat pe suveranitatea statelor la cel bazat pe drepturile omului și cetățenilor), poate fi dezvoltată astfel încât să prevadă două tipuri de măsuri în legătură cu problema migrației trans-naționale, azilului și acordării cetățeniei: un set de măsuri negative care sancționează încălcările drepturilor omului în statele de origine, și, suplimentar, un set de măsuri pozitive care „liberalizează” și facilitează accesul imigranților în țara gazdă.

Pot fi enumerate mai multe elemente empirice care indică tendința de constituționalizare a dreptului internațional în prezent: implicarea Organizației Națiunilor Unite nu doar în conflictele *dintre* state, ci și în conflictele din *interiorul* statelor care au drept consecință încălcări ale drepturilor omului; creșterea interesului publicului după 1989 pentru problema refugiaților și a relației existente între legile naționale și principiile și legile dreptului internațional; apariția unei serii de actori non-statali precum tribunalele internaționale, organizațiile non-guvernamentale sau corporațiile multinaționale care joacă un rol tot mai activ în procesele internaționale³. Aceste transformări conturează un process prin care normele cosmopolite (legi internaționale, regionale sau naționale) pot trece dincolo de „suveranitatea internațională liberală, prevăzând un spațiu conceptual și juridic pentru domeniul relațiilor de drept care va fi obligatoriu atât pentru *actorii statali*, cât și *nonstatali*, atunci când aceștia intră în contact cu indivizii care nu sunt membri ai organizării statale respective”⁴.

Totuși abordarea din prisma constituționalizării este discutabilă în măsura în care problemele legate de legitimitatea democratică, inițiativele societății civile sau influența opiniei publice, joacă un rol mai degrabă limitat, și în care, punerea în practică a acestei teorii e mai probabil a fi făcută într-o manieră „cutumiară” decât una „legală”⁵.

O altă strategie cosmopolită este cea care se concetuează pe anumite „insule” de cosmopolitizare pentru a identifica un model de urmat și pentru a arăta că reducerea tensiunii dintre suveranitate și ospitalitate este posibilă. Astfel de insule ar putea fi identificate în cadrul statelor liberale democratice și Uniunea Europeană în special.

Nu există nici o garanție că statele liberal democratice se angajează, de fapt, în raport cu acest efort cosmopolit de reducere a tensiunii dintre suveranitate și os-

1 Robert Fine, *Cosmopolitanism* (London and New York: Routledge, 2007), 69.

2 Benhabib, *Another*, 22-3.

3 Fine, *Cosmopolitanism*, 69-70.

4 Benhabib, *Another*, 24.

5 În condițiile în care există opoziție față de luarea anumitor măsuri împotriva unor state care încalcă drepturile omului (cum ar fi impunerea de sancțiuni sau chiar intervenția militară) în cadrul Consiliului de Securitate al ONU, singurul instrument la îndemână este intervenția „ilegală, dar justificată” prin care se indică într-o manieră cât se poate de clară determinarea anumitor state în sancționarea acțiunilor care reprezintă încălcări grave ale drepturilor fundamentale ale omului, constituind o practică care, cu timpul, se poate transforma în normă pozitivă (a se vedea dezbaterile din jurul intervenției militare din Kosovo din anul 1999).

pitalitate. În cadrul democrațiilor liberale, prin circumscrierea principiilor universale ale drepturilor omului unei comunități culturale, civice și naționale specific, „regula democratică și drepturile omului pot intra în contradicție”¹. Regula democratică poate conduce la încălcarea drepturilor imigranților sau ale altor grupuri minoritare. Dar, democrațiile se pot de asemenea angaja într-un proces de „iterație democratică”, adică într-un proces de „renegociere și reformulare a angajamentelor față de drepturile omului și auto-determinare”. Așa cum observă Sheila Benhabib², „noua politică cosmopolită se referă la negocierea relației complexe care are loc între dreptul la cetățenie, libertatea de exprimare și rezidența pe un anumit teritoriu. Deși *demos*-ul, ca și suveran popular, poate să-și afirme controlul asupra unui anumit teritoriu, el se poate angaja de asemenea într-un act reflexiv de auto-constituire, în felul acesta granițele *demos*-ului putând fi permanent reajustate”.

Un exemplu al acestui proces de „iterație democratică” este cel al modului în care au evoluat normele ospitalității, în Europa în special, unde drepturile cetățenilor din țările terțe sunt protejate din ce în ce mai mult prin intermediul *Convenției Europene a Drepturilor și Libertăților Fundamentale* și, mai nou, prin intermediul *Cartei Drepturilor Fundamentale*. Evoluția normelor ospitalității o face pe Benhabib³ să considere că „cetățenia care reprezenta statutul privilegiat prin intermediul căruia cineva primea drepturi, se află într-un proces de dezagregare”. „Dezagregarea cetățeniei” ar trebui înțeleasă, desigur, într-o formă slabă: ea nu înseamnă „dispariția cetățeniei”, ci, mai degrabă, o „transformare a cetățeniei” care implică o modificare a dimensiunilor constitutive ale cetățeniei (identitate colectivă, privilegiul apartenenței la corpul politic, drepturi și beneficii sociale), așa cum se poate observa din faptul că, la nivelul Uniunii Europene, un număr important de oameni care, deși nu împărtășesc identitatea colectivă a țării gazdă, se bucură totuși de anumite drepturi și beneficii ca și muncitori străini sau rezidenți permanenți, sau din faptul că acordarea drepturilor sociale a fost disociată de identitatea colectivă și apartenența politică în cadrul statelor europene⁴.

Chiar dacă transformarea cetățeniei în Europa a promovat „cetățenia europeană” care acordă privilegiile politice tuturor cetățenilor statelor membre ale Uniunii care locuiesc în alte teritorii decât cel național (de a vota sau candida în alegerile locale în țara gazdă, de a vota sau candida la alegerile pentru Parlamentul European, iar dacă sunt rezidenți pentru o perioadă lungă de timp în respectiva țară străină, ei se pot bucura de drepturi sociale similare cu cele ale restului cetățenilor), sau a condus, în Germania spre exemplu, la recunoașterea „dezirabilității imigrării” concretizată într-o nouă lege a cetățeniei, adoptată în ianuarie 2000, care înlocuiește vechiul principiu de acordare a cetățeniei, *jus sanguinis*, cu principiul *jus soli*, prin care copiii imigranților devin cetățeni germani pe baza faptului că s-au născut pe teritoriul Germaniei, iar rezidenții pe termen lung, cetățeni ai statelor terțe, se pot naturaliza dacă doresc lucrul acesta, totuși, aceste exemple reprezintă doar o parte a tabloului mai larg. Fără îndoială această transformare a cetățeniei în Europa este remarcabilă și duce ideea cosmopolită a ospitalității într-o direcție nouă, neanticipată de Kant. Însă situația imigranților, a azilanților și refugiaților din statele terțe nu e întotdeauna favorabilă cosmopolitizării în Europa.

Chiar dacă anumite state europene precum Danemarca, Suedia, Finlanda, Olanda au acordat, unilateral, cetățenilor din statele terțe dreptul de a participa la alegerile locale și regionale și beneficiază de drepturi sociale, statutul azilanților, refugiaților sau al indivizilor fără documente de indentitate este mult mai precar, aceștia având un set de drepturi limitat în special la asistență socială și medicală de bază.

1 Benhabib, *Another*, 24, 33.

2 Benhabib, *Another*, 35-6.

3 Benhabib, *Another*, 36.

4 Benhabib, *Another*, 45.

E recunoscut faptul că cererile de azil reprezintă un canal important al migrației în Uniunea Europeană. Rata de aprobare a cererilor de azil în Uniunea Europeană variază între 10 și 30 % în funcție de stat, restul aplicanților folosind prilejul unei migrații de durată în condițiile în care deportarea e puțin probabilă din motive legale, financiare sau morale¹. Această categorie a azilanților va munci cel mai probabil în condiții clandestine sau la limita legalității și va beneficia de asemenea de un set foarte limitat de drepturi.

Putem spune că un indicator al gradului în care imigranții sunt încorporați în societatea gazdă este disponibilitatea țării gazdă de a acorda cetățenia acestor imigranți. Ori, la o analiză mai atentă vom observa că răspunsurile naționale tradiționale cu privire la cetățenie se dovedesc destul de robuste, chiar și în Uniunea Europeană.² Spațiul european, așa cum observă Marc Morjé Howard este foarte divers din punct de vedere al politicilor privind imigrarea. Pe baza a trei criterii (acordarea cetățeniei pe baza principiului *jus soli*, perioada de rezidență minimă pentru naturalizare și posibilitatea imigranților naturalizați de a deține cetățenia dublă), Howard clasifică țările din Uniunea Europeană (15) ca având politici „liberale” (Olanda, Belgia, Franța, Irlanda și Regatul Unit), „moderate” (Germania, Luxemburg, Finlanda, Grecia, Italia, Suedia și Portugalia) sau „restrictive” (Austria, Spania și Danemarca) cu privire la acordarea cetățeniei. Howard constată de asemenea că doar o parte, mai precis o treime, din aceste state și-au schimbat politicile privind acordarea cetățeniei în direcția „liberalizării” începând cu anii '80 și până în prezent, și anume Germania, Luxemburg, Finlanda, Suedia și Olanda³. Mai mult chiar, și contrar observației lui Benhabib conform căreia popoarele se angajează într-un proces democratic „iterativ” prin care limitele și definiția cetățeniei sunt extinse, Howard constată că politicile privind cetățenia în Europa sunt expresia, mai degrabă, a unui proces de tip *top-down*. Liberalizarea cetățeniei a apărut, de obicei, în lipsa dezbaterii și participării publice. Dimpotrivă, atunci când publicul este mobilizat în legătură cu reforma cetățeniei, prin intermediul partidelor de extremă-dreapta, a referendumurilor sau a campaniilor pentru strângerea de semnături, liberalizarea este, de obicei, blocată. Asistăm astfel la un paradox în care „un proces non-democratic, impus de către elitele politice, poate avea drept rezultat o politică mai liberală [cu privire la cetățenie], în timp ce implicarea populară poate avea drept rezultat instituții și legi mai restrictive”⁴.

În fața acestei situații, cosmopolitani vor milita pentru eliminarea, sau, dacă acest lucru nu este posibil, pentru limitarea efectelor distincției dintre cetățeni și rezidenți, dintre „insideri” și „outsideri” în ceea ce privește drepturile. Cosmopolitani sunt conștienți de faptul că Europa poate furniza un punct de vedere al „solidarității umane neîngrădite” doar dacă va putea „să fie în cele din urmă echitabilă cu privire la fundamentele drepturilor omului, dincolo de solidaritatea culturală și unificarea politică, dacă va putea să devină parte a umanității și să caute ceea ce e mai bine pentru umanitate”⁵. Evoluțiile remarcabile ale cetățeniei democratice în Europa „pot induce în eroare deoarece aceste evoluții au fost însoțite în ultimii ani de ridicarea unor noi bariere [...] în exteriorul Uniunii Europene”⁶: străinii sunt priviți

1 Randall Hansen, „The Free Economy and the Jacobin State, or How Europe Can Cope with the Coming Immigration Wave”, în Carol M. Swain (coordonator), *Debating Immigration* (New York: Cambridge University Press, 2007), 226.

2 Marc Morjé Howard, „The Politics of Immigration and Citizenship in Europe”, în Swain (coordonator), *Debating*, 238.

3 Howard, „The Politics,” 244-7.

4 Howard, „The Politics,” 252-3.

5 Martin Bertman, „Europe's Walls and Human Rights,” *Human Rights Review* October-December (2004): 108.

6 Bonnie Honig, „Another Cosmopolitanism? Law and Politics in the New Europe”, în Benhabib, *Another*, 108.

ca fiind ostili, iar imigranții care nu se potrivesc profilului cetățeanului „normal”, devin obiectul controlului din partea autorităților polițienești sau administrative și chiar al intimidării¹.

Pentru Jacques Derrida², de asemenea, „solidaritatea umană neîngrădită” este posibilă în măsura în care conceptul de „ospitalitate” reușește să se elibereze de preocuparea pentru violarea suveranității naționale: „există încă o distanță considerabilă între principiul măreț și generos al dreptului de azil moștenit de la gânditorii Iluminismului și de la Revoluția Franceză, și realitatea istorică a implementării eficiente a acestui principiu. El este controlat, deformat și monitorizat prin restricții juridice implacabile”. Tendințele de obstrucționare în domeniul azilului sunt obișnuite în Europa, în general, dar și în Uniunea Europeană, iar *Acordul Schengen* este un exemplu al modului în care, sub pretextul combaterii imigranților economici, statele resping cererile de azil tot mai des³. În acest context propune Jacques Derrida ideea, la prima vedere utopică, a „orașelor deschise” sau a „orașelor de refugiu” în care migranții pot căuta protecție în fața persecuției, intimidării și exilului: „fie că e vorba despre străin în general, despre imigrant, exilat, deportat, apatrid sau strămutat [...] vom cere ca aceste noi orașe să reorienteze politica statului. Vom cere să transforme și să reformeze modurile în care orașul aparține statului, așa cum apar acestea [...] în structurile juridice internaționale dominate de regula inviolabilă a suveranității statului”.⁴

„Deschiderea granițelor” și problema dreptății globale

Am văzut în paragraful anterior că strategia urmărită de unii cosmopolitani atunci când susțin eliminarea principalelor restricții asupra imigrării este de a argumenta că statele liberale, ținând cont de propriile standarde și de modul în care își tratează cetățenii, nu pot, în mod consistent, să adopte politici exclusive sau restrictive cu privire la imigrare. Această poziție poate fi numită „cosmopolitism liberal”⁵.

Există însă și o a doua strategie cosmopolită, consecvențialistă⁶, pentru a justifica afirmația conform căreia statele, în special statele liberale bogate, trebuie să-și deschidă granițele. „Cosmopolitismul consecvențialist” pleacă de la constatarea inegalității economice internaționale și a sărăciei globale și consideră că statele bogate trebuie să-și deschidă granițele ca modalitate de îndeplinire a datoriei pe care acestea o au față de cei săraci la nivel global⁷.

1 Honig, „Another Cosmopolitanism?”, 108.

2 Jacques Derrida, *On Cosmopolitanism and Forgiveness* (London and New York: Routledge, 2001), 11.

3 Derrida ne sugerează să fim foarte atenți atunci când facem distincție între motivele politice și cele economice ale imigrării, deoarece utilizările retorice ale „controlului imigrării” care implică uneori faptul că azilul va fi acordat doar acelor persoane care nu au nici un avantaj economic de pe urma imigrării. Ori acest lucru este nefiresc, oamenii trebuind să muncească pentru asigurarea subzistenței. Distincție în cauză, crede Derrida, este ipocrită, făcând acordarea azilului politic imposibilă, dependentă de considerații oportuniste sau un simplu exercițiu retoric. Derrida, *On Cosmopolitanism*, 12-3.

4 Derrida, *On Cosmopolitanism*, 4.

5 Vezi Benhabib, *Another*; Seyla Benhabib, *The Rights of Others. Aliens, Residents, and Citizens* (New York: Cambridge University Press, 2004).

6 Termenul „consecvențialist” se referă la abordarea centrată pe scop (realizarea dreptății sociale/globale) a acestui tip de cosmopolitism.

7 Peter Higgins, „Open Borders and the Right to Immigration,” *Human Rights Review* 9 (2008): 525-7. Vezi și Joseph Carens, „Aliens and Citizens: The Case for Open Borders,” *Review of Politics* 49 (1987): 251-73; Will Kymlicka, „Territorial Boundaries: A Liberal Egalitarian Perspective”, în David Miller, Sohail H. Hashmi (coordonatori), *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives* (Princeton: Princeton University Press, 2001), 249-75.

Will Kymlicka observă că modelul liberal a fost un model de succes în ceea ce privește construirea democrației liberale pe fundamente naționale. Totuși, acest succes se bazează pe câteva injustiții cu privire la imigranți, grupurile istorice sub-statale și statele-națiune vecine.¹ În privința imigranților, Kymlicka sugerează, pe de o parte, „îmblânzirea naționalismului liberal” prin adoptarea unei concepții „multi-culturale” a naționalității pentru a integra imigranții existenți pe teritoriul unui stat liberal democrat², iar pe de altă parte adoptă un punct de vedere liberal și consecvențialist cu privire la granițe: „Există un aspect al practicii democrațiilor liberale cu care nu sunt de acord, și anume faptul că acestea folosesc resursele țării în beneficiul exclusiv al cetățenilor lor. [...] Egalitariștii liberali văd indivizii ca fiind egali din punct de vedere moral. Rezultă de aici că bunăstarea fiecărei persoane contează în mod egal, din punctul de vedere al teoriei liberale. Egalitariștii liberali nu pot accepta, deci, niciun sistem al granițelor care condamnă anumiți oameni la mizerie, în timp ce alții se bucură de o viață plină de privilegii. Și asta e tocmai ceea ce se petrece în prezent, ținând cont de distribuția internațională inegală a resurselor și de limitările impuse mobilității”³. Kymlicka este în favoarea unei taxe globale de un tip sau altul ca soluție principală la problema inegalității internaționale, dar consideră totuși că „dacă statele bogate nu doresc să-și împartă bunăstarea în acest fel, atunci ele nu ar trebui să restrângă posibilitatea admiterii [străinilor] în interiorul granițelor lor”.⁴

Joseph Carens consideră, de asemenea, că statele liberale bogate trebuie să elimine restricțiile asupra imigrării: „Granițele trebuie în general deschise și [...] oamenii ar trebui să fie liberi să părăsească țara de origine și să se stabilească în alta, fiind constrânși doar de acele lucruri care-i constrâng și pe cetățenii din respectivele țări. Acest argument este încă și mai puternic când este aplicat migrației oamenilor din țările lumii a treia în țările occidentale. Cetățenia în democrațiile liberale occidentale este echivalentul modern al privilegiilor feudale – un statut moștenit care îmbunătățește considerabil șansele de viață ale indivizilor”.⁵ Eliminarea barierelor în calea imigrării e în concordanță cu libertatea de mișcare a indivizilor și, poate mai important, este justificată din punct de vedere normativ deoarece granițele sunt arbitrar din punct de vedere moral și crează inegalitate între șansele indivizilor de a-și urma propriile scopuri în viață.⁶

Pe de altă parte, cei care resping argumentul cosmopolit al granițelor deschise, susțin fie că distinctivitatea culturală este o valoare importantă care poate fi utilizată pentru a justifica politicile de control al imigrării⁷, fie că granițele au semnificație morală deoarece ele circumscriu un sistem al auto-guvernării care este singurul capabil să instituționalizeze dreptatea distributivă⁸, fie că o astfel de propunere ar aduce mai degrabă prejudicii, decât avantaje, indivizilor și grupurilor dezavantajate, dacă ar fi să ne raportăm la următoarele fapte.

În primul rând, abilitatea de a migra la nivel transnațional este un lux pe care nu și-l permit decât cei care sunt relativ privilegiați din punct de vedere economic, care au mijloacele de a se deplasa pe distanțe mari, și care nu sunt, adesea, „cei mai

1 Will Kymlicka, „Liberal Nationalism and Cosmopolitan Justice”, în Benhabib, *Another*, 129-30.

2 Kymlicka, „Liberal Nationalism,” 131.

3 Kymlicka, „Territorial Boundaries,” 270.

4 Kymlicka, „Territorial Boundaries,” 271.

5 Carens, „Aliens and Citizens,” 251-2.

6 Darrel Moellendorf, *Cosmopolitan Justice* (Boulder: Westview Press, 2002), 61-2.

7 Michael Walzer, „The Distribution of Membership”, în Peter G. Brown, Henry Shue (coordonatori), *Boundaries: National Autonomy and its Limits* (Totowa: Rowman and Littlefield, 1981), 1-35.

8 Stephen Macedo, „The Moral Dilemma of U.S. Immigration Policy. Open Borders Versus Social Justice?”, în Swain (coordonator), *Debating*, 73-4.

loviți de ordinea economică globală [...] și care ar trebui să profite de avantajele create prin deschiderea granițelor de către statele liberale bogate”.¹

În al doilea rând, există motive să credem că deschiderea granițelor ar putea vătămă interesele acelor indivizi pe care ar trebui, de fapt, să le protejeze, în special atunci când sunt luate în calcul efectele rasiale și de gen ale mobilității transnaționale, caz în care structurile inegalității tind să aibe un efect cumulativ, așa cum arată studiile feministe dedicate migrației: „femeile, în timpul perioadei imigrării, adesea se află în situația de a avea mai puține drepturi civile și cetățenești în țara gazda, și de a fi prinse între noțiunile patriarhale de ‘munca femeii’ și ‘locul femeii’. Regulile marginalității și ale ‘alterității’ care operează pentru a menține migranții la locul lor sunt adesea reflectate prin lentilele de gen ale națiunii gazdă; prin urmare, femeile imigrante, în comparație cu bărbații imigranți, sunt supuse unui cadru mai opresiv, aptitudinile și abilitățile lor devalorizate mai mult, iar spațiul lor chiar și mai mult limitat”.²

În al treilea rând, politica de deschidere a granițelor poate crea prejudicii, în țara de origine, celor care nu pot migra. Acest lucru se poate observa din politicile actuale ale statelor bogate occidentale precum Statele Unite, Canada, Australia sau statele bogate din Uniunea Europeană, care atrag indivizi foarte bine pregătiți din statele în curs de dezvoltare, devenind în felul acesta mai competitive pe plan global³, dar lasând statele sărace sau în curs de dezvoltare fără personalul calificat necesar dezvoltării lor interne⁴.

Ținând cont de riscurile descrise mai sus asupra celor dezavantajați, care ar trebui să fie, din punct de vedere cosmopolit, politicile privind imigrația? Este deschiderea granițelor suficientă? Sau trebuie ea completată cu alte politici?

Înlăturarea restricțiilor impuse imigrării, fără a lua măsuri suplimentare pentru a îmbunătăți perspectivele pentru o viață decentă în țările de origine, nu are rezultate concludente, și e posibil chiar să asistăm la un regres în ce privește dreptatea globală.⁵ Deschiderea granițelor pentru un număr mai mare de oameni, permiterea de către statele dezvoltate a unei imigrații mai largi, nu este soluția definitivă la problemele dreptății globale. Perspectivele pentru o viață decentă sunt mai bine asigurate prin abordarea problemelor acolo unde apar, adică în țara de origine a imigranților, și prin consolidarea instituțiilor globale (ca modalitatea de a îmbunătăți condițiile în țările de origine) în termenii resurselor, autorității și competențelor.

1 Higgins, „Open Borders:” 530.

2 Geraldine Pratt și Brenda Yeoh, „Transnational (Counter) Topographies,” *Gender, Place and Culture* 10 (2): 162.

3 Indiferent de costurile care pot exista în cazul acceptării imigranților, deschiderea granițelor are și efecte benefice asupra țării de imigrare, imigrația contribuind la creșterea bogăției țării gazdă și având un efect demografic pozitiv. Totuși, țările bogate cheltuie sume uriașe pentru protecția granițelor (în prezent e invocat și argumentul luptei împotriva terorismului și a crimei organizate internaționale). Guvernele europene au cheltuit la începutul anilor ‘90 între 4 și 8 miliarde de dolari anual pentru controlul refugiaților. În Marea Britanie, costurile pentru 800 de deținuți a fost de aproximativ 94 de milioane de dolari pe an, sumă care reprezintă de aproximativ doisprezece ori suma care ar fi fost cheltuită dacă acei oameni ar fi fost asistați financiar și ar fi beneficiat de un spațiu locativ. Teresa Hayter, *Open Borders: The Case against Immigration Controls* (London: Pluto Press, 2000), 163.

4 În cazul unor țări precum Ghana, Mozambic, Kenya, Uganda, El Salvador, numărul absolvenților cu studii superioare care trăiesc în străinătate în țările dezvoltate ale Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OCED) variază între 25% și 50%, în timp ce în Haiti și Jamaica acest număr ajunge la 80%. În medie, 41% din indivizii cu studii superioare din regiunea Caraibelor trăiesc într-o țară OCED; acest procent este de 27% pentru Africa Occidentală, 18% pentru Africa Orientală, 16% pentru America Centrală și 13% pentru Africa Centrală. Higgins, „Open Borders:” 531.

5 Gillian Brock, *Global Justice. A Cosmopolitan Account* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2009), 191.

Instituțiile globale robuste pot asigura, de exemplu, adoptarea unor reguli echitabile în comerțul internațional care să îmbunătățească poziția statele în curs de dezvoltare și vulnerabile în sistemul internațional, pot furniza asistență pentru dezvoltare, pot elabora și aplica un regim fiscal global, sau pot contribui la crearea unui climat social, politic și economic intern propice dezvoltării. Totuși, ca măsură interimară, reducerea barierelor în calea imigrării, în special în scopul angajării pe termen limitat, poate fi o măsură utilă în anumite cazuri particulare, grave. Per ansamblu, însă, îmbunătățirea condițiilor de viață a celor mai dezavantajați este limitată.¹

Să luăm cazul „exodului creierelor”. Această problemă apare atunci când mulți cetățeni calificați dintr-o anumită țară emigrează, lăsând țara fără profesioniștii cei mai calificați. Acest fenomen poate avea efecte semnificative asupra țării din care acești profesioniști emigrează. Exodul creierelor în cazul sistemului de sănătate este răspândit și foarte nociv în special în cazul țărilor în curs de dezvoltare. Aceste țări au resurse limitate în domeniul sănătății, iar pierderea personalului calificat este resimțit mult mai acut decât dacă ar apărea în țări cu mai multe resurse.² O soluție comprehensivă la această problemă, din punct de vedere al dreptății globale, necesită cel puțin următoarele elemente: 1) un cod internațional cu privire la recrutarea personalului specializat, care să specifice standarde uniforme atât pentru sectorul privat cât și cel public; 2) o agenție internațională care să monitorizeze aplicarea codului, să pedipească vinovații pentru încălcarea acestuia și să acorde compensații; 3) obținerea, de către fiecare țară în parte, a unui nivel al autosuficienței în ceea ce privește resursele umane din cadrul sistemului de sănătate; 4) o modalitate de limitare a cererii aparent insașiabile pentru servicii de sănătate în țările dezvoltate.³ Doar în aceste condiții „deschiderea granițelor pentru migrația creierelor” este echitabilă pentru toate părțile implicate.

Concluzii

În această lucrare am abordat problema imigrării din punct de vedere cosmopolit. Constatând limitările dreptului cosmopolit kantian al ospitalității, cosmopolitani contemporani dezvoltă ideea de ospitalitate în două sensuri.

Într-un prim sens, liberal, ospitalitatea nu poate fi redusă doar la dreptul de vizitare, ci presupune un proces prin care „rezidenții străini” primesc treptat drepturi civile, politice și sociale, printr-un proces ce poate fi numit „iterație democratică”, care rezolvă însă doar parțial conflictul dintre suveranitate și ospitalitate. Uniunea Europeană este un exemplu al modului în care „cetățenia” a fost reinterpretată, dând un sens noi ideii de „ospitalitate” în interiorul granițelor proprii. Concomitent, însă, în raport cu cei din afara Europei, constatăm faptul că granițele Uniunii nu sunt la fel de „poroase”, ceea ce înseamnă o limitare a ospitalității europene.

Într-un al doilea sens, ospitalitatea poate fi înțeleasă ca mijloc prin care statele bogate își îndeplinesc datoria pe care o au față de cei săraci la nivel global permițându-le acestora accesul pe teritoriul lor și oferindu-le șansa la o viață mai bună. Am văzut, de asemenea, că simpla deschidere a granițelor nu e suficientă pentru rezolvarea problemei dreptății globale (ea trebuie completată cu o serie de măsuri și inițiative), mai mult, ea poate crea prejudicii celor rămași în țara de origine. Dar, în anumite situații de sărăcie gravă, ea poate fi soluția optimă. Tot în cazul unor situații umanitare grave (război, persecuții, dezastre naturale), tradiția cosmopolită ne sugerează soluția „orașelor de refugiu”, echipate cu mai multe drepturi și mai multă suveranitate în cadrul sistemului legal internațional.

¹ Brock, *Global Justice*, 193.

² Brock, *Global Justice*, 196-8.

³ Brock, *Global Justice*, 202.

BIBLIOGRAFIE

- BENHABIB, Seyla, *Another Cosmopolitanism*, New York, Oxford University Press, 2006.
- BENHABIB, Seyla, *The Rights of Others. Aliens, Residents, and Citizens*, New York, Cambridge University Press, 2004.
- BERTMAN, Martin, „Europe’s Walls and Human Rights,” *Human Rights Review*, October-December, 2004.
- BROCK, Gillian, *Global Justice. A Cosmopolitan Account*, Oxford and New York, Oxford University Press, 2009.
- CARENS, Joseph, „Aliens and Citizens: The Case for Open Borders,” *Review of Politics* 49 (1987): 251–73.
- DERRIDA, Jacques, *On Cosmopolitanism and Forgiveness*, London and New York, Routledge, 2001.
- FINE, Robert, *Cosmopolitanism*, London and New York, Routledge, 2007.
- HANSEN, Randall, „The Free Economy and the Jacobin State, or How Europe Can Cope with the Coming Immigration Wave”, în Carol M. Swain (coordonator), *Debating Immigration*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- HAYTER, Teresa, *Open Borders: The Case against Immigration Controls*, London, Pluto Press, 2000.
- HIGGINS, Peter, „Open Borders and the Right to Immigration,” *Human Rights Review* 9 (2008).
- HONIG, Bonnie „Another Cosmopolitanism? Law and Politics in the New Europe”, în Seyla Benhabib, *Another Cosmopolitanism*, New York, Oxford University Press, 2006.
- HOWARD, Marc Morjé, „The Politics of Immigration and Citizenship in Europe”, în Carol M. Swain (coordonator), *Debating Immigration*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- HUGGLER, Jørgen „Cosmopolitanism and Peace in Kant’s Essay on Perpetual Peace,” *Studies in Philosophy and Education* 29 (2).
- KANT, Immanuel, *Spre pacea eternă*, traducere de Rodica Croitoru, București, Editura ALL, 2008.
- KYMLICKA, Will „Liberal Nationalism and Cosmopolitan Justice”, în Seyla Benhabib, *Another Cosmopolitanism*, New York, Oxford University Press, 2006.
- KYMLICKA, Will „Territorial Boundaries: A Liberal Egalitarian Perspective”, în David Miller, Sohail H. Hashmi (coordonatori), *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*, Princeton, Princeton University Press, 2001.
- MACEDO, Stephen, „The Moral Dilemma of U.S. Immigration Policy. Open Borders Versus Social Justice?”, în Carol M. Swain (coordonator), *Debating Immigration*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- MOELLENDORF, Darrel, *Cosmopolitan Justice*, Boulder, Westview Press, 2002.
- POGGE, Thomas „Cosmopolitanism”, în Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge (coordonatori), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Malden și Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2007.
- PRATT, Geraldine, Brenda Yeoh, „Transnational (Counter) Topographies,” *Gender, Place and Culture* 10 (2).
- WALZER, Michael, „The Distribution of Membership”, în Peter G. Brown, Henry Shue (coordonatori), *Boundaries: National Autonomy and its Limits*, Totowa, Rowman and Littlefield, 1981.
- ***, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, www.onuinfo.ro.

Who is afraid of immigrants?

Social predictors of fear of immigrants in Europe

■ SEBASTIAN NĂSTUȚĂ

[„Petre Andrei” University of Iași]

■ ANCUȚA-DANIELA TOMPEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Starting from the assumption that „fear” or „the threat feeling” felt on immigrants as a group is a strong predictor of negative reaction and actions against these out-groups we are trying to identify in this paper the social predictors of these feelings. If most studies on anti-immigrant attitudes are oriented mainly to economic effects, city or municipality effects we included in our analysis not only the classical variable like education, income, age, gender, professional status, citizenship as in previous studies, but also the religious affiliation and immigration descendance. Starting from EVS 2008 data we obtained results that confirms other studies and also we identified the positive strong effect of religious denomination on immigration threat feelings.

Keywords

group threat; immigration phobia; xenophobia; prejudice

Introduction

In a world of globalization, in a multicultural, multi-ethnic and plural Europe the problem of interaction and dialogue between majorities and minorities become more and more important from a social policy perspective¹ but also for sociologists, psychologists and political scientist who are confronted with new phenomena like xenophobia, islamophobia, homophobia, the rise of nationalists and right-wing movements. In a secularized, rationalist and profit-oriented Europe these social reaction could sound quite strange.

On the other hand if we have in mind that at the onset of the 21st century, nearly 200 million people, about 3 percent of the global population, were international migrants we can understand the magnitude of this global phenomenon and its social consequences. Thirty years ago, the figure stood at 85 million (2.1 percent), and 230 million are projected for 2030. In 2008, around 100 million were labor migrants, 13 million

1 Practitioners and policy makers are confronted with processes of social exclusion and forced to propose innovative social inclusion strategies for new type of social groups, sometimes unknown.

were refugees registered with United Nations (UN) agencies, and the others are family members or students.¹

As a result, xenophobic and racist beliefs and attitudes are still widespread today. According to Eurobarometer data presented in EUMC (2001), 15% of European Union citizens felt 'personally disturbed' by the 'presence of people of another race' in their daily lives. Moreover, during the past two decades, xenophobic parties – such as the French Front National, the Austrian Freedom Party, among several others – have emerged and obtained political leverage in several West European countries.²

Although these xenophobic attitudes exist we can observe a dominant anti-discriminatory ideology in the democratic countries and a significant improvements in intergroup relations in the last fifty years. New forms of prejudice and discrimination appear and are described with a variety of terms including modern racism, color-blind racism, and symbolic racism. These are obvious in the existing segregated neighborhoods or segregated schools where people do not feel discriminated anymore.³ In consequence the „new migration“, the „new xenophobia“ or the „new racism“ are characterized by contemporary attributes. If we compare the migration flows from the beginning of the 20th century with the contemporary flows we can identify some important differences:

- immigrants today are, in significant numbers, people of color, whereas those at the turn of the century were, in the main, phenotypically white.⁴
- instead of the „classical immigrants“ gradually shifting their orientation from the home to the host country, modern immigrants are supposed to remain oriented to the home culture being transnationals, not immigrants.⁵
- there are not just persons as 'migrants', but rather a wide range of people exhibiting different forms of mobility that constitute different types of migration streams⁶ (professional or business oriented).
- the diversification of migration has generated a situation characterized by Vertovec (2006) as 'super-diversity', with a complex and diverse array of ethnicities, countries of origin, immigration statuses, labour market experiences, gender and age profiles and spatial settlement patterns among the migrant population. In particular, there is an increasing differentiation of experiences between *established* ethnic minority communities, with migration histories stretching back a few generations, and the various groups of 'new migrants' with more recent histories of migration thus challenging a dichotomous majority/minority model of ethnic or racial relations.⁷

In consequence, the feelings people manifests on immigrants are mixed and influenced by contextual or local factors or by mass-media views and the immigrants are now treated as *the hybrid strangers*.

1 Franck Düvell, „Global migration“, în Encyclopedia of social problems - volume 2, Vincent N. Parrillo (editor), (Thousand Oaks, California: Sage Publication, 2008), 582 - 585.

2 Jens Rydgren, „The Logic of Xenophobia“, *Rationality and Society* Vol. 16(2): 123.

3 Healey, Joseph F., *Diversity and society: race, ethnicity, and gender* 3rd edition (Thousand Oaks, California, Pine Forge Press, 2009), 30.

4 Nancy Foner, „From Ellis Island to JFK : New York's two great waves of immigration“, (New Haven and London : Yale University Press, 2000), 142.

5 Hans van Amersfoort, „Immigration“, în *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (editor), (Blackwell Publishing, 2007).

6 Salt, John, „Managing new migrations in Europe: Concept and reality in the ICT sector“, în Corrado Bonifazi, Marek Okolski, Jeannette Schoorl, Patrick Simon (editori), *International Migration in Europe. New Trends and New Methods of Analysis*, (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008), 19.

7 Ray, Kathryn, Hudson, Maria, Phillips, Joan, „Belonging and Entitlement: Shifting Discourses of Difference in Multiethnic Neighbourhoods in the UK“, în Bo Petersson, Katharine Tyler (editori), *Majority Cultures and the Everyday Politics of Ethnic Difference Whose House is This?* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 115 - 116.

Economic globalization has undermined the livelihood of certain Australian regions and their populations, which has fuelled *fear and insecurity in relation to those strangers who threaten national homogeneity and job security*. On the other hand, the effects of globalization, in particular the global movement of labour and neoliberal policies, have resulted in a *strong economy that has left the beneficiaries more open towards immigrants and more financially secure*. An ambivalent attitude exists toward the hybrid stranger, because the *hybrid stranger both threatens and blurs cultural boundaries*.¹

This ambivalent reaction, of rejection and acceptance, seems to be the feeling most people has about the „new commers“ or about the potential immigrants. The differences are induced by predictors like social status, educational level, income level, sex, religious affiliation that make citizens to feel much or less threatened by the presence of immigrants. The real or hypothetical presence creates a perception of migrant characteristics and a fear feeling or threat feeling that, in some cases, could generate hostility.

Fear feelings on immigrants

These social processes are normal if take into account that Allport argued in 1979 the human being has a natural propensity toward prejudice. Prejudicial² views result quite easily from an interaction of three factors: our tendency toward ethnocentrism, our lack of meaningful group contacts, and our inclination to organize informations into predeveloped categories. Prejudices³ are irrational, faulty, and not grounded in reality and are defined typically as negative attitudes toward individuals who are members of a particular group or toward a group as a whole.⁴ We can observe these in the next two examples.

First, we should remember that the New Yorkers of eastern and southern European ancestry which are considered today fully and unquestionably white had a different status at the turn of the 20th century. There was considerable prejudice against Jews and Italians, and, to a surprising degree, it was expressed in racial terms.⁵ Anti-immigrant activity began to arise in the United States in the mid-nineteenth century, first against Catholics (Irish and Germans; then against Asians (Chinese, Japanese and Filipinos) and then against all increasing immigrant flow.⁶

Second, there are situations of overstated anti-migratory discourse acceptance in places where the majority's demographic trends were superior to those of the new commers or disproportionate perception of immigrant's number.

This exaggeration of migration scale and imputed threats to sovereignty and security no matter how marginal their numbers in proportion to the incumbent

1 Juliet Pietsch, Vince Marotta, „Bauman, strangerhood and attitudes towards immigrants among the Australian population“, in *Journal of Sociology*, 2009, 45: 187.

2 Allport (1979) considers the stages of hostile action that are likely to arise from prejudice, from the least energetic to the most are: *antilocution, avoidance, discrimination, physical attack, and extermination*.

3 Ponterotto, Joseph G., Utsey, Shawn O., Pedersen, Paul B., *Preventing prejudice: a guide for counselors, educators, and parents* 2nd edition (Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2006).

4 Margo J. Monteith, „Prejudice“, in Alan E. Kazdin (coordonator), *Encyclopedia of Psychology* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 278.

5 Nancy Foner, *From Ellis Island to JFK ...*, 142.

6 Brown, Susan K. and Frank D. Bean. „Immigration Policy.“ *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (editor), (Blackwell Publishing, 2007).

population size.¹ Based on data from European Social Survey 2002/2003 Zan Strabac clearly indicated that „as a rule Western Europeans think that the immigrant population in their countries is much larger than it actually is”.²

These examples clearly indicate that social representations, prejudices and stereotypes are determined by social factors as those mentioned before. Such a prejudice is the „fear feeling felt on the immigrants from countries” which is our topic of interest in this paper.

Studies on German youth found that *threat was a more powerful predictor of political xenophobia than right-wing extremism*.³ Recent studies on anti-immigrant attitudes found that *ethnic threat perceptions are a core explanatory variable for a wide set of anti-immigrant attitudes, e.g. resistance to immigrants and refugees, nationalism and chauvinism*.⁴ These facts convinced us about the importance of analysing threat feeling predictors.

Data and analysis

There are thousands of written pages about prejudice, discrimination, stereotypes or xenophobia in social psychology and sociology. These processes are extremely complex and, due to their sensitivity, should be carefully treated. Our article approach a very narrow topic: *the social predictors of „fear feeling” or the „immigrant threat” felt by Europeans* or how the immigration threat differs amongst individuals and between societies.

We can consider this as an intermediate stage between the social perception or representation of immigrants and prejudiced reaction like antilocution, avoidance and discrimination.

Table 1.

Predictors of immigration threat feelings. Standard multiple regression analysis.

	Model 1*	Model 2*	Model 3*	Model 4**
Intercept	4,301 (p=0,000)	4,386 (p=0,000)	4,661 (p=0,000)	4,336 (p=0,000)
Demographic variables				
Age (18 to ...)	+0,008 (p=0,000)	+0,008 (p=0,000)	---	+0,001 (p=0,605)
Young persons <29 (=1)	---	---	-0,129 (p=0,000)	---
Gender (Male = 1)	+0,070 (p=0,000)	+0,067 (p=0,023)	+ 0,089 (p=0,003)	+0,023 (p=0,541)
High level of income (=1)	-0,086 (p=0,000)	- 0,085 (p=0,012)	- 0,085 (p=0,000)	-0,176 (p=0,000)

1 Alexseev, Mikhail A., *Immigration phobia and the security dilemma: Russia, Europe, and the United States* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2006), 4. Alexseev discuss about people's fear of being „swamped,” „overrun,” „overwhelmed,” „absorbed,” „consumed,” „driven out,” or „conquered” by „tidal waves,” „swells,” „hordes,” „armies,” „flows,” „multitudes,” and „flocks” of ethnic others.

2 Strabac, Zan, „It is the eyes and not the size that matter. The real and the perceived size of immigrant populations and anti-immigrant prejudice in Western Europe”, *European Societies* Vol 13 (4) 2011: 559.

3 Alexseev, Mikhail A., *Immigration phobia ...*, 30.

4 Schneider, Silke L., „Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Ethnic Threat”, *European Sociological Review* VOLUME 24 Number 1, 2008: 55.

Lower education level (=1)	+0,324 (p=0,000)	+0,263 (p=0,000)	+0,305 (p=0,000)	+0,442 (p=0,000)
Higher education level (=1)	-0,530 (p=0,000)	-0,514 (p=0,000)	-0,492 (p=0,000)	-0,64 (p=0,000)
Self-employed (=1)	---	---	-0,144 (p=0,039)	-0,255 (p=0,003)
The person is not working (=1)	---	---	+0,160 (p=0,000)	+0,161 (p=0,000)
Religious affiliation				
Protestant (=1)	+0,263 (p=0,000)	+0,293 (p=0,000)	+0,335 (p=0,000)	-0,442 (p=0,000)
Roman-Catholics (=1)	+0,675 (p=0,000)	+0,602 (p=0,000)	+0,623 (p=0,000)	+0,539 (p=0,000)
Christian Orthodox (=1)	+0,516 (p=0,000)	+0,502 (p=0,000)	+0,532 (p=0,000)	+0,623 (p=0,000)
Contextual variables				
Citizen of country (=1)	+1,007 (p=0,000)	+1,025 (p=0,000)	+1,048 (p=0,000)	+1,007 (p=0,000)
Live in a medium or big city (=1)	---	-0,147 (p=0,000)	-0,147 (p=0,000)	-0,109 (p=0,006)
One or both parents are immigrants (=1)	-0,370 (p=0,000)	-0,352 (p=0,000)	-0,359 (p=0,000)	-0,524 (p=0,000)
Person from an ex- communist country (=1)	---	---	---	+0,572 (p=0,000)
Sample size	22.595	21.425	21.367	23.469
Rsq.	0,062	0,059	0,057	0,082

* The dependent variable is „Felt threat on immigrants“ (1 – 10 scale).

** The dependent variable is „Immigrants take away jobs from (nationality)“ (1 - 10). ¹

We are less interested in this paper by stereotyping or prejudices mechanisms, or on how Europeans perceive different ethnic groups or other minorities. Our focus is the „fear feeling felt on immigrant“ and measured on a subsample of 41.894 respondents from the 4th wave² of European Values Study.

Our analysis is conducted on four standard multiple regression models. The dependent variables are „Felt threat on immigrants“³ in the Models 1 - 3 and „Immigrants

1 For this study, we have a sample of 41.894 European citizens from 32 countries. First we selected only the 4th EVS wave because it's the only one who includes this set of variables about immigration threats. Although this paper approaches the felt fear on immigrants it is part of a larger project that compares the evolution of attitudes, values of Europeans from Christian countries over the years, from the 1st to the 4th wave of European Values Survey. That's why we eliminated from our sample the Muslim countries like Turkey (it participated in two EVS waves) and also eliminated all countries that participated only on the 4th wave of the EVS.

2 EVS (2010): European Values Study 2008, 4th wave, Integrated Dataset. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4800 Data File Version 2.0.0 (2010-11-30) doi: 10.4232/1.10188 (<http://dx.doi.org/10.4232/1.10188>).

3 The „Felt threat on immigrants“ is a calculated as an average score of the variables „Immigrants take away jobs from natives“ (Q78.A.), „Immigrants undermine country's cultural life“ (Q78.B.), „Immigrants make crime problems worse“ (Q78.C.), „Immigrants are a strain on welfare system“ (Q78.D.) and „In the future the proportion of immigrants will become a threat to society“ (Q78.E.). All responses to the questions range from 0 to 10 on a 10-point scale. First we inverted the variable's answers and second we computed the average score for these variables.

take away jobs from natives" (variable Q78.A. from the EVS 2008 master questionnaire) in Model 4.

As predictors we first tested the classical socio-demographic variables like age, gender, income level, educational level and employment status.¹ The second category of predictors was the religious affiliation of a person² and the last category of variables refers to contextual aspects.³ Mixing these variables, we created four standard (simultaneous) multiple regression models that explain 6,2%, 5,9%, 5,7% and 8,2% of the criterion variation. This standard method provides a full model solution in that all the predictors are part of it.

Summary and discussion

The concept of immigration phobia implies that attributes of demographic, political, and socioeconomic contexts of migration get systematically filtered through a discrete perceptual logic that makes threat „exaggerated," „disabling," „illogical," and „symbolic" across diverse settings, albeit with varying intensity.⁴

Education and immigration threat feelings

This classic variable has been shown repeatedly across space and time to correlate negatively with anti-immigrant attitudes is the education that often has a liberalizing effect on people's minds. In terms of group threat theory, highly educated people are predicted to feel less threatened by a large minority.⁵ Most empirical studies show higher prejudices among lower educated individuals.⁶

Our results clearly confirm these findings. In our model the „lower educational" has a positive significant effect on both criterions [M1: $\beta = +0,324$ ($p=0,000$); M2: $\beta = +0,263$ ($p=0,000$); M3: $\beta = +0,305$ ($p=0,000$); M4: $\beta = +0,442$ ($p=0,000$)] while the „higher education" has stronger (almost double) but negative effect in all cases [M1: $\beta = - 0,530$ ($p=0,000$); M2: $\beta = - 0,514$ ($p=0,000$); M3: $\beta = - 0,492$ ($p=0,000$); M4: $\beta = - 0,64$ ($p=0,000$)].

Age and immigration threat feelings

The effect of age on anti-immigrant attitudes has been demonstrated in cross-comparative research. Older people generally display higher levels of anti-immigrant attitudes, although the reasons are not conclusive because of the lack

1 Age (continuous and dummy variable), gender (dummy variable: Male = 1), the income level [low, middle and high income coded as dummy two variables: „high level of income" (=1) and „low level of income" (=1)], the educational level [low, middle and high level coded as dummy variables in „lower educational level" (=1) and „higher educational level" (=1)]. We also took into account the variable employment status [coded as two dummy variables: „Self-employed" (=1) and „The person is now working" (=1) which includes other situations except full-time, part-time or self-employment].

2 Also coded as dummy variable in „Romano-Catholics = 1", „Protestants = 1" and „Christian-Orthodox = 1".

3 Citizenship status (dummy variable: citizen of country = 1), person's immigrant origins (dummy variable: one or both parents are immigrants = 1) and the size of locality where a person lives (dummy variable: middle and big cities with more than 50.000 persons = 1). In Model 4 we also included the dummy variable „The person lives in an ex-communist country" (=1).

4 Alexseev, Mikhail A., *Immigration phobia ...*, p. 21.

5 Hjerm, Mikael, „Anti-Immigrant Attitudes and Cross-municipal Variation in the Proportion of Immigrants", *Acta Sociologica*, March 2009, Vol 52(1): p. 53.

6 Küpper, Beate, Wolf, Carina, Zick, Andreas, „Social Status and Anti-Immigrant Attitudes in Europe: An Examination from the Perspective of Social Dominance Theory", *International Journal of Conflict and Violence*: Vol. 4 (2) 2010, 209.

of studies separating life-cycle from cohort and period effects.¹ If we use the age as continuous variable its effect is very weak but significant ($\beta \leq 0,009$) and is non significant in Model 4. The dummy coded variable „young person (≤ 29 year)” has a negative significant effect on the „Felt threat on immigrants” [$\beta = -0,129(p=0,000)$]. The explanation seems to be simple if we have in mind that youths are less pressed by the economic or cultural competition of potential immigrants.

Gender and immigration threat feelings

Few but the classic studies (Adorno et al., 1982 [1950]) have attempted to explain why sex should have an effect on anti-immigrant attitudes. Many recent studies simply conclude that gender is of little or no importance in explaining anti-immigrant attitudes. However, in terms of group threat, women are predicted to be less threatened than men, as their labour market situation is less exposed to competition due to the gender division of work². Also, women tends to exhibit lower levels of xenophobia than men.³ Our analysis confirms this because the „male” variable has a significant positive effect on „threat feeling”.

In model 4 there is no significant gender difference which indicate that in 2008 - 2009 when the data were collected there was no clear difference if you consider the possibility of loosing your job because these are taken by immigrants. But males are still more threatened by immigrants.

Income, working-status and immigration threat feelings

Income is negatively related to exclusionary attitudes towards low status immigrant groups, but positively to what are seen as higher status immigrants.⁴ The lack of resources increases the perception of possible competitor. In our models, if a person has „higher income level” he feels less threatened by immigrants. The negative effect it's stronger if they consider the idea that immigrants will take native's jobs.

The „self-employed” people from our sample manifests decreased anti-immigrant attitudes, due to their financial stability, while those „who are not working” (retired, unemployed, other cases) have an increased threat feeling, as they are more vulnerable to immigrant's competition.

In the last model we included as predictor the variable „Ex-communist country”⁵ that has a positive significant strong effect ($\beta = +0,572$) on the dependent variable. Clearly, the explanation is the economic structural instability from these countries who witnessed, in the last decade, many emigration flows to Westest countries.

This finding conforms with studies by other researchers demonstrating that people of low socioeconomic status are most susceptible to the perception of out-groups as a competitive threat.⁶

Citizenship and ethnocentrism

By far, the strongest predictor from our models is „Citizen of [country]” having unstandardized coefficients as $+1,007$ ($p = 0,000$) and more. This seems to be a proof that ethnocentrism is at the heart of prejudice and discrimination toward

1 Hjerm, Mikael, „Anti-Immigrant ...”, 53.

2 Hjerm, Mikael, „Anti-Immigrant ...”, 53 - 54.

3 Hjerm, Mikael, „What the Future May Bring. Xenophobia among Swedish Adolescents”, Acta Sociologica, December 2005, Vol 48(4): 300.

4 Küpper, Beate, Wolf, Carina, Zick, Andreas, „Social Status ...”, 209.

5 We splited our sample into „ex-communist countries” ($=1$) and „democratic regimes” ($=0$). People from the first group are more deprived due to unstable situation of their countries.

6 Fennelly, Katherine, „Local Responses to Immigrants in the Midwestern United States”, in Bo Petersson, Katharine Tyler (editori), *Majority Cultures and the Everyday Politics of Ethnic Difference Whose House is This?* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 109.

out-groups.¹ In analyzing this predictor we should consider also the significant negative effect on „*Felt threat on immigrants*” and „Immigrants take away jobs from natives” of the predictor „One or both parents are immigrants”. Collapsed from two variables („Father born abroad” and „Mother born abroad”) this variable has a significant consistent negative effect on criterions [M1: $\beta = -0,37$ ($p=0,000$); M2: $\beta = -0,352$ ($p=0,000$); M3: $\beta = -0,359$ ($p=0,000$); M4: $\beta = -0,524$ ($p=0,000$)].

Interpreted together the coefficients for „Citizen of [country]” and „One or both parents are immigrants” support other studies that indicate that people discriminate naturally and unintentionally those people who are different. As differences are more visible the discrimination and threat feeling is bigger. We can see in the article „Belonging and Entitlement: Shifting Discourses of Difference in Multiethnic Neighbourhoods in the UK” that inside an immigrant community or neighbourhoods those who are older migrants discriminate the new comers.

White British and Black Caribbean residents from the previous mentioned study narrated themselves as a *longstanding and entitled community based on their work ethic or understandings of respectability, from which recent migrant groups were excluded*.² The experiences of established ethnic minorities – notwithstanding their ongoing disadvantage – differ from recent migrant groups in terms of citizenship status and the rights that this confers, and the kinds of claims to recognition that they have been able to make on the (local and national) state.³ In our study, although people who have immigrants parent(s) feel the competition of the new wave of immigrants, this feeling is attenuated by their own experience and solidarity with other immigrants.

Urban anti-immigrants reactions?

Traditionally, migration is an urban phenomenon. The cities and metropolitan areas are attraction poles for internal and international migration. The diversity and the cultural melting-pot of an urban area make people who live in cities bigger than 500.000 people to feel less threatened by immigrants. In our study the „medium and big city” effect on threat immigration perception is significant and negative.

That conclusion apparently contradicts other theoretical findings. For example, Quillian (1995) shows that GDP interacts with the proportion of immigrants to produce anti-minority prejudice in Europe. The less the majority feel that their jobs are in jeopardy, the more likely they are to be in favour of, or at least not against, increased levels of immigration.⁴

Religion and immigration threat feelings

Especially after 9/11 events the Muslims are becoming the main targets of racist discourse. Due to their number, fertility rate, visibility, skin colour and specific fashion they are perceived now as the main threat to Western cultural identity. The undesirable xenophobic and anti-semitic attitudes are now replaced by Islamophobia.⁵

As with parallel concepts such as homophobia or xenophobia, Islamophobia connotes a broader set of negative attitudes and emotions directed at individuals or groups because of their perceived membership in a defined category. Viewed

1 Brown, Stephen E. „Ethnocentrism.” *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007.

2 Ray, Kathryn, Hudson, Maria, Phillips, Joan, „Belonging and Entitlement...”, 131.

3 Ray, Kathryn, Hudson, Maria, Phillips, Joan, „Belonging and Entitlement...”, 116.

4 Hjerm, Mikael, „Anti-Immigrant ...”, 50.

5 Recent right-wing and extremist reactions and events from 2011 indicate this (Andrew Berwick attacks from Norway).

in this way, Islamophobia is also analogous to terms such as *racism*, *sexism*, or *anti-Semitism*.¹

Having these premises in mind we tested in our regression models if someone's religious affiliation has an impact on his „felt threat on immigrants“. And we found that Romano - Catholic and Christian-Orthodox affiliation had strong positive effects on criterion, almost double if we compare with Protestant affiliation.

The perception of „non-Christian threat“ of the muslims or asian religions could be a possible explanation. As people assumes a religious apartenance even if he is not a practican he naturally marks the difference between „Us“ and „They“.² Although it is positive the Protestant affiliation should be analysed in-depth because the label „Protestant“ covers, in European Values Study, many different religious traditions.

If we analyse the effects on „jobs threatening“ we can observe it is negative for Protestants. We consider that's a country effect because most Protestants live in countries with strong economies and as Quillian (1995) shows the GDP interacts with the proportion of immigrants³ and decrease the felt threatening. The reversed process is identified for Christian-Orthodox who are, most of them, from ex-communist countries with a low GDP.

Conclusion

If most studies on anti-immigrant attitudes are oriented mainly to economic effects, city or municipality effects we included in our analysis not only the classical variable like education, income, age, gender, professional status, citizenship as in previous studies, but also the religious affiliation and immigration descendance. Other studies on immigrant threat feeling are using databases like European Social Survey (ESS)⁴⁵ or International Social Survey Programme (ISSP).⁶ Starting from European Values Study 4th wave data we obtained results that confirm other previous studies and also identified the positive strong effect of religious denomination on anti-immigration attitudes.

BIBLIOGRAPHY

Alexseev, Mikhail A., *Immigration phobia and the security dilemma: Russia, Europe, and the United States* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2006).

Amersfoort, Hans van, „Immigration“, în *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online, 24 October 2007,

Bleich, Erik, *What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept*, *American Behavioral Scientist* 2011 55(12) 1581 – 1600.

Brown, Susan K. and Frank D. Bean. „Immigration Policy.“ *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (editor). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online, 24 October 2007,

1 Bleich, Erik, *What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept*, *American Behavioral Scientist* 2011 55(12), 15-86.

2 For Catholics and Christian-Orthodox the difference is stronger probably because most people with this affiliation belong to a majority religious group with a natural tendency to discriminate out-group persons.

3 Hjern, Mikael, „Anti-Immigrant ...“, 50.

4 Schneider, Silke L., „Anti-Immigrant ...“.

5 Strabac, Zan, „It is the eyes ...“, 559.

6 Knud Knudsen, „Scandinavian Neighbours with Different Character? Attitudes Toward Immigrants and National Identity in Norway and Sweden“, *Acta Sociologica* 1997 40: 223 - 243.

Düvell, Franck, „Global migration”, în *Encyclopedia of social problems* - volume 2, Vincent N. Parrillo (editor), (Thousand Oaks, California: Sage Publication, 2008, pp. 582 - 585.

Fennelly, Katherine, „Local Responses to Immigrants in the Midwestern United States”, în Bo Petersson, Katharine Tyler (editori), *Majority Cultures and the Everyday Politics of Ethnic Difference Whose House is This?* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), pp. 94 - 113.

Foner, Nancy, *From Ellis Island to JFK : New York's two great waves of immigration*, New Haven and London : Yale University Press, 2000.

Healey, Joseph F., *Diversity and society: race, ethnicity, and gender* 3rd edition (Thousand Oaks, California, Pine Forge Press, 2009).

Hjerm, Mikael, „What the Future May Bring. Xenophobia among Swedish Adolescents”, *Acta Sociologica*, December 2005, Vol 48(4): 292–307.

Hjerm, Mikael, „Anti-Immigrant Attitudes and Cross-municipal Variation in the Proportion of Immigrants”, *Acta Sociologica*, March 2009, Vol 52(1): 47–62.

Küpper, Beate, **Wolf**, Carina, **Zick**, Andreas, „Social Status and Anti-Immigrant Attitudes in Europe: An Examination from the Perspective of Social Dominance Theory”, *International Journal of Conflict and Violence*: Vol. 4 (2) 2010, pp. 205 – 219.

Monteith, Margo J., „Prejudice”, în Alan E. Kazdin (coordonator), *Encyclopedia of Psychology* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 278 - 281.

Pietsch, Juliet, **Marotta**, Vince, „Bauman, strangerhood and attitudes towards immigrants among the Australian population”, în *Journal of Sociology* 2009 Volume 45(2): 187–200.

Ponterotto, Joseph G., **Utsey**, Shawn O., **Pedersen**, Paul B., *Preventing prejudice: a guide for counselors, educators, and parents* 2nd edition (Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2006).

Rydgren, Jens, „The Logic of Xenophobia”, *Rationality and Society* Vol. 16(2): 123–148.

Ray, Kathryn, **Hudson**, Maria, **Phillips**, Joan, „Belonging and Entitlement: Shifting Discourses of Difference in Multiethnic Neighbourhoods in the UK”, în Bo Petersson, Katharine Tyler (editori), *Majority Cultures and the Everyday Politics of Ethnic Difference Whose House is This?* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), pp. 114 - 135.

Salt, John, „Managing new migrations in Europe: Concept and reality in the ICT sector”, în Corrado Bonifazi, Marek Okolski, Jeannette Schoorl, Patrick Simon (editori), *International Migration in Europe. New Trends and New Methods of Analysis*, (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008), pp. 19 - 34.

Schneider, Silke L., „Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Ethnic Threat”, *European Sociological Review* VOLUME 24 NUMBER 1, 2008: 53–67.

Strabac, Zan, „It is the eyes and not the size that matter. The real and the perceived size of immigrant populations and anti-immigrant prejudice in Western Europe”, *European Societies* Vol 13 (4) 2011: 559 - 582.

Migrație și Integrare.

Fenomenul imigraționist și impactul programelor de integrare asupra resortisanților țărilor terțe în România

■ DANIELA CERVINSCHI

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

Abstract

The paper analyze the impact of Integration programs on Third Country Nationals in Romania taking into consideration especially the integration programs implemented by civil society trough European Integration Fund.

Following the analysis, there are a few specific problems in the integration programs implementation such as: unclear procedures, unrealistic indicators, the relationship between NGOs and the fund management authority is hierarchical, but the TCNs participants have in general a positive opinion about the utility of this specific integration programs.

Keywords

Third Country Nationals; integration programs; multiculturalism; assimilation; Romanian Office for Immigration

Introducere

În România s-a pus bazele unui sistem de gestionare a imigrației odată cu pregătirea aderării la UE, înainte de aderarea României la Uniunea Europeană, un număr mic de imigranți proveniți din țările terțe aplicau pentru viză sau pentru permis de ședere, însă în ultimii ani, mai ales, după intrarea României în UE, numărul solicitanților și numărul celor cărora li se acordă drept de ședere a crescut constant în fiecare an.

Principalul instrument financiar pentru programele adresate integrării străinilor din spațiul non UE este Fondul European pentru Integrarea Resortisanților Țărilor Terțe care face parte din Programul „General Solidaritatea și Gestionarea Fluxurilor Migratorii” – programul respectiv mai cuprinde trei instrumente financiare precum, Fondul European pentru Refugiați, Fondul European pentru Returnare, și Fondul European pentru Frontiere Externe, în acest moment toate programele de integrare adresate RTT în România sunt finanțate prin Fondul European de Integrare.

Da fapt, pot spune că în România există două tipuri de programe de integrare pentru resortisanții țărilor terțe, programele guvernamentale care cuprind cursuri de limba română și programele de integrare oferite de ONG-uri finanțate prin Fondul European de Integrare ce oferă mai multe tipuri de servicii.

Dacă prin *Programul Anual 2007* a fost finanțat un singur proiect, deja prin *Programul Anual 2008* au fost finanțate 7 proiecte de integrare, prin *Programul Anual 2009* au fost finanțate patru; încet, încet societatea civilă devine conștientă de rolul său de a implementa proiecte de integrare a străinilor RTT.

Astfel studiul își propune să examineze programele de integrare implementate de către societatea civilă finanțate prin Fondul European de Integrare, punând accent pe următoarele linii de cercetare: relația ONG-urilor beneficiare cu Oficiul Român pentru Imigrări (ORI) - instituția care gestionează finanțările pentru astfel de proiecte, relația ONG-urilor cu grupul țintă – comunitățile de străini participante în aceste proiecte, cum a decurs implementarea proiectelor, care sunt percepțiile grupului țintă asupra utilității și calității acestor programe. Analiza este structurată pe trei nivele, utilizându-se ca instrument de cercetare - interviul ghidat. Nivelele de analiză sunt: interviuri cu coordonatorii ONG-urilor implementatoare, interviuri cu participanții în proiectele de integrare și interviu cu reprezentantul ORI. Studiul nu are velleități de generalizare și nici nu testează ipoteze, este un studiu calitativ de tip exploratoriu.

Considerații teoretice: accepțiuni ale conceptului „integrare”

Noțiunea „integrare” provine din latinescul *integrare* și are înțelesul de construcție și reconstrucție a unui tot unitar, astăzi semnificația generală a cuvântului este includerea unor unități mai mici în totul unitar. În științele sociale integrarea are conotația unui proces de armonizare într-o societate privind diverse roluri, grupuri, organizații. Integrarea imigranților poate fi descrisă, astfel, ca fiind incluziunea noilor veniți într-o societate, inserția acestora împreună cu viziunilor lor asupra culturii, obiceiurilor, religiilor în țara gazdă¹.

Unii practicieni ai domeniului sunt de părere că integrarea imigranților, de fapt, este strâns legată de parametrii legali, adică legislația are un mare rol în reglementarea integrării imigranților, de exemplu legislația privind munca decide indirect cine are dreptul sau nu să obțină un permis de muncă, în consecință cine are oportunitatea de a se integra din punct de vedere economic, de asemenea în unele țări legea chiar impune programe de integrare privind limba țării gazdă sau legea cetățeniei mai lejeră sau restrictivă în anumite state².

Integrarea este un termen a cărui conceptualizare e neclară, susține S. Carrera, caracterul vag al termenului poate duce la interpretări greșite sau voit înguste care pot pune imigranții într-o poziție vulnerabilă în legătura lor cu statul și UE privitor la drepturi și obligații, autorul este de părere că noțiunea integrare nu este definită ca un proces de incluziune socială a imigranților, ci mai degrabă a devenit o noțiune cu accepțiuni juridice și un mecanism politic de control prin care statele decid cine intră și cine rămâne pe teritoriul lor, integrarea de fapt, exprimă trecerea de la măsuri de incluziune socială la procesul de reglementare legală și juridică. Conceptul poate ascunde abordări ale asimilaționismului sau a teoriilor aculturației. S. Carrera a ajuns la concluzia că atunci când ne referim la procesul social prin care un imigrant este inclus în diferitele sfere sociale, culturale, economice și politice ale statului, mai bine utilizăm în locul integrării, conceptul incluziune socială³.

1 Jess M. „Europeanization of Immigrant Integration- A Legal Perspective”, in *European University Institute, Latvia* (2008): 3

2 Carrera S., A Typology of different integration programmes in the EU, *Center for European Policy Studies* (2006): 6

3 Carrera „A Typology”, 26.

Integrarea este prin natura sa antitetica diversității și interculturalismului – care sunt elemente constitutive ale culturii supranaționale a UE¹. Alți autori utilizează termenul de integrare civică care vine ca răspuns la strategiile de integrare anterioare adoptate de statele membre, politicile de integrare civică explică faptul că succesul includerii într-o societate gazdă nu se poate baza doar pe integrare economică și politică, dar și pe consimțământul individului pentru integrarea civică, adică învățarea limbii, cunoștințe despre cultura țării, valori și obiceiuri², dar nu într-un mod asimilaționist, ci se bazează pe autonomia individului.

Multiculturalism, interculturalitate, modele de politici și programe privind integrarea imigranților

Pentru a analiza programele de integrare din România este necesar să se facă apel la principalele modele teoretice privind integrarea atât la nivel de analiza micro (este vorba despre strategiile de acomodare ale imigranților din perspectivă psihologiei cros-culturale) și macro (în cazul lucrării de față, modele teoretice transpuse în politici la nivel de stat privind integrarea). Nu voi insista prea mult pe descrierea teoriilor multiculturală și interculturală, ci mai degrabă pe modele de politici și programe de integrare derulate în unele state membre ale UE.

Multiculturalismul este înțeles atât ca stare de fapt, adică diversitate culturală, ca teorie și ca model de politică de integrare. Conform teoriei multiculturalismului statul trebuie să fie neutru față de valorile culturale și să fie tolerant față de modurile de viață și identitățile culturale minoritare, protejând acele culturi marginale prin măsuri specifice (acțiuni afirmative pentru minoritățile etnice de ex)³. Multiculturalistul liberal Kymlicka argumentează că sub umbrela multiculturalismului trebuie să fie asigurate drepturi specifice grupurilor de minorități etnice și de imigranți și anume: *de autoguvernare* pentru minoritățile naționale sau pentru populația indigenă, *drepturi politice* pentru grupuri de imigranți, și *drepturi speciale de reprezentare*. Drepturile politice, de fapt, asigură integrarea în societatea gazdă și nu sunt permanente⁴. Principala critică privind multiculturalismul este că a ajutat la segregarea comunităților, la formarea de comunități închise, mai ales în cazul asiaticilor și musulmanilor⁵.

Interculturalismul este definit ca un set de procese prin care sunt construite relațiile dintre diferite culturi, pune accent pe comunicare, educație și pe implicațiile pluralismului lingvistic, pe interacțiunea dintre populația minoritară și cea majoritară⁶. Discursul UE privind politicile de integrare este unul intercultural.

La nivel individual, din perspectiva teoriilor psihologiei cros-culturale, Berry identifică patru strategii de acomodare precum: Integrarea sau biculturalism – o combinație între dorința imigranțului de a se adopta valorile dominante, dar și de a păstra apartenența sa la cultura proprie. Separarea, segregare sau excludere – imigranții țin foarte mult la identitatea lor etnică, la valorile culturale de origine și nu găsesc important să se integreze și să se adapteze în societatea gazdă, este

1 Joppke, C., Morawska, E., Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices (2003): 31.

2 Goodman Sara Wallace, „Integration Requirements for Integration’s Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* (2010): 755

3 Bourne, J., (2007), „In Defence of Multiculturalism”, *Institute of Race Relations* (No.2, 2007), 10.

4 W. Kymlicka, *Multicultural Citizenship* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 26.

5 J. Bourne, *In Defence of Multiculturalism*, Institute of Race Relations, No.2, 2007, 4.

6 Linda Beamer, Learning Intercultural Communication Competence, *Association for Business Communication*, 1992, 285.

dat exemplul chinezilor, care formează așa numitele enclave sau comunități închise în societatea gazdă. Asimilarea – imigranții se adaptează complet culturii gazdă, pierzându-și identitatea și valorile culturale proprii. Marginalizarea, individualism – imigranții nu doresc să aibă relații în nici un fel cu grupul culturii dominante, în realitate această orientare nu este de fapt o alegere personală a individului, ci mai degrabă este o reacție la discriminarea și neacceptarea pe care ei o simt din partea culturii dominante¹.

Literatura academică privind integrare la nivel de politici statale, clasifică trei mari modele de integrare idealiste: Modelul multiculturalismului – bazat pe respectul și protecția diversității culturale și are ca scop garantarea explicită a identității comunității de imigranți, țările care sunt considerate că au implementat acest model sunt Olanda și Suedia². Al doilea model este cel al asimilaționismului (numit și modelul republican sau universalist) se bazează pe asimilarea completă a noilor veniți în societatea dominantă, Franța este modelul clasic³. Al treilea model este cel al exclusionismul – care este caracterizat prin legislație și politici rigide ca să fie îndeplinite de imigrant pentru a se stabili pe teritoriul țării gazdă, imigranților pentru muncă sub acest tip de model li se resping drepturile de cetățenie, țările considerate a fi exclusioniste sunt Germania, Elveția și Belgia⁴. Modele prezentate mai sus, sunt de fapt, modele ideale, care nu există, țările mai degrabă utilizează un mix de măsuri multiculturale, asimilaționiste sau în anumite domenii exclusioniste, atitudinea statelor membre privind politicile de imigrare și integrare sunt în continuă schimbare în funcție de interesele lor economice și politice, de reglementările UE, de imigrația internațională și realitățile contemporane.

Unele state membre aplica politici de integrare obligatorii imigranților, astfel integrarea devenind un proces unidimensional prin care responsabilitatea este transferată individului, fiind forțat să se integreze pentru a avea acces la un status de rezident și securitate în țara gazdă. Țările care au implementat programe de integrare obligatorii sunt: Germania, Olanda, Austria, Belgia (Flandre), Danemarca, Elveția. În Olanda din anul 1992 a fost adoptată legea Actul pentru Integrarea noilor veniți – Wet Inburgering Newcomers WIN – The Integration of Newcomers Act, prin care s-a introdus programe obligatorii de integrare, programele de integrare sunt finanțate în mare parte de către Guvern, municipalități și din fonduri UE. Această lege stipulează că responsabile de coordonarea politicilor de integrare sunt municipalitățile care implementează politica națională privind integrarea, statul are rolul doar de susținere financiară și de stimulare a implementării. Conform WIN imigranțul trebuie să aplice în termen de 6 săptămâni de la eliberării permisului de ședere, după care urmează o perioadă de consiliere realizată de două instituții municipale Regional Educational Centre, ROC și Centre for Work and Income în vederea găsirii cursului sau programului de integrare potrivit pentru noul venit, un aspect interesant al sistemului de integrare este că oferta de programe de integrare poate fi oferită de orice instituție acreditată și care are toate certificările necesare în privința calității, municipalitățile nu oferă direct aceste cursuri, ci prin intermediari⁵. De ase-

1 Barry, J., Sam, D.L., Acculturation and Adaptation, in *Handbook of Cross-cultural Psychology*, vol. 3, 1997, 314.

2 Carrera „A Typology”, 30.

3 Brubaker R, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992), 71.

4 Carrera „A Typology”, 30

5 ICMPD International Centre for Migration Policy Development, *Integration Agreements and Voluntary Measures, Comparison of compulsory integration courses, programmes and agreements and voluntary integration programmes in Austria, France, Germany, The Netherlands and Switzerland*, Mai 2005, http://research.icmpd.org/fileadmin/Research-Website/Publications/Final_INTI_Report_electronic_version.pdf data accesării, 20 Aprilie 2011, 20-24.

menea cursurile obligatorii pentru integrare în Germania și Austria sunt plătite de către beneficiari, sumele sunt modice, iar în Austria celor cu posibilități financiare reduse li se rambursează o parte din sumă în funcție de anumite condiții¹.

Pe lângă aceste programe obligatorii mai există și proiecte, cursuri realizate de ONG-uri prin fonduri europene sau finanțări din fonduri publice care au scopul integrării imigranților prin diverse activități interactive.

În prezent se observă că statele implementează politici restrictive privind imigrația, dar pe de altă parte stimulează integrarea imigranților care se află deja pe teritoriile lor, și mai interesant, în unele state integrarea nu mai este văzută ca un proces care are loc în interiorul statului gazdă, dar care începe încă înainte ca individul să migreze din țara sa de origine, iar dacă persoana care dorește să migreze nu reușește să se acomodeze acelor pași pre-integrare, (ex. învățarea limbii) îi va fi refuzată admiterea în statul gazdă, ex. Olanda².

Fenomenul imigraționist în România și programele de integrare

Deși în perioada 2007-2011 România nu a scăpat de statul de țară de emigrație, conform statisticilor 10% din populația României emigrează în alte țări mai dezvoltate economic și doar 0,3 % din totalul populației este reprezentat de străinii din țări non-UE care imigrează în România, dar luând în considerare perioada 2004-2011 putem spune că aflulul de străini care au avut ca țară de destinație România s-a situat pe o tendință crescătoare, creșterile cele mai mari s-au înregistrat în perioada 2007-2010 pe fondul aderării României la UE și a dezvoltării economice. Comisia Națională de Prognoză estimează că în perioada 2013-2015 numărul de imigranți este posibil să crească până la 1-1,4 % din populația României ceea ce ar însemna 200.000-300.000 imigranți, iar conform Eurostat, în perioada 2008-2060, România va înregistra o rată a imigrației nete de 18.4 la mia de locuitori (1.84%).

Din 2007 imigrația a cunoscut o mai mare amploare datorită următorilor factori, factori care au dus la accentuare a trei mari tipuri de imigrație către România:

1. Perioada de creștere economică cunoscută de România în 2007-2008, până la resimțirea crizei economice, migrația pentru muncă a crescut considerabil
2. Dobândirea statului de stat membru care a accentuat imigrația în scopul reîntregirii familiei
3. Politica națională în domeniul educației, în special cea de încurajare a imigranților – etnici români de a aplica pentru bursele acordate de statul Român – intensificarea imigrației în scop de studii. În România studiază aproximativ 14.000 de elevi și studenți originari din Republica Moldova și numărul va crește³. Pentru anul 2010-2011 România a oferit 5000 de burse pentru tinerii moldoveni⁴

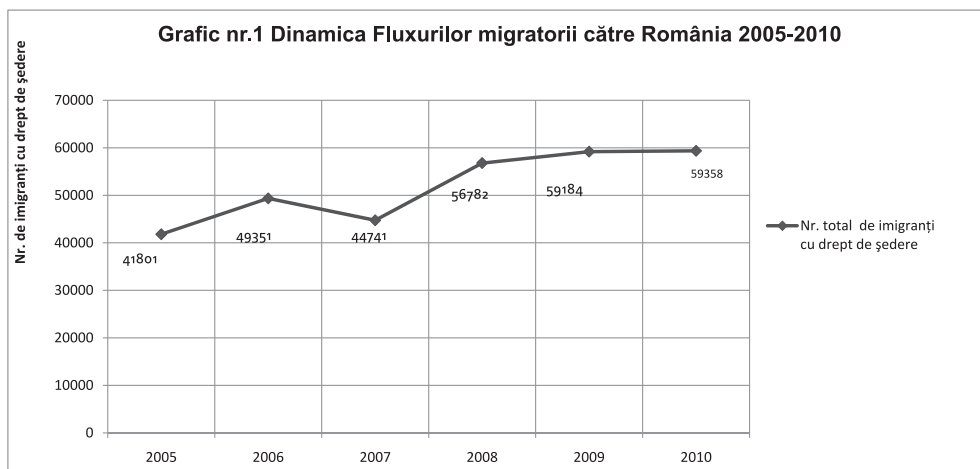
1 ICMPD „Integration Agreements”, 23.

2 Fons J.R. Van de Vijver et al, „Cracks in the wall of Multiculturalism? A review of Attitudinal Studies in the Netherlands”, *International Journal of Multicultural Societies*, vol.8, No.1, 2006), 104.

3 Ghinea, C., Dinu, D., Ivan, P. *Cum am folosit fereastra de oportunitate? Bilanțul unui an de relansare a relațiilor România - Republica Moldova*. Centrul Român de Politici Europene, Policy Memo nr. 19, Decembrie 2010, http://www.crpe.ro/library/files/crpe_pm_19_ro_md_cum_am_folosit_fereastra_de_oportunitate.pdf, data accesării 2 aprilie 2011, p. 10

4 Bursele de studiu oferite de statul român se împart în două categorii: locuri de studii fără plata taxelor de școlarizare, dar cu bursă (suma de 65 de euro/ lună pentru elevi și studenți, 75 euro/ lună pentru masteranzi, 85euro/lună - pentru doctoranzi) și locuri de studii fără plata taxelor de școlarizare, dar fără bursă. Numărul burseelor oferite în anii anteriori au fost de aproximativ 1800 în perioada 2008-2009 și 3000 în perioada 2009-2010.

La data de 30.09.2010¹ au fost înregistrați în România cu ședere legală 59358 de străini, dintre care, 49282 cu ședere temporară și 10076 cu ședere permanentă. În funcție de țările de origine, cei mai mulți străini cu ședere temporară sunt din Moldova - 17.091, Turcia – 7179 și China – 4752, iar în ceea ce privește străinii cu ședere permanentă, cei mai mulți sunt din China -2360, Turcia -1864 și Siria – 993.

Graficul de mai sus ilustrează un trend crescător al migrației în România, deși nu se înregistrează o variație semnificativă per ani.

În 2007 se observă o scădere a numărului de străini RTT în comparație cu stocul înregistrat la sfârșitul anului 2006, datorită aderării României la UE, acest fapt a dus la modificarea statutului cetățenilor UE/SEE și membrii familiilor acestora în conformitate cu noile reglementări, unora dintre rezidenții temporari li s-a acordat drept de ședere permanentă și altora datorită, neîndeplinirii condițiilor necesare conform noilor reglementări li s-a emis decizia de returnare².

Programele de integrare implementate de ONG-uri din 2009 încoace finanțate prin Fondul European pentru Integrare, conțin o puternică tentă interculturală, precum forumuri de dialog dintre instituții, comunități de străini și reprezentanții ONG-urilor comunității țării gazdă, cursuri de comunicare interculturală destinate străinilor RTT și instituțiilor publice, cursuri de limba română și orientare interculturală, dezvoltarea de mijloace web interactive de comunicare dintre societatea gazdă, imigranți și instituții, realizare de reviste interculturale adresate imigranților, realizarea unor puncte de contact naționale și centre de informare și consiliere.

Conform Indicelui Politicilor de Integrare a Migranților³, România se situează pe poziția 22 din cele 31 de țări incluse în indexul MIPEX în privința eficienței politicilor de integrare. Punctajul general al României privind deschiderea politicilor de integrare a străinilor non-UE este de 45, (cu cât punctajul este mai mare cu atât

¹ Date furnizate de către Oficiul Român pentru Imigrări

² Date oferite de Oficiul Român pentru Imigrări.

³ MIPEX Migrant Integration Policy Index – Indicele Politicilor de Integrare a Migranților evaluează și compară politicile de integrare din 31 de țări din Europa și America de Nord. Cuprinde 148 de indicatori de politici de integrare a migranților în 7 dimensiuni ale integrării prin raportarea la standardele din Directivele europene și standardele internaționale de mobilitate pe piața muncii, reunificare familială, educație, participare politică, rezidență pe termen lung și scurt, acces la cetățenie și anti-discriminare, România a fost inclusă în acest studiu în anul 2011, în ediția a treia. MIPEX este realizat de British Council și Migration Policy Group. <http://www.mipex.eu/romania> data accesării 20 Aprilie 2011.

statul are politici de integrare mai favorabile imigranților), punctajul evidențiază că România are politici nici favorabile nici nefavorabile pentru integrarea imigranților, străinii non-UE nu se bucură de politici mai favorabile decât media europeană, dar mult mai bune decât în cele din majoritatea statelor din Europa Centrală și țările baltice¹.

Punctul forte al României îl reprezintă legile anti-discriminare comprehensiv, toți rezidenții indiferent de etnie, religie, rasă și naționalitate, se bucură de legi mai bune în România decât în majoritatea țărilor din Europa și din regiune, legile se extind dincolo de standardele minime, protecția împotriva discriminării acoperă toate aspectele vieții.

Metodologie și analiza datelor

Cercetarea de față se focusează pe analiza programelor de integrare ale României pentru resortisanții țărilor terțe. Dat fiind faptul că programele guvernamentale de integrare pentru străinii care dețin un permis de ședere nu sunt bine dezvoltate, studiul analizează programele de integrare oferite și implementate de către ONG-uri finanțate prin Fondul European pentru Integrare, gestionat de Oficiul Român pentru Imigrări. Studiul se bazează pe cercetare calitativă, de tip exploratoriu, iar metoda utilizată este interviul ghidat.

Respondenții sunt coordonatorii ai unor proiecte de integrare a străinilor non-UE implementate de ONG-uri (2 Coordonatori, reprezentanți a 2 ONG-uri), reprezentanții Oficiului Român pentru Imigrări (1R.), străinii non-UE participanți în proiectele de integrare (10 R). În continuare, pentru mai multă claritate sunt codificate cazurile de analiză și respondenții în următorul fel: P1 ONG1 (proiectul 1 implementat de ONG-ul 1), P2 ONG2 (proiectul 2 implementat de ONG-ul 2) Coordonator 2 (C.2), Respondenții imigranți non-UE participanți în programele de integrare (R.1, 2, 3...10).

Cazurile analizate

Cazurile de analiză sunt două proiecte de integrare - implementate de către două ONG-uri diferite în intervale de timp diferite. Cele două ONG-uri există de mult timp pe piață, sunt experimentate în privința implementării proiectelor din funduri internaționale, structurale europene și nu numai. ONG-ul 1, fiind înființat în 1992 a derulat proiecte mai mult având în vizor minoritățile etnice privind educație interculturală, dar primul lor contact cu grupul țintă al străinilor rtt a avut loc în anii 2008-2009, în 2009 fiind primul și singurul aplicant pentru programul Anual 2007 din cadrul Fondului european pentru Integrare.

ONG-ul 2 are o experiență bogată și îndelungată cu străinii RTT, fiind un ONG specializat pe probleme legate de migrație, înființată în 1951. A aplicat și obținut finanțarea în cadrul Programului Anual 2009. ONG-urile au fost selectate pe baza criteriului experienței în domeniul migrației, interacțiunii cu grupul RTT și a proiectelor de integrare care să se adreseze direct RTT.

Prin proiect ONG-ul 1 a urmărit dezvoltarea unui mecanism de consultare dintre comunitățile de rtt, autoritățile locale și naționale, societatea civilă locală. A fost implementat în 5 orașe. Principalele acțiuni ale proiectului sunt: realizarea unui web-site, organizarea unor seminarii consultative la care să participe instituțiile, imigranții și societatea civilă interesată, editarea unei reviste, un punct național de contact

¹ MIPEX, <http://www.mipex.eu/romania> data accesării 20 Aprilie 2011.

Obiectivul general al proiectului ONG-ului 2 este să sprijine integrarea resortisanților țărilor terțe (RTT) în societatea românească prin asigurarea unor servicii relevante de informare și consiliere care să faciliteze accesul nediscriminatoriu al acestora la bunurile și serviciile publice (ex. accesul pe piața muncii, accesul la servicii medicale, accesul la servicii de învățământ etc.) Obiectul a fost materializat prin instituirea în 15 orașe din România a 15 Centre de Informare pentru străini

În cazul P.1 respondenții au următoarea cetățenie și scopul șederii în România: R. Moldova(2R în scop de studii), Tunisia(1R în scop de studii), Siria (1R membru de familie al unui cetățean român), Egipt (1R. membru de familie al unui cetățean român).

În cazul P.2 respondenții au următoarea cetățenie: Tunisia (2R în scop de studii), Palestina (1R- în scop de studii), Peru (1- membru de familie a unui cetățean român), R. Moldova (1-în scop de studii).

Pentru testarea întrebărilor de cercetare analiza este structurată conform următoarelor etape:

1. Analiza percepțiilor coordonatorilor în cele două proiecte P.1 și P.2 pentru fiecare ONG în parte. Comparatie între aceste proiecte pe dimensiunile: problema transpusă în ideea de proiect, ghidul solicitantului, relația cu ORI, probleme în implementare, relația cu grupul țintă.
2. Analiza percepțiilor RTT participanți în cele două proiecte P.1 și P.2 pentru fiecare ONG în parte
3. Analiza interviu reprezentant ORI.

Problema transpusă în ideea de proiect: atât în cazul ONG.1 cât și în cazul ONG.2 nu a existat un studiu de analiză a nevoilor grupului țintă, problema identificată de către ONG-uri a fost realizată în primul caz ONG1 prin discuții cu societatea civilă și reprezentanții comunităților de RTT care au fost organizate doar în orașul în care activează ONG-ul, iar ONG-ul 2 s-a bazat pe experiența altor proiecte de acest gen în state membre care înregistrează un număr mare de imigranți și pe experiența filialelor ONG-ului 2 din alte țări, în cazul ONG-ului 2 nu s-a evaluat specificul național privind problema.

Ghidul solicitantului: Principalele comentarii asupra ghidului sunt următoarele: perioada de implementare este de 16 luni – o perioadă prea scurtă pentru astfel de proiecte, în procesul de elaborarea a ghidului solicitantului ar trebui să se ia în considerare organizarea unor consultări cu ONG-urile cu atribuții în domeniu și cu alte asociații ale imigranților, mai ales în stabilirea acțiunilor, stabilirea indicatorilor/ rezultatelor care se doresc a fi atinse prin intermediul acțiunilor nu au la bază o analiză detaliată a situației imigranților în România, astfel încât aceștia nu sunt realiști și pun în dificultate aplicantul.

Trebuie să existe în ghid și indicatori calitativi, nu numai cantitativi, se pune foarte mare accent pe cifre și mai puțin pe calitatea implementării activităților, de asemenea ar trebui să conțină informații privind întreaga legislație aplicabilă în domeniul migrației pentru ca aplicantul să aibă cunoștință de eventualele limitări legislative care pot afecta implementarea proiectului.

Relația cu ORI: Foarte interesantă este observația conform căreia relația ORI – beneficiar, este una ierarhică, Autoritatea se consideră ierarhic superioară beneficiarului, tratându-l cu suspiciune ca pe un subordonat. Deși aceste părți ar trebui să fie egale în conformitate cu contractul încheiat între Autoritate și beneficiar

Probleme în implementare: Deși tematica proiectelor este diferită ONG.1 mecanism de consultare cu comunitățile de RTT, societate civilă și autorități, iar în cazul ONG-ului 2 – implementarea unui centru de informare pentru străini, s-au evidențiat două tipuri de probleme comune. Și anume ambele proiecte s-au confruntat cu suspiciunea și lipsa de implicare a comunităților de rtt, dar și cu lipsa de interes a instituțiilor (mai ales în cazul P.1). Intrarea în comunități a fost una dintre cele mai dificile probleme cu care s-au confruntat proiectele, în cazul P.2 contactele cu

anumite grupe de imigranți nu au putut fi realizate decât în foarte mică măsură, de ex. imigranții cu drept de ședere în scop de muncă, sau cu ședere permanentă, membrii de familie a unui cetățean român, grupurile țintă care au fost mai deschise și receptive au fost studenții deținători ai unor permise temporare în scop de studii. Grupul țintă al străinilor din țări non-UE este unul special și este nevoie de strategii de convingere diferite pentru fiecare categorie de străini în parte.

În cazul P.1 este de înțeles reticența RTT, fiind primul proiect de acest gen în România, ei fiind obișnuiți să se descurce singuri, prin prieteni sau rude, sau prin propriile lor forme de asociere (cluburi islamice, cercuri religioase, asociații) au considerat că aceste proiecte de fapt, sunt o formă de control din partea statului Român, drept urmare unii dintre liderii comunităților de străini nu au dorit să se implice în discuții, asta este doar unul dintre motive, depinde și de background-ul cultural al străinilor, din nefericire această atitudine de pasivitate persistă și astăzi.

În cazul P.2 care a fost implementat în perioada 28.05.2010 – 28.05.2011, nu s-a observat o schimbare de atitudine, e adevărat însă că este o perioadă destul de scurtă, din 2009 de când a fost implementat primul proiect pentru integrarea imigranților până în 2011.

Relația cu grupul țintă al RTT: Un mecanism de convingere a fost recomandat, unii membri din comunitatea participau la seminarii și astfel duceau vestea în comunitate, un străin este mai ușor convins de un seamăn de al lui decât de un român. Îmbinarea instrumentelor media cu cele clasice (recomandări) în atragerea străinilor să participe la proiect.

Relația cu grupul țintă în cele două proiecte este descrisă de coordonatori ca fiind una evolutivă, care a parcurs mai multe etape, precum: I. Reticență, II. Curiozitate, III. Implicare, IV. Participare. Nu s-a ajuns încă la stadiul de cooperare. Una dintre concluziile principale din opiniile coordonatorilor este că într-adevăr, este imposibil să convingi comunitățile de străini să se implice activ în proiectele de integrare, este nevoie de timp și de o continuitate a proiectelor, este nevoie de a le câștiga încredere, în cazul ONG-ului 1, acesta a derulat deja încă trei proiecte finanțate pentru continuarea ideii din P1 și anume coeziunea socială și integrare a străinilor rtt. Unul dintre coordonatori a remarcat că dacă nu ar fi existat continuitate și dacă nu s-ar fi luat în considerare propunerile făcute de către străini din cadrul seminariilor, atunci proiectul din start ar fi fost unul cu o rezultate. Mai mult în cazul P.2 străinii au considerat proiectul ca o formă de control al statului român asupra legalității lor, unii dintre străini nu s-au implicat, crezând că serviciile oferite sunt contra cost, străinii, mai ales chinezii, sunt obișnuiți să își rezolve problemele în comunitate.

Datorită faptului că țările de origine ale imigranților în România sunt regimuri autoritare, unde drepturile omului nu sunt respectate, aceștia sunt obișnuiți să nu pună întrebări și să le fie frică de instituții, au asimilat centrul de informare instituit prin P2 cu o instituție publică

Percepții ale participanților în proiectul de integrare P.1 – ONG.1:

Când intervievatorul a discutat cu respondenții despre utilitatea seminariilor, răspunsul majorității a fost că da, au fost utile, o bună ocazie de a pune întrebări și de a ți se răspunde la ele, fiind prezenți și reprezentanți ai ORI, și de a cunoaște problemele celorlalte comunități, un mediu bun de ajutor reciproc. O critică, însă venită din partea participanților este că de fapt discuțiile se repetau, se spuneau aceleași lucruri, de la un seminar la altul se încerca găsirea de soluții, dar nu se puneau în practică.

Unii dintre respondenți consideră că din moment ce au învățat limba se consideră deja integrați în societate și au putut să participe la aceste proiecte pentru că sunt deja integrați, mai ales în cazul studenților moldoveni participanți în proiect, aceștia au declarat că seminariile la care au participat au fost un cadru bun de a-și

expune problemele, dar nu un instrument de integrare în societatea românească, pentru că ei sunt deja integrați din punct de vedere cultural, legal, lingvistic.

Alții au considerat că prin activitățile proiectului s-au integrat indirect în societate, prin informațiile primite la seminarii, prin ocazia de a cunoaște alți membri ai comunităților de străini, reprezentanți ai instituțiilor.

Percepții ale participanților în proiectul de integrare P.2 - ONG.2: O critică la adresa proiectului este lipsa promovării online a Centrului, toți respondenții consiliați au considerat că este dificil să ajungi la Centru, mulți nici până acum nu au aflat de el. Respondenții au afirmat că domeniile în care se oferă consultarea sunt prea largi, ori RTT doresc informații specifice strict legate de o anumită problemă, nu subiecte gen: orientare culturală. Unul dintre respondenți, deși a fost mulțumit de informațiile primite a considerat însă că străinii din comunitatea lui de arabi nu au nevoie de asemenea proiecte de integrare, precum centrul de informare și alte proiecte, nu au nevoie să fie asistați și să li se spună unde să se adreseze și ce să facă, pentru că sunt oameni maturi și deștepți, unii dintre ei având afaceri prospere în România și legile în opinia lui sunt destul de clare, este nevoie însă de campanii care să schimbe mentalitatea funcționarului public privind imigranții, care să schimbe mentalitatea românilor privind imigranții arabi, să schimbe modul de abordare al mass-mediei. Concluziile acestei analize sunt evidente, percepțiile RTT asupra serviciilor centrului sunt pozitive, dar părerea privind utilitatea lui sunt împărțite, pe de o parte unii dintre respondenți susțin că este util și că ar trebui continuat acest proiect, iar alți respondenți consideră că RTT nu au nevoie de un asemenea proiect pentru că legile sunt clare, dar în schimb este nevoie de un proiect prin care să se facă campanii de conștientizare împotriva discriminării străinilor arabi, de asemenea proiecte de educație a funcționarilor publici.

Percepția reprezentantului ORI asupra impactului calitativ și cantitativ

ORI interviuat este șeful Serviciului pentru Integrare în România, se ocupă de asistență solicitanților de azil și coordonarea centrelor solicitanților de azil în România, de asemenea de coordonarea programelor guvernamentale privind integrarea străinilor în România.

Concluziile din discuțiile cu reprezentantul RTT sunt următoarele: se acordă un rol important societății civile în dezvoltarea programelor de integrare pentru RTT, programele pentru RTT au design intercultural, nu există o centralizare și nici un studiu asupra calității acestor programe de integrare și impactului lor asupra grupului țintă, dar percepția generală a reprezentantului este că toate proiectele și-au îndeplinit indicatorii stabiliți inițial.

Concluzii

În concluzie s-au evidențiat trei probleme comune în implementarea proiectelor de integrare și anume: comunitățile de străini reticente, închise și instituții publice reticente, asigurarea vizibilității serviciilor oferite prin proiecte datorită timpului prea scurt de implementare. Relația cu grupul țintă al RTT este evolutivă, trecând prin mai multe stadii precum: reticență, curiozitate, implicare, participare, dar nu s-a ajuns la o relație de colaborare încă. Strategia de intrarea în comunități a fost bazată pe discuții cu liderii comunităților de străini, invitații oficiale, prezentări directe la lăcașurile de cult, în universități, organizare de întâlniri doar cu scopul prezentării proiectului. S-a mizat pe recomandare. În proiectele analizate nu s-a reușit convingerea unor comunități importante de străini cum ar fi: cea a chinezilor, turcilor.

BIBLIOGRAFIE

- Barry, D. Sam, L. (1997), Acculturation and Adaptation, *Handbook of Cross-cultural Psychology*, Vol.3
- Bourne, J., (2007), *In Defence of Multiculturalism*, Institute of Race Relations, No.2
- Beamer, Linda, (1992), Learning Intercultural Communication Competence, *Association for Business Communication*
- Brubaker, R., (1992), *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Carrera, S., (2006), *A Typology of different integration programmes in the EU*, Center for European Policy Studies
- Goodman, Sara, Wallace, (2010), Integration Requirements for Integration's Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies, *Journal of Ethnic and Migration Studies*,
- Ghinea, C., Dinu, D., Ivan, P., (2010), Cum am folosit fereastra de oportunitate? *Bilanțul unui an de relansare a relațiilor România - Republica Moldova*. Centrul Român de Politici Europene, Policy Memo nr.19, http://www.crpe.ro/library/files/crpe_pm_19_ro_md_cum_am_folosit_fereastra_de_oportunitate.pdf, data accesării 2 aprilie 2011
- ICMPD, International Centre for Migration Policy Development, Integration Agreements and Voluntary Measures, Comparison of compulsory integration courses, programmes and agreements and voluntary integration programmes in Austria, France, Germany, The Netherlands and Switzerland, Mai 2005, http://research.icmpd.org/fileadmin/Research-Website/Publications/Final_INTI_Report_electronic_version.pdf data accesării, 20 Aprilie 2011
- Jesse, M., (2008), Europeanization of Immigrant Integration- A Legal Perspective, European University Institute, Latvia
- Kymlicka, W., (1995), *Multicultural Citizenship . A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press,

Between Assimilation and Accommodation: Migration and Translation Policies in Post-Communist Romania¹

■ OANA SURUGIU

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The changing transnational relations following the European integration and the process of globalization urge us to look at translations from a broader sociological perspective. Both the European integration and globalization seem to have greatly affected the inequalities between languages and the translation ratios in the twentieth and twenty-first centuries. Therefore, this paper aims to discuss the situation of the Romanian writers' "export" abroad, i.e. the translation policies operating in post-accession Romania as an instance of migration on the literary book market.

Keywords

inward/outward migration;
translation assimilation/ translation
accommodation; minor/ major
languages; power relations; central/
peripheral languages

The functions and the role of translation in the target culture have long been theorised within the cultural orientations in translation studies. Translated texts migrate towards the target cultural space, being inevitably shaped by the social, cultural and historical context of their reception. Therefore, our analysis will be based on an interdisciplinary approach, involving recent developments in the fields of Translation Studies, Cultural Studies and Sociology.

Operating somewhere in-between the interpretative and the economic dimensions of Translation Studies, the *sociological approaches* to translation are concerned with a specific type of economy – the market of symbolic capital². Within this new perspective, the emphasis is shifted towards a whole set of social relations within which translations are

¹ *Acknowledgements:* This work was supported by the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [grant POSDRU/88/1.5/S/47646].

² In „Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital: Some Aeneids in English” (1998) Lefevere uses the notion of *cultural capital*, concept borrowed from Pierre Bourdieu, to refer to „what you need to be seen to belong to the ‘right circles’ in the society in which you live” (p. 41) what „makes you acceptable in your society at the end of the socialisation process known as education.” (p. 42).

produced and circulated, and the subsequent specifically sociological questions about the aims and functions of translations, their agents and agencies, the space within which they are situated and the constraints, both political and economic, that circumscribe them¹. From a sociological perspective, translation is thus considered a transnational transfer, based on relations of *competition* and *rivalry* between nation-states and linguistic groups, constituting a space of international relations.

Therefore, changing transitional relations and *globalization* urge us to look at translations from the broader sociological perspective and to include geopolitical and geocultural dimensions within this type of Translation Studies. In the context of cultural and linguistic plurality which characterizes present day globalization and internationalization, cultural and linguistic dialogue becomes essential, as it is also the existence of a new *lingua franca* – English.

Another important phenomenon with far-reaching implications for translation theory and practice is the phenomenon of inward and outward migration, which necessarily deals with language issues. Migration and translation share in common issues of power and identity, which can be correlated with discussions on postcolonialism and power relations.

According to Cronin², migration policies divide into policies of *translation assimilation* and *translation accommodation*. In the case of a regime of *translational assimilation*, migrants will qualify for citizenship in a receiving state only if they can demonstrate that they master on a satisfactory level the language of the state, while policies will be generally directed at encouraging migrants to assimilate the dominant or official language of the country as rapidly as possible, in other words, to translate themselves into the receiving language and culture.

A good example of migration in the literary field is the case of the writers of the Romanian exile or diaspora, such as Mircea Eliade, Paul Goma, Dumitru Tepeneag, Norman Manea, etc. Some of these writers, choosing or being forced into exile, and eager to be included into the host literary environment, decided to give up their mother tongue, writing directly in English or French, or practicing self-translation, in the hope of a faster insertion into the literary field of their new home country. Even more so, in some cases, the success on a certain (dominating) literary market is facilitated by the presence, through translation, on other cultural and literary scenes (in other cultural and literary spaces). Such cases include writers Norman Manea, who first entered Germany, or Mircea Cărtărescu who also had some books published and awarded in a few West-European countries before entering on the American market and being published in the United States.

On the other hand, in a regime of *translational accommodation*, the importance of linguistic and cultural diversity in a society is highly acknowledged and valued, and therefore translation practices are a way of protecting diversity, ensuring communication at the same time.

The relationship between globalization and translation reveals a constant tension between globalization perceived as *centrifugal* and *centripetal*³ and it turns to issues of cultural authority and hegemonic relations between cultures. In its *centrifugal* form, globalization means interdependence, interpenetration, hybridity, syncretism, creolization and crossover (translation allows minority languages to preserve their autonomy), whereas in its centripetal form, it involves homogenization – implying imperialism, subjection, hegemony, Westernization or Americanization (in which translation plays an essential role).

1 Cf. Johan Heilbron and Gisèle Sapiro, „Outline for a sociology of Translation” in Michaela Wolf and Alexandra Fukary (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*, (Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins Translation Library, Vol. 74, John Benjamins Publishing Company, 2007) 95.

2 Michael Cronin, *Translation and Identity* (London/New York: Routledge, 2006).

3 Jan Nederveen Pieterse, „Globalization as Hybridization” in Mona Baker (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edition (London / New York: Routledge, 2009) 127.

From this perspective, power relations and inequalities between countries and cultures lead to unequal cultural exchanges that express relations of domination and affect the flows of translations. According to Heilbron and Sapiro, English occupies the most central position since half the books translated worldwide are translations from English:

Well behind come German and French, which represent between 10 and 12% of the world market of translations. Eight languages have semi-peripheral positions, with a share that varies from 1 to 3 % of the international market (Spanish and Italian for example). The other languages all have a share of less than one percent of the international market, and might thus be considered as peripheral, despite the fact that certain of them (Chinese, Arabic or Japanese) represent linguistic groups that are among the most important in terms of number of speakers¹.

As it can be noticed, the number of speakers of a certain language does not necessarily determine the hierarchy of 'central' and 'peripheral' languages. It is certainly obvious that the translation flows are highly uneven, and the direction is from the centre toward the margin, rather than vice versa. While the dominant countries „export” widely their cultural products, translating little into their own languages, the dominated countries „export” little and „import” a high number of foreign books, especially by means of translation.

Power relations among languages also elucidate historical changes and account for translation flows. Loss of power or prestige and the subsequent diminution of language status impacts on the level of translation activity in a given country (e.g. the changes in the position of Russian after the collapse of the Socialist regimes which meant a sharp decline in the number of translations from Russian).

The existence of cultural hegemonies inevitably leads to disproportionate translation ratios. This issue has been explored extensively by Lawrence Venuti (1995) who is interested specifically in disproportionate volumes of translation into and from English, given that after World War II English has been the most widely translated language worldwide, while the number of translations into English has dropped significantly. For instance, speaking about the commercial balance between Europe and the United States of America, the director of the American PEN Michael Moore, states that „it is ridiculous, since only 3%² of the published books in the US are translations”³, while in Romania, for instance, translations represent over 50% of the books on the market.

The „consequences of such translation patterns are wide-ranging and insidious”, Venuti⁴ states, illustrate the imbalances of cultural power in present day's world, namely British and American publishing which has reaped the financial benefits of successfully imposing Anglo-American cultural values on a vast foreign readership, while producing cultures in the United Kingdom and the United States that are aggressively monolingual, unreceptive to the foreign, accustomed to fluent translations that invisibly inscribe foreign texts with English language values and provide readers with the narcissistic experience of recognizing their own culture in a cultural other⁵.

This practice is known, in Venuti's terms, as *domestication*, which, given its economic value, has been supported and enforced by editors, publishers and re-

1 Heilbron and Sapiro, „Outline...”, 95.

2 According to the Three Percent website (<http://www.rochester.edu/College/translation/threeppercent/index.php?s=about>), the 3% figure includes all books in translation, the number in terms of literary fiction and poetry being actually closer to 0.7%.

3 Michael Moore in „Literaturile de circulație mică și piața americană de carte”, Interview with Jean Harris, in *Observator Cultural* (118/ 7-13 June 2007, [My translation])

4 Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility* (London/New York: Routledge, 1995), 15.

5 Venuti, *The Translator's...*, 15.

viewers interested in translations that are easily readable and therefore, likely to be successful on the book market. In *Translation and the Formation of Cultural Identities* (1996), Venuti sees domestication as a process functioning at every stage in the production, circulation and reception of translation, and starting with the very choice of a foreign text to be translated.

From postcolonial stance, in Venuti's terms, *domestication* and *domesticated translation* is communicative, assimilative, accessible, continuing thus to colonize the reader, whereas, on the other side of the coin, *foreignizing translation* is resistive, noncommunicative, nonassimilative, inaccessible, undermining thus colonial hegemony and decolonizing people.

Similarly, in „*Altered States: Translation and Minority Languages*“¹ Michael Cronin attempts to „account for the asymmetry and inequality of relations between peoples, races, languages“ in Europe, examining in detail the position of such a minority language, namely Irish Gaelic. He defines thus „minority“ as a dynamic concept with respect to language, the expression of a relation rather than an essence, that can assume two forms: diachronic and spatial.

The *diachronic* relation that defines a minority language is „an historical experience that destabilises the linguistic relations in one country, so that languages find themselves in an asymmetrical relationship“². And here, Cronin provides the example of English, which functioned in Ireland as a minority language for centuries, but changed its status as a majority language as a result of political developments over time.

Closely connected to the diachronic relationship, the *spatial* relation involves a minority position that can be due either to a redrawing of national boundaries (for instance, Russian, which became a minority language in most of the Baltic Republics with the break-up of the Soviet Union) or to a shift in the dominant position effected on the same territory (the example of Ireland). Cronin's spatial/ diachronic dissociation is extremely useful in evaluating the different contexts in which minority languages operate from the perspective of translation.

As Cronin³ argues, the relational dynamic of minority languages, highly significant to translation theory and practice, is related to three factors. First of all, the majority status of a language depends on political, economic and cultural forces, subjected to changes, and which involves that all languages are potentially minority languages and vice-versa. Secondly, translation relations are based on figure/ground oppositions. Languages can be divided into *target-language intensive* (for instance English, which faces nowadays intense translation into other languages, but significantly less translation traffic in the opposite direction) and *source-language intensive* (e.g. almost any minority language where translations are largely from other source languages that enjoy majority status). And finally, the pressure to translate is a central rather than a peripheral aspect in the relational position of minority languages, translation becoming an essential means of understanding the position of minority-language speakers in relationships of language and culture.

Discussing the differences in translation flows between Europeans (as speakers of minority languages) and the United States, Andrei Codrescu notices that the Europeans are generally more aware of international writing than the Americans; and he argues that „they have to be: they speak a variety of languages in a reduced space, and there are a lot of former colonists living in Europe. They need to be „international“, otherwise they will disappear“⁴.

1 Michael Cronin, *Altered States: Translation and Minority Languages* (TTR: traduction, terminologie, rédaction, vol. 8, n° 1, 1995), 85.

2 Cronin, *Altered...*, 86.

3 Cronin, *Altered...*, 87-88.

4 Andrei Codrescu in „Literaturile“, [My translation]

This leads translators of minority languages to the classical dilemma: if they preserve in translation the full otherness of the majority language/ culture (foreignizing, in Venuti's terms), then the language in which they translate loses its distinctiveness as a separate linguistic entity and becomes a mere imitation of the source language; on the other hand, if they translate domesticating the source text, opting for a target-oriented approach, translation no longer functions as an agent of regeneration in the target language, and it runs the risk of „complacent stasis”¹ Failing to signal the difference and the difficulties of the translation process, the use of „fluent strategies”² can lead to an illusion of transparency, sacrificing „the other”, obscuring „the different” in order to ensure readability.

Translation choices conform to and enforce stereotypical views of the speakers of minority languages. Moreover, not only the speakers of majority languages are affected by translation options, but, interestingly enough, in their turn, speakers of minority languages can begin to internalise the stereotypes and see these representations as inherent to their being.

In an article published in *World Literature Today*, critic Christian Moraru comments upon this cultural dimension, warning about the danger of a new type of (cultural) post-colonialism; he argues that before stepping the borders into a vaster ensemble, one should first do away with the inherited national self-representations and the traditional paradigms which have lasted for too long after the official fall of communism. He states that „in the postcommunist era, the ongoing hegemony of the nationalist model and East-European ethnic strife, in particular, have consolidated in the West a set of assumptions about what the East-European writer should be like”.³

These assumptions can create clichés and presumptions that distort the Western representations of Eastern Europe and, meanwhile, the East European identity and, more precisely, the Romanian identity still continues to be measured in terms of touristic expectations: Moraru claims that „Eastern Europe and East-Europeans are one big freak show”, further referring to „former communist countries' literatures as a cultural safari.”⁴

All these discussions on power asymmetries in the literary field could be therefore applied to the cultures of the former Communist countries where, as in most developed countries in the second half of the twentieth century, migration and cross-border mobility were accompanied by an increase in the number of books translated, especially from English. For small countries and peripheral language groups, international communication became thus very much one-way traffic ... and this was also the case of Romania.

In order to support these very general considerations and to exemplify the state of affairs concerning the presence of Romanian literature on the international book market, the way in which Romania managed to respond to globalization and increase its visibility at international level, in what follows I will refer to the promotion policy led by three important cultural institutions in Romania: the Romanian Cultural Institute, *Observator Cultural* (the Cultural Observer Magazine) and Polirom Publishing House.

Starting with 2005, the promotion of Romanian culture has been consistently supported by the Romanian Cultural Institute⁵, established in 2003, with a declared aim to promote the international exchange of literature and culture. It comprises a network of 17 institutes in 16 countries, which provide information on Romanian lit-

1 Cronin, *Altered...*, 90.

2 Venuti, *The Translator's...*, 5

3 Christian Moraru, „Romanian literature beyond the nation: Mircea Cartarescu” *Europeanism and Cosmopolitanism* in *World Literature Today* (2006, July, 1st, 2006), 42.

4 Moraru, „Romanian literature...”, 43.

5 The Romanian Cultural Institute (RCI) website <http://www.icr.ro/bucuresti/>

erature, language and civilization. In 2007, the National Book Centre took over the translation and promotion of Romanian literature abroad through the programmes it has developed: **TPS (Translation and Publication Support Programme), 20 authors, Publishing Romania, and the scholarship programme for new and professional translators of Romanian literature.** The Centre coordinates the Romanian participation in international book fairs, organizes meetings with publishers from various linguistic areas, meetings with authors and translators and ensures the presence of the Romanian writers at international cultural events. Since 2005, when it begun its publishing activity, the Romanian Cultural Institute has published 270 books, by 113 authors, and belonging to 13 genres. The translated volumes were published at 157 publishing houses from 27 countries and in 24 languages.¹

English is the preferred language for translation, with 45 titles translated, followed by Spanish (39) and French (32)², demonstrating the tendency to move towards the centre, towards the internationally recognised *lingua franca*, in order to increase visibility.

Launched in September 2008 at the initiative of the *Observator Cultural* magazine, The Observer Translation Project³ is an international magazine of translated Romanian writing, presenting previously untranslated fiction. The project's declared aim is to „highlight a „pilot” author each month”, in order to provide the potential foreign reader interested in Romanian literature with a database of Romanian writers, updates on Romanian writing published abroad, as well as critical reactions to Romanian works. Described on signandsight.com as „the fantastic translation project,”⁴ OTP translates into English, Dutch French, German, Italian, Spanish and Polish, leaving also room for guest languages.

The project does not promote publishing houses, but authors and, as in the case of RCI, the focus is rather on contemporary authors, untranslated so far in any foreign languages (such as, for instance, Mircea Horia Simionescu, Mircea Nedelciu, Ștefan Agopian, Răzvan Petrescu, etc.), but also on authors whose works have been partially translated (Gheorghe Crăciun, Stelian Tănase, Gabriela Adameșteanu, Florina Iliș etc.)

In the three years since its launching, the *Observer Translation Project* has gathered a number of 20 authors, mostly contemporary Romanian writers (like in the case of the RCI), with a few notable examples of classical authors (Mateiu Caragiale or Petre Ispirescu), and 46 translators into the seven languages. Most translations posted on the website are in English, which adds up to and is somehow justified by the editors' note on the About Us webpage: *Please note, English is the „lingua franca” of the non-literary parts of the site.*

Another worth-mentioning translation project is the **Contemporary Romanian Writers**⁵ website created in 2008 by two representative publishing houses in Romania, Polirom and Cartea Românească. Drawing on a set of beautiful brochures and other materials which are meant to promote Romanian authors, the project aims to better inform the foreign publishers about the most recent entries in the Romanian literature. According to www.book-fair.com, the Contemporary Romanian Writers website, „providing bio and bibliographic information along with book descriptions and excerpts for a host of Romanian writers” seems to be „a very well designed site, and one that will be incredibly useful to any publisher interested in Romanian literature.”

¹ The list of works translated into English is available at <http://www.cennac.ro/en/announcements/translations-published-with-the-support-of-the-romanian-cultural-institute-7/op-38/?ord=cod>

² The list of translation languages is available at <http://www.cennac.ro/statistici/limbi?ordn=numar>.

³ <http://translations.observatorcultural.ro/>

⁴ <http://www.signandsight.com/features/1778.html>

⁵ <http://www.romanianwriters.ro/>

Going back to the assimilation/ accommodation dilemma, and bearing in mind that most Romanian works included in these projects are translated into English, the biggest question is related to what we should promote. Some people support the idea that we should focus on exporting our „specificity”, our local, strictly „Romanian” values, while others state that we can stir the interest only through forms that are 100% international, cosmopolite and „à la mode”, through copies of the recipes that are successful nowadays worldwide. Apparently different, both categories somehow illustrate a complex of marginality, according to which, being „peripheral”, we should promote picturesque, „exotic” authors, or disguise in „westerns”. For instance, literary critic Nicolae Manolescu (2009), argues that we should count on the translation of „live” authors, on contemporaries, i.e. on writers such as Dan Lungu, or Filip Florian, rather than on Slavici. „We should move on to another type of politics, a more aggressive one in this field and not go on with the shy one we’re practicing at the moment”, states Manolescu, adding that „in the end we will find a successful writer who will pull the others, just like an engine”.¹

The answers to these questions came out during a discussion with some of the people involved in the elaboration and running of the RCI programs². Their strategy is conceived according to the specific needs of each targeted cultural space. And, if Spain for instance, seems to be more open to the Romanian classical literature (the success recorded by Mateiu Caragiale’s *Craii de Curtea-Veche*), most cultural milieux are much more responsive to contemporary authors.

This is by no means a question of value, they argue, but one of marketability. Foreign editors and publishing houses are looking for books that are likely to be sold. Contemporary authors are easier to present and promote; they can be invited to literary events, public readings, they are generally much more appealing to the general public than a classical author, no matter how valuable (s)he might be. Promoting classical, canonical writers would mean, from a commercial point of view, restricting the targeted audience.

And since the main projects involved in the promotion of Romanian literature are supporting mostly contemporary authors, while the need to translate canonical writers is felt especially in academic environments, such as readerships and departments of Romanian literature and culture, the question is: what are the chances of the canonical Romanian literature to be translated abroad? Could this clear cut separation between what we choose to promote on the international book markets, what „sells in the West”, and what still needs to be studied in schools, eventually lead to the creation of two literary canons?

BIBLIOGRAPHY

Cronin, Michael, „Altered States: Translation and Minority Languages” in *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, vol. 8, n° 1, 1995, 85-103.

Cronin, Michael, *Translation and Globalization*, London and New York: Routledge, 2003.

Cronin, Michael, *Translation and Identity*, London/New York: Routledge, 2006.

Harris, Jean, „Literaturile de circulație mică și piața americană de carte”, Interviu cu Andrei Codrescu, Carmen Firan, Julian Semilian și Michael Moore, *Observator Cultural*, no.118/ 7-13 June 2007 http://www.observatorcultural.ro/Literaturile-de-circulatie-mica-si-piaata-americana-de-carte.-Dialog-cu-Jean-Harris*articleID_17707-articles_details.html.

¹ N. Manolescu, in *Adevărul*, 2009, March 11. http://www.adevarul.ro/actualitate/vindem-literatura-strainatate_o_74394671.html, [my translation]

² Personal communication with Laura Marin and Răzvan Purdel, collaborators at the National Book Centre, 16 August 2011.

- Heilbron, Johan, „Responding to Globalization. The development of book translation in France and in the Netherlands” in *Beyond Descriptive Translation Studies: investigations in homage to Gideon Toury*, Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins Translation Library, Vol. 75, John Benjamins Publishing Company, 2008, 188-197.
- Heilbron, Johan and Gisèle Sapiro, „Outline for a sociology of Translation” in Michaela Wolf and Alexandra Fukary (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*, Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins Translation Library, Vol. 74, John Benjamins Publishing Company, 2007, 93-107.
- Lefevere, André „Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aeneids in English”, in Susan Bassnett and André Lefevere (eds.) *Constructing Cultures*, Clevedon: Multilingual Matters, 1998, 25-40.
- Lefevere, André, „Translated literature: Towards an Integrated Theory” in *Bulletin*, Midwest MLA, 1981, 14/1, 68-78.
- Lefevere, Andre, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London / New York: Routledge, 1992.
- Manolescu, Nicolae, „Cum ne vindem literatura în străinătate” in *Adevărul*, March 11th, 2009 http://www.adevarul.ro/actualitate/vindem-literatura-strainatate_o_74394671.html.
- Moraru, Christian, „Romanian literature beyond the nation: Mircea Cartarescu” Europeanism and Cosmopolitanism” in *World Literature Today*, 2006, July, 1st, http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_o286-16296618_ITM.
- Pieterse, Jan Nederveen, „Globalization as Hybridization” in Mona Baker (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edition, London / New York: Routledge, 2009, 127.
- Venuti, Lawrence, *The Translator’s Invisibility*, London/New York: Routledge, 1995.
- Venuti, Lawrence (ed.), *The Translation Studies Reader* (London/New York: Routledge 2004, 2006, 2008).
- Venuti, Lawrence, „Translation and the Formation of Cultural Identities.” Christina Schaffner and Helen Kelly Holmes (eds.) *Discourse and Ideologies*, Clevedon: Multilingual Matters, 1996, 9-23.
- *** Centrul Național al Cărții (The National Book Centre): <http://www.cennac.ro/anunturi/traduceri-aparute-cu-sprijinul-icr-7/op-38/?ord=cod>
- *** Contemporary Romanian Writers <http://www.romanianwriters.ro/s.php?id=1>
- *** Institutul Cultural Român (Romanian Cultural Institute): <http://www.icr.ro/praga/despre-noi-1/>
- *** Observer Translation Project <http://translations.observatorcultural.ro/>
- *** Frankfurt Bookfair www.book-fair.com
- *** Three Percent <http://www.rochester.edu/College/translation/threepercent/index.php?id=2028>

Work Integration Social Enterprises¹

Devices for the promotion of social inclusion and labour activation of the most vulnerable immigrants. The case of the Basque Country

■ ESTHER ARETXABALA

[University of Deusto]

Abstract

This article highlights the role played by Work Integration Social Enterprises as mechanisms which offer jobs to people with difficulties entering the ordinary labour market through social and employment programmes which promote the employability of beneficiaries, some of whom are international immigrants. Despite their quantity, which now amounts to more than 5.7 million in Spain – the 12.2% of its population-, they make up a group that is specially exposed to social risks and levels of poverty. Such entrepreneurial devices, as transition companies for the labour activation and the social inclusion of the most vulnerable immigrants, contribute to the attainment of a more inclusive and cohesive society. We shall define the work of the Work Integration Social Enterprises in the Basque Country where the international migration is rated in the 6,6% in 2011.

Keywords

Labour activation; Social inclusion; International immigrants; Work Integration Social Enterprises; Social and Solidarity Economy; Basque Country

Introduction

The recent evolution of poverty and inequality in Spain is defined by two major phenomena of economic and social transcendence. On the one hand, by the consolidation of the country as immigration destination in the last decade and, on the other hand, the abrupt variation in the economic cycle in 2008, following a long boom in production and employment. Specifically, the most remarkable change in the first decade of the 21st century of all the deep transformations in the economic and social structure of Spain is perhaps higher immigration, which has made Spain an important receiver nation of migratory flows². In other words, while Spain fed the migratory flows towards the American continent in the 19th century and to other European countries in the following century, it has now become a favourite destination for new international migrations. More than 5.7 million

¹ **ACKNOWLEDGEMENTS:** I would like to show my appreciation to Gizatea, the Association of Insertion Companies in the Basque Country, for their cooperation and for having provided important information for this paper. I would also like to thank the University of Deusto and especially Dr. María Luisa Setién, for her confidence and support.

² Martínez López, R., *Pobreza y privación material en España en el período 2004-2008: del auge económico al inicio de la recesión* (Madrid: Fundación Alternativas, 2010).

residents of foreign origin have settled in Spain (cf. date .1.1.2001, National Statistics Institute).

The impact of immigration in Spain is also evaluated by the proportion of foreigners as a whole compared to the total population, now representing 12.2%. This figure is almost twice the average of the European Union in 2010 (6.4%) (cf. Eurostat, 2010). Until recent times, Spain has been a country of emigrants, since its trajectory as a country includes both important flows of emigrants towards foreign countries- mainly Europe and America- and internal movements from the farming areas to industrial regions- Catalonia, the Basque Country and Madrid. Therefore, the change in the trend of the exterior migratory balance, with the arrival of immigration to Spain was quite new and can be attributed to specific factors, such as the political, social and economic changes that have transformed the country. Examples include its entry in the European Union and the welfare state, the rapid drop in the birth rate and the resulting ageing of its population and the need for a work force¹. This means that these migratory flows to Spain have taken place mainly due to two reasons: firstly, the attraction of the legal and submerged Spanish economies which had grown in the last years and demanded a work force and secondly, owing to the conditions causing these people to leave their native countries (poverty, insecurity...), The rapid economic growth in the first years of the 21st century, a stronger labour market, the importance of the submerged economy in some sectors, Spain's geographical proximity to some sender countries-mainly the Maghreb- and the historical links with certain countries which are potential senders - i.e Latin America- are some of the factors that have contributed to making Spain a destination for immigrants. It is a fact that Spain is currently one of the European Union member nations receiving the highest number of foreign immigrants and also ranks high worldwide, making it difficult to assimilate such a drastic change in the trend of the exterior migratory balance. Therefore, Spain has undergone the transformation from being a sender nation to become a receiver nation of immigrants, according to the events of the last five year periods.

The number of foreigners registered on the census in Spain between 2000 and 2010 increased to almost five million, with three million of them being non EU citizens. This nuance should be pointed out, since the social and economic situation of EU and non EU foreigners is quite different. This means that the Spanish migratory system has been characterized by an intense flow in a short period of time.

Likewise, the Basque Autonomous Community has its own trajectory and features regarding immigration. Although immigration is not a new issue in the Basque Country, after the waves of internal migrants who arrived, attracted by the industrial boom, and was a distinctive feature of the demographic evolution of the sixties. The Basque Country started to register a negative migratory balance in the nineties, coinciding with high jobless rates. However, at the end of the 20th century, when immigration was again a significant factor for the first time after many years, the migratory balance was positive in the 2001 census. Unlike the migratory movements in the second half of the 20th century, made up mainly of Spaniards, immigration in recent years shows many foreigners entering the country, when it was difficult to find native workers to fill jobs in certain activities and professional categories.

In recent years, the foreign population has steadily increased, adding up to 145,000 people registered in the Basque Country, accounting for 6.6% of the total population in 2011². The abovementioned increase can be also seen on the Basque

1 Altied, A., Asenjo, A. (dirs), *De la España que migra a la España que acoge* (Madrid: Fundación Largo Caballero y Obra Social Caja Duero, 2006).

2 Ikuspegi-Observatorio Vasco de Inmigración, *Panorámica de la Inmigración*, 34 (2010). *Panorámica de la Inmigración*, 40 (2011b)

labour market, which has registered significant growth in the number of immigrants employed. The number of foreign workers affiliated to the Social Security has undergone sharp increases, with 31,744 registered in 2005, practically tripling the 10,690 registered in 2001. Figures rose again in 2009 to reach 49,412, accounting for 5.31% of foreign workers compared to the total number of employees registered in the Basque Social Security system¹.

As a result of the marked increase in immigration from other countries, Basque society has become a plural one. This is not simply a quantitative issue, but also a qualitative one, and the process is not likely to be reversed. The origin of the foreign population in the Basque Country is mainly Latin American (42.4%) followed by people coming originally from EU member nations (24.9%) – being the Romanian nationality the most numerous, with 16,220 living in the Basque Country- with people born in the Maghreb (15.2%) ranking third². All these aspects have meant not only an increase in the population at a quantitative level, but have also generated increased cultural and ethnic heterogeneity, since they have brought with them more than one hundred different nationalities and a multitude of languages, habits, religions, beliefs and new phenotypes that have brought about deep changes in the social fabric, which is another process that is not likely to be reversed..

Nowadays, after years of a progressive increase of the foreign population, a new stage has been reached where real equality of immigrants has to be achieved compared to the native population, evolving from an instrumental view of immigration (there is immigration because it is needed and it contributes to the economic growth of the country). The new approach emphasizes the fact that immigrants are citizens and individual subjects with legal rights, since a democratic society which aims to be a fair one has to combat exclusion and in the case of the immigrants, there is a great contrast between their considerable contribution to economy and society and the unequal treatment and even discrimination some of them are subjected to³.

Chiaroscuros in the Spanish migratory process

It should be noted that integration in a new society is a very complicated process and calls for efforts in several fields, because it includes accessing the work market, housing, public services (especially the ones in the fields of welfare and education), private services (banks, insurances etc), setting up social and cultural relationships with the community, participation in political processes and, even in some cases, learning a new language. The transformation of new residents into citizens with full rights, in such a way that they can become part of the society, while also maintaining their cultural features, is the complex goal which must be achieved to succeed in the challenge of their integration and⁴ is essential to inclusion and social

1 Ministerio de Trabajo e Inmigración, *Anuario Estadístico del 2009*, (2010). Available in <http://www.mtin.es/es/estadisticas/contenidos/anuario.htm>, 25.11.2011.

2 Ikuspegi-Observatorio Vasco de Inmigración, *Panorámica de la Inmigración*, 34 (2010).

3 Cachón, L., „Inmigración en España: del mercado de trabajo a la plena ciudadanía”, *Oñati Socio-Legal Series*, 1 (3) (2011):1-16.

4 Integration has been a controversial concept from its very beginning (Malgesini and Giménez, 1997). Much debate has taken place on the conceptualization of the term integration, since it has been set up as a complex, and above all ambiguous concept (Penninx and Martiniello, 2006). However, after its differentiation from assimilation and its approach to cultural pluralism in Europe, it has been consolidated as the way of referring to the process of immigrant adaptation. Without entering into the debate, since this exceeds the scope of this paper, we can start with the assumption that the term integration alludes to the process through which a person joins society under the same conditions as those persons already belonging to it. (Iglesias de Ussel, 2010: 21).

cohesion¹. In fact, the group of international immigrants make up a group which is especially exposed to social risks, because of their difficult social and labour integration (this is, in certain cases due to problems with the language, to insufficient training compared to the native population or because of difficulties in having their qualifications recognised..) and for having greater probabilities of suffering from the repercussions of the unemployment and the work² and wage³ precariousness owing to the fact that they have spent less time in the country and have fewer accumulated rights, since both their vulnerability on the labour market and their exclusion from citizenship go against them⁴. Although entering the labour market appears to be the main reason explaining the arrival of immigrants, the importance of employment is such that finding employment appears to be the main pillar of normalization, since employment is the best safeguard against exclusion and the main mechanism of acquisition of rights in our society. Therefore, it is urgent for the immigrants to get a job, not only to have available income, but also with an view to regularizing his legal situation⁵. However, the labour market has distinctive features within the reference framework for labour insertion of immigrants. If we analyze the specific features of the jobs they get, not all but most of them are concentrated in some activities with the worst work conditions or the highest work accident rates and we can understand the way they have been defined as the „three P jobs”: the most *painful*, the most *perilous* and the most *precarious*. In this way, immigrants suffer from three types of discrimination on the job market: firstly, *institutional discrimination*, which means the one created by public regulations in force and from the restrictive administrative practices in the interpretation or application of those regulations; secondly, *structural discrimination*, from the general devices of the labour market, which offer indirect routes through statistical evidence and thirdly, the *discrimination in the company*⁶. For instance, the working conditions of foreigners have been characterised by precariousness in Spain, since 60.4% of immigrants had temporary contracts between 2003 and 2007⁷. All these factors worsen the discrimination of the foreign workers and their lack of opportunities to develop their skills in the same conditions as the native inhabitants to achieve satisfactory work conditions and social insertion⁸. Hence, it is this vulnerability in the field of work which leads immigrants to social exclusion⁹ and, therefore it is not surprising

1 Comisión Europea, Europa 2020: una estrategia para el crecimiento inteligente, sostenible e integrador, COM (2010) 2020. Bruselas. 3.3.2010 (2010a).

2 In Spain, 11,4% of all employees suffer from the risk of falling into poverty. This risk is even higher for those people with temporary jobs (12.6%) than for those having permanent contracts (5.3%) (European Commission, 2011). Specifically, the immigrant labour force reflects a high rate of temporary contracts compared to native workers, which also increases their probability of falling into poverty.

3 In the year 2008 there was a difference of nearly 8,500 euros between the annual average salary of Spanish and immigrant workers, with an annual average salary of 22,485 for Spanish workers and around 14,000 euros for immigrants (INE, 2010a).

4 All of us in Spain are subject to the Constitution, and foreigners are also subject to the Organic Law on Rights and Freedoms of Aliens in Spain (LODYLE), dated 4/2003 (Izquierdo, 2011).

5 Cáritas, *La Situación Social de los Inmigrantes acompañados por Cáritas. Informe del año 2010* (2011). Available in http://www.caritas.es/noticias_tags_noticialInfo.aspx?Id=4714, 25.11.2011.

6 Cachón, L., „Inmigración en España...”, 9.

7 Izquierdo Escribano, A., „El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión”, *VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España* (Madrid: Fundación Foessa, 2011).

8 Pajares, M., *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2010* (Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración del Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2010), 137.

9 There are two features in the situation of the migrant people in the receiver societies which expose them to potential situations of social discrimination. First of all the fact of being a non native. Secondly, often being workers from underprivileged sectors, they are enormously affected by the non fulfillment of their labour rights. (De Guchteneire y Pécout, 2008: 11-12 in Iglesias de Ussel, 2010:20).

that immigrant populations show rates of poverty remarkably higher than the ones of the native population¹, when, for instance, in the year 2010 the unemployment rate among immigrants almost doubled that of native (29.8% versus 18.0%) (INE, 2010).

Work Integration Social Enterprises Contextualization in the Social and Solidarity Economy

It is on this scenario that the Social Economy receives more prominence because it offers a new and innovative method of active inclusion to socially underprivileged groups, generating employment and promoting employability from a space different from the State and traditional market.

Specifically, the Social Economy, as opposed to the Traditional Economy, integrates new and Solidarity concepts, including social commitment. Despite the fact that the term Social Economy is commonly used, there is widespread debate about what it means and encompasses. There are in fact several terms used in an alternative way including „social economy“ „Solidarity economy“ „third sector“ and so on. However, it is increasingly common to find reference to the „Social and Solidarity Economy“². The Solidarity Economy was created from the common trunk of the Social Economy and marks an attempt to rethink economic relationships from different parameters. However, it is advisable to point out some elements and dynamics which cause the coexistence of these two terms to undergo a process of continuous review. In debates the extreme institutionalization of some companies belonging to the classic Social Economy is constantly criticized together with the loss of the core values of cooperativism and associationism which cause some firms in the Social Economy to keep only the name, but not the essence. In addition, the Social Economy is more agile at integrating thematic and undertakings which broaden the interests of the Social Economy as an economic discipline and as catalyst of social change, although solidarity should be interwoven through intersectorial alliances and strategies with a broader social and political depth (Lewis and Swinney, 2007). This differentiated sector of the economy has become a crucial element, regarding social innovation, economic innovation and a means of active inclusion, supported from the context of the EU³. These firms, set up in every sector of the economy, mean major transformation for the most underprivileged groups, far-reaching changes in access to employment and society in general⁴. This also has repercussions on migration since labour vulnerability and social inequality affect immigrants in particular, being a group which is more prone to social exclusion. This is due to the accumulation and interrelation of social fragility factors which characterize them and hinder their participation in spheres of the social life under conditions enjoyed by native inhabitants and according the dominant normative scheme as we have mentioned before⁵.

1 Moreno, F.J., Bruquetas, M., *Inmigración y Estado de bienestar en España* (Barcelona: Obra Social „la Caixa“, 2011), 103..

2 Pérez de Mendiguren, J.C., Etkezarreta, E., Guridi, L., *Economía Social, Empresa Social y Economía Solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate* (Bilbao: Red de Economía Alternativa y Solidaria-REAS Euskadi, 2009).

3 Comisión Europea, „La Plataforma Europea contra la Pobreza y la Exclusión Social: un marco europeo para la cohesión social y territorial“, COM (2010) 758 final. Bruselas. 16.12.2010 (2010b).

4 Monzón Campos, J. L., „Economía Social y Sociedad del Bienestar: actores y ámbitos de actuación“, in *Anuario de la Economía Social 2007-2008* (Madrid: Confederación Empresarial Española de la Economía Social-CEPEs, 2008).

5 Izquierdo Escribano, A., „El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión“, *VI Informe*

If the inclusion of immigrants and ethnic minorities in society is a priority in the successive European agendas and hence, of the member states, because immigrants are one of the groups which have been considered to be a priority for social cohesion (European Commission, 2010a, 2010b), The European Union has also been interested in this other way of forming enterprises, characterized mainly by the incorporation of social elements such as cohesion, inclusion, creation of employment, antidiscrimination, integration, participation and so on which are promoted from companies in the Social and Solidarity Economy. This type of economic sector is based on the main principles of the European social and welfare model and plays a key role in the preserving and strengthening this model. The most recent proof of this acknowledgment can be found in the Resolution of the European Parliament of September 8, 2010 which urges the European Union and the member states to take into account Social Economy enterprises and the different types of enterprises in future employment policies¹. Likewise, it is encouraged to make the most of the potential of the Social Economy from the emblematic initiative of the „European platform against poverty and social exclusion” to achieve integral growth within the strategy Europe 2020 (European Commission, 2010b).

Therefore, the acknowledgement from the member states and several international organizations allow us to state that Work Integration Social Enterprises also perform an institutional role as a factor for endogenous development. They are inclusive entrepreneurial models which promote the generation of opportunities with the goal of improving the standard of living of those people suffering from social exclusion, since the Work Integration Social Enterprise must be understood in a broad sense, as an organization which aims to create social value through an economic activity². In Spain, in the recently passed *Law on Social Economy 5/2011*, of March 29, a pioneering law worldwide, it is defined as the whole of economic and entrepreneurial activities, which are carried out in the private sphere by those entities whose aim is either the collective good of their members or the general common economic or social interest or both. Apart from this, cooperatives, mutualities, foundations, associations which perform economic activities are also included as social economy entities. This includes Work Integration Social Enterprises, special employment centres, fishermen's guilds, farming businesses for processing, and the singular entities created by specific regulations which are ruled by the principles set up in this new Law. This means that it is shaped by different agents who act in very different settings, but with the common core of identity being private organizations which carry out an activity whose primary goal is to meet the needs of people, rather than pay or cover capitalist investments. Not in vain, Social Economy entities are developed with the goal of fostering the development of employability among underprivileged social groups. They include a wide range of organizations and companies which, in turn, form a dynamic and ever-evolving group of players guided by the principles of solidarity and participation, producing goods and services while they pursue and share economic and social objectives as values and principles of action, seeking a balance between economic success, equity and social justice. Therefore, in qualitative terms, the Social and Solidarity Economy is productive in: generating social cohesion and integrating people suffering from or at serious risk of social and job exclusion. They approach globalization from a sustainable perspective, with a strong commitment to local aspects, something which is more

sobre exclusión y desarrollo social en España (Madrid: Fundación Foessa, 2011). Cachón, L., „Inmigración en España”, (2011).

1 Monzón Campos, J. L., *Las grandes cifras de la Economía Social en España* (Valencia: CIRIEC-España, 2010).

2 Fonteneau, B. et al., *Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding* (Turin: International Labour Organization-ILO, 2010).

essential today than ever to brake the increasing relocation of firms. Human rather than financial capital is the priority. These types of economic sectors are providing answers and solutions to issues such as labour and personal support for immigrants, the disabled, ex drug-addicts, ex inmates and other at the risk of exclusion. This is a way to contribute to the creation of a less exclusive and more democratic society.

Therefore, the *impact of the Social and Solidarity Economy* on immigrants is unquestionable, since it makes social integration of underprivileged groups in general easier, thanks to their insertion in the labour market¹. In the case of certain immigrants with fewer skills, Social and Solidarity Economy entities in general and *Work Integration Social Enterprises* specifically, are a means to access the labour market and also a new link for the development of personal competences. This is a space which is not dependent on social benefits favoured by official institutions and the very mechanisms of the traditional labour market. Social companies not only help their beneficiaries to attain alternative of social insertion, but help them to reinforce their integration in society and eliminate the risk of social exclusion. Work Integration Social Enterprises, among other firms in the range of Social and Solidarity Economy entities are instruments run from non-profit entities which develop social and work incorporation programmes, allowing people in the process of insertion to acquire competences, skills and responsibilities in an entrepreneurial environment, as a stepping stone to the work market. In fact, Work Integration Social Enterprises are structures which produce goods and services, with the additional objective of the social integration of their workers. They act as transition companies where people experiencing difficulties achieving social and work insertion develop the necessary skills (employability) to perform work through „learning by working”². That is, they are based on a model of insertion through work, an economic one, based on the design of implementation and customized itineraries. Therefore, they are a new model of action opposed to what we could call „passive elements” offered from the States’ social protection systems. They approach exclusion from an active point of view for those specially sensitive groups at risk of being excluded from the social fabric³. These Work Integration Social Enterprises work in sectors where the labour force required is not highly qualified: recycling, residues, carpentry, bricklaying, courier services, customized services and so on. Their methodology is rounded off by a customized itinerary of work insertion which aims to monitor the person in his/ her process of insertion with practical training in a real work environment. This is the main innovation of Work Integration Social Enterprises. We are therefore referring to initiatives which generate synergies in society, integrating vulnerable groups of people: At the same time, they are generating an impact in the economic field because they are breaking the rules of the economic and entrepreneurial model in force and showing the will to train people. They develop their skills, guiding them to the work market, since they are defined as a transitory tool for normalized social inclusion⁴.

1 Monzón Campos, J. L., „Economía Social y Sociedad del Bienestar...”; Castro Sanz, M., „La Economía Social como agente económico: necesidad de su participación en la interlocución social”, *Revista CIRIEC-España*, 47 (2003): 41-57.

2 Salinas, F., Herranz de la Casa, J.M. (dirs.), *La Economía Social como puerta de integración sociolaboral de los inmigrantes* (Ávila: Universidad Católica, 2004).

3 Aguilera, R., „La relación Laboral de los trabajadores en situación de exclusión social en las empresas de inserción”, *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 83 (2009): 217-249.

4 Veciana, P. *Las Empresas de Inserción en España* (Barcelona: Fundación Un Sol Món, 2007).

The case of the Basque Country

Work Integration Social Enterprises within the Social and Solidarity Economy are playing an increasingly important role. The origins of Work Integration Social Enterprises date from the mid-seventies in France. Isolated cases arose in Spain in the eighties, although it was not until the beginning of the 21st century that they were given a boost¹. Specifically in the Basque Country, Work Integration Social Enterprises were acknowledged at the beginning of the 21st century when the Basque Government created the Register for Work Integration Social Enterprises in 2001. However, it was actually in 2002 that the subsidies programme for creation and maintenance of these companies started. Data reflect an increase in the number of Work Integration Social Enterprises, and by 2009 there were already 47 registered companies, marking a considerable increase over 110 existing in the year 2004². In the Basque Autonomous Community, insertion companies are regulated both by national law, mainly by *State Law 44/2007* and the Royal Decree 49/2010; and the autonomous legislation: Decree 182/2008 which regulates Work Integration Social Enterprises, the procedure to create and register them and Law 18/2008 on Guarantee of Income and Social Inclusion. The exclusion suffered by certain people is acknowledged by both laws to offer them a process focused on work insertion in the labour market and, to sum up, social normalization. Therefore, this is their main mission, apart from meeting the entrepreneurial goals in their specific business sectors. Likewise, Work Integration Social Enterprises must include stakes of least 51% of firms developing social initiatives specialized in the field of social and work inclusion. Hence, the Work Integration Social Enterprises which are active in the Basque Country are currently supporting many experiencing difficulties on the job market due to the issues of the social and work insertion.

When offering a definition that can illustrate what Work Integration Social Enterprises are, we should note that Work Integration Social Enterprises are those organizations producing goods or services with the goal of incorporating those groups at risk of social exclusion in the labour market. In many cases, Work Integration Social Enterprises function as the mechanisms through which these underprivileged people can have access to employment by following programmes of work and social integration which enable them to acquire competences, skills, abilities and responsibilities. People in a situation of social exclusion, those who are unemployed and have major difficulties entering the job market, as well as people belonging to the next group: ex- drug addicts, inmates in penitentiary centres and unemployed ex- inmates, young people who have not completed their compulsory education and are unemployed, ethnic minorities, immigrants or people who are the only breadwinner in the family may take advantage of this job preparation. The programmes are based on a model of insertion through work thanks to the implementation, design and customized itineraries, operating according to the principles of co-responsibility of every social sector. Their cross-cutting features foster integral and horizontal solutions, working closely with cases of social inequality in order to reduce it. These enterprises work in sectors where the labour force is not highly qualified, such as recycling, residues, carpentry, bricklaying, courier services, serves in general and so on. Therefore, in the best of cases, their beneficiaries stop being passive and dependent on social protection systems. Speaking graphically, we can compare insertion companies to a bridge towards social and work inclusion for underprivileged groups since they generate welfare and employment, promoting employability to achieve inclusion in the normalized job market.

1 Aguilera, R., „La relación Laboral de los trabajadores...”

2 Gizatea, *Las Empresas de Inserción en el País Vasco* (Bilbao: Asociación de Empresas de Inserción del País Vasco, 2010).

The Law 44/2007 provided the legal regulation for Work Integration Social Enterprises and moreover, it regulates the employment relationship between workers in a situation of social exclusion and the Work Integration Social Enterprises they render services for. Common employment relationships with several peculiarities were chosen¹. Likewise, in order to achieve their main objective, Work Integration Social Enterprises offer people at risk of social exclusion an employment contract with a duration of 6 to 36 months, under the protection of the sector's collective agreement the Work Integration Social Enterprises is included in,. They offer customized monitoring which includes support, follow up and training taught by expert staff. This makes acquisition of necessary social and work habits for inclusion in the normalized job market easier, since they improve the employability of the people participating in them and are essential for their social inclusion. The requirement in the Basque Country for a person to have access to Work Integration Social Enterprises is an Insertion Agreement signed by the corresponding basic social services. These people change their situation and are no longer recipients of the guaranteed social income,- a periodical economic benefit offered by the Administration assigned to persons integrated in groups who do not have enough available income – and have an insertion job. Therefore, Work Integration Social Enterprises are an outstanding new entrepreneurial model for the attainment of active inclusion through training and employment².

In 2009, there were 365 insertion jobs available, on a full time basis, a figure which marks an increase of 7% compared to the previous year (341 insertion jobs in 2008). It is worth mentioning that out of the 288 people who finished the insertion process in 2009, 65% found a job in the normalized labour market³. These data clarify the image offered by Work Integration Social Enterprises, which provide a bridge to achieve a regular and normalized situation in ordinary companies for people who are excluded at a social and work level, precisely the groups that are targeted for their task. In the alternative framework set up by Work Integration Social Enterprises within agents of the Social Economy sector to assist those groups who are in a precarious or underprivileged social situation, at risk of social exclusion or experiencing great difficulties accessing an ordinary job position, the case of the work and good practices implemented by those Work Integration Social Enterprises should be highlighted. Their contribution to promoting social inclusion through helping the most underprivileged immigrants find jobs, both young people and adults, women and men, with difficulties and low employability levels. The number of foreigners employed in Work Integration Social Enterprises has increased from 5% at the beginning of the 21st century to approximately 40% in 2010.

Conclusions

We would like to conclude with a summary of the main features of Work Integration Social Enterprises, and their work for labour activation and social inclusion for the most vulnerable international immigrants:

- They are a **sustainable tool to fight against exclusion**: These enterprises do not consume social resources in an unsustainable manner. Public investment in Work Integration Social Enterprises yields benefits to society from a large amount of the money invested as taxes (company taxes, Personal Income Tax from payrolls and so on) and at the economic level (reducing the number of people receiving social and

¹ Aguilera, R., „La relación Laboral de los trabajadores...”

² Gizarteratuz, *El apoyo a las empresas de inserción, una estrategia de activación* (2010): 8-10. Available in <http://www.siiis.net/documentos/gizarteratuz/gizarteratuz3.pdf>, 25.11.2011.

³ Gizatea, *Las Empresas de Inserción...*

unemployment benefits). This money activates the economy by providing economic resources to people who do not have them and so on) (BBK, 2008).

- **They are productive structures:** non-profit organizations that produce goods and services with the aim of integrating people in risk of exclusion.

- **They are instrumental:** Work Integration Social Enterprises are social and work interventions with the aim of training their workers to integrate them in the job market.

- **They are transitory:** Their aim is to train people for their transit to the ordinary job market and they are defined as a transitory devices for social inclusion. According to present regulations, the maximum stay for people in the insertion process in an enterprise of this kind is 3 years maximum.

To sum up, their features makes them different from other initiatives of this type, since they enable access to normalized employment for groups of people with special difficulties, following a period of monitoring and through a job position. We might highlight that this system is widely used by the most vulnerable immigrants in the Basque Country as a device to achieve an optimal level of integration. This has repercussions in the attainment of a higher level of social justice in favour of the construction of a more inclusive, cohesive and plural society.

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

ADOS C., *Las empresas de inserción: un instrumento contra la exclusión social en Bizkaia* (Bilbao: Miradas BBK-Economía Social, 2008).

Alba, R., Nee, V., *Remaking the American Mainstream. Assimilation and Contemporary Immigration* (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

Altet, A., Asenjo, A. (dirs), *De la España que migra a la España que acoge* (Madrid: Fundación Largo Caballero y Obra Social Caja Duero, 2006).

Aguilera, R., „La relación Laboral de los trabajadores en situación de exclusión social en las empresas de inserción”, *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 83 (2009): 217-249.

Ambrosini, M., *Sociologia delle migrazioni*. (Bologna: Il Mulino, 2005).

Bradley, H., Healy, G., *Ethnicity and Gender at Work – Inequalities, Careers and Employment Relations* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2008).

Cachón, L., „Encuesta Nacional de Inmigrantes: el mercado de trabajo y las redes sociales de los inmigrantes”, *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración, Serie Migraciones Internacionales*, 90.(2007).

“La integración de los inmigrantes en España: debates teóricos, políticas y diversidad territorial”, *Revista UC Política y Sociedad*, 45(1) (2008): 205-235.

La «España inmigrante»: marco discriminatorio, mercado de trabajo y políticas de integración (Madrid, Anthropos, 2009).

“Inmigración en España: del mercado de trabajo a la plena ciudadanía”, *Oñati Socio-Legal Series*, 1 (3) (2011):1-16.

Caldera, J. et al., *La Contribución de la Inmigración a la Economía Española: Evidencias y Perspectivas de futuro* (Madrid: Fundación Ideas, 2011).

Canal-Domínguez, J.F., Rodríguez-Gutiérrez, C., „Analysis of wage differences between native and immigrant workers in Spain”, *Spanish Economic Review*, 10(2) (2008): 109-134.

Cáritas, *La Situación Social de los Inmigrantes acompañados por Cáritas. Informe del año 2010* (2011). Available in http://www.caritas.es/noticias_tags_noticialInfo.aspx?Id=4714

Carrasco, C., Riesco, A., „La trayectoria de inserción laboral de los jóvenes inmigrantes”, *Revista Papers*, 96(1) (2011): 189-203.

- Castles, S., „Migración internacional a comienzos del siglo XXI: tendencias y problemas mundiales”, *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 165 (2000): 17-32.
- Castles, S., Miller, M.J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edition. Basingstoke y New York: Palgrave MacMillan, 2009).
- Castro Sanz, M., „La Economía Social como agente económico: necesidad de su participación en la interlocución social”, *Revista CIRIEC-España*, 47 (2003): 41-57.
- Cebolla, H., González, A., *La inmigración en España (2000-2006): Del control de flujos a la integración de los inmigrantes* (Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008).
- Colectivo loé , *Intervenciones sociales para la promoción del empleo y la igualdad de los inmigrantes extranjeros con participación de la administración local* (Madrid: Área Promoción de la Igualdad y Empleo del Ayuntamiento, 2002)
- Comisión Europea, *Europa 2020: una estrategia para el crecimiento inteligente, sostenible e integrador*, COM (2010) 2020. Bruselas. 3.3.2010 (2010a).
- La Plataforma Europea contra la Pobreza y la Exclusión Social: un marco europeo para la cohesión social y territorial, COM (2010) 758 final. Bruselas. 16.12.2010 (2010b).
- Evaluación del programa nacional de reformas de 2011 y del programa de estabilidad de España, SEC (2011) 718 final. Bruselas, 7.6.2011 (2011).
- Consejo Económico y Social Vasco, *El impacto Económico y Social en la CAPV de la Evolución Demográfica Prevista* (Bilbao: CES Vasco, 2011).
- De Guchteneire, P., Pecoud, A., *Migración sin fronteras: ensayos sobre la libre circulación de las personas* (París: Unesco, 2008).
- Defourny, J., Nyssens, M., *Social Enterprise in Europe: recent trends and developments* (Bruselas: EMES European Research Network working paper, 2008).
- Del Río, C., Alonso-Villar, O., „New unit-consistent intermediate inequality indices”, *Economic Theory*, 42(3) (2010): 505-521.
- Díez, M.A., Setién, M.L., „Bases metodológicas para la evaluación de proyectos de inserción social y laboral”, *Ekonomiaz*, 60 (2005).
- European Agency for Safety and Health at Work, *Literature study on migrant workers* (2007). Available in http://osha.europa.eu/en/publications/literature_reviews/migrant_workers
- Eurostat, *Foreigners living in the EU are diverse and largely younger than the nationals of the EU Member States* (2010). Available in http://e.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-045/EN/KS-SF-10-045-EN.PDF
- Fernández, A., Galarreta, J., Martínez, N., *Manual de Acompañamiento en las Empresas de Inserción: Proceso y Herramientas* (Bilbao: REAS, 2007).
- Fernández, C., Ortega, C., „Labor market assimilation of immigrants in Spain: employment at the expense of bad job-matches?”, *Spanish Economical Review*, 10 (2008): 83-107.
- Fisac, R. et al, „La empresa social: revisión de conceptos y modelos para el análisis organizativo”, *Revista del Tercer Sector*, 17(1). (2011). Available in <http://www.fundacionluisvives.org/rets/17/articulos/60501/index.html>
- Fonteneau, B. et al., *Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding* (Turin: International Labour Organization-ILO, 2010).
- García Borrego, I., „Jóvenes de origen inmigrante: desigualdades y discriminaciones”, *Revista de Estudios de Juventud*, 89 (2010): 125-142.
- Gizarteratuz, *El apoyo a las empresas de inserción, una estrategia de activación* (2010): 8-10. Available in <http://www.sis.net/documentos/gizarteratuz/gizarteratuz3.pdf>
- Gizatea, *Las Empresas de Inserción en el País Vasco* (Bilbao: Asociación de Empresas de Inserción del País Vasco, 2010).
- Gobierno Vasco, *Evaluación del Programa de Empresas de Inserción*. (Vitoria: Dpto. de Justicia, Empleo y Seguridad Social, 2006).
- Encuesta de la Población Inmigrante Extranjera residente en la Comunidad Autónoma de*

- Euskadi* (Vitoria: Dpto. Empleo y Asuntos Sociales, 2011).
- Habermas, J., *La inclusión del otro* (Barcelona: Paidós, 1999).
- Ibarrola-Armendariz, A., Firth, C. (eds.), *Migraciones en un contexto global* (Bilbao: Public. Universidad de Deusto, 2007).
- Iglesias de Ussel, J., *Las políticas de integración social de los inmigrantes en las comunidades autónomas españolas* (Bilbao: Fundación BBVA, 2010).
- Ikuspegi-Observatorio Vasco de Inmigración, *Panorámica de la Inmigración*, 34 (2010).
- Panorámica de la Inmigración*, 38 (2011a).
- Panorámica de la Inmigración*, 40 (2011b).
- Innobasque, *Estrategia de Innovación social: una ventana de oportunidad para Euskadi* (Zamudio: Agencia Vasca de la Innovación, 2011).
- INE-Instituto Nacional de Estadística, *Encuesta Anual de Estructura Salarial Año 2008* (Notas de Prensa, 24 de Junio de 2010, (2010a). Available in <http://www.ine.es/prensa/np601.pdf>
- Encuesta de Condiciones de Vida. Año 2010. Datos provisionales* (Notas de Prensa, 21 de Octubre de 2010, (2010b). Available in <http://www.ine.es/prensa/np627.pdf>
- Avance del Padrón municipal a 1 de Enero de 2011* (Notas de prensa, 4 de Abril de 2011, (2011). Available in <http://www.ine.es/prensa/np648.pdf>
- Instituto Valenciano de Investigaciones Económicas, „La población extranjera en el mercado de trabajo español”, *Cuadernos de Capital Humano*, 125 (2011). Available in <http://www.ivie.es/downloads/caphum/flash/125/Default.html>
- Izquierdo Escribano, A., „El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión”, *VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España* (Madrid: Fundación Foessa, 2011).
- Izquierda, J.L. et al., „El Tercer Sector y las Administraciones Públicas. Relaciones en el ámbito de la atención social en los niveles regional y local”, *Revista Internacional de Sociología*, 49(1) (2008): 115-139.
- Laroche, M., Merette M., Ruggeri, G.C., „On the Concept and Dimensions of Human Capital in a Knowledge-Based Economy Context”, *Canadian Public Policy*, 25(1) (1999): 87-100.
- Lázaro Blanco, E. „Procesos de Inserción sociolaboral con el colectivo de Inmigrantes”, in Salinas, F., Herranz de la Casa, J.M. (dirs.) *La economía social como puerta de integración sociolaboral de los inmigrantes* (Ávila: Universidad Católica, 2004).
- Ley 44/2007, de 13 de diciembre, *Regulación del régimen de Empresas de Inserción*.
- Ley 5/2011, de 29 de marzo, *Economía Social*.
- Llopis, R., „El nacionalismo metodológico como obstáculo en la investigación sociológica sobre migraciones internacionales”, *Empiria*, 13 (2007): 101-117.
- López-Aranguren, L.M., *Las empresas de inserción en España. Un marco de aprendizaje para la inserción laboral* (Madrid: CES, 2002).
- Manribua, I., „Las condiciones de acceso y ejercicio de los derechos sociales de los inmigrantes”, en Argullol i Murgadas, E. (dir.). *Inmigración y transformación social en Cataluña. Estudio jurídico comparado. Vol II* (Bilbao: Fundación BBVA, 2007).
- Malgesini, G., Giménez, C., *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad* (Madrid: La cueva del oso, 1997).
- Martín Urriza, C., „Una comparación entre el salario de los trabajadores españoles y extranjeros”, *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Economía y Sociología*, 61(2006): 61-75.
- Martínez López, R., *Pobreza y privación material en España en el período 2004-2008: del auge económico al inicio de la recesión* (Madrid: Fundación Alternativas, 2010).
- Melendro, M., „El tránsito a la vida adulta de los jóvenes en dificultad social: la incidencia de la intervención socio-educativa y la perspectiva de profesionales y empresarios”, *Revista de Educación*, 356(3) (2011): 125-142.
- Melián, A., Campos, V., „Emprendedurismo y Economía Social como mecanismos de inserción

sociolaboral en tiempos de crisis", *Revista de Estudios Cooperativos*, 100 (2010): 43-67. Available in <http://ucm.es/info/revesco>.

Ministerio de Trabajo e Inmigración, *Anuario Estadístico del 2009*, (2010). Available in <http://www.mtin.es/es/estadisticas/contenidos/anuario.htm>

Programa Nacional de Reformas, (2011). Available in http://www.mtin.es/es/sec_trabajo/debes_saber/pnr/programanacionalreformas2011espana.pdf

Montenegro, K. et al., "Juventud inmigrante". Procesos de diferenciación y categorización social en los servicios de inserción laboral", *Revista de Estudios de Juventud*, 89 (2010): 143-161.

Monzón Campos, J. L., "Economía Social y Sociedad del Bienestar: actores y ámbitos de actuación", in *Anuario de la Economía Social 2007-2008* (Madrid: Confederación Empresarial Española de la Economía Social-CEPES, 2008).

Las grandes cifras de la Economía Social en España (Valencia: CIRIEC-España, 2010).

Moreno, F.J., Bruquetas, M., *Inmigración y Estado de bienestar en España* (Barcelona: Obra Social "la Caixa", 2011).

Naciones Unidas, *Migración internacional y desarrollo. Informe del Secretario General* (2010). Available in <http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/65/203>

Observatorio de las Ocupaciones, *Informe del Mercado de Trabajo Estatal Datos 2009 Volumen II* (Madrid: Servicio Público de Empleo Estatal, 2010).

Observatorio Vasco de Economía Social, *Informe de la situación de la Economía Social Vasca* (Donostia: Instituto de Derecho Coopeativo y Economía Social de la Universidad del País Vasco, 2010).

OCDE, *From Immigration to Integration: Local Approaches* (2006). Available in <http://www.oecd.org/dataoecd/5/55/37726512.pdf>

Pajares, M., *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2010* (Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración del Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2010).

Parekh, B., *Repensando el multiculturalismo* (Madrid: Istmo, 2005).

Parella, S., *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación* (Barcelona: Anthropos, 2003).

Pérez Cuerno, J.M., "Educación, Empleo e Inserción Laboral de los jóvenes", *RUCT*, 9 (2008): 337-384.

Pérez de Mendiguren, J.C., Etxezarreta, E., Guridi, L., *Economía Social, Empresa Social y Economía Solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate* (Bilbao: Red de Economía Alternativa y Solidaria-REAS Euskadi, 2009).

Penninx, R., Martiniello, M., "Procesos de integración y políticas (locales) estado de la cuestión y algunas enseñanzas", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas-REIS*, 116 (2006): 123-156.

Rea, A., "La europeización de la política migratoria y la transformación de la otredad", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas-REIS*, 116 (2006): 157-183.

Rea, A., Tripier, M., *Sociología de la inmigración* (Barcelona: Hacer, 2009).

Reyneri, E., "Immigration and the underground economy in new receiving South European countries: manifold negative effects, manifold deep-rooted causes", *International Review of Sociology*, 13(1) (2003): 117-143.

Román, A., Rojo, C.L., "Las empresas de inserción como instrumento de integración sociolaboral en España", *Revista Universitaria de Ciencias del Trabajo*, 9 (2008): 253-271.

Ruiz Olabuénaga, J.I., *El sector no lucrativo en España: Una visión reciente* (Madrid: Fundación BBVA, 2006).

Sajardo, A., Chaves, R., "Balance y tendencias en la investigación sobre Tercer Sector no lucrativo. Especial referencia al caso español", *Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 56 (2006): 87-116.

- Salinas, F., Herranz de la Casa, J.M. (dirs.), *La Economía Social como puerta de integración sociolaboral de los inmigrantes* (Ávila: Universidad Católica, 2004).
- Salle, M. A. et al., *Análisis de la situación laboral de las mujeres inmigrantes. Modalidades de inserción, sectores de ocupación e iniciativas empresariales* (Madrid: Instituto de la Mujer, 2009).
- Sanchís, J.R., *Emprendimiento, Economía Social y Empleo* (Valencia: Ed. Universidad de Valencia, 2010).
- Sassen, S., *Sociología de la globalización* (Buenos Aires: Katz, 2007).
- Schrover, M., Van der Leun, J., Quispel, C., „Niches, Labour Market Segregation, Ethnicity and Gender", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (33) 4 (2007): 529-540.
- Sen, A., *Desarrollo y Libertad* (Barcelona: Planeta, 2000).
- Solanes, A., „Inmigración, Integración y Tercer Sector", *Revista Española del Tercer Sector*, 4 (3) (2006): 4-26.
- Stefoni C., *Inmigrantes Transnacionales: La formación de Comunidades y transformación en ciudadanos* (Santiago: Flacso, 2004).
- Tarazona, P., Albors, J., „La economía social y el desarrollo local", *Revista Noticias del CIDEA*, 45 (2005): 70-75.
- Tezanos, J. F., Díaz, V., *Condiciones laborales de los trabajadores inmigrantes en España* (Madrid: Fundación Sistema, 2008).
- Tornos A., Aparicio R., Fernández M., *El capital humano de la inmigración* (Madrid: Instituto de Migraciones y Servicios Sociales, 2004)
- Tur Ausina, R., *La integración de la población inmigrante en el marco europeo, estatal y autonómico español* (Madrid: Iustel, 2009)
- Veciana, P. *Las Empresas de Inserción en España* (Barcelona: Fundación Un Sol Món, 2007).
- Veira, A. et al. "Los determinantes de la concentración étnica en el mercado laboral español", *Revista Internacional de Sociología*, monográfico 1 (2011): 219-242.
- Vidal, E., Gil, F., Domingo, A., „The non-EU-25 female population in Spain: a factor analysis of labour market integration at regional level", in Kuhn, M., Ochsén, C. (eds), *Labour markets and demographic change*. (Rostock, 2009): 210-233.
- VV.AA., *El Tercer Sector visto desde dentro. La renovación de las ONGs y los retos de la exclusión social* (Barcelona: Fundación Esplai, (2002).
- WISE Project, *Work Integration Social Enterprises as a tool for promoting inclusion*. (Working Integration Social Enterprises and their role in European Policies. European Community Programme for Employment and Social Solidarity PROGRESS (2007-2013), 2009).
- Zapata-Barrero, R., *Multiculturalidad e inmigración*. (Madrid: Síntesis, 2004).

Roma migrations in Central and Eastern Europe: from the Middle Ages until nowadays

A case study of Czech-Slovak Roma migration trends and flows

■ WADIM STRIELKOWSKI

[Charles University in Prague]

Abstract

This paper is concerned with the ethnical aspects of migration. Specifically, it tries to explain the migration decisions of an ethnical minority on the example of Roma in Central and Eastern Europe. The study describes the history of Roma migration from its origins until today. Additionally, the paper focuses on a case study of Slovak Roma asylum migrations to the Czech Republic in 1999-2006 and analysis the socio-economic reasons and outcomes of these migrations. We find that Roma migrations might have very different grounds: alongside with economic they can be social, cultural, etc. We also find that „push factors” explain Roma migration better than economic incentives.

Keywords

Migration; economics of migration; ethnicity; Roma; demographic trends; Central and Eastern Europe; transition economies

Introduction

The paper investigates whether Roma asylum migrations in the Czech Republic in 1999-2006 were influenced by „push” or „pull” factors¹ of migration. This case was chosen due to the two main reasons: (a) Czech Republic and Slovakia boast one of the largest Roma communities relative to the total population (EUMC, 2005), (b) Roma migrations in these two countries were popularized by the mass media and used by the politicians to draw attention from Roma minority issues. Therefore, it seems interesting to view this problem from a slightly different (economics) angle.

Ethnicity and migration overlap

In economic literature, ethnical origin has an impact on both the economic performance and composition of emigrants in a given country (Ritchey, 1976; Trovato and Halli, 1983; Borjas, 1994; and Borjas, 1999). Borjas’s analysis

¹ „Push” and „pull” factors are the terms used in sociological and demographic literature. Amongst „push” factors are worsening of living conditions in the home country, „pull” factors usually include emigrants’ expectations to obtain higher earnings as well as to improve their economic (and social) well-being in the country of immigration.

of different ethnic groups of emigrants concluded that: „the decline in immigrant economic performance (in the U.S.) can be attributed to a single factor, the changing national mix of the immigrant population” (Borjas, 1999).

Different ethnic groups tend to have different incentives for migration and are subjected to different push and pull factors. Point-based systems for immigrants (such as the one introduced in Canada in 1961) proved to attract more skilled immigrants (Baker and Benjamin, 1994).

In the case of the Central and Eastern European countries (CEECs) it has to be noted that Roma migrate between countries with similar level of economic development (high payoff to human capital). All of them are transition economies burdened by the communist heritage. Roma in CEEC usually accept unskilled jobs with a minimum wage and rarely try to invest in education or self-improvement. Therefore, Roma in CEECs are likely to constitute the least skilled immigrant workers moving between the countries in the region and usually earn less than the „majority” population. This fact is often attributed to the existence of economic discrimination but the more plausible explanation for that is that Roma earn less not because of discrimination but because they are less skilled.

The history of Roma migrations in CEECs: from the Middle Ages until nowadays

Roma trace their origin to India where they first appeared about 3500 years ago as an ethnic called the Dom. After the conquest of India by the Indo-European tribes, the Dom became one of the lowest casts in the Indian hierarchy: their typical occupational domains were professions like sewage cleaners, fur and skin sellers, bear handlers and the like. Around the 11th century AD, some small groups of Roma had started to move through Persia and Syria to the Balkans, from where they were spreading all around modern Europe.

The first record of Roma in what is now Czech Republic and Slovakia dates back to the late Middle Ages. Emilia Horvathova, a Slovak gypsologist, states that Roma first entered Bohemia via Hungary with the army of the king Andrew II (1205-1235) after he returned from the Crusade in the Holy Lands in 1217-1218 (Horvathova, 1962). When the Tatars invaded Hungary in 1241 (and especially after the defeat of King Bela IV at Muhi) Roma fled to Bohemia to escape the butchery (Crowe, 1995). According to a prominent Czech gypsologist Eva Davidova, the first undisputed reference to Roma comes from 1399 at the Book of Executions of the Lord of Ruzomberok where a certain Gypsy is mentioned as a member of a robber band (Davidova, 1970).

First Roma settlers in the Czech Republic and Slovakia were musicians, metal workers and warriors in the armies of Hungarian kings. They managed to co-exist with the original population in peaceful atmosphere. It was not, however, until the Hungarian army defeat at Mohacs on the 28th of August 1526 that strong anti-Gypsy policies started to emerge. The general public started to view Roma as „the spies of Tatars” or „the fifth column” and they were banned from traditional professions and limited in their travels. The anti-gypsy legislation was issued in Moravia in 1538 by king Ferdinand I Habsburg as a result of fears of Turkey military power and the destabilization caused by the Protestant wars. This was the period when all Roma troubles had began: regarded as outlaws both by Christians and Muslims (Muslim Turks considered Christians and Jews to be „people of the book” while Roma were severely exterminated), driven out of the cities, suspected of espionage, crimes and theft they began to wear a label that was to remain on the ethnic for centuries.

Austrian emperors Leopold I and Joseph I issued decrees proclaiming Roma to be outlaws („vogelfrei”) and ordering mass hunts and killings. Maria Theresa first

ordered all Roma to be driven out from the land (1749) and then outlawed the use of word „Cigan“ and decreed them to be called „new citizens“ or „new Hungarians“ (Crowe, 1991). Her enlightening policies for Gypsies included the creation of Roma settlements, census taking and placing Roma children in foster homes, schools or jobs. In 1780, there were 43 609 Roma in Slovakia (only males were counted) and Hungary, this figure dropped to 38 312 in 1781 but rose to 43 778 in 1782 as a result of Joseph's II policies of emancipation and Serfdom Patent (Horvathova, 1962).

After the revolutions in Europe in 1848 and the creation of Austrian-Hungarian Empire, most Roma stayed in Hungary and were exposed to magyarization. The data on those who remained in Bohemia are scarce.

After the WWI and the declaration of Czechoslovak independence in 1918, all Roma were given Czechoslovak nationality *ipso facto*. According to the 1921 Czechoslovak census, there were 61 Roma in Bohemia and 7 967 in Slovakia (Davidova, 1970). According to specialists the census was based on „mother tongue“ and therefore was not precise because the 1924 census recorded 18 257 Roma in Kosice region and 11 066 in Bratislava region (Horvathova, 1962).

The mid-war period was marked by various reforms aimed to improve the life conditions of peasants in Slovakia including Roma. Nomad passes were issued for them and notorious law No. 117 described special measures how to treat „nomadic Olasti Rom“ and „people living by nomadic style“ (for instance requiring them to ask permission to stay on the lands or prohibiting them from entering some spaces such as spas) (Davidova, 1970). There were several attempts to organize schools for Roma children or commit them to sports (for instance the creation of a football club SK ROMA), however the new Czechoslovak Republic had many other problems to face.

After the Munich Treaty, occupation of Czechoslovakia by Nazi Germany and the outbreak of the WWII, those Roma remaining in Bohemia (now called Protectorate of Bohemia and Moravia) suffered the most (their fate being similar to that of the Jews), while those living in Slovakia (independent Slovak state) found themselves in a more tolerant environment.

Roma labour camps of Lety and Hodonin were created in 1941. Many Roma found their death there, in Auschwitz or Buchenwald. The Roma Holocaust (Porajmos) took away from 6 000 to 8 000 Roma originating from the Czech lands and few hundreds of their more fortunate Slovak compatriots. According to the Census carried out in 1947, there were 84 438 Roma left in Slovakia and 16 752 Roma in Bohemia (Necas and Miklusakova, 2002).

The post-war period was marked by the Communist takeover in the 1948 and the interest to Roma minority was bleak. In 1950 Czechoslovak president Gottwald called up a commission to find a solution for „Gypsy question“. A report on „Position of Individuals of Gypsy origin in the Work Process“ was published, however not a single major effort was taken until 1958, when the Communist party published a declaration demanding „unconditional solution to the Gypsy question“ and dividing all Roma into three categories: nomad, semi-nomads and completely sedentary. Those of nomadic and semi-nomadic nature were then subjected to the Law No.74 (October 1958) „On Permanent Settlement of Nomadic People“. In addition to that (perhaps to avoid the charges of racism) Roma received a special status of socio-ethnic group which only widened the gap between them and the Czechs and Slovaks. In 1965, the Communist party prepared a long-range assimilation plan crowned by the Ordinance No. 502 (June 1965) which prescribed „full-employment of all Gypsies, liquidation of Gypsy illegal settlements and dispersion of the Roma all around Czechoslovakia“ (Crowe, 1995). However the plan failed due to the growing resentment towards the Roma presence in the Czech lands, inadequate funding and Roma unwillingness to live in Bohemia and Moravia.

In the 1960s, Czechoslovakia had one of the largest Roma populations in the Socialist Bloc. The data from 1967 estimated 223 993 Roma in the country (with 164

526 in Slovakia and 59 467 in the Czech lands) (Ulc, 1990). Interrupted by the occupation of Czechoslovakia, the campaign of Roma assimilation continued in the 1970s under the rule of the new party leader Gustav Husak. It included more severe policies, including sterilization of Roma women for financial benefits offered by the local health workers and intended to reduce Roma birth rate (the average number of live births for a Czechoslovak woman was 2.4 and for Roma woman it was 6.4) (Srb, 1985).

Roma population grew from 219 554 in 1970 to 288 440 in 1980, a 31.4 per cent increase, while the general population grew by only 6 per cent during the same period. The Roma population in the Czech Republic grew by 47 per cent during the 1970s and the 1980s, while the same for Slovakia was 25.5 per cent (Necas and Miklusaková, 2002). Clearly, some fears of over-population of Gypsies were quite common within the general public which resulted in day-to-day discrimination and despise. In the same time, there began an increase in the Roma population in Bohemia caused by the destruction of Roma housing in Slovakia and forced movement of Gypsies to Bohemia and by voluntarily movements of Gypsies searching for better economic opportunities and higher standard of living. During the 1970s and 1980s, over 4 000 Roma dwellings were destroyed in Slovakia (Necas and Miklusakova, 2002).

Another part of the assimilation campaign led by the government was forced education of Roma youngsters. In 1971, only 10 per cent of eligible Roma children in Czechoslovakia attended kindergartens. Throughout the 1970s the number of Roma children graduating from schools rose from 16 per cent to 25.6 per cent (Crowe, 1995). Generally, school drop-out rate was increasing with the grade and only a third of Gypsy children finished eighth grade in 1983-1984, while merely 4 per cent went on to University (Ulc, 1990).

Gypsy employment during the period of assimilation policies was a mixture of failure and success: in 1981 in Czechoslovakia 87.7 per cent of male Roma (91.9 per cent average for the Czechoslovak males) and 54.9 of female Roma (87.7 for Czechoslovak females) were employed. In addition, 80 per cent of all Roma were in low-paid and low-skilled jobs (in agriculture, construction and industry) (Crowe, 1995).

The Velvet Revolution on the 17th of November 1989 and the liberalization of economic, social and political life brought two different effects for the Roma minority: alongside with the opportunity for the Roma to form their own political and cultural organizations, a new atmosphere for open expression of the prejudice towards Roma was created.

After the collapse of the Communist regime the government estimated that there were some 400 000 Roma in Czechoslovakia, a 36 per cent increase for over a decade. A sharp rise in crime level (by 52 per cent in the Czech Republic and 17 per cent in Slovakia) that engulfed Prague (by 181 per cent in Prague alone in 1990) and Bratislava, a thing unknown in the times of the police state maintained by the „iron hand” of the Communists, was attributed to Gypsies, especially those 18 years old and younger (Orbman, 1991). This resulted in skinhead attacks that were the main reason the Rom emigrating to Canada and the UK were declaring in the asylum forms.

Before the formal separation of Czechoslovakia in 1993, Slovakia had an estimated Gypsy population of 400 000, and Czech Republic had 150 000 (Crowe, 1995). In anticipation of a breakup of a federation a number of Slovak Roma began to move to the Czech lands because they felt the political and social atmosphere would be more tolerant there, and economic conditions better. This sudden move was a surprise for many Czechs who attributed a sharp increase in crime by 90 per cent as caused by these migrations. In addition, after the separation of the Czechoslovakia, the majority of Roma in the Czech Republic by 1993 became Slovak citizens due to the strict citizenship criteria.

In general, Roma living standard in the Czech Republic can be regarded as those superior to the ones in Slovakia. This, in combination with lower wages, social and racial segregation and chronic debts many Gypsy families have, led to the

natural trend of inducing more or less substantial migrations of Slovak Roma to the Czech Republic. The report of International Organization for Migration (IOM) on emigration of Slovak Roma to the Czech Republic states that migration waves could have reached some 10 000 Roma in the 2000-2003 (IOM, 2003). However, opened borders and the customs union between Czech Republic and Slovakia established after the split-up of the Federation together with Roma secrecy and disbelief in authorities made it very difficult to obtain the real data on their migrations.

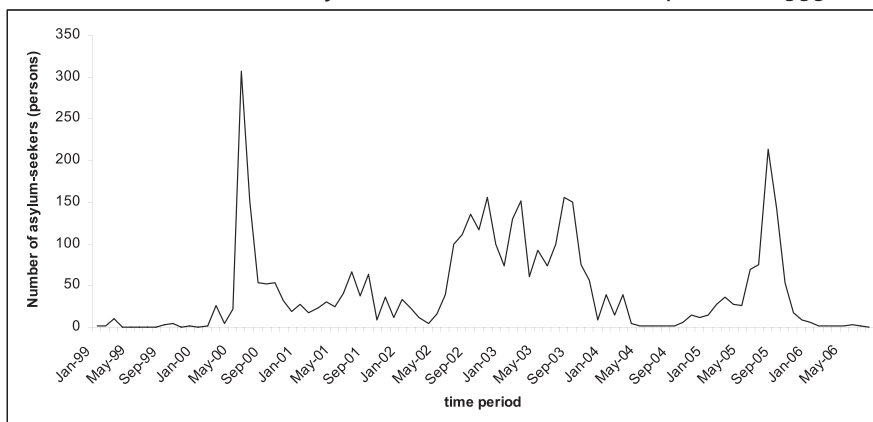
The situation of Roma minority in other Central and Eastern European countries after the fall of Communist regimes was quite similar to the one in Czechoslovakia as presented above: Roma were viewed as the symbol of all gone awry in the new democracies of the Eastern Europe (Crowe, 1995). These attitudes were often fuelled by the fears of Roma population immense growth rates that usually outnumber those of the national „majority” as well as blaming Roma for the threatening crime rates.

Overall, if the problems of Roma community in several CEECs are compared, there are some similarities. First of all, due to the poor education Roma were the first to loose jobs when large socialist companies were downsizing after the collapse of Communist regimes in 1989-1991. This contributed to high unemployment and growing social deprivation amidst Roma minority. Second, as a result of economic downfall and growing social unrest in the former CEE Communist countries, Roma often became a target for racially-motivated „ventilating” attacks. Third, in spite of efforts to establish in politics, Roma representatives were not capable of putting together a considerable political force. Fourth, as a result of institutional changes, the majority of Roma found themselves at the margins of the society which led to further social deprivation, growth of usurers’ networks and finally to choosing migration as the only solution.

Roma migration from Slovakia to the Czech Republic after the split-up of Czechoslovakia

Prior to 2000, there were no major Roma migrations from Slovakia to the Czech Republic (Roma migrations within former Czechoslovakia started as the reaction to the Czech Citizenship Law adapted in 1993 which denied Czech citizenship for people with Slovak federal citizenship (O’Nions, 1999) and affected about 77 000 Roma (Tolerance Foundation, 1994b)).

Chart 1: Slovak (Roma) asylum-seekers in the Czech Republic in 1999-2006

Source: Czech Statistical Office, 2006 and Ministry of Internal affairs of the Czech Republic, 2006.

According to the International Organization for Migration (IOM, 2003), factors that influence Roma migrations from Slovakia into the Czech Republic can be split into push and pull factors (Table 1).

Table 1: Major push and pull factors influencing emigration of Slovak Roma to the Czech Republic in the 20

Push factors	Pull factors
Increase of racially-motivated attacks in Slovakia	Difference between the unemployment rate in the Czech Republic and Slovakia
Increase of unemployment in Slovakia	Dynamics of minimal hourly minimal wage in the Czech Republic
Dynamics of social welfare in Slovakia (for instance, the decrease of the maximum amount of social welfare benefits per one family to 10500 SKK)	Dynamics of social welfare benefits in the Czech Republic

Source: IOM, 2003, own compilation

Further, all factors influencing migrations of Slovak Roma to the Czech Republic can be further divided into three main groups according to their nature of impact: social, cultural and economic factors (Table 2).

Table 2: Economic, social and cultural factors influencing emigration of Slovak Roma to the Czech Republic in the 2000s

Social factors	Cultural factors	Economic factors
Decrease in welfare benefits (from 1 January 2003 to max. 10 500 SKK)	Family networks (long-term connections to relatives in the Czech Republic)	Social welfare benefits (proves to be insignificant)
Employment opportunities (typical for Eastern Slovakia)	Usurer networks (asylum benefits to repay the loans)	Paid medical care (small payments in hospitals, can pile up at 500-600 SKK per month)
Spatial segregation (Roma settlements in Slovakia)	Status and social structure (migration of the lower-middle strata)	Difference in unemployment in Slovakia and the Czech Republic (employment is higher in the West)
Discrimination (racial and employment)		
Conflict (escaping the conflict situations)		
Deprivation (claustrophobic environment of ghettos and settlements)		

Source: IOM, 2003, own compilation

When it comes to the types of migration of Slovak Roma, IOM report (IOM, 2003) distinguishes four basic types of immigration (Table 3).

Table 3: Basic types of immigrants: Slovak Roma migrations to the Czech Republic in the 2000

Types of immigration	
Unregistered immigrants	Singles or deprived individuals (often teenagers and orphanage-leavers) who are not interested in supporting their families in Slovakia and thus do not try to look for employment. Use relatives as base and source of pocket money, engage in petit crime: stealing, drug dealing and the like

Temporary labour migrants	Roma workers come back home in short intervals and also send the majority of their income back to their families. In many cases, temporary labour immigration has seasonal nature
Asylum seekers	Popular amongst Slovak Roma in the 2000s. Most of the applications were rejected by the Czech authorities but the long waiting process (up to 2 years), free housing and accommodation, and modest employment opportunities made it attractive nevertheless.
Multiply immigrants	Migrating to take care of the elders or children. In many cases there are Roma born and raised in the Czech Republic but given Slovak citizenship after the split-up of the Czechoslovak federation. Numerous groups of unsuccessful asylum-seekers who returned from the Western Europe or North America.

Source: IOM, 2003, own compilation

Empirical model

As far as no precise data on Slovak Roma legal and illegal migrations exists (for ethical reasons), we had to use the data on Slovak asylum seekers assuming that most of them were Roma. The data was obtained from the Czech and Slovak Statistical Office and Statistics of the Ministry of Internal affairs of the Czech Republic and Slovak Republic. The data is of time-series nature. The empirical model is based on similar studies (Walsh, 1974; Helliwell, 1997; O'Donoghue and Strielkowski, 2006) and it can be written as the following:

$$AM_i = \beta_o + \beta_1 Y(ATT_{SK}, U_{SK})_{PUSH} + \beta_2 Y(MW_{CZ}, B_{CZ})_{PULL} + u_i \quad i=1,2, \dots, n \quad (1)$$

where AM_i is the number of asylum-seekers from Slovakia in the Czech Republic in 1998-2006, $Y(ATT_{SK}, U_{SK})_{PUSH}$ is the cumulative of „push“ factors which consist of a number of racially motivated attacks and Slovakia in 1998-2006 (ATT_{SK}) and the number of unemployed in Slovakia (U_{SK}). $Y(MW_{CZ}, B_{CZ})_{PULL}$ is a cumulative of „pull“ factors of migration which consist of the dynamics of hourly minimum wage in the Czech Republic (MW_{CZ}) and dynamics of social welfare benefits in the Czech Republic (B_{CZ}).

Table 4: Determinants of Slovak Roma asylum migration to the Czech Republic

Push factors	AM std. errors	Pull factors	AM std. errors
Number of racially-motivated attacks in Slovakia, ATT_{SK}	5.056*** [.877]	Dynamics of hourly minimal wage in the Czech Republic (in CZK), MW_{CZ}	-13.466*** [4.171]
Unemployment in Slovakia (thousands of people), U_{SK}	1.135*** [.320]	Dynamics of social welfare benefits in the Czech Republic (in thousands of CZK), B_{CZ}	-.00003*** [8.34e-06]

Constant 732.007** [265.083]

N 34

R-squared 0.89

Note: Robust standard errors in brackets; * significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%; **Source:** own estimations.

The results are presented in table 4 above. What is to be noted are the highly-significant coefficients of the first two variables (push factors of migration). Especially the number of racially motivated takes in Slovakia has a considerable influence on

the increase of Slovakia Roma asylum migrations. The influence of the variable representing the unemployment in Slovakia on Roma asylum migrations has been expected, therefore the sign of its coefficient and its significance have been anticipated.

The remaining two pull factors, dynamics of hourly minimum wage in the Czech Republic and dynamics of social welfare benefits in the Czech Republic, are also highly significant, however they have a negative influence on the dependent variable. Perhaps this can be explained by the impossibility to undertake full-time jobs for asylum seekers. The improvement of labour markets situation (higher hourly wages) in the Czech Republic led to the increasing competition amongst different social groups (workers from Ukraine, Vietnam or Poland) which discouraged Slovak Roma from undergoing the asylum-seeking procedure in the Czech Republic. Additionally, the improvement of socio-economic situation in the Czech Republic probably made some of the Slovak Roma to consider other forms of migration (temporary labour migration or moving to re-unite with distant relatives using Roma social networks).

The important conclusion that comes from the empirical model presented above is that the only satisfying explanation of Roma asylum migrations from Slovakia to the Czech Republic is push factors of social and economic nature. This can be clearly seen from the results of the model estimation: the most important determinant of Roma asylum migrations appears to be an increase in the number of racially-motivated attacks in the source country.

Conclusions

It is quite clear that different ethnic groups use different approaches to migration. An example of Slovak Roma asylum-seekers in the Czech Republic makes it clear that economic incentives (and pull factors) account for just a small proportion of reasons for migration of various ethnic groups (including asylum migrations). Worsening of economic and social conditions in the source country explain Roma migrations better.

Nevertheless, Slovak Roma propensity to migration is pre-determined by quite a large number of factors. First of all, Roma willingness to change the place of residence stems not only from their ethnic background or cultural specifics but rather from the historic necessity: in former Austrian-Hungarian empire and later Czechoslovakia Roma minority has always been persecuted and outlawed; changing the place of residence became an integral part of survival. Second, it might be that the Roma are tempted to solve all the problems merely by moving to another destination.

Roma seem to be very sensitive to the development of social situation in their „home country“. In case the social and economic situation is worsening and Roma feel threatened by this development, their immediate response would be emigration, even if this emigration involves undertaking an unpleasant procedure of asylum migration.

REFERENCES

- BAKER, Michael and BENJAMIN, Dwayne, „The performance of Immigrants in the Canadian Labour Market“. In *Journal of Labour Economics*, 12, 369-405, 1994.
- BORJAS, George, „The Economics of Immigration“. In *Journal of Economic Literature* 32, 1667-717, 1994.
- BORJAS, George, „Knocking on heaven's door“. Princeton University Press, 1999.
- BORJAS, George, „Immigration and Welfare Magnets“. In *Journal of Labour Economics* 17(4): 607-637, 1999

Český statistický úřad. Statistické ročenky České republiky (1993-2006). Praha, www.czso.cz

CROWE, David, *A history of Gypsies of Eastern Europe and Russia*. I.B. Taurus Publishers, London, 1995.

DAVIDOVA, Eva, „The Gypsies in Czechoslovakia. Part I: Main Characteristics and Brief Historical Development“. Translated by D.E. Guy. In *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series. Vol. 69, no. 3-4, 1970.

DAVIDOVA, Eva, „Cesty Romů“. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc, 1995.

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2005). EUMC annual report 2005 (<http://eumc.eu.int>).

HELLIWELL, John, „National borders, trade and migration“. *NBER Working paper* No. 6027, 1997.

HORAKOVA, Milada, „Labour migration trends in the Czech Republic during the last decade“. RILSA, Praha, 2005.

HORVATHOVA, Emilia, „Cigani Cigáni na Slovensku“. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied, 1962

Infostat – Institute of Informatics and Statistics (2002), *Projection of Roma population in Slovakia until 2025*. Bratislava, Akty

International Organization for Migration (2003), Zpráva o analýze soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky. Retrieved from www.iom.cz

Ministry of the Internal Affairs of the Czech Republic (2004), Zpráva o situaci v oblasti migrace na území ČR za rok 2003, Praha, Ministry of Internal Affairs of the Czech Republic, www.mvcr.cz

NECAS, Ctibor and MIKLUSAKOVA, Marta, „Historie Romů na území České republiky“. Český Rozhlas, Retrieved from <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>, 2002

ORBMAN, Jan, „Crime Rate among the young“. Radio Free Europe Research, Vol. 12. no. 32, 1991

OSCE/ODIHR (2000), The report on the Reasons of the Migration of the Roma in the Slovak Republic. Vienna.

RITCHEY, Ronald, „Explanations of migration“ in *Annual Review of Sociology*, no.2, 363-404, 1976

SHAW, R. Paul, „Migration theory and Fact“. Philadelphia, Regional Science Institute, 1975.

SRB, Vladimír, „Změny v reprodukci československých Romů“ in *Demografie*, 30, no. 4, 305-309, 1985.

Štatistický úrad Slovenskej republiky (2000), Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR, č.1, Bratislava..

Štatistický úrad Slovenskej republiky (2005), Vývoj obyvateľstva v SR. Bratislava.

O'DONOGHUE, Cathal and STRIELKOWSKI, Wadim, „Ready to go? EU Enlargement and Migration potential: lessons for the Czech Republic in the context of Irish migration experience“ in *Prague Economic Papers*, Vol.1, 14-28, 2006.

Tolerance Foundation (1994a), Report on Czech Citizenship Law. Prague: Tolerance Foundation, www.ecn.cz.

Tolerance Foundation (1994b), Analysis of 99 cases. Prague: Tolerance Foundation, www.ecn.cz

TROVATO, Frank and HALLI, Shiva, „Ethnicity and Migration in Canada“ in *International migration review*, Vol. 17. No. 2, 1983.

UN Common database. World Bank, 2005.

ULC, Ota, „Communist National Minority Policy: The case of the Gypsies in Czechoslovakia“ in *Soviet Studies*, Vol. 2, no. 4, 1990.

WALSH, Brendan, „Expectations, Information and Human Migration: Specifying an Econometric Model of Irish migration to Britain“ in *Journal of Regional Science*, Vol. 14, 107-120, 1974.

Rushdie The 'Translated Man'¹

■ DANA BĂDULESCU

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

We are miners and jewellers, truth-tellers and liars, jesters and commanders, mongrels and bastards, parents and lovers, architects and demolition men. The creative spirit, of its very nature, resists frontiers and limiting points, denies the authority of censors and taboos.

Salman Rushdie, *Declaration of independence for those without frontiers*

The fascination of a journey is not only in the spaces, shapes and colours – the places you take in – but also in the number of personal ‘times’ you recover. The older I grow, the stronger my impression that these journeys occur simultaneously in time and space.

Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*

Abstract

This paper is an approach to Salman Rushdie, his life and his writing as essentially shaped by migration, which makes him feel a ‘translated man.’ In this respect, Rushdie is emblematic of the migrant writer. I argue that the shift from exile to migrancy is indicative of the migrant writers’ significantly new perception of their own cultural location as interstitial and hybrid, a condition explained by cultural theorist Homi Bhaba. ‘Moving across the planet’ in this ‘translation’, Rushdie and other migrant, hyphenated and hybrid writers have access to a number of worlds. This access gives them a ‘double vision’, translating their uncertainty, inquisitiveness and obliqueness, which they impart to their characters that have various experiences of migration. The conclusion is that this ‘in-betweenness’ may be seen as the essential condition of humanity, which is, according to Andrei Pleșu, ‘a species of the interval.’

Keywords

hybridity; translation; migration/ migrancy; places of the mind; dream/ nightmare; culture

Homi Bhaba argues that „it is the trope of our times to locate the question of culture in the realm of the beyond.” He continues to say that „our existence today is marked by a tenebrous sense of survival, living on the borderlines of the ‘present’, for which there seems to be no proper name other than the current and controversial shiftiness of the prefix ‘post’: postmodernism, postcolonialism, postfeminism.” Bhaba, a migrant and descendant from migrants himself, born into a Parsi family from Mumbai (former Bombay), India, who spent his childhood, adolescence and early youth in India, then moved to Britain and then to the US, where he is the Anne F. Rothenberg Professor of English and American Literature and Language, and the Director of the Humanities Center at Harvard University, is an outstanding cultural theorist who coined key concepts, such as **hybridity**, **mimicry**, **difference**, **ambivalence**, which define postcolonialism and migration.

1 ACKNOWLEDGEMENTS: This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/62259, Project „Applied social, human and political sciences” co-financed by the European social fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007 -2013.

In 1994, when he wrote *The Location of Culture*, Bhaba was speaking about a 'fin de siècle' when „we find ourselves in the moment of transit where space and time cross to produce complex figures of difference and identity, past and present, inside and outside, inclusion and exclusion. For there is a sense of disorientation, a disturbance of direction, in the 'beyond': an exploratory, restless movement caught so well in the French rendition of the words *au-delà* - here and there, on all sides, *fort/da*, hither and thither, back and forth.”¹ Bhaba, a hybrid caught in this 'moment of transit', applies a careful scrutiny of what he calls our '**border lives**', which implies not only living on borders but across them, transgressing them.

Since the 1980s some exiled postcolonial writers have reconfigured their identity by rejecting the status of exile and embracing that of **migrant** instead. Indian-born American writer Bharati Mukherjee and Indian-born-British-now-living-in-America writer Salman Rushdie prefer the term '(im)migrant' to describe both their literary production and their personal experience of **transculturation**. Likewise, the second generation of Caribbean writers who are settling in the US rather than in their 'homeland' are no longer associated with exile. Moreover, they no longer write of their 'displacement' as obsessively as the previous generation.

The shift from exile to migrancy is indicative of these writers' significantly new perception of **their own cultural location as interstitial and hybrid**. In his book of essays *Imaginary Homelands*, Rushdie argues that there is a wide variety of England's Indian writers. Some are Pakistani, others Bangladeshi, others West, or East, or South African. He accounts for the very word 'Indian' as „getting to be a pretty scattered concept.”² The spectrum of the concept includes „political exiles, first-generation migrants, affluent expatriates /.../, naturalized Britons, and people born here [in Britain] who may never have laid eyes on the subcontinent.”³ What Rushdie means is not so much the incapacity of the concept to apply across these categories as the fact that the cultural location of these people is neither Britain nor the subcontinent but **a hybrid space spanned by their imagination**. Relying on the etymological meaning of the word '**translation**,' which comes from the Latin for '**bearing across**,' Rushdie situates himself and all these categories of writers in **this border-crossing space**: „Having been borne across the world, we are translated men.”⁴

What Rushdie wrote in *Imaginary Homelands* is an echo of *Shame*, a novel in which the author Salman Rushdie intrudes into the fictional narrative and declares that he is **a translated man**. The intruding author of *Shame* considers that he is fortunate to have insider access to a number of worlds. At the same time, he admits that while something is lost there certainly are gains in this process of translation, and therefore everything he writes relates to this cultural challenge.

Translation, like metaphor, is a journey. It is the territory covered by the journey, a space *between* here and there, neither here nor there. Moving in and out of language, culture, and place, or rather across them, the translated man comes into a space of hybridity, disjunctions, cleavages and fissures, which is bridged over by translation and metaphor. Rushdie's condition of 'translated man' implies **self-translation**. Any translated text is a mirror of the original text. Rushdie's texts multiply mirrors, and the writer translates as much as he lets himself translated by the languages he speaks.

1 Homi Bhaba, Introduction to *The Location of Culture*, Routledge, 1994, available at <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/bhabha/location1.html> accessed on October 26, 2011.

2 Salman Rushdie, *Imaginary Homelands*, Essays and Criticism 1981 – 1991, (Penguin Books, 1992), 17.

3 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 17.

4 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 17.

Homi Bhaba argues that Rushdie wrote *The Satanic Verses* „to remind us that the truest eye may now belong to the migrant's double vision.”¹ Indeed, **'double vision'** is a phrase that typifies the insider/outsider's perspective from which hybrid migrants, 'translated men' like Rushdie look at the world and at themselves through their characters. Rushdie calls it **'double perspective'**, which results in 'stereoscopic vision.'² In *Imaginary Homelands*, the writer contends that 'cultural displacement' has forced migrant writers „to accept the provisional nature of all truths, all certainties,”³ which is why they may have been compelled to adopt the experimental techniques forced by modernism, and lately by postmodernism, upon them. Indeed, it may be argued that the story of the migrant writers who have to offer this 'stereoscopic vision' „in place of 'whole sight' started in the early 20th century with such restless travellers as James Joyce, D. H. Lawrence, Ernest Hemingway, and others, and continued in the late 20th and early 21st century with hybrid and hyphenated writers like Salman Rushdie, Chinese-American writer Maxine Hong Kingston, Japanese-English writer Kazuo Ishiguro, Czech-naturalized French writer Milan Kundera, South African writer now living in Australia J. M. Coetzee, French-American writer of Jewish origin Raymond Federman, and many others.

Despite the eerie taste his novels of magic realism may give to the reader largely on account of this 'double vision', Rushdie celebrates hybridity and **'cross-pollination,'** a word he coins when he explains that after all writers have always been international citizens feeding on various cultures. He calls writers **'literary migrants,'** and the examples he gives are those of Borges, an Argentine writer who declared he was influenced by the Scottish writer Robert Louis Stevenson, and Heinrich Böll, a German writer who acknowledged the influence of Irish literature upon his work. In this respect Rushdie believes that „it is perhaps one of the more pleasant freedoms of the literary migrant to be able to choose his parents.” Rushdie may certainly fill in a very long list of those 'parents,' but he mentions just a few, selecting them 'half consciously.' His selected list of 'parents' spans both the globe and the centuries: they are Gogol, Cervantes, Kafka, Melville, Machado de Assis. Being so culturally diverse, the list is also linguistically mosaicked, „a polyglot family tree, against which I measure myself, and to which I would be honoured to belong.”⁴

Rushdie does not care to belong to a geopolitical space because he never committed himself to one. Moreover, he resents the idea of classifying culture according to geopolitical criteria. The title and argument of one of the essays in *Imaginary Homelands* is „'Commonwealth Literature Does Not Exist'.” Colouring his discourse in the tone of sparkling irony and humour that are now his brand, Rushdie warns his readers about „the folly to contain writers inside passports.”⁵ He is annoyed by the tag 'Indian-born British writer' which was invented to explain him. The 'folly' of it is that such tags are never accurate, since the geopolitical map itself is not unchangeable: borders appear and disappear, and any space may become an interstice. Therefore, one's origin and belonging may be problematic, as Rushdie's certainly is. He was born in Bombay (now known as Mumbai, though Rushdie never calls the city by this name). Some of his books deal with a country which was divided when he was born, one is set in a paradoxical 'city visible but unseen', which is London, one is set in New York. His latest novel *The Enchantress of Florence* plays on the tension between travelling and staying put, though characters are in a permanent quest and an endless transit between the hallucinatory city of Sikri, the heart of the Mughal empire in India, the enticing city of Florence, and „a world of fantasy

1 Bhaba, Introduction to *The Location of Culture*, Routledge, 1994, available at <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/bhabha/location1.html> accessed on October 26, 2011.

2 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 19.

3 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 12.

4 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 21.

5 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 67.

which men were still dreaming into being"¹ in the 16th century, i.e. America. Rushdie himself moved from Bombay to Britain, and from Britain to the US, feeling that each of these places are 'home,' though none has been a permanent abode for him.

The only 'frontiers' Rushdie acknowledges, at least when it comes to writers, „are neither political nor linguistic but imaginative."² In his address to the International Parliament of Writers (February 1994), entitled „A Declaration of Independence", Rushdie sums up the philosophy that underpins his life and his writing. For Rushdie, who was elected its first president, „writers are citizens of many countries: the finite and frontiered country of observable reality and everyday life, the boundless kingdom of the imagination, the half-lost land of memory, the federations of the heart which are both hot and cold, the united states of the mind (calm and turbulent, broad and narrow, ordered and deranged), the celestial and infernal nations of desire, and - perhaps the most important of all our habitations - the unfettered republic of the tongue."³

'*The unfettered republic of the tongue*' is a metaphor that ideally sets the artist into a territory which is borderless and free. Being a blueprint of the writers' imagination, this territory is neither space-bound nor time-bound. If there be any space there, that is a projection of the mind, and if there be any time, that is eternity. It is these countries that Rushdie claims for the International Parliament of Writers, whose 300 members that launched an appeal in reaction to the increase of writers being assassinated in Algeria include Toni Morrison, Susan Sontag and Gunter Grass. In his address, Rushdie sets the political power of governments in contrast to the spiritual grasp of these countries which „comprise a territory far greater than that governed by any worldly power."⁴

The 'greatness' of this territory lies in its endurance and in its spiritual value. While artists are vulnerable, while their lives may be made wretched or may even be ended by various powers, art survives. Rushdie argues that art endures because „the creative spirit, of its very nature, resists frontiers and limiting points, denies the authority of censors and taboos." That is why „the art of literature requires, as an essential condition, that the writer be free to move between his many countries as he chooses, needing no passport or visa, making what he will of them and of himself."⁵

Since ancient times, exile and migrancy have always been the bitter price artists had to pay in order to preserve the integrity of their souls. Sometimes exile was forced upon them, some other times it was the artists' choice - the only chance they had to be free. In his „Declaration of Independence" Rushdie invokes the wretchedness of Ovid's exile, speaking at the same time about the triumph of his poetry. Another case he invokes is that of Mandelstam, a Russian poet and essayist born in Warsaw, arrested by Stalin's government and sent into internal exile with his wife, then arrested again and sent to a camp in Siberia, where he died the same year at a transit camp.

Old as it might be, **migration is a phenomenon that shaped the culture of the 20th century and its aftermath**, the 21st century on a large scale, irrevocably and irre-

1 Salman Rushdie, *The Enchantress of Florence*, (Vintage Books, London, 2009), 418.

2 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 69.

3 Salman Rushdie, „Declaration of independence for those without frontiers" in *The Independent*, Monday, 14 February 1994 available online at <http://www.independent.co.uk/news/uk/declaration-of-independence-for-those-without-frontiers-1394056.html> accessed on October 26, 2011.

4 Salman Rushdie, „Declaration of independence for those without frontiers" in *The Independent*, Monday, 14 February 1994 available online at <http://www.independent.co.uk/news/uk/declaration-of-independence-for-those-without-frontiers-1394056.html> accessed on October 26, 2011.

5 Salman Rushdie, „Declaration of independence for those without frontiers" in *The Independent*, Monday, 14 February 1994 available online at <http://www.independent.co.uk/news/uk/declaration-of-independence-for-those-without-frontiers-1394056.html> accessed on October 26, 2011.

versibly. In other words, without migration the culture of the last one hundred years or so would not be what it is today: a culture of transit, of the interval, of hybridity, of doubts and uncertainty about roots, identity, loyalty, belonging and location. Sometimes the self feels devastatingly tugged between cultures, torn apart, sometimes it feels challenged, exhilarated by the richness and dynamism of it, while some other times the self may feel divided between bitterness and fascination with its hybrid condition. Rushdie accounts for it in *Imaginary Homelands* when he writes: „The migrations of the fifties and sixties happened. ‘We are. We are here.’ And we are not willing to be excluded from any part of our heritage; which heritage includes both a Bradford-born Indian kid’s right to be treated as a full member of British society, and also the right of any member of this post-diaspora community to draw on its roots for its art, just as all the world’s community of displaced writers has always done.” Rushdie’s examples are as much the writers as the places of their origin, which they permanently turned to, wrote about, recreated in their art, those places which became in other words the places ‘of their mind.’¹ Rushdie writes: „I’m thinking, for instance, of Grass’s Danzig-become-Gdansk, of Joyce’s abandoned Dublin, of Isaac Bashevis Singer and Maxine Hong Kingston and Milan Kundera and many others. It’s a long list.”² The list is so long, new names add to it all the time that it can never be complete.

To the mind of Mircea Eliade, who belongs to this category of ‘translated men’ celebrated by Rushdie, the emblematic figure, indeed „not only the prototype of the modern man, but also of the man looking forward into the future” is Ulysses, because „he is the type of the restless traveller.” To Eliade’s account, Ulysses’ journey, which inflamed the spirit and shaped the life of all these restless travellers, „is a journey towards the centre, towards Ithaca, in other words towards himself.” Eliade believes that „there will always be a Ulysses in any of us; like him we look for our selves, hoping to find that, and then, of course, returning to our country, our home, we find ourselves again.”³

Finding oneself again by returning home may be problematic for Rushdie’s characters, most of which share the writer’s **travelling restlessness**. Rushdie’s characters have various experiences of migration. The motto to his controversial novel *The Satanic Verses* plays on the trope of migration not just as an essential condition of the 20th century modern individual and society, but as a universal timeless condition of humanity, with Biblical roots. The prefacing passage is taken from Daniel

1 Rushdie argues that he and writers like him, „exiles or emigrants or expatriates” who left their home places for a long time and who „are haunted by some sense of loss, some urge to reclaim, to look back, even at the risk of being mutated into pillars of salt,” are animated by a „Proustian ambition” to write novels of memory and about memory, „in short, create fictions, not actual cities or villages, but invisible ones, imaginary homelands, Indias of the mind.” (Rushdie, *Imaginary Homelands*, 10).

For Mircea Eliade, who adds to the list of Rushdie’s migrants, „any homeland is a sacred geography. For the one who left it, one’s city of childhood and adolescence always becomes a mythical city.” For the Romanian writer, „Bucharest is the centre of inexhaustible mythology.” (Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, (Cluj Napoca: Editura Dacia, 1990), 34, my translation). Bombay is a similar ‘centre’ in Rushdie’s novel *The Moor’s Last Sigh*.

It is revealing and interesting that Irish poet Seamus Heaney notices that 20th century English poets, what Heaney calls „the poets of the mother culture” (Ted Hughes, Geoffrey Hill and Philip Larkin) stretch their imagination to create their „Englands of the mind.” Heaney argues that they „are now possessed of that defensive love of their territory which was once shared only by those poets whom we might call colonial – Yeats, MacDiarmid, Carlos Williams.” Their desire to preserve their Anglo-Saxon stock as a confirmation of ancestry and identity signals these poets’ sense that their Englishness is threatened. (Seamus Heaney, „Englands of the Mind” in *Literature in the Modern World*, Critical Essays and Documents Edited by Dennis Walder, (OUP, 1990), 251.

2 Rushdie, *Imaginary Homelands*, 15.

3 Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, (Cluj Napoca: Editura Dacia, 1990), 85, my translation.

Defoe's *The History of the Devil*, which portrays Satan as „a vagabond” „without any fixed place, or space, allowed him to rest the sole of his foot upon.”¹

Saladin Chamcha and Gibreel Farishta – the two key characters in *The Satanic Verses* – are just two hypostases of the migrant. The novel opens with the two characters „tumbling from the heavens”² in London, while Gibreel asks himself who he is and who else is there. Defying any notion of verisimilitude, Gibreel sings, „translating the old song into English /.../, These trousers English, if you please. On my head, red Russian hat; my heart's Indian for all that.”³ This funny song translates **Gibreel's sense of his own 'mongrel self,'** which Rushdie glorifies in each and every novel he writes. Meanwhile, Mr. Saladin Chamcha, ever the proper Englishman and the perfect 'translated man', „appalled by the noises emanating from Gibreel Farishta's mouth, fought back with verses of his own.”⁴

After the fall, embracing Farishta against his will, Saladin has an eerie vision of **cosmic metamorphosis**, which is a hyperbolic translation of his own hybridity: „Hybrid cloud-creatures pressed in upon them, gigantic flowers with human breasts dangling from fleshy stalks, winged cats, centaurs, and Chamcha in his semi-consciousness was seized by the notion that he, too, had acquired the quality of cloudiness, becoming metamorphic, hybrid, as if he were growing into the person whose head nested now between his legs and whose legs were wrapped around his long, patrician neck.”⁵ This contorted physical embrace of two hybrids fallen out of the sky is charged with symbolism. The two migrants touching the British soil in this twisted position is a germinal image which twists the whole world inside out, also turning it upside down: this twist sets the perspective the reader has to adopt throughout the novel, if anything in it is to make sense. The sense itself is twisted: realistic verisimilitude does not hold in the magic realist world of the novel, which is to say that realism itself, though not lost, is undermined and challenged.

Homi Bhaba pointed out that migration feels „like an event in a dream dreamt by another. The migrant's intentionality is permeated by historical necessities of which neither he nor anybody he meets is aware. That is why it is as if his life were dreamt by another.”⁶ As far as language is concerned, the migrants are often visited by the frustrating sense that the words in the foreign language are not theirs. In the Rosa Diamond section of *The Satanic Verses*, Saladin Chamcha has a strange experience where the terrifying sense of nightmare is coupled with the frustrating sense of the foreignness of language, uncanny setting, insecure identity, and amnesia. Saladin feels that he has „fallen out of the sky into some wrongness, some other place, not England or perhaps not-England, some counterfeit zone, rotten borough, altered state.” Considering for a moment that it might be hell, he eventually decides it is „a transit lounge.”⁷ „Looking at himself into the mirror at his altered face, Chamcha attempts to remind himself of himself.”⁸ He would like to re-assure himself of his own solidity in the most solid English way of reason. Despite all these efforts, Saladin is visited by perverse philosophical thoughts and scenarios that if he were to telephone his wife to tell her that he is not dead, the person answering the phone would not recognize his name. He does dial the nine numbers, without knowing the time because there is no clock in the room and his wristwatch has disappeared, but a man's voice answers, and Saladin hangs up on the excuse of wrong number. This

1 Salman Rushdie, *The Satanic Verses*, (Viking, 1988).

2 Rushdie, *The Satanic Verses*, 3.

3 Rushdie, *The Satanic Verses*, 5.

4 Rushdie, *The Satanic Verses*, 5-6.

5 Rushdie, *The Satanic Verses*, 6-7.

6 Bhaba, *The Location of Culture* available at <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/bhabha/location1.html> accessed on October 26, 2011.

7 Rushdie, *The Satanic Verses*, 132.

8 Rushdie, *The Satanic Verses*, 135.

reminds him of a drama production seen in Bombay based on an English original, a suggestive instance of translation, but he is not sure of the author. The original script is altered in the Indian production, where the man returns and finds his wife is married to another man. Unable to understand the situation, the long absent husband puts it down to a bout of amnesia and announces that he, too, must surely have re-married, but now he seems to have forgotten what has happened during the years of his disappearance. He goes off to ask the police to trace his new wife, though he is not sure about her existence. The strangeness of these scenarios, which blur the boundary between illusion/fiction and reality, increases Saladin's sense of the unfamiliar. In a typical reaction of the 'mimic man', he blames 'all Indians' for that. Ironically, it is at this moment that the police arrives to arrest him.

Chamcha's experiences suggest **the migrant's discomfort and insecurity**. All his nightmares are bizarre episodes related to the perils of losing his nicely made British accent or carefully fabricated sense of belonging to the culture and civilization he admires. On the plane to London, while he returns from home, he falls asleep, has a strange dream, and wakes up having „found his speech unaccountably metamorphosed into the Bombay lilt he had so diligently (and so long ago!) unmade." This incident is seen as a nasty regression in time. Both time and space plot in the 'transmogrification' of his „vowels and vocab." Finding every aspect of the experience unnatural, Chamcha thinks to himself that this is „an unnatural journey; a denial of time; a revolt against history; the whole thing was bound to be a disaster."¹ However, in the last section of the book he returns home to attend his father's funeral. Arrived there, Chamcha meditates to what has made him what he is and acknowledges that „of the things of the mind, he had most loved the protean inexhaustible culture of the English-speaking peoples" and that „he knew 'all that was good and living within him' to have been 'made, shaped and quickened' by his encounter with this islet of sensibility, surrounded by the cool sense of the sea."² He also broods that he loves London, „preferring it to the city of his birth or to any other" because „its conglomerate nature"³ mirrors his own. Despite all this, he is determined to stay home because he probably feels that his position is untenable in London, a decision which might look puzzling and is probably meant to remain unexplained.

Gibreel Farishta, on the other hand, dreams of transforming London itself. Instead of fitting in, as a migrant is expected to, he decides to 'fix' London to suit him. As his name suggests, his hovering high over London looks like that of an archangel whose mission is to transform and clarify. His journey fits **the scenario of the return of the repressed**. His attitude stands in sharp contrast to Saladin's. Unlike Saladin, the trouble he finds is not with himself, but with the English. Because he finds that the trouble with the English is their weather, he is determined to tropicalize London. Gibreel's fantastic plan meant to brighten up everything in London from taste and attitude to flora and fauna stirs piles of laughter in the reader and comes from Rushdie's inherited Bombay sense of humour: copious and restless. However, Saladin's messianic zest eventually comes to an end.

For Shailja Sharma the key of Rushdie's relation to British minorities and immigrants is class. She argues that „while Rushdie's literary and no doubt, political sympathies lie with British minorities and immigrants, his class position allows him choices that they might not have." One such choice is his move to New York after the fatwa. Sharma goes on to say that „this allows him gestures of solidarity but not solidarity itself. When the Rush-die affair broke, it was certainly the perception that Rushdie was not one of them that exposed him to the charge of being unrep-

¹ Rushdie, *The Satanic Verses*, 34.

² Rushdie, *The Satanic Verses*, 398.

³ Rushdie, *The Satanic Verses*, 398.

representative of the immigrant community - a charge repeated on many occasions by Muslim scholars and anti-Rushdie spokespeople."¹

The problem of Rushdie being or not being accepted as 'one of them' may be an altogether different story, but the fact is that Rushdie writes about the insecure yet challenging condition of hybridity, and his stories are about an apparently never ending journey from one country 'of the mind' to another.

The Moor's Last Sigh, which is in many respects a sequel to *The Satanic Verses*, is the story of the hybridity of a family, an individual and a whole nation. The Moor, who is the protagonist of the regressive story, is a hybrid. His father is a south-Indian Jew, and there are hints that he might be a descendant of Boabdil, the last Moorish sultan. His mother, born into a Christian spice-trading family, claims illegitimate descent from Vasco da Gama, the Portuguese navigator who brought European trade and colonialism to India. These conflicting - coalescing lines of ancestry may be too much for Moraes' body, which grows unstoppably, getting the Moor at the size of a megalopolis. As a reflection of the novel itself, in which Rushdie re-creates an India of his mind, the Moor is re-created and reflected by his mother's paintings of him. Her 'body' of work is the Moor's own body, which is also - in its megalopolis size - Bombay. Thus the Moor's body becomes a hyperbolic ekphrasis: „And above it all, in the palace, you."² Weaving her vision around the Moor „in his hybrid fortress," Aurora unfolds his autobiography, which is at the same time „an attempt to create a romantic myth of the plural, hybrid nation; she was using Arab Spain to re-imagine India, and this land-sea-scape in which the land could be fluid and the sea stone-dry was her metaphor - idealised? sentimental? probably - of the present, and the future, that she hoped would evolve."³

The city of Bombay itself epitomizes the hybridity of the nation: "Bombay was central, had been so from the moment of its creation: the bastard child of a Portuguese-English wedding, and yet the most Indian of Indian cities. In Bombay all Indias met and merged. In Bombay, too, all-India met what-was-not-India, what came across the black water to flow into our veins. Everything north of Bombay was North India, everything south of it was the South. To the east lay India's East and to the west, the world's West. Bombay was central; all rivers flowed into its human sea. It was an ocean of stories; we were all its narrators, and everybody talked at once."⁴ Cultural hybridity and narrative polyphony are a perfect match in Rushdie's novels, which are always 'oceans of stories' told in more than one voice speaking in unison.

In the last section of the novel, the Moor flies to Spain and dies there. His journey by plane gives him that uncomfortable sense of the unfamiliar, unsettling his perception of time and location. The uncanny experiences he has on the first flight may be put down to the suspended nowhere where they happen: the plane, a *hetero chronotope* which Rushdie frequently chooses as an insecure setting for the weird experiences of his hybrid characters. Thus, on his plane to Madrid, the Moor wonders whether he is travelling to the country of the dead. Reassured by the flight attendant that many passengers feel this way, he meets a woman with whom he has a brief sexual intercourse right there on the plane. Then he changes planes at Madrid, and the memory of his strange experiences on the transcontinental flight fade away. Landing at Benengeli, his last destination, the Moor rediscovers his feeling of strangeness and feels dizzy. He has the eerie feeling that he hasn't quite arrived, or not all of him. Alternatively, he suspects that the place he has arrived in is not quite the right place. As a matter of fact, there is no one or right or secure place for the Moor or for Rushdie's characters for that matter.

1 Shailja Sharma, „Salman Rushdie: The Ambivalence of Migrancy" available at http://findarticles.com/p/articles/mi_m0403/is_4_47/ai_91653352/ accessed on October 18, 2011.

2 Rushdie, *The Moor's Last Sigh*, (New York: Pantheon Books, 1995), 226.

3 Rushdie, *The Moor*, 227.

4 Rushdie, *The Moor*, 350.

Malik Solanka, the protagonist of Rushdie's New York novel *Fury* and largely the persona of Rushdie himself, has come to America full of fury, thinking: „To the devil with this classical mishmash /.../. For a greater deity was all around him: America, in the highest hour of its hybrid, omnivorous power. America, to which he had come to erase himself. To be free of attachment and so also of anger, fear and pain.” Solanka conjures the hybrid deity: „Eat me, America, and give me peace.”¹

Animated by his 'double vision', Rushdie shifts his critique from East to West in *Fury*. Solanka confesses that he has come to New York „in ambivalence, in extremis, and in unrealistic hope,” and what he finds there is a place marked by 'disintegration' in a „time of public hedonism and private fear.”² He realizes that although he was seduced by America, at the same time he opposes America, and what he opposes in America „he must also attack in himself” because America promises what it eternally withholds, and because it typifies a rather worrying global spirit: „Everyone was an American now, or at least Americanized: Indians, Iranians, Uzbeks, Japanese, Lilliputians, all. America was the world's playing field, its rule book, umpire and ball.” The double perspective allows the angry migrant to articulate his 'stereoscopic vision' which holds one country or one continent at a time under fierce scrutiny, and in this particular novel it is America and Americanism's turn to be looked straight in the eye for what they are: „Even anti-Americanism was Americanism in disguise, conceding, as it did, that America was the only game in town and the matter of America the only business at hand.”³

For a change, Rushdie set his latest novel *The Enchantress of Florence* in the 16th century, when the modern was starting to take shape in the world and America was just „a world of fantasy which men were still dreaming into being.”⁴ Qara Kōz, the protagonist of the novel who is alternatively called Lady Black Eyes, Angelica and Angelique, names which sum up the light and dark side of her ambiguous self, is, like most of the ambivalent characters in the novel, a migrant. In this novel, Rushdie plays upon the tension between travelling and staying put. Irrespective of which of these two impulses they embody, all the characters prove to be figments of imagination. Jodah, Akbar's invented wife looks more 'real' than his 'real' wives, though there can be no certainty that any of the places in the enchanting geography of the novel is 'real', or that any character is 'real'.

The Enchantress weaves a yarn of stories and traces a web of complicated journeys, moving readers back and forth from Italy to India to America. Akbar the Mughal emperor, a descendant of Genghis Khan, is a warrior fighting his wars away from home, periodically returning home to eventually lose home – a whole empire. Argalia the Turk leaves home – Italy – while very young, to return home and die there. Even Ago Vespucci, the cousin of Amerigo, who travels, but reluctantly, has to leave Europe-Italy-Florence for America. Qara Kōz finds that „dreaming of finding her way back to her point of origin, of being rejoined to that earlier self, she was lost for ever.”⁵ Having 'burned her boats' both in the East and in Europe, Qara Kōz decides that it's high time she journeyed across the ocean to America, the place dreamed „into being.” Her network of journeys suggests that **diasporic identity**, of which she is the effigy in the novel, can often draw much more on the experience of '**dreaming**' **one's home**, looking forward to it, than on looking backward in a fixation to a 'homeland'.

Any Rushdie text is a celebration of hybridity, pluralism, and what Rushdie himself calls '**unrootedness**,' a postcolonial version of Foucault's *heterotopology*, which in postcolonial terms is called *liminality*. Like his characters, Rushdie believes

1 Salman Rushdie, *Fury* (Vintage, 2002), 44.

2 Rushdie, *Fury*, 86.

3 Rushdie, *Fury*, 86.

4 Salman Rushdie, *The Enchantress of Florence*, (London: Vintage Books, 2009), 418.

5 Salman Rushdie, *The Enchantress of Florence*, (London: Vintage Books, 2009), 418.

that to cross borders means to be transformed. This transformation is very similar to the transformation effected by art. Borders are, after all, fictions, products of the human mind, just like countries and communities. Rushdie would rather live and create **across borders** than inside them. What defines a migrant writer like him is translation, which is a movement *across* and *beyond* spaces.

In an interview Rushdie declares that he feels „**more allied to cities than countries.**” He sees himself „a Bombay boy more than an Indian,” he feels at home in London, where he spent most of his life, and now he remembers falling in love with downtown Manhattan when he was very young. He has befriended very many people in New York, his home at present.¹ In *Imaginary Homelands* Rushdie writes: „To be a Bombayite (and afterwards a Londoner) was also to fall in love with the metropolis. The city as reality and as a metaphor is at the heart of all my work. ‘The modern city,’ says a character in *The Satanic Verses*, ‘is the *locus classicus* of incompatible realities.’”² Indeed, Rushdie’s cities are as hybrid as his characters, which is why both the author and his fictional projections are essentially urban, fascinated with **the protean and multifarious space of the city**, be it Bombay, London or New York.

This *in-betweenness* of the migrant may be read in a metaphorical key as the essential condition of humanity that is always manifested through culture. In *Minima moralia* Andrei Pleșu argues that „humanity is a species of the *interval*: it is neither under the power of instinct, which sorts out things with the simplicity of nature, nor under the incidence of the sacred, which also sorts out things in a simple manner, with the simplicity of grace. Humanity is in an intermediate state, it is in between. It broke with instinct, but it is not yet in a consecrated space. In this equivocal situation, nothing represents it better than culture. *Culture is the most adequate way of surviving in the interval situation*; it is the best way of waiting for a solution which you do not yet have close at hand.”³

BIBLIOGRAPHY

Homi Bhaba, *The Location of Culture*, Routledge, 1994, available at <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/bhabha/location1.html> accessed on October 26, 2011.

Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, (Cluj Napoca: Dacia, 1990).

Andrei Pleșu, *Minima moralia*. Elemente pentru o etică a intervalului, Ediția a doua, (Humanitas, 1994).

Salman Rushdie, *The Satanic Verses*, (London: Viking, 1988).

Salman Rushdie, *Imaginary Homelands*, Essays and Criticism 1981 – 1991, (Penguin Books, 1992).

Salman Rushdie, *The Moor’s Last Sigh*, (New York: Pantheon Books, 1995).

Salman Rushdie, *Shame*, (Picador, 2000).

Salman Rushdie, *Fury* (Vintage, 2002).

Salman Rushdie, *The Enchantress of Florence*, (London: Vintage Books, 2009).

Interview with Salman Rushdie by Vibhuti Patel, available at <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704638304575636763279031150.html>. accessed on October 26, 2011.

Shailja Sharma, „Salman Rushdie: The Ambivalence of Migrancy” available at http://findarticles.com/p/articles/mi_mo403/is_4_47/ai_91653352/ accessed on October 18, 2011.

¹ Interview with Salman Rushdie by Vibhuti Patel, available at <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704638304575636763279031150.html> accessed on October 26, 2011.

² Rushdie, *Imaginary Homelands*, 404.

³ Andrei Pleșu, *Minima moralia*. Elemente pentru o etică a intervalului, Ediția a doua, (Humanitas, 1994), 107-108, my translation.

Fluxul migrațional din perspectivă istorică

Studiu de caz: Românii din Italia (1990-2010)¹

■ SABIN DRĂGULIN

[The University of Bucharest]

Abstract

Migration is not a new phenomenon. Starting with the modern era, and continuing with the contemporary one, migration slowly became a means helping the development of capitalism. Due to market competition and to the need for cheap working force the cost of human capital lowered, thus triggering the migration phenomenon. Briefly, people originating in underdeveloped countries started to move towards economically developed countries. That is also the case of the Romanian migration phenomenon, developed after 1990. It can be easily included in this global contemporary phenomenon.

Keywords

emigration; immigration; migration; migratory flows

Introducere

Migrațiile au existat dintotdeauna în istoria umanității dar ele s-au dezvoltat în forme specifice odată cu apariția și dezvoltarea capitalismului. Prima formă a migrației forței de muncă, din perioada modernă a umanității, nu a fost benevolă și a fost reprezentată de apariția fenomenului sclaviei. Principalele beneficiare al acestui fenomen migratoriu au fost Statele Unite ale Americii și cele mai importante țări producătoare de cafea din America Latină (de exemplu Brazilia). Este perioada în care aproximativ 20.000.000 de persoane, provenite din Africa neagră, au fost vândute pe piețele de sclavi ale celor două Americi. Această formă a migrației este caracteristică fazei *mercantiliste* a capitalismului modern.

A doua formă a migrației forței de muncă a apărut odată cu faza *industrială* a capitalismului. Nevoia de forță de muncă a condus la apariția unui fenomen migrator în interiorul statelor dezvoltate (vezi cazul britanic) de la sat către oraș, dar și extern, dintr-o țară

¹ **Acknowledgment:** Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

în alta (vezi cazul fenomenului emigrației italiene). Între anii 1815-1915, țările din Europa au „exportat” către cele două Americi și Australia aproximativ 60.000.000 de persoane.

A treia formă a migrației este caracteristică epocii contemporane odată cu apariția neoliberalismului, care a adus cu sine impunerea principiului liberei circulații a capitalurilor, bunurilor și serviciilor. Desigur, apariția și impunerea acestei teorii economice a condus la realizarea unor modificări majore și în plan social. Deplasarea capitalurilor a condus, inevitabil, și la accentuarea fenomenului migrator. Problema cu care s-a confruntat și încă se mai confruntă spațiul economiilor capitaliste dezvoltate reprezentate de țările de democrație occidentală este dat de faptul că nu toate aceste țări au evoluat linear și constant în planul dezvoltării economice. Diferența dintre aceste state (vezi exemplul statelor din Uniunea Europeană) pun în discuție crearea unor mecanisme comune menite să regleze fenomenul migrator. O altă dificultate este dată de stagnarea dezvoltării spațiului periferic al capitalismului reprezentat de țările din Europa centrală și de est. O altă cauză a intensificării presiunii migraționale către țările dezvoltate economic este dată de diferența majoră de prosperitate existentă la nivel mondial dintre țările „sărace” și țările „bogate” sau așa cum apare în literatura de specialitate diferența dintre „nord” și „sud”.

Criza pe piața forței de muncă este cauzată de diferențele majore și dezechilibrele existente între state. Astfel, dacă din partea țărilor subdezvoltate există o forță de muncă dispusă să migreze din motive economice, la nivelul țărilor dezvoltate, deși există paradigma identificării continue a capitalului uman ieftin (caracteristică fundamentală a capitalismului), acestea se confruntă cu problema ritmului de dezvoltare intern, pe fondul crizei economice. Din acest motiv, țările dezvoltate din Uniunea Europeană tind să impună principiul selectării și limitării accesului pe propriile piețe ale forței de muncă, pe fondul unei presiuni tot mai mari provenită din afara Uniunii.

Teorii și concepte

Pentru a răspunde la întrebările privind cauzele care au permis și permit apariția fluxurilor migratoare și pentru a explica natura și metodele folosite de-a lungul timpului s-au construit în câmpul academic mai multe teorii: a) teoria lui E.G. Ravenstein¹; b) teoria lui Samuel A. Stouffer²; c) teoria lui Everett S. Lee³; d) teoria economiei neoclasică⁴; e) teoria noii economii a migrației⁵; f) teoria pieței forței de

1 Ravenstein, G. Ernest „The Laws of Migration” în *Journal of the Royal Statistical Society* 52, no. 2 (June 1889). Ravenstein afirmă următoarele: elemental fundamental care determină apariția unei migrații este oportunitatea economică externă; volumul migrației scade pe măsură ce distanța crește; migrația nu este un fenomen care se manifestă printr-o singură mișcare, ci în etape; mișcările populației sunt bilaterale; diferențialele migrației (de exemplu, sex, clasă socială, vârstă) influențează mobilitatea unei persoane.

2 Stouffer, A. Samuel, Suchman, A. Edward, DeVinney, C. Leland, A. Shirley Star, and Williams M. Robin, *Studies in Social Psychology in World War II: The American Soldier*, (Princeton: University Press, 1949).

3 Everett Lee, în 1966, a reformulat teoria lui Ravenstein pentru a pune accentul pe factorii interni (sau de împingere). Lee a subliniat și impactul pe care *obstacolele ce intervin* îl au asupra procesului de migrare, argumentând că variabilele ca distanța, barierele fizice și politice pot împiedica sau chiar preveni migrația.

4 În varianta sa la nivel macro, migrația internațională se declanșează ca urmare a diferențelor dintre raportul între cererea și oferta de forță de muncă în diverse arii geografice (țări, în cazul celei internaționale), reflectate de diferențele dintre nivelul salariilor/veniturilor.

5 Conform acestei teorii, decizia nu mai aparține în totalitate individului, ci familiei, care poate chiar migra împreună cu acesta. Iar în al doilea rând, deși decalajul economic rămâne un

muncă duală și segmentată¹; g) teoria dependenței²; h) teoria rețelelor de migranți³; i) abordarea din perspectiva teoriei capitalului social⁴; j) teoria sistemică⁵.

Atunci când ne referim la **fenomene migratorii** folosim, în mod frecvent, termenul de *migrant*. Acesta este un termen cu caracter generalist folosit, în general, în limbajul specialiștilor în statistică și îi identifică pe toți indivizii care s-au născut într-un alt loc decât cel al rezidenței actuale. Din acest motiv, când este folosit termenul de *migrații interne*, acesta se referă la mișcările de populații în interiorul aceluiași stat, de exemplu din zona rurală către zona urbană, sau mișcările de populație cauzate de catastrofe naturale sau de războaie civile. Când folosim termenul de *migrații internaționale* ne referim la mișcarea unor populații între state diferite. Este motivul pentru care este folosit conceptul de *muncitori străini*.

În cazul particular al UE, odată cu extinderea acesteia de la 15 la 25 de state, au apărut conceptele de migrații *intracomunitare* și migrații *extracomunitare*. Primul îi privește pe cetățenii care fac parte din UE, iar cel de-al doilea îi implică pe toți cetățenii care nu fac parte din UE⁶. Dacă dorim să folosim elementul cantitativ, atunci este utilizat termenul de *migrație selectivă*, care implică acceptarea unui număr limitat de migranți pe piața forței de muncă interne, în funcție de nevoile economiei fiecărei țări. Folosirea termenelor de *exod de creiere*, sau *fuga de inteligență* ne ajută să indicăm cu precizie migrația de tip intelectual sau științifică. Un alt termen folosit în literatura de specialitate este acela de *nomad*. Acesta îi identifică pe indivizii care se deplasează în diferite regiuni ale țării respective sau în zone sau teritorii care sunt extrateritoriale. Termenul se referă la populațiile care practică acest mijloc de viață din necesități economice, cum ar fi transhumanța (creșterea animalelor), agricultura (părăsirea terenurilor după acestea au sărăcit și nu mai sunt productive) sau din motive de muncă (implică culturile de tip preindustrial, vezi țiganii căldărari sau rudari

factor important în explicarea deciziei de a migra, se introduce variabila distribuirii venitului în comunitatea sursă. Cu cât inegalitățile sunt mai mari, cu atât tentația migrației este mai mare.

1 Această teorie susține că economiile dezvoltate sunt structurate în așa fel încât să aibă nevoie de un anumit nivel de imigrare. Din acest motiv, fenomenul migrației internaționale este efectul inevitabil al modului de funcționare al pieței forței de muncă. Reprezentanții acestei teorii sunt Michael J. Piore (în deceniul 7 al sec. XX), Dikens și Lang.

2 Teoria dependenței joacă un rol important în evoluția gândirii despre migrație, impunând în primul rând o schimbare de perspectivă, dezvoltată ulterior de teoria sistemului mondial, prin importanța acordată aspectelor de ordin macrostructural în apariția și dezvoltarea fluxurilor migraționale. Spre sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, teoria sistemului mondial a dezvoltat ideea de ordine la nivel global enunțată anterior de teoria dependenței. Exponentul cel mai cunoscut al curentului este Immanuel Wallerstein prin lucrarea sa de referință *Sistemul Modern Mondial*.

3 Teoria rețelelor de migranți încearcă să explice fenomenul migrațional prin evidențierea caracterului dinamic și cumulativ al fenomenului.

4 „Teoria resurselor sociale” se referă în mod clar la rolul resurselor sociale în acțiunea socială. Nan Lin (1982) elaborează trei ipoteze ce definesc teoria: a) Ipoteza resurselor sociale statuează faptul că accesul la resurse sociale și utilizarea acestora crește șansele de succes ale acțiunilor sociale. b) Ipoteza poziției sociale sugerează faptul că statusurile indivizilor sunt asociate pozitiv cu accesul la acestea, ca și utilizarea unor resurse sociale mai bune. c) Ipoteza puterii legăturilor sociale stipulează că utilizarea unor legături mai slabe este asociată pozitiv cu accesul și utilizarea resurselor sociale.

5 Conform acestei teorii, fenomenul de globalizare a întărit legăturile dintre țări și schimburile dintre acestea. Cel mai important exponent al acestei teorii este Wallerstein, care a propus un sistem de clasificare a țărilor în funcție de gradul de dependență economică și a dominației spațiului capitalist occidental. Conform teoriei sale există trei arii geografice: țări de centru, de periferie și de semiperiferie. În funcție de această perspectivă autorul a demonstrat cum efectul dominației exercitat de țările „de centru” în raport cu cele din „periferie” în procesul dezvoltării societății de tip capitalist este în directă legătură cu fenomenul migrațional. Migrațiile sunt, din această perspectivă, efectul direct al dominației exercitate de țările de centru asupra celor din periferie și apariției inevitabile a inegalității economice.

6 Această delimitare teminologică este deosebit de importantă deoarece are implicații juridice. Practic, la nivelul jurisprudenței Uniunii Europene avem o legislație diferită în ceea ce îi privește pe cetățenii comunitari și pe cetățenii extracomunitari.

care migrează dintr-un loc în altul pentru a găsi o piață de desfacere pentru produsele lor)¹. Un alt termen folosit în explicarea fenomenului migrațional este acela de *migrație sezonieră* și reflectă fenomenul migrației unor indivizi într-un alt spațiu decât acela al rezidenței, din motive de muncă, pe un termen limitat de timp, ceea ce implică reîntoarcerea acestuia la încheierea contractului la locul de rezidență.

La nivelul limbajului politic au apărut concepte care vin să identifice natura juridică a migrantului. Astfel, au apărut termeni precum *clandestin*, *ilegal* sau *fără documente*, care îi desemnează pe toți cetățenii migranți care se regăsesc pe teritoriul unui stat în mod ilegal, fără să dețină un *permis de ședere*². Un alt concept deosebit de important în jurisprudența internațională este acela de *refugiat*. Prin acest termen este reglementat statutul juridic al unei persoane care se află pe teritoriul unui alt stat deoarece este persecutat politic, religios sau etnic și care este obligat să își părăsească teritoriul de rezidență, în caz contrar se află în pericolul de a fi întemnițat pe nedrept sau să își piardă viața.

Etapale migrației românilor în perioada postcomunistă

Prima etapă a emigrării la muncă în străinătate a fost între anii 1990-1995. Este o perioadă caracterizată de mari frământări cu caracter politic și de declanșarea perioadei de criză economică specifică țărilor ex-comuniste din estul Europei. Ratele de emigrare anuală în această perioadă au fost relativ mici și nu au depășit nivelul de 5%. A fost perioada de exploatare primară a Europei de către români. În această etapă, în funcție de gen, au plecat cu precădere bărbați (88%), principale țări de emigrare fiind Turcia, Israel și Italia. Germania și Ungaria au fost destinații de rang secund. Aproximativ 20% din plecări au fost către Israel. Celelalte patru destinații care aveau o pondere de peste 7% din totalul plecărilor au fost: Turcia, Italia, Ungaria și Germania. În această perioadă, modelul predominant al plecării a fost acela al lipsei de susținere. Aproximativ 22% dintre cei care au plecat în această perioadă au fost ajutați de cineva. Din totalul celor plecați în această perioadă, 34% au lucrat ilegal.

Existența unui număr relativ mic de persoane care au migrat se datorează sistemului restrictiv al vizelor. La acea dată țările din UE au menținut sistemul vizelor, fapt ce a blocat, în mare măsură, posibilitatea cetățenilor români de a emigra. Numărul semnificativ al plecărilor spre Israel se datorează deschiderii pieței de muncă către România în domeniul construcțiilor. În același timp, datorită regimului special al vizelor, plecările către această țară au fost selective și realizate în baza unor contracte de muncă individuale. Numărul relativ mare a persoanelor care au lucrat ilegal a fost generat de faptul că aceste persoane au plecat legal, cu contract de muncă în Israel, însă după expirarea contractului au refuzat să se întoarcă în țară, rămânând în calitate de imigranți ilegali, lucrând la negru cu precădere în zona construcțiilor. Conform datelor existente, în anul 1990 au emigrat 97.000 de persoane, în 1991 au emigrat peste 44.000 de persoane, iar în 1992, doar 32.000 de persoane³. În urma analizării acestor date trebuie să facem următoarea observație: acestea nu i-au în considerare emigrarea clandestină, motiv pentru care putem considera că numărul efectiv al cetățenilor români care au migrat a fost sensibil mai mare, însă este greu de evaluat numărul real.

A doua etapă cuprinde perioada anilor 1996-2001. Rata de emigrare anuală ajunge la 5-6%. În această perioadă, Italia devine principala țară spre care s-au îndreptat românii, Israelul rămânând pe locul doi. În topul celor 5 țări cunoscute din prima etapă se adaugă alte două țări: Canada și Spania. În această etapă începe pro-

1 Vezi Sonia Catrina, „Despre dificultatea asumării denumirii de „țigăni” în spațiul public românesc”, *Sfera Politicii*, nr.165,(2011), 44-53.

2 BALIBAR E. et al, *Sans-papiers : l'archaïsme fatal*, (Paris: La Découverte, 1999).

3 Rotariu, Traian, „Despre oportunitatea adoptării în România a unor măsuri de politică demografică”, *Annalea Universitatis Apulensis*, seria Sociologie, nr.1/(2001).

cesul echilibrării raportului statistic între sexe. În această perioadă emigrările temporare în străinătate au fost de intensități relativ egale între cele trei mari provincii ale țării. Odată cu crearea unor rețele personale și de familie în țările de emigrare, în această perioadă aproximativ 40% dintre cei care au emigrat au fost ajutați. În această etapă „teoria rețelelor de migranți” explică foarte bine metodele și tehnicile fluxurilor migratorii.

A treia etapă reprezintă momentul de maximă dezvoltare a procesului de migrare. După obținerea accesului în spațiul Schengen, în ianuarie 2002, fenomenul migrării devine un fenomen de masă cuprinzând între 10-28 % din populația României¹. Este perioada în care Italia și Spania devin principalele țări de destinație. Din numărul plecărilor, aproximativ 50% erau îndreptate către Italia și 25% către Spania. În această perioadă începe fenomenul echilibrării raportului între sexe, astfel încât după 2001 erau 55% bărbați și 45% femei. În această perioadă apare o diferențiere masivă între cele trei regiuni istorice, Moldova reprezentând principalul bazin de unde au migrat, urmat de Muntenia și Transilvania. Bucureștiul și Dobrogea au înregistrat, indiferent de etapă, cea mai redusă rată de emigrare. Este perioada în care peste 60% dintre emigranți beneficiază de o susținere din afara țării. Procentului muncii la negru crește la 53%.

Românii din Italia

Începând cu anii ,90, România devine o țară activă pe frontul emigrației. Transformările economice prin care a trecut România în tranziția de la o economie de stat la o economie privată a provocat și stimulat mutații sociale importante. Italia a devenit în scurt timp alături de Spania țara spre care și-au îndreptat atenția românii care doreau să emigreze. Conform statisticilor oficiale, în anul 1990 în Italia erau înregistrați aproximativ 8.000 de români. Cu trecerea anilor aceste cifre au crescut simțitor. În prima fază a anilor ,90 ai secolului trecut a existat o emigrare de tip „informal”, la marginea legalității, caracterizată printr-o ședere pe timp limitat cu scopul realizării unor venituri suplimentare. Ulterior acest caracter sezonier s-a transformat, imigranții români devenind de-a lungul timpului o forță stabilă de muncă. În acest fel s-a dezvoltat un fenomen migratoriu care a avut cu precădere o motivație economică. Acest fenomen s-a acutizat odată cu criza economică cu care s-a confruntat statul român între anii 1997-2001, care a împins sute de mii de români să-și găsească un loc de muncă în străinătate.

Concomitent cu fenomenul emigrării românilor în Italia a existat și fenomenul imigrării italienilor în România. Primele faze ale mondializării economiei europene s-a caracterizat prin fenomenul delocalizării producției. Mai multe firme mici și mijlocii italiene au preferat să-și mute activitățile în România, investind în economia românească datorită forței de muncă ieftine. O astfel de politică de investiții nu era nouă. Încă din perioada comunistă existau relații economice între Italia și România. De exemplu, societatea Eni și grupul Ansaldo au participat la construirea centralei nucleare de la Cernavodă. Investițiile italiene din România au vizat cu precădere industria ușoară românească unde au existat încă din perioada comunistă importante întreprinderi industriale. Forța de muncă bine calificată și ieftină a atras capitalul italian. Produsele realizate în România de întreprinderile italiene sunt exportate pe piața europeană în procent de 80%. Migrația capitalurilor a fost urmată și de o migrație dinspre Italia spre România. Date statistice arată că pe teritoriul statului român își au rezidența aproximativ 50.000 de italieni. Zona geografică preferată este nord-vestul României. Orașele cu cea mai mare prezență italiană sunt Timișoara, Oradea și Arad. Aportul economic al firmelor italiene este semnificativ. Cele aproxi-

1 Conform recensământului realizat în anul 2002, populația stabilă din România număra: 21.698.181 de indivizi. Informație preluată după <http://www.infotravelromania.ro/recensamant.html>.

mativ 26.000 de firme care sunt reprezentate de *Unimpresa Romania* dau de lucru la aproximativ 130.000 de angajați. Schimburile comerciale dintre România și Italia au depășit, în anul 2008, 11.500.000.000 de euro¹.

Criza economică cu care s-a confruntat România între anii 1997-2001 a provocat mișcări de populație importante. Închiderea a sute de fabrici a produs un șomaj generalizat. Convulsiile sociale au fost masive – să nu uităm grevele, manifestațiile și incursiunile la București ale minerilor din Valea Jiului. Soluția aleasă de români pentru a supraviețui a fost emigrarea. Ochii s-au îndreptat spre două state care păreau mai accesibile pe piața forței de muncă. Spania avea nevoie de forță de muncă, în special în domeniul construcțiilor, bine calificată, dar și în agricultură. Emigrarea românilor în Spania la munci sezoniere, cu precădere agricole, sau pentru a se stabili pe termen limitat sau nelimitat a avut succes datorită cererii de pe piața forței de muncă².

Modelul italian este diferit. Dacă Spania a cunoscut o dezvoltare economică importantă între anii 2000-2008, în cazul Italiei emigrarea românilor nu a fost facilitată de creșterea cererii pe piața forței de muncă. Factorul principal a fost legislația, iar cel subsidiar, limba.

Începând cu anii '90, statul italian, prin diverse legi, a acordat permis de ședere străinilor care demonstau că lucrează. Chiar dacă intrai ilegal în țară, era suficient să deții un contract de muncă și intrai în ilegalitate, primind permis de ședere. Astfel, înainte de legea Bossi-Fini, din 2002, a fost reglementată prin intermediul sanatoriilor situația a 706.329 de emigranți, indiferent de naționalitate, pentru ca odată cu legea privind reglementarea situației imigranților să fie acordate 641.638 de permise de ședere. Politica statului italian în acest domeniu se încadrează în două coordonate: încheierea procesului de acordare de permise de ședere în masă, menținându-se o politică de acordare de permise pe motive de muncă pe baza sistemelor cotelor, și obligarea imigranților de a deține un loc de muncă stabil pe bază de contract, în caz contrar acestora nemaifiindu-le reînnoit permisul³.

Înainte ca legea Bossi-Fini să-și producă efectul, s-a observat că principalele trei țări de destinație a imigrației sunt Marea Britanie, Germania și Franța, care găzduiau 13.031.800 de străini ce reprezintă 66% din procentul total, în timp ce în Italia, Spania și Portugalia aceștia reprezentau 6,9%, 4,5% și 1,1%. La sfârșitul anului 2003, după centralizarea datelor la încheierea acordării de premise de ședere prin legea Bossi-Fini situația s-a schimbat radical deoarece Italia ajunge să găzduiască, la fel ca și Germania, 2.500.000 de imigranți, ajungând să dețină împreună un sfert din populația imigrată în Europa, fiind la nivelul Regatului Unit al Marii Britanii.⁴

În anul 2003 datele statistice arătau că numărul cetățenilor români care dețineau permise de ședere pe teritoriul italian atingeau cifra de 240.000. Conform acestor statistici, la sfârșitul anului 2003, comunitatea română deținea primul loc între comunitățile de emigranți, devansând chiar comunitatea albaneză. Această poziție a fost întărită după anul 2006 când românii au ajuns la cifra de 271.000. Conform statisticilor realizate de Caritas, la începutul anului 2007 românii care locuiau în Italia atingeau cifra de 556.000, care reprezenta 15,1% din totalul imigranților din peninsulă. În anul 2008 această cifră a crescut la 856.700, ceea ce reprezenta 21,5% din totalul populației străine. Trebuie să facem observația că aceste date i-au luat în considerare doar pe românii care locuiau în baza unui permis de ședere. Toți cei care nu dețineau un permis de ședere și conform legii trăiesc ilegal în Italia nu au fost luați în considerare.

1 Pierpaolo Tempestini e Fabio Muci, „Flussi finanziari e internazionalizzazione delle imprese italiane in Romania”, în Pittau, Franco, Ricci, Antonio, Silj, Alessandro, *Caritas Italiana. Romania. Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche, problemi e prospettive*, (Roma: Edizioni IDOS, 2008), 71.

2 Valeriano Baillo Ruiz, *La Spania e i flussi migratori romeni*, Pittau, Franco, Ricci, Antonio, Silj, Alessandro, *Caritas Italiana. Romania*, 34-45.

3 Ioana Cristea Drăgulin, „Emigranți la porțile Europei”, *Sfera Politicii*, nr.116-117, (2003): 53.

4 Antonio Ricci, „Nuovi confini e immigrazione dopo l'allargamento ad Est”, în *Caritas/ Migrantes, Immigrazione, Dossier statistico*, vol. XXIV, (2004), 37.

Prezența românilor în Italia s-a reflectat și la nivelul întreprinderilor mici și mijlocii. O parte din români au dezvoltat activități cu caracter economic. Conform statisticilor oferite de *Unioncamere*, între anii 2005-2006 numărul întreprinderilor înființate de români a crescut cu 24%, de la 14.505 la 17.926. Între anii 2006-2007, creșterea a fost de 50%, de la 17.926 la 26.907. Practic pe parcursul a doi ani (2005-2007) întreprinderile înființate de români s-au dublat. La 31.12.2007, S.R.L-urile deținute de români reprezentau 13% din totalul micilor întreprinderi deținute de străini. Din punct de vedere ocupațional, 78% dintre acestea activau în domeniul construcțiilor, 22% în domeniul comercial de tip angro, 7% din vânzarea cu amănuntul iar 5% din activități de tip manufacturier. La 31.12. 2008, statisticile realizate de *Unioncamere* arătau că numărul întreprinderilor românești ajunsese la 28.694 realizând împreună cu ceilalți români angajați cu carte de muncă 1,2% din P.I.B-ul statului italian¹.

Conform datelor statistice analizate în text, observăm cum în 18 ani numărul românilor din Italia a crescut exponențial de la 8.000 de indivizi la aproape 900.000. Putem vorbi fără să greșim de un aflus masiv al populației de cetățenie română în Italia. Prezența masivă a românilor nu a fost trecută cu vederea de autoritățile statului italian. Înainte de anul 2002, când românilor li s-au deschis granițele, fenomenul migratoriu dinspre România spre Italia era controlat prin sistemul vizelor. Dacă în anul 1990 existau 8.000 de români, în anul 2002 avem deja 240.000. Conform altor statistici oferite de *Caritas/Migrantes*, care au fost fundamentate pe date oferite de Ministerul de Interne, Istat, *Unioncamere/Cna* și *Inail* la 31.12.2007, în Italia erau prezenți 1.016.000 de cetățeni români. Diferența de 150.000 de persoane se datorează, în opinia mea, faptului că aceste date reprezintă o analiză comparată care nu se fundamentează, ca în cazurile anterioare, doar pe datele oferite de Ministerul de Interne. Dintre aceștia, 749.000 reprezentând 73,7% din totalul populației se aflau în peninsula pentru a munci. Din motive familiale (în special reunirea familiilor) erau înregistrate 239.000 de persoane (23,5%) și din alte motive 28.000 (2,8%), reprezentând un număr nesemnificativ. Acest aflus important de români în Italia a creat probleme atât instituțiilor statului când societății italiene în general. Apariția unui grup etnic nou, care are tradiții și obiceiuri diferite, începând de la mentalitate încheind cu cele alimentare, a creat o stare de animozitate, în anumite situații de respingere.

La începutul anului 2008, agenția *Etnobarometru* în colaborare cu *Dossier Caritas/Migrantes* a efectuat un sondaj de opinie în rândul comunităților românești din patru regiuni din Italia: Lazio, Lombardia, Campania și Sardinia. În cadrul acestui sondaj li s-a pus întrebarea referitoare la locul de muncă deținut.

Lazio	Bărbați (în construcții sau ca muncitori calificați)	46%
Lombardia	Bărbați (în construcții sau ca muncitori calificați)	62%
Campania	Bărbați (în construcții sau ca muncitori calificați)	60%
Sardinia	Bărbați (în construcții sau ca muncitori calificați)	Nu avem date
Lazio	Femei (ca îngrijitoare sau menajere)	56%
Lombardia	Femei (ca îngrijitoare sau menajere)	73%
Campania	Femei (ca îngrijitoare sau menajere)	81%
Sardinia	Femei (ca îngrijitoare sau menajere)	Nu avem date

Datele reieșite din acest sondaj demonstrează că cetățenii români au pătruns rapid pe piața forței de muncă în domeniile unde cererea era majoră iar disponibilitatea cetățenilor italieni de a le ocupa era minimă². Este modalitatea prin care românii au înțeles să se integreze în societatea italiană considerând deținerea unui loc de muncă este vitală. Astfel, la începutul anului 2009, numărul persoanelor angajate din rândul comunității românești din Italia depășea 700.000. Interesant este

¹ Antonio Ricci, *Caratteristiche dell'immigrazione romana in Italia prima e dopo allargamento*, în Pittau, Ricci, Silj, *Caritas Italiana. Romania*, 90,91.

² Gianpaolo Derossi, Violetta Silvstri, „Indagine sul bisogno associative dei romeni”, în Pittau, Ricci, Silj, *Caritas Italiana. Romania*, 234.

că multe dintre acestea au acceptat un loc de muncă inferior pregătirii lor profesionale, ceea ce demonstrează intenția lor de integrare. Un alt indicator al dorinței de integrare este dat de numărul semnificativ de elevi români înscriși în școlile italiene. Conform datelor statistice, peste 150.000 de elevi sunt înscriși în școlile italiene în timp ce în universități se regăsesc 2.843 de studenți. Între anii 2003-2007, în Italia s-au născut 40.000 de copii români¹.

Concluzii

După parcurgerea datelor prezentate de acest studiu putem concluziona că dezvoltarea unor fluxuri migratorii care au angrenat populația românească se înscrie în fenomenul mai larg al migrației contemporane dinspre țările mai sărace către țările mai bogate. În acest moment, conform datelor statistice oficiale, există peste 3.000.000 de migranți români care își au rezidența în afara granițelor României.

Concluzia autorului este că acest fenomen va continua atâta timp cât vor fi îndeplinite două condiții: existența unei populații active dispuse să migreze și menținerea decalajului salarial între România și majoritatea țărilor din U.E.

BIBLIOGRAFIE

BALIBAR, E. et al, *Sans-papiers : l'archaïsme fatal*, Paris, La Découverte, 1999.

CATRINA, Sonia, „Despre dificultatea asumării denumirii de «țigan» în spațiul public românesc”, în *Sfera Politicii*, nr.165, (2011).

DRĂGULIN, Cristea Ioana, „Emigranți la porțile Europei”, *Sfera Politicii*, nr.116-117, (2003).

DEROSSI, Gianpaolo, SILVESTRI, Violetta, „Indagine sul bisogno associative dei romeni”, în Pittau, Ricci, Silj, Caritas Italiana. Romania.

RAVENSTEIN, G. Ernest «The Laws of Migration», *Journal of the Royal Statistical Society* 52, no. 2(June 1889).

RICCI, Antonio, „Nuovi confini e immigrazione dopo l'allargamento ad Est”, în *Caritas/ Migrantes, Immigrazione, Dossier statistico*, vol. XXIV, (2004), 37.

RICCI, Antonio, „Caratteristiche dell' immigrazione romana in Italia prima e dopo allargamento”, în Pittau Franco, Ricci Antonio, Silj Antonio, Caritas Italiana. Romania. *Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche , problemi e prospettive*, Roma, Edizioni Idos, 2008.

RICCI, Antonio, „Romania: immigrazione e lavoro in Italia prima e dopo l'allargamento”, în Caritas Italiana e Confederația Caritas România, *I romeni in Italia tra rifiuto e accoglienza*, Roma, Edizioni Idos, 2010.

ROTARIU, Traian, „Despre oportunitatea adoptării în România a unor măsuri de politică demografică”, *Annalea Universitatis Apulensis*, seria Sociologie, nr.1(2001).

RUIZ, Valeriano Baillo, *La Spania e i flussi migratori romeni*, în Pittau Franco, Ricci Antonio, Silj Antonio, Caritas Italiana. Romania. *Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche , problemi e prospettive*, Roma, Edizioni Idos, 2008.

STOUFFER, A. Samuel, SUCHMAN, A. Edward, DeVINEEY, C. LELAND, A. Shirley STAR, and Williams M. ROBIN, *Studies in Social Psychology in World War II: The American Soldier*, Princeton University Press, 1949.

TEMPESTINI, Pierpaolo, e MUCI, Fabio, *Flussi finanziari e internazionalizzazione delle imprese italiane in Romania*, în Pittau, Franco, Ricci, Antonio, Silj, Alessandro, Caritas Italiana. Romania. *Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche , problemi e prospettive*, Roma, Edizioni IDOS, 2008.

¹ Antonio Ricci, „Romania: immigrazione e lavoro in Italia prima e dopo l'allargamento”, în Caritas Italiana e Confederația Caritas România, *I romeni in Italia tra rifiuto e accoglienza*, (Roma: Edizione Idos, 2010), 27.

Migrația românească de tipul „one way ticket” de la începutul secolului XX

■ SILVIA BOCANCEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Unlike the new age of migration that we are experiencing now, the social mobility specific to the end of the 19th century and the beginning of the 20th century may be defined by the expression “one way ticket”; the immigrant, usually a man, used to leave his country of origin and settle for good in his host-country (he did not look for his happiness from state to state, as it happens now). The Romanian migration of that time was directed mainly towards the New World (particularly to the USA, and less to Canada). This paper is an attempt to sketch the image of Romanian emigration by taking into account the peculiarities determined by: emigration causes, geographical predominance, social composition, occupational options in the host-country, and the structure of Romanian immigrant communities.

Keywords

Romanian immigrant; immigrants from Romania; „one way ticket”; „a thousand and money for the road”; „the new wave”

Introducere

După cum arată sociologii¹, sedentarismul, ca treaptă a dezvoltării umanității, nu implică imobilitatea, drept dovadă fiecare etapă istorică și mai toate civilizațiile au fost afectate de procesul social numit migrație. Astfel că, departe de a fi un accident de parcurs al unei perioade istorice și al unei comunități, migrația tinde să fie mai curând o constantă a istoriei speciei umane. În fiecare epocă și comunitate umană acest proces a îmbrăcat diferite manifestări în funcție de conjuncturile interne și externe în care a evoluat; așa se face că exodul derulat în zilele noastre este diferit, de pildă, de cel de la începutul secolului al XX-lea. Diferența constă, afirmă analiștii fenomenului², în felul în care acesta s-a configurat în contextul unei globalizării aflate în plină manifestare. Omenirea, susțin ei, a intrat într-o nouă eră a migrației în care procesul în sine cunoaște noi particularități precum: creșterea numărului migranților și al regiunilor de pe glob implicate în procese de migrație, diversificare și dinamică (eterogenitatea destinațiilor și a structurii popula-

1 Remus Gabriel Anghel, István Horváth, *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, (Iași: Polirom, 2009), 13-17.

2 S. Castles, J. M. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, ed. a III-a, (New York: Guilford Press, 2003), apud R. Anghel, I. Horváth, *Sociologia*, 14.

țiilor implicate), varietatea categoriilor sociale implicate și a obiectivelor urmărite, creșterea dependenței de migrație și a problemelor legate de imigranți și migrație etc. se desfășoară în circumstanțele globalizării. Toate modificările înregistrate au dus la o asemenea reconfigurare a procesului migrației încât vechile cadre conceptuale, tipologii și teorii s-au dovedit a fi depășite, de unde și nevoia reconsiderării lor.

Spre deosebire de fenomenul migratoriu actual, cel manifestat la mijlocul secolului al XIX-lea și la începutul celui al XX-lea a fost unul ce ar putea fi descris de sintagma „one way ticket”, caracterizat prin stabilirea definitivă a imigrantului în țara-gazdă (și nu prin deplasarea din țară în țară, în căutarea norocului, așa cum se întâmplă astăzi). De regulă, țara de origine era un europeană, iar cea de destinație era *Lumea Nouă*, cu preponderență SUA și, mai puțin, Canada. În prima decadă a veacului al XX-lea, cu 1907 ca punct culminant al afluxului, un val migratoriu a lovit teritoriul american stârnind îngrijorare și ridicând semne de întrebare autorităților statului. Cercetările întreprinse de *Comisia de Imigrare a SUA*¹ (1907-1911) au arătat că noii imigranți proveneau în marea lor majoritate din zonele orientale ale Europei spre deosebire de cei „vechi” ce veneau din nordul sau vestul bătrânului continent. O altă particularitate a afluxului de populație, reliefată de *Comisie*, a fost aceea a compoziției sale sociale, una majoritar țărănească. Astfel că deși era o migrație externă, ce presupunea traversarea de către emigranți a unor granițe statale, ea a prezentat și trăsătura unei migrații interne (deci, una redusă la granițele aceluiași stat național) de la sat la oraș. Ținând seama de aceste aspecte, *Comisia* a numit acest aflux al imigranților „noul val”.

Imigrația românească a aparținut acestui din urmă val. Mai redusă la sfârșitul secolului al XIX-lea, și fiind formată mai cu seamă din evrei români, ea a cunoscut o creștere apreciabilă în prima parte a secolului al XX-lea (cu 1905-1907 ca punct de maximă intensitate), manifestându-se mai cu seamă în provinciile românești ce aparțineau Imperiului austro-ungar decât în mica Românie. Războiul mondial din 1914-1918, crearea statului unitar român, la 1918, și legislația americană antimigrație (precum cea din 1921) au făcut ca proporția exodului românesc să scadă puternic.

Demersul de față încearcă să contureze imigrația românească ținând seama de o serie de elemente precum: insuficiența termenilor de imigrant român/ imigrant din România, preponderența transilvănenilor (dar și bănățeni, bucovineni) în comparație cu românii regățeni, basarabeni etc; predominarea unei cauze specifice în luarea deciziei de emigrare în funcție de zona de proveniență (în mare, economico-sociale pentru regățeni, spiritul de aventură pentru olteni, politice pentru transilvăneni, bănățeni și bucovineni; cu toate că întâietatea unora nu exclude prezența celorlalte), intenția unei reemigrări după acumularea unor economii (reflectată în epocă de sloganul „mia și banii drumului”²); opțiunea pentru locurile de muncă din industria americană a unei populații formată în majoritate (95%) din țărani; lipsa de solidaritate dintre imigranți alimentată de idiosincrazii personale, religioase (ortodocși contra uniți), cultivarea diferențelor în funcție de zona de proveniență (bănățeni, macedoneni, bucovineni contra ardeleni etc.). Aceste elemente au contribuit la crearea particularității imigrației românești de la începutul veacului, una descrisă de sintagma „one way ticket”.

1 Fairchild, H.P., *Immigration*, (New York, 1923), apud Christine Avghi Galitz, *A study of assimilation among the Roumanians in the United States*, (New York: Columbia University Press, 1929), 17.

2 Policarp Morușca, „Românii din America”, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale dr. Nicolae Bălan Mitropolit al Ardealului la 20 de ani de arhipăstorire*, (Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1940), 601.

Imigranții „noului val”

Către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului următor, America de Nord, mai cu seamă SUA și Canada, a cunoscut un puternic aflux de populații atrase de „mirajul dolarului”. Între 1900-1914, numai pe teritoriul SUA au pătruns 1.285.349 de persoane. Uimite de asemenea „năvală imigraționistă”, al cărui punct de maximă intensitate a fost atins în 1907, autoritățile americane au însărcinat *Immigrations Commission*¹ să întreprindă un studiu asupra noilor veniți în legătură cu zona lor de origine, cu îndeletnicirile avute, cu limba vorbită etc. Rezultatele obținute i-au permis acestei *Comisii* să vorbească despre cele două valuri de imigranți care s-au abătut asupra SUA unul „vechil” și altul „nou”. Primul, manifestat pe la mijlocul secolului al XIX-lea, era format mai cu seamă din populațiile Europei de Vest și de Nord, și anume englezi, irlandezi, scoțieni, belgieni, danezi, francezi, germani, olandezi, norvegieni, suedezi, elvețieni. Spre deosebire de acesta, „noul val” îi cuprindea pe europenii din Răsăritul sau Centrul continentului: austro-ungari, greci, italieni, muntenegreni, polonezi, români, ruși, sârbi, turci. Dacă în veacul al XIX-lea emigrația dinspre orientul european era una insignifiantă, din numărul total al imigranților din SUA aceștia reprezentau doar 8%, în primul deceniu al noului secol ea a devenit semnificativă, statisticile pe 1910 indicau un procent de 39% din masa străinilor intrați pe teritoriul statului².

Primii imigranți români, certificați de acte, au pătruns în SUA în 1881 și erau 11 la număr. Rapoartele anuale întocmite în anii următori, recensămintele efectuate periodic de către autoritățile americane, mult timp singurele documente veridice, au reflectat dinamica acestui fenomen. Dar ceea ce ele nu au putut face a fost să distingă între termenii „emigrant român” și „emigrant din România”. La o primă vedere s-ar părea că aceștia trimit la una și aceeași realitate, dar nu este așa. Cei care au studiat fenomenul migraționist ce a afectat vechiul regat român precum și teritoriile locuite de români și aflate sub stăpânirea imperiilor vecine au arătat că sensurile lor nu se suprapun. De pildă, pentru Christine Avghi Galitzi³ „imigrant român” însemna etnicul român indiferent de țara în care s-a născut, iar „imigrant din România” pe cel care a emigrat din România și care aparținea unuia dintre diferitele grupuri etnice precum evrei, turci, germani etc. Pentru evitarea confuziilor ce se puteau naște și din faptul că harta politică a României arăta altfel după 1918, autoarea i-a separat pe imigranți în funcție de zona de proveniență: vechiul regat, Transilvania (dar și Banat și Bucovina) și românii macedoneni. La rândul lor, Vitcu și Bădărău⁴ arătau că sensurile celor doi termeni nu se suprapun, așa cum dacă ar fi disociați nu ar aduce un plus de claritate și aceasta pentru că în valul imigraționist au fost îngrămădiți nu doar etnici români, ci și non-români (evrei, maghiari, șvabi, greci, ș.a) și nu doar cei plecați din interiorul granițelor vechii României, ci și cei din provinciile românești (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, Basarabia, Dobrogea) aflate sub stăpânirea imperiilor vecine, precum și cei din enclavile românești din Balcani. Nici dacă s-ar opera o separare având în vedere locul din care au plecat, vechiul regat sau provinciile ce aparțineau Imperiului Austro-Ungar (afectate cel mai puternic de fenomenul emigrării), nu s-ar face mai multă lumină deoarece mulți dintre etnicii români ce dețineau acte de identitate emise de către autoritățile dublei monarhii erau trecuți ca unguri.

1 Fairchild, *Immigration*, apud Galitzi, *A study*, 17.

2 Șerban Drutzu, Andrei Popovici, *Românii în America*, (București: Cartea Românească, 1926), 17.

3 Galitzi, *A study*, 18.

4 Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, „Implicații politice ale emigrărilor românilor spre America până la 1918”, *Analele Științifice ale Univ. „Al. I. Cuza” (Iași, 1990)*, 50-54.

Aceste distincții terminologice și datele pe care le-a obținut consultând diferite surse de informare l-au determinat pe Ș. Drutzu¹ să afirme că emigrația din România din perioada anilor 1881-1900 a fost una predominant evreiască și foarte puțin românească. Statisticile americane, informațiile regăsite la autori precum Samuel Joseph² și D. M. Hermalin³, care s-au ocupat de imigranții evrei veniți din România, existența organizațiilor sau a congregațiilor religioase independente ale acestora pe teritoriul american erau argumentele înaintate de Drutzu în vederea susținerii aserțiunii sale. Până la 1900, continua autorul, numărul imigranților români (din vechea Românie) era atât de mic încât autoritățile americane de la oficiile de imigrări nici nu le-au rezervat o coloană specială în registrul de evidențe, ci i-au trecut la rubrica „din alte țări”. Se pare că puținii etnici români care au trecut oceanul, după cum arăta N. Dragomir⁴ în studiul său, ar fi aparținut colonizatorilor Dobrogei (mai ales olteni) care, nemulțumiți de calitatea pământului pe care l-au primit după 1878, au hotărât să-și încerce norocul în „lumea nouă”.

În general, se acceptă anul 1881 ca an de debut al prezenței românilor în SUA precum și faptul că aceasta a fost una firavă până în jurul anilor 1890 ai secolului al XIX-lea. Deși, Vitcu și Bădărău⁵ au lansat ipoteza potrivit căreia logica istorică și argumente de natură economică, socială, politică îndreptățesc coborârea ei cu cel puțin un deceniu față de cea indicată mai sus. După cum o dovedesc documentele americane imigranții români, veniți din România mică, au devenit mai numeroși pornind cu 1890, transilvănenii odată cu 1896, iar românii macedoneni cu 1903⁶. Canada a fost asaltată de către români la începutul secolului al XX-lea.

În masa emigranților s-au distins transilvănenii, cei care au format grosul emigrației. Datele oferite de A. Egyed⁷ arată că în 14 ani (1899-1913) au plecat din Transilvania spre America 222.977 persoane. Eșalonat procesul se prezintă astfel: între 1899-1904 28.491, între 1905-1907 alte 91.405, iar între 1908-1913 103.081. După cum lesne se poate constata rata cea mai înaltă a emigrației a fost atinsă în intervalul 1905-1907. Distribuția pe regiuni istorice indica emigrarea a 57.288 persoane din Crișana și Maramureș, 70.299 din Banat, 95.390 din Transilvania. Potrivit lui Drutzu⁸, înainte de primul război mondial numărul românilor (priviți ca națiune) din SUA și Canada era de 100.000 și respectiv 15.000, deci pe continentul american ar fi fost prezenți 115.000 de români imigranți. După 1918, când frontierele politice s-au modificat, numărul (aproximativ) al cetățenilor români (deci, români și alte naționalități ce obținuseră cetățenia românească) era următorul: în Canada – 95.000 (români, evrei, ruteni, galițieni, unguri, austrieci etc.) iar în SUA 193.000 (români, ruteni, sași/șvabi, unguri, evrei) deci circa 288.000 de români se aflau în America de Nord.

Cu imaginea aproximativă pe care o conturează singurele documente privind imigrația românească din SUA, se poate afirma fără greș că ponderea imigranților români în cadrul masei imigrante de pe teritoriul american a fost neîndoielnic mai mică decât, de pildă, cea a irlandezilor și a germanilor, care, împreună, au furnizat în perioada 1850-1860, un spor de populație de 2 milioane de suflete.

1 Drutzu, Popovici, *Românii*, 235.

2 Samuel Joseph, *Jewish Immigrations to the United States from 1881 to 1910*, (New York, 1914), 93, apud Vitcu, Bădărău, „Implicații”, 53.

3 D. M. Hermalin, „The Roumanian Jewish in America” în *The American Jewish Year Book*, (New York, 1902), 88-103, apud Vitcu, Bădărău, „Implicații”, 53.

4 N. Dragomir, „Oierii mărgineni și transhumația lor în Dobrogea de Sud” în *Analele Dobrogei*, XIX, vol. II, (Cernăuți, 1938), 18-19 apud Vitcu, Bădărău, „Implicații”, 53.

5 Vitcu, Bădărău, „Implicații”, 50.

6 Galitz, *A study*, 19.

7 Akos Egyed, *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul secolului XX*, extras din Acta Musei Napocensis VII, (Cluj, 1971), 372.

8 Drutzu, Popovici, *Românii*, 32.

Cauze ale emigrării

Față în față cu acest „nou val” de imigranți, autoritățile americane au pornit o serie de investigații asupra lui pentru a înțelege motivele care au făcut posibil acest exod. Analizând componența socială a acestuia, *Comisia de imigrare* a SUA a arătat în raportul întocmit pe anul 1907, când a fost atins punctul culminant al fenomenului, că „în realitate imigrarea pare a fi o migrațiune de la țară la oraș. Din 100 de imigranți în medie 39 fuseseră plugari (lituanieni 67,1%, italieni din sudul Italiei 43, 9 %). Cei care se ocupau mai puțin cu agricultura în țările de unde emigraseră erau evreii; doar 3,6 % dintre evreii ruși și 5,5% dintre cei veniți din alte țări¹.

Imigranții români prezentau și ei aceeași caracteristică, erau în marea lor majoritate țărani, fapt confirmat de cei care au investigat presa vremii sau documentele emise de autoritățile americane. Căutând să ilustreze cauzele care au dus la acest exod, în 1926, Drutzu² se întreba „să vedem ce i-a făcut pe acești oameni – majoritatea de la țară – să-și lase satele lor, rudele lor ș.a.m.d”. În studiul său din 1929, Galitzi³ susținea și ea originea țărănească a imigranților români. La rândul său, I. I. Șchiopul arăta că „... din cei 100.000 de români din America sunt aproape fără excepție toți țărani”⁴. Iar Egyed, pe baza documentelor emise de autoritățile maghiare ale diferitelor comitate de peste munți, indica faptul că 90% dintre imigranții transilvăneni erau țărani.

Motivele pentru care s-a emigrat la începutul secolului al XX-lea au fost de natură diferită: economică, socială, politică, psihologică, fiecare dintre cei care și-au îndreptat atenția asupra acestui proces social socotindu-l predominant pe unul sau pe altul. Iată cum argumentează câțiva dintre aceștia.

Drutzu⁵ a așezat în fruntea cauzelor care au alimentat emigrarea pe cele socio-economice: „pe lângă persecuțiunile, judecățile și închisorile ce le aveau de îndurat românii din Transilvania, Banat și Crișana mai era și imposibilitatea de a-și agonisi traiul”. În urma lor, era menționată dorința românilor de a scăpa de cătănie (serviciul militar în slujba împăratului austro-ungar). Apoi, publicitatea pe care agenții de emigrare o făceau în zona de răsărit și sud a Europei. De pildă, continua autorul, în fosta Ungarie au fost găsite chiar scrisori ale acestora către viitorii imigranți prin care li se dădeau instrucțiuni amănunțite spre a evita calea legală a expatrierii – cum să plece fără pașaport și cei căi să urmeze pentru a se sustrage inspecției autorităților americane la intrarea în SUA. Puterea exemplului celor care reușiseră și care trimiteau bani familiilor rămase în țară a avut și ea un anumit rol în luarea deciziei de emigrare. Nu puțin au contat promisiunile făcute de autorități, mai ales cele canadiene, de a oferi terenuri imigranților care acceptau să colonizeze regiunile apusene și centrale ale statului.

Pe lângă factorii generali ce au încurajat exodul petrecut la începutul secolului al XX-lea, și anume insatisfacția propriei situații economice și forța de atracție emanată de prosperitatea economică a Lumii Noi, Galitzi⁶ i-a identificat și pe cei specifici care au influențat decizia imigranților români. În cazul valahilor și a dobrogenilor hotărâtoare au fost condițiile economice și sociale, oltenii au fost animați de spiritul de aventură. Deci concluziona autoarea, nu persecuțiile politice sau religioase (motive care de regulă determină mișcările de populații) au cântărit greu în această situație ci cauze psihologice și culturale puternic influențate de condițiile economice. Doar românii transilvăneni au suferit de pe urma persecuțiilor politice și

1 Apud Drutzu, Popovici, *Românii*, 18.

2 Drutzu, Popovici, *Românii*, 28.

3 Galitzi, *A study*, 43.

4 I. I. Șchiopul, *Românii din America*, apud Egyed, *Problema*, 373.

5 Drutzu, Popovici, *Românii*, 28-30.

6 Galitzi, *A study*, 43.

religioase la care au fost supuși de către autoritățile maghiare precum și a condițiile economico-sociale vitrege în care trăiau.

Interesat în stabilirea unei legături directe între șomajul existent în Ardeal și emigrarea înregistrată în anii '20 ai secolului al XX-lea, I. I. Gârbacea¹ arăta că fenomenul nu era întru totul nou pentru această regiune, diferite fiind doar cauzele care l-au determinat. La sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor emigrarea, afirma autorul, a fost cauzată de „creșterea și densitatea populației din ținuturile sterile” și, mai ales, de „agenții de emigrare și cei de vapoare” care, din motive de rentabilitate și/sau de concurență, au „împins infiltrarea agenților până departe în Orient”. Dar după primul război mondial, când s-a înregistrat o puternică reemigrare a românilor, dezinteresul pentru utilizarea acestei forțe de muncă (calificate), acum șomere, a dus la reluarea emigrărilor.

Limitându-și aria cercetării la Țara Oltului, Al. Bărbat² a găsit ca principale explicații ale fenomenului migratoriu organizarea economică defectuoasă spre care aceasta a fost împinsă de politica economică a autorităților austro-ungare și surplusul de populație. Nu doar că mediul natural era unul sărac (pământ sterp), deci impropriu pentru o evoluție benefică a zonei, dar nici meșteșugurile tradiționale (tăbăcăria, olăritul, sticlăritul, țesutul) nu au dus la apariția unei industrii mari, ca urmare a acestei politici economice premeditate. În privința surplusului de populație, Bărbat introduce o nuanțare arătând că din numărul imigranților ce proveneau din zona Făgărașului, servitorii și zilierii reprezentau un procent de 20%. Cei mai mulți, dintre cei plecați, erau de fapt capi de gospodării și „se duceau în America nu pentru că acasă n-ar fi avut de lucru, ci pentru că munca de acasă, în organizarea pe care o aveau, nu le era destul de producătoare: nu le dădea posibilitatea să-și întărească și să-și dezvolte gospodăriile”.

Din perspectiva lui Egyed³ emigrarea țăranilor din Transilvania a fost cauzată de diferite motive, dar între ele un rol însemnat l-au avut condițiile economice: lipsa sau insuficiența pământului, instabilitatea crescândă a gospodăriilor mici, lipsa de orizont a țăranimii sărace, recoltele slabe, șomajul permanentizat în rândul sărăcimii satelor, creșterea sarcinilor fiscale, îndatorarea țăranilor la bănci sau la cămătari, insuficienta dezvoltare a economiei, în primul a industriei (în comitatele Hunedoara sau Caraș-Severin unde industria era mai bine reprezentată, emigrarea a fost slabă, în schimb comitatul Făgăraș era centru al emigrării). Alți factori care s-au alăturat celor mai sus amintiți au fost de natură psihologică; exemplul celor care au reușit prin plecarea lor să-i ajute cu bani pe cei rămași acasă sau să se întoarcă cu economii importante i-a mobilizat pe o parte dintre cei ce doreau să-și încerce norocul peste ocean. Autorul dădea ca exemplu o situație înregistrată în comitatul Odorhei, unde o persoană întoarsă acasă cu bani a determinat emigrarea altor 22.

Interesat mai mult de aspectul religios al vieții imigranților din SUA, Policarp Morușca⁴ enumera cauzele acestui fenomen fără a insista asupra lor: „povara sărăciei și asuprirea stăpânirilor străine” i-a făcut pe transilvăneni, bucovinei și bănățeni să plece. Din vechiul regat, afirma autorul, prea puțini români au emigrat, iar din Basarabia mai de loc căci „Rusia avea alte metode de oprimare a conștiințelor”. Preocupat de același aspect, V. Pocitan⁵ indica drept motive: prigonirile politice și religioase din partea stăpânirii străine, dorința de a scăpa de serviciul militar (cătănie) și năzuințele spre un trai mai bun (mirajul dolarului).

1 I. I. Gârbacea, *Șomajul în Ardeal și emigrarea*, (București: Cartea Românească, 1925), 53 și 56.

2 Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, (Cluj: Tipografia Națională Societate Anonimă, 1938), 99-100.

3 Egyed, *Problema*, 368- 371.

4 Morușca, „Românii”, 601.

5 Veniamin Pocitan Ploieșteanu, *Biserica ortodoxă românească din America*, (București, 1937), 7.

Fără a pierde din vedere importanța factorilor economici, sociali, psihologici care au alimentat emigrarea românilor către America, Vitcu și Bădărău¹ atribuie rolul predominant condițiilor politice: lipsa drepturilor electorale și al reprezentării politice, politica inițiată de autoritățile maghiare împotriva românilor, precum și atitudinea Bisericii catolice față de coreligionarii trăitori în provincie. Politica de maghiarizare forțată a constatat în adoptarea unor măsuri care îngreunau și mai mult situația politică a românilor transilvăneni: legile școlare din 1879 și 1883 prevedeau obligativitatea însușirii limbii maghiare în școli; înființarea, în 1885, a asociației culturale E.M.K.E. în scopul promovării politicii de maghiarizare; legea presei din 1893 care impunea cenzura asupra oricărui articol cu nuanță dualistă. Biserica catolică și politica ei de a-i determina pe românii ortodocși și unitarieni să treacă la catolicism a făcut ca atmosfera să fie și mai tensionată. Că factorii politici au fost determinanți, susțin autori, reiese și din următorul aspect; în intervalul de timp cuprins între 1899-1913 românii transilvăneni au emigrat nu doar în America ci și în vechiul regat (102.378 persoane), cu toate că și aici exista o presantă problemă a pământului.

Parte a „noului val” de imigranți, care și-a făcut simțită prezența pe teritoriul american la începutul secolului XX, imigrația românească a fost provocată de cauze de natură economică, socială, politică, religioasă, psihologică. În funcție de zona căreia îi aparținea emigrantul, predominantă s-a dovedit a fi când unul când altul dintre motive; astfel, dacă regățenii au emigrat din dorința de a-și îmbunătăți propria lor situație economică (precum și a familiei), românii aflați în teritoriile ocupate de imperiile vecine (transilvănenii, bănățenii și bucovinenii) au plecat ca urmare a agravării presiunilor politice și religioase exercitate de autoritățile maghiare asupra lor, dar și a deteriorării situației lor economice și sociale. Fără a putea face determinări exacte, se pare că doar la olteni spiritul de aventură a jucat un rol important în adoptarea unei astfel de decizii.

În Lumea Nouă

Fie că aveau destinația finală SUA sau Canada, emigranții români plecau, de regulă, din porturile germane Hamburg și Brema, și prea puțin din cele austro-ungare de la Marea Adriatică și debarcau în New York de unde erau duși în celebra stațiune de emigrare „Ellis Island”. După cum arăta Drutzu², 95% dintre emigranții români au luat contact cu această insulă, motivele fiind atât de natură subiectivă, dorința celor mai mulți dintre emigranți de a intra în SUA, dar și obiectivă, vapoarele care treceau oceanul și care aveau transporturi mari de călători (1.000-1500 persoane) nu opreau în altă parte decât în portul american. Odată ajunși, imigranții erau supuși unei carantine și apoi unei trieri în funcție de sănătatea fizică și mentală, de actele deținute, de intențiile declarate, de suspiciunile sau de informațiile pe care inspectorii americani le căpătau de la proprii agenți. În majoritatea cazurilor, acești oficiali hotărâu pe loc dacă acordau viza de intrare sau expulzau imigrantul ce se afla în fața sa. Încă de pe „Ellis Island” sau din debarcaderul din New York, imigrantul, dacă avea noroc, putea să primească ajutor din partea societăților de caritate, religioase sau de protecție a imigranților dispuse să apere interesele celor aflați în prag de deportare. După cum arăta Drutzu³, proaspătul imigrant etnic român nu era prea norocos deoarece în aceste puncte nu-l aștepta nimeni dintre foștii conaționali sosiți mai de mult în America. De cele mai multe ori el a fost ajutat de către repre-

1 Vitcu, Bădărău, „Implicații”, 55.

2 Drutzu, Popovici, *Românii*, 55.

3 Drutzu, Popovici, *Românii*, 60.

zentanții societăților catolice *National Catholic Welfare Council*, iar dacă era evreu de societatea *United Roumanian Jews of America*.

Odată îndeplinite aceste formalități, imigrantul se îndrepta spre locul de muncă promis sau își căuta unul. Așa cum am văzut mai sus, cei mai mulți dintre imigranții veniți din Transilvania, din vechiul regat sau din alte provincii românești încorporate în imperiile vecine erau țărani, lipsiți de cunoștințele unei alte meserii și necunoscători ai englezei americane. Acest fapt ne-ar îndemna să credem că odată stabiliți în SUA sau Canada ei au optat pentru o slujbă în domeniul în care se pricepeau cel mai bine adică în agricultură, dar realitatea a fost alta. Galitzi¹ arăta că doar 9% dintre ei au ales fermele agricole ca loc unde să muncească în vreme ce 91% erau legați de oraș. Preferința pentru agricultură era redusă ca urmare a izolării în care se aflau fermele agricole americane, a veniturilor mai mici dobândite (120-200\$ pe an), a faptului că imigrantul român nu cunoștea nici limba engleză și nici obiceiurile agricole ce se practicau în țara-gazdă. Alternativa închirierii sau a achiziționării unei ferme era exclusă din start din cauza insuficienței/inexistenței fondurilor necesare. Locurile din industrie erau cu mult mai căutate tocmai datorită câștigurilor mai mari (8-12 \$ pe săptămână), a frecvenței cu care veneau banii (la săptămână sau la jumătate de lună; ceea ce oferea o oarecare previzibilitate), a faptului că permiteau întreținerea unui contact permanent cu conaționalii, care lucrau în aceeași fabrică sau măcar în același oraș. Galitzi concluzionează că răspândirea imigranților români pe teritoriul SUA a fost influențată nu de pregătirea (de agricultor) pe care o aveau în țara de origine, ci de oportunitățile ce i se iveau în țara-gazdă. Ei au răspuns fiecărei solicitări ce s-a ivit între Atlantic și Pacific și, de aceea, fiecare stat din SUA număra și câțiva români printre locuitorii lui.

În SUA, imigranții români s-au așezat mai ales în centrele industriale și în majoritatea minelor de cărbuni din Pensilvania, Ohaio, Michigan, Illinois și Indiana. Așa cum arăta Al. Bărbat în studiul său realizat pe Țara Oltului, oltenii imigranții în America au ajuns muncitori în fabrici, conducători de negri în mine, „bași” în diferite fabrici, negustori și chiar contrabandiști cu alcool. O parte dintre ei a reușit să devină negustori bogați. Autorul a alcătuit chiar o listă² cu 145 de negustori și industriași patroni români care profesau în SUA. Informațiile erau adunate pe baza unor chestionare, trimise spre completare directorilor de școli primare și notarilor din Țara Oltului, în care figurau următoarele rubrici: localitatea de origine a celor plecați (Arpașul de Jos, Arpașul de Sus, Avrig, Beclean, Berevoi, Comăna-de-Jos etc.) domeniile de afirmare (restaurant, măcelărie, brutărie, croitorie, atelier de tâmplărie, etc.) domiciliile din SUA (Lorain –Ohaio, Gary – Indiana, Indiana, Yungston-Ohaio, San Francisco-California, Detroit, etc). Potrivit autorului suma aproximativă a capitalurilor importate din America (ce cuprindea chiar și trimiterile de bani), după 1918, se ridica la 467.500.000³.

Popescu-Boteni⁴ indică și el principalele companii și trusturi industriale în care au fost angajați imigranții români: în Pennsylvania, la *Philadelphia*: „Beldwin Locomotive Works”, în *Homestead* la „Carnegie, Steel Corporation” sau *The U.S. Steel Company and the Mesta Machine Works*”, în *McKeesport* la „National Tube Company”, în *Bethlehem* la „Bethlehem Steel Company”, în *Pittsburg* la „Carnegie Steel Company” sau la „U.S. Steel Corporation” și lista continuă. Dacă, în general acestea au fost ramurile accesate de către bărbații români, femeile și-au găsit locuri de muncă în industriile textilă, alimentară și comerț.

1 Galitzi, *A Study*, 62-66.

2 Bărbat, *Dezvoltarea*, Anexa nr. III, 274-277.

3 Bărbat, *Dezvoltarea*, Anexa nr. IV, 278-280.

4 Stelian Popescu-Boteni, *Relații între România și SUA până în 1914*, (Cluj-Napoca: Dacia, 1980), 155-156.

Canada a fost luată cu asalt de către imigranții români, într-o măsură mai mică decât SUA, mai ales la începutul secolului al XX-lea. Atractive pentru aceștia s-au dovedit a fi promisiunile guvernului canadian de a da pământ celor care se așezau în zona de centru a țării și de a suporta cheltuielile transportului de pe malurile Atlanticului până la destinație. Aceste aspecte, afirma Drutzu¹, au făcut ca marea majoritate a românilor imigranți, precum și a celor care veneau din Orientul european (1905-1908), să se așeze în proaspăt (1905) declaratele provincii Alberta și Saskatchewan. Ocupațiile lor variau în funcție de zona în care s-au așezat. Astfel, cei stabiliți în provinciile mai sus amintite se ocupau cu cultivarea pământului, a celor 80 ha de teren primite de la guvern în schimbul a 10 dolari canadieni. În urma exploatării lor neîntrerupte timp de 3 ani, imigrantul devenea și proprietar și cetățean al statului. Imensele nevoi de la debutul lor ca fermieri într-un ținut ostil, izolat, i-au făcut să se angajeze, pentru completarea veniturilor, la construirea liniilor ferate acțiune pornită de compania Grand Trunk Pacific. Potrivit autorului, nu toți imigranții români au ajuns proprietari de pământ și fermieri. Dintre aceștia, cei mai înstăriți (proveniți din Bucovina) se aflau în Alberta, regiune în care se găsește și localitatea Boian, întemeiată de aceștia. Iar cei mai numeroși lucrători ai pământului se aflau în Saskatchewan. Alți imigranți români și-au găsit locuri de muncă în exploatarea pădurilor și a lemnului, în mine, de aramă și cărbune, ca de pildă cei ce locuiau în British Columbia, în districtele Rossland, Boundary și Kootenay². Alții, lucrau în fabricile din Manitoba, în provincia Ontario, din Montreal, în provincia Quebec. Iar alții, în număr mai mic, se aflau în New-Brunswick și Nova Scotia (mai ales Halifax).

*

Mai redusă din punct de vedere numeric în comparație cu imigranții celorlalte națiuni și cu o componentă eterogenă, imigrația românească s-a organizat mai greu, solidaritatea ei fiind subminată de conflicte de natură religioasă (dintre ortodocși și uniți), idiosincrazii personale, ce țineau de zona de proveniență (bănățeni, bucovineni, macedoneni contra ardeleni³). Polemica dintre ziarele apărute la inițiativa imigranților din SUA, „America” și „Românul”, afirma Drutzu⁴, reflecta conflictul dintre cele două tabere românești opozante: „intelectuali”/„intelighenție” și „popor”/„muncitori”. Vorbind despre românii imigranți în America, Policarp Morușca⁵ arată și el că „bolile” majore ce afectau comunitățile românești erau *boala preșidenției* și cea a *regionalismului* (subl. autorului). Această răcă a făcut ca din „Uniunea Societăților de ajutor și cultură din America”, înființată în iulie 1906, cu sediul în Alliance (Ohio), prin reunirea celor 65 de societăți românești existente pe teritoriul american, să se desprindă, în 1912, „Liga societăților de ajutor și cultură din America”, ce avea să activeze până în 1925. Solidaritatea firavă din interiorul comunității românești poate explica, cred, și apariția relativ târzie a primei școli românești, în 1910⁶, în New York 68 West 43 rd. Street. Biserica ortodoxă din regatul român, cea care, singură, se putea implica în acțiunea de păstorire a turmei imigrante, a reacționat destul de greu. Până în 1905, primii preoți, afirma V. Pocitan⁷, care asigurau, la solicitare, serviciul religios în comunitățile de români erau fie ruși, fie greci. Abia în 1906, mitropolia Sibiului, care-și pierduse cei mai mulți enoriași prin imigrarea românilor, trimitea un preot în SUA, care a și rămas acolo. Calitatea

1 Drutzu, Popovici, *Românii*, 75.

2 Drutzu, Popovici, *Românii*, 67.

3 Cf. Morușca, „Românii”, 607.

4 Drutzu, Popovici, *Românii*, 194.

5 Morușca, „Românii”, 607.

6 Popescu-Boteni, *Relații*, 162.

7 Pocitan, *Biserica*, 12.

puținilor preoți care oficiau era una slabă, fapt regretat, în 1940, de P. Morușca¹, preot misionar al românilor din țările apusene și America, care afirma că Mitropolia Moldovei a trimis peste ocean călugări din mănăstiri, „buni bisericași” dar care nu aveau pregătirea teoretică necesară și care nu au putut face față misiunii lor. După primul război mondial, biserica ortodoxă a pierdut și mai mult terenul căci s-a ajuns, continua autorul, ca preoții să fie aleși din rândul cantorilor, deci fără pregătire teologică, și să fie hirotonisiți de episcopii ruși.

Așa cum am văzut, imigranții români din SUA sau Canada, într-o proporție copleșitoare țărani, s-au integrat în peisajul economic al țării-gazdă fiecare după pricepere, perseverență, noroc, reușind să ajute cu bani familia rămasă în țara de origine, să-i înlesnească emigrarea, să-și deschidă propria afacere (industrie, agricultură, servicii). Alții, consecvenți cu intenția lor inițială au strâns „mia și banii drumului” și s-au întors în țară, unde i-au investit mai ales în propriile gospodării (care, nefiind exploatate potrivit metodelor agrare moderne, nu au devenit mai eficiente). Însă alții nu au realizat nimic din toate acestea. Cei rămași peste ocean au fost afectați în solidaritatea lor de conflictele pe teme religioase, de idiosincraziile ivite dintre diferitele personalități, de apartenența regională din țara de proveniență.

Concluzii

Diferită de migrația actuală (ce include, printre altele, căutarea din stat în stat a unui loc de muncă bine plătit), cea manifestată la începutul secolului al XX-lea poate fi descrisă de sintagma „one way ticket” ce consta în stabilirea definitivă, până la moarte, a imigrantului în țara-gazdă. „Noul val” de imigranți care a pătruns pe teritoriul american în perioada 1900-1914 prezenta următoarele caracteristici: era format din europeni ce veneau din estul, centrul și sudul continentului, și care aparțineau în marea lor majoritate categoriei sociale a țăranimii. Parte a acestui val, imigrația românească a devenit semnificativă în intervalul cuprins între 1905-1907, și cu toate acestea, raportată la marea masă a imigranților din SUA sau Canada, nicidecum nu a ajuns din urmă, din punct de vedere numeric, comunitățile altor națiuni ca, de pildă, cele de germani sau irlandezi. Confrunțați cu greutăți ce decurgeau din necunoașterea limbii țării în care se aflau sau, de pildă, din exercitarea unor meserii pentru care nu erau calificați (precum cea de miner), parte din acești imigranți români au reușit să-și deschidă propria afacere (mai ales după primul război mondial, alții, după ce au strâns „mia și banii drumului”, s-au întors acasă și au investit în propria gospodărie, iar cei cu care norocul a fost zgârcit s-au pierdut. Despre ei, dr. V. Lucaciu scria: „Acești emigranți, (...) în America sunt angajați la lucrările cel mai grele în uzine, în fabrici, în mine de cărbuni. E drept că sunt plătiți (...) însă în puțină vreme (...) se istovesc, slăbesc din toate puterile și se întorc acasă cu bani, dar incapabili de muncă și se prăpădesc înainte de vreme, în boalele contractate prin fabrici și mine”².

¹ Morușca, „Românii”, 603.

² V. Lucaciu, „Prememorie”, 20 mai 1914, apud Popescu-Boteni, *Relații*, 157.

BIBLIOGRAFIE

ANGHEL, Remus Gabriel, HORVÁTH, István, *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Iași: Polirom, 2009.

AVGHI GALITZI, Christine, *A study of assimilation among the Roumanians in the United States*, New York: Columbia University Press, 1929.

BĂRBAT, Al., *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj: Tipografia Națională Societate Anonimă, 1938.

CASTLES, S., MILLER, J. M., *The Age of Migration. International Population movements in the Modern World*, ed. a III-a, (New York: Guilford Press, 2003),

DRAGOMIR, N. , „Oierii mărgineni și transhumanța lor în Dobrogea de Sud” în *Analele Dobrogei*, XIX, vol. II, Cernăuți, 1938.

DRUTZU, Șerban, POPOVICI, Andrei, *Românii în America*, București: Cartea Românească, 1926.

EGYED, Akos, *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul secolului XX*, extras din *Acta Musei Napocensis* VII, (Cluj, 1971).

FAIRCHILD, H.P., *Immigration*, New York, 1923

GÂRBACEA, I. I., *Șomajul în Ardeal și emigrarea*, București: Cartea Românească, 1925.

HERMALIN, D. M. „The Roumanian Jewsh in America” în *The American Jewsh Year Book*, New York, 1902.

JOSEPH, Samuel, *Jewsh Immigrations to the United States from 1881 to 1910*, New York, 1914.

MORUȘCA, Policarp, „Românii din America”, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale dr. Nicolae Bălan Mitropolit al Ardealului la 20 de ani de arhipăstorire*, Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1940.

POCITAN PLOIEȘTEANU, Veniamin, *Biserica ortodoxă românească din America*, București, 1937.

POPESCU-BOTENI, Stelian, *Relații între România și SUA până în 1914*, Cluj-Napoca: Dacia, 1980.

VITCU, Dumitru, BĂDĂRĂU, Gabriel „Implicații politice ale emigrărilor românilor spre America până la 1918”, *Analele Științifice* ale Univ. „Al. I. Cuza”, Iași, 1990.

Migrația ilegală a românilor în anul 1989. Aspecte socio-demografice

■ ILARION ȚIU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

This article analyzes the illegal migration of Romanians in 1989. Depression and human rights violation favor working class dissatisfaction about communist regime. The Romanians tries to leave the country against any danger, with the goal to establish in Western Europe or North America. Based on the data collected from The National Council for the Securitate Archives (N=1.962), our research establish the socio-demographic profile of Romanian migrant in 1989. Statistical analyses suggested that the workers represent majority of migrants and they leave Romania from economic reasons, not for political ones.

Keywords

Economical migration; Communist repression; Communist depression; Fall of communism; Working class

Introducere

La sfârșitul anilor '80, România comunistă trecea printr-o gravă criză economică și politică. Scăderea nivelului de trai și izolarea internațională în care se găsea Nicolae Ceaușescu a afectat starea de spirit a populației, provocând un val migraționist. Deoarece migrația legală era interzisă, a crescut procentul trecerilor frauduloase ale frontierelor. Datele statistice indică o corelație între accentuarea crizei economice și creșterea tendinței de migrație ilegală a românilor¹. Spre exemplu, Poliția de Frontieră a județului Timiș a dat publicității o evidență a tranzitului ilegal spre Iugoslavia în perioada 1980-1989, conform căreia numărul românilor care și-au riscat viața încercând să părăsească țara în această perioadă a crescut de 2,7 ori, de la 913 persoane în 1980, la 2.483 persoane în 1989².

Tranzitarea ilegală a granițelor în anii '80 prezenta mari pericole din cauza creșterii violenței grănicerilor, pe fondul escaladării fenomenului. În multe cazuri se trăgea spre grupurile de fugari în plin, fără a fi respectate salvele de avertizare³.

1 Sabin Drăgulin, „Fenomenul migrator în România. Studiu de caz: italienii (1868-2010)”, *Sfera Politicii* 158 (2011): 9.

2 Johann Steiner, Doina Magheți, *Mormintele tac: relatări de la cea mai sângeroasă graniță a Europei* (Iași: Polirom, 2009), 21.

3 Monalise Hihn, „Dunărea, la fel de periculoasă precum armele grănicerilor”, *Scîn-*

Situația imigranților români a devenit o problemă pe agenda europeană la sfârșitul anului 1988. Ziarele maghiare și germane prezentau pe larg cazuri de cetățeni români împușcați fără milă de grăniceri când încercau să treacă frontiera. De asemenea, publicațiile atrăgeau atenția și asupra fluxului mare de emigranți pe care-i dădea România. Cotidianul ungar *Magyar Hírlap* scria că în anul 1988 trecuseră în Ungaria aproximativ 4.000 de cetățeni români. Despre granița româno-iugoslavă ziarul vest-german *Niedersächsische* din 30 decembrie 1988 scria că era „cea mai sângeroasă din Europa”. Circa 400 de transfugi ar fi fost împușcați de grăniceri, iar multe alte persoane muriseră înecate în Dunăre în anul care se scursese¹.

Cercetarea fenomenului migrației ilegale a românilor în 1989

Pentru a stabili profilul socio-demografic al emigrantului român din anul 1989 am studiat datele statistice prezente în dosarul 8566 (vol. 24-27), Fond Documentar, depozitat la Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Volumele menționate cuprind „Note de frontieră” redactate de Securitate cu privire la evenimentele de la granițele cu Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria și URSS pe parcursul anului 1989. Datele statistice aveau la bază informațiile furnizate de trupele de grăniceri. Pe lângă numărul transfugilor interceptați de autorități, ofițerii de Securitate au consemnat și informații legate de vârsta acestora, ocupațiile, județul de proveniență. În cazul în care cetățenii identificați aparțineau etniilor maghiară sau germană, acest aspect era consemnat.

Pentru a prelucra statistic datele prezente în „notele de frontieră”, din cele 12 luni ale anului 1989 am ales un eșantion de trei luni, respectiv ianuarie-martie. Datele statistice expuse mai sus au fost prelucrate cu ajutorul programelor software SPSS versiunea 16.0 și Microsoft Excel 2010.

Tabelul 1. Etnia cetățenilor români arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

ETNIA	NR.	%
Maghiari	920	46,89
Români	909	46,33
Germani	133	6,78
Total	1.962	100

Faptul că românii de etnie maghiară reprezintă statistic majoritatea cetățenilor arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (46,89% din eșantionul studiat) ne face să credem că aceștia și-au motivat gestul datorită politicii Ungariei de a nu-i extrăda în România. Decizia guvernului de la Budapesta era de dată recentă, respectiv 1985. Migrația spre Ungaria era în ascensiune și din cauza politicii anti-maghiare a regimului de la București. Chestiunea migrației maghiarilor din România a fost pusă chiar pe agenda discuției bilaterale dintre Nicolae Ceaușescu și János Kádár din 1988, însă liderul român a refuzat să discute acest aspect².

Fenomenul se înregistra și în rândul comunității germane din România la finalul anilor '60 și în anii '70, când Germania Federală stabilise cu Iugoslavia să nu-i mai extrădeze pe fugarii români sași și șvabi. Aceștia erau transportați (de grăniceri sau chiar direct de călăuze) la ambasada RFG de la Belgrad, pentru a primi

teia (Jurnalul României – Acum 20 de ani). Supliment Jurnalul Național, 25 iunie 2009.

¹ Steiner, Magheți, *Mormintele*, 13-14.

² Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (ed.), *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final* (București: Humanitas, 2007), 340.

pașapoarte vest-germane. În 1989, tranzitul ilegal al minoritarilor germani este redus, respectiv 6,78% din totalul eșantionului studiat, ceea ce înseamnă că migrația acestei comunități se temperase.

Românii reprezintă a doua etnie care migrează spre vest în anul 1989 (46,33% din eșantionul studiat), într-un procent apropiat de cel al maghiarilor. Tranzitul frontierei se realiza în cele mai multe cazuri cu ajutorul călăuzelor. Erau, de regulă, persoane din zonele de graniță, cu sau fără ocupație. De multe ori erau etnici maghiari sau sârbi, având în vedere că trebuiau să predea transfugii unor alte călăuze, dincolo de frontieră. Ei percepeau tarife consistente. Spre exemplu, un grup de 17 persoane interceptat la granița româno-maghiară pe 4 martie 1989 achitase suma de 105.000 lei pentru a fi ajutat să părăsească ilegal România. Călăuzele erau doi frați, cu domiciliul în localitățile de frontieră¹. La granița româno-iugoslavă tarifele erau și mai mari. Pe 24 martie 1989, un grup de trei persoane a plătit unei rețele de călăuze din județul Timiș, alcătuită din cinci membri, suma de 200.000 lei².

Investiția merita. Tranzitul graniței cu ajutorul călăuzelor era mult mai sigur decât pe cont propriu. Rata de capturare a transfugilor însoțiți de călăuze a fost mică în perioada studiată, respectiv 10 cazuri în 90 de zile. În momentul în care grănicerii interceptau o tentativă de tranzit ilegal al frontierei era dificil pentru cei în cauză să scape. Soldații nu ezitau să utilizeze armamentul din dotare. Unii dintre transfugi au încercat să depună opoziție, apărându-se cu arme albe de soldații care-i arestau³. În disperare de cauză, unii au încercat să negocieze cu grănicerii libertatea lor, încercând să ofere mită (10.000 lei) pentru a nu fi arestați⁴. Totuși, ordinele soldaților erau clare, fiind instruiți să aresteze orice persoană care se afla nejustificat în localitățile de graniță și să folosească, la nevoie, armamentul din dotare⁵. Nu au fost evitați nici măcar copiii. La data de 12 martie 1989, grănicerii iugoslavi au predat cadavrul unui copil care nu s-a oprit la somațiile grănicerilor români, fiind răpus de gloanțe⁶.

Călăuza mai avea rolul de a-i ghida pe transfugi pe teritoriul statelor vecine, după ce reușeau să treacă granița română. Riscul de a se rătăci era foarte mare. Spre exemplu, autoritățile iugoslave au predat la 9 ianuarie 1989 cadavrul unui adult care a fost găsit înghețat în zona de frontieră a Iugoslaviei. Acesta murise la spitalul din localitatea Zrenjanin⁷.

A doua formă de tranzit ilegal al frontierei era cu autoturismul. Tentativa era de-a dreptul temerară, întrucât circulația mașinilor înmatriculate în afara localităților de frontieră era drastic controlată de grăniceri. Dacă fugarii reușeau totuși să ajungă pe fâșia care separa România de statele vecine, trecerea se făcea în viteză, printre rafalele trase de soldați. Unii fugari au profitat de faptul că executau lucrări agricole în localitățile de frontieră, iar în momentele de neatenție ale grănicerilor treceau cu utilajele în țările vecine. S-au înregistrat cazuri la frontierele cu Ungaria și Bulgaria, iar tractoarele au fost predate autorităților române de către colegii din țările vecine⁸.

La granița cu Iugoslavia și cu Bulgaria (în cazuri rare⁹) s-au înregistrat tentative de trecere ilegală a frontierei cu barca. Conform legislației, în localitățile de

1 Arhiva Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 245.

2 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 328-329.

3 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 74.

4 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 64.

5 Monalisa Hihn, „Dunărea, la fel de periculoasă precum armele grănicerilor”.

6 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 277-277 v.

7 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 38.

8 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 329 v.

9 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 180 v.

graniță bărcile cu vâsle sau ambarcațiunile cu motor trebuiau înregistrate¹, pentru a preîntâmpina tentativele de trecere ilegală în țările vecine. Așadar, călăuzele evitau să folosească transportul cu barca în deplasarea transfugilor. Metoda era folosită de românii care treceau pe cont propriu în Iugoslavia sau Bulgaria, prin furtul bărcilor pe care le găseau în localitățile de frontieră². Însă, în zonele de graniță unde limita teritorială era reprezentată de luciul de apă, tranzitul ilegal se făcea cel mai frecvent înotând, cu ajutorul unor ambarcațiuni improvizate.

O metodă destul de frecventă a fost și tentativa de ieșire ilegală din țară prin ascunderea în trenurile internaționale care se deplasau spre Ungaria sau Iugoslavia. Garniturile feroviare erau verificate cu câini dresați, transfugii fiind ușor depistați. Ei se ascundeau, de regulă, în podul vagoanelor³.

Tabelul 2. Frontiera la care au fost arestați cetățenii români pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

GRANIȚĂ	NR.	%
Ungaria	1.338	68,20
Iugoslavia	599	30,53
URSS	13	0,66
Bulgaria	8	0,41
Port Constanța ³	3	0,15
Aeroport Otopeni ⁴	1	0,05
Total	1.962	100

Observăm că cele mai multe tentative de trecere ilegală a frontierei s-au înregistrat la granița cu Ungaria. Probabil, constatarea statistică se explică prin numărul mare de etnici maghiari care au fost arestați la granițe în perioada studiată (46,89%). Aceștia alegeau să fugă în Ungaria, și nu în Iugoslavia, deoarece știau că statul maghiar nu-i va extrăda și exista posibilitatea să primească permis de ședere temporar.

Tentativele de trecere frauduloasă a frontierei spre Iugoslavia (30,53% din eșantionul studiat) sunt semnificative statistic și pentru anul 1989. Probabil, această cale era aleasă cu precădere de cetățenii de etnie română și germană. Iugoslavii ofereau Comisariatului ONU pentru Refugiați (biroul de la Belgrad) posibilitatea să studieze individual cazurile emigranților. Dacă aceștia reușeau să dovedească că au părăsit ilegal România din motive politice, dosarul lor era trimis țărilor care primeau imigranți și părăseau Iugoslavia spre statele de adopție⁶.

Migrația spre Bulgaria (0,66% din eșantionul studiat) și URSS (0,41% din eșantionul studiat) nu este semnificativă statistic. De asemenea și tentativele de părăsire ilegală a țării prin Portul Constanța (0,15% din eșantionul studiat) și Aeroportul Otopeni (0,05% din eșantionul studiat).

1 *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, Anul V, nr. 106, 8 octombrie 1969.

2 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 235, f. 174 v-175.

3 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24, f. 9, 15, 24, 186, 190, 223.

4 Au fost identificați cetățeni români care au încercat să părăsească țara îmbarcându-se ilegal pe nave care părăseau Portul Constanța.

5 *** Un cetățean român a încercat să părăsească țara cu un pașaport sustras de la un cetățean israelian.

6 Steiner, Magheți, *Mormintele*, 22-31.

Tabelul 3. Profesia cetățenilor români arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

PROFESIA	NR.	%
Muncitor	1.019	51,94
Neîncadrat în muncă	443	22,58
Elev	292	14,88
Agricultor	110	5,61
Preșcolar	51	2,60
Inginer	13	0,66
Altele	34	1,72
Total	1.962	100

Conform datelor extrase din eșantionul studiat, românii care au trecut ilegal frontiera în perioada ianuarie-martie 1989 aveau meserii lucrative (muncitori: 51,94% și agricultori: 5,61%). Nu putem ști ce ocupații avuseseră adulții din categoria „Neîncadrat în muncă” (22,58% din eșantionul studiat). Probabil că mulți dintre ei depuseseră dosare de emigrație în țările occidentale, inițiativă care se solda cu pierderea locului de muncă. O altă categorie ocupațională semnificativă statistic sunt elevii (14,88% din eșantionul studiat). De cele mai multe ori, aceștia erau arestați împreună cu părinții lor în momentul tentativei de tranzit ilegal al graniței. Au existat însă și cazuri de elevi care au încercat să treacă frontiera ilegal neînsoțiți de adulți.

Tabelul 4. Domiciliul cetățenilor români arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

DOMICILIU	NR.	%
Bihor	385	19,62
Timiș	278	14,17
Satu Mare	264	13,46
Arad	165	8,41
Caraș-Severin	103	5,25
Altele	767	39,10
Total	1.962	100

Din prelucrarea datelor, rezultă că județe din care proveneau transfugii într-o erau cele de pe granița de vest: Bihor (19,62%), Timiș (14,17%), Satu Mare (13,46%), Arad (8,41%), Caraș-Severin (5,25%). De remarcat este faptul că zonele în care locuia populația de origine etnică maghiară și germană se află pe lista primelor zece județe ale statisticii¹.

Tabelul 5. Grupele de vârstă ale cetățenilor români arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

GRUPE DE VÂRSTĂ	NR. GRUPURI
18-29 ani	87
Minori	77
30-39 ani	75

¹ Județe cu populație maghiară: Harghita (poziția nr. 6, 89 persoane, 4,54%), Mureș (poziția nr. 9, 70 persoane, 3,57%) și Covasna (poziția nr. 10, 57 persoane, 2,91%); Județe cu populație germană: Timiș (poziția nr. 2, 278 persoane, 14,17%) și Sibiu (poziția nr. 8, 76 persoane, 3,87%).

40-49 ani	65
50-59 ani	43
60-69 ani	8

Statistica Securității prezintă informații globale despre vârsta persoanelor arestate pe parcursul fiecărei zile din perioada studiată („între n și n ani”). Nu putem ști astfel vârsta fiecărui individ interceptat. Avem informații despre grupele de vârstă din care făceau parte transfugii. Cei mai mulți cetățeni români care au fost arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei erau tineri între 18 și 29 de ani (s-au înregistrat 87 cazuri în care transfugii se încadrau în această categorie de vârstă). Următoarea categorie de vârstă sunt minorii, școlari sau preșcolari, care însoțeau familiile de transfugi (77 de cazuri consemnate). A treia categorie de vârstă este reprezentată de persoanele între 30-39 de ani (75 cazuri consemnate). Această categorie însoțea cei mai mulți minori, ceea ce arată că familiile încercau să treacă frontiera împreună cu copiii lor. Persoanele între 40-49 de ani reprezintă a patra categorie de vârstă clasificată în urma prelucrării datelor (65 de cazuri consemnate). Persoanele între 50-59 sunt prezente în statistică în număr de 43 de cazuri. Adesea, minorii erau arestați împreună cu indivizi din această categorie de vârstă, ceea ce arată că, probabil, erau însoțiți de bunicii lor la trecerea ilegală a frontierei. Au existat și sexagenari care au ajuns în arestul trupelor de grăniceri pentru prezență nejustificată în zona de frontieră (8 cazuri).

Tabelul 6. Grupuri de cetățeni români arestați pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei (N=1.962)

DIMENSIUNE GRUP	NR. GRUPURI
1-5 persoane	141
6-10 persoane	36
10-15 persoane	2
16-20 persoane	2

Cele mai frecvente tentative de tranzit ilegal al frontierei se făceau în grupuri. Statistica arată că au predominat grupurile mici, de 1-5 persoane (141 de cazuri consemnate). Probabil că membrii lor s-au gândit că vor fi mai greu de reperat de către grăniceri. În majoritatea cazurilor, grupurile de 1-5 persoane erau constituite din familii (părinți și copii) sau rude de grade apropiate. În 36 de cazuri, grupurile au fost alcătuite din 6-10 persoane. Grupurile mari, între 10-15 persoane sau 16-20 persoane (două cazuri din fiecare categorie) au fost excepții, fiind interceptate de regulă împreună cu călăuzele lor.

Concluzii

Datele statistice indică faptul că în anul 1989 se continuă tendința românilor de a trece ilegal în țările de la granița de vest, înregistrată de presa internațională în anii precedenți ca fiind un fenomen alarmant. Deoarece scopul fugărilor era să ajungă în statele Europei Occidentale sau în America de Nord, presupunem că întâlnim un fenomen de migrație, plecarea cetățenilor români neavând în principal motivații politice (exil), ci economice. Această constatare este confirmată și de profilul socio-profesional al cetățenilor care au fost implicați în incidente de graniță în perioada studiată. Aceștia erau în majoritate muncitori (51,94%), procentul intelectualilor fiind ne semnificativ statistic. Constatarea tendinței plecării familiilor în grup, inclusiv

cu copiii școlari sau preșcolari, ne face să credem că se susține ipoteza fenomenului de migrație economică. De obicei, grupurile de persoane aveau asupra lor sume consistente de bani, necesare plății călăuzelor și a drumului până în țările occidentale. Probabil că obținuseră lichiditățile prin vânzarea bunurilor personale pe care le aveau în țară, gândindu-se că vor părăsi pentru totdeauna România.

Presupunem că deoarece migrația de la sfârșitul anilor '80 a fost de natură economică, *lobby*-ul românesc a avut de suferit după căderea comunismului. România nu a avut suficienți intelectuali în Occident care să susțină cauza țării. Spre exemplu, în Franța, exilul era îmbătrânit¹ și plecase din țară cu zeci de ani în urmă. Existau puțini intelectuali care să cunoască realitățile contemporane ale României, tocmai de aceea exilul a fost tentat să întrețină o polemică cu noile autorități de la București și să militeze pentru restaurarea formei de guvernare de dinainte de instalarea comunismului.

Pentru a proba dacă ipotezele formulate în acest studiu se verifică pentru întreg anul 1989, într-o fază ulterioară a cercetării vom analiza și datele statistice din „notele frontieră” redactate pentru celelalte luni ale anului respectiv. În măsura în care vom identifica documentele de arhivă și pentru alți ani din intervalul 1980-1988, vom căuta să stabilim evoluția numerică și socio-demografică a emigrației românești pentru întreaga perioadă de criză economică de la sfârșitul regimului comunist.

BIBLIOGRAFIE

DRĂGULIN, Sabin, „Fenomenul migrator în România. Studiu de caz: italienii (1868-2010)”, *Sfera Politicii*, 158 (2011).

HIHN, Monalise, „Dunărea, la fel de periculoasă precum armele grănicerilor”, *Scînteia (Jurnalul României – Acum 20 de ani). Supliment Jurnalul Național*, 25 iunie 2009.

STEINER, Johann, Magheți, Doina, *Mormintele tac: relatări de la cea mai sângeroasă graniță a Europei*, Iași, Polirom, 2009.

TISMĂNEANU, Vladimir, DOBRINCU, Dorin, VASILE, Cristian (ed.), *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final*, București, Humanitas, 2007.

ȚIU, Ilarion, „Emigranții”, *Jurnalul Național. Număr de colecție: Prinț și cerșetor la Paris*, 12 august 2005.

***, *Arhiva Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, Fond Documentar, dosar 8566, vol. 24-27.

***, *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, Anul V, nr. 106, 8 octombrie 1969.

1 Ilarion Țiu, „Emigranții”, *Jurnalul Național. Număr de colecție: Prinț și cerșetor la Paris*, 12 august 2005.

Legislația Uniunii Europene în domeniul migrației

■ DAN DRUGĂ

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The European Union has created a robust framework for the welfare of citizens by establishing and strengthening their rights as citizens, consumers and workers in many areas, including mobility, health and safety, social security, working conditions, information and consultation, equal and gender discrimination. Immigration policy is an integral part of the goal of creating an European area of freedom, security and justice. European Union treaties have established chapters management of migration and asylum issues by European Union member states. Since the formation of European Union Member States have paid attention to management of this matter, the desire to evolve to have a common European policy on asylum and immigration, based on solidarity between Member States of the European Union and is fair towards third-country nationals, as stated by the Treaty on European Union.

Keywords

mobility; immigration policy; European Union treaties; common European policy on asylum and immigration

Introducere

Drepturile și libertățile fundamentale sunt nu numai o realitate, ci și finalitatea întregii activități umane, bineînțeles, într-o societate democratică. De aceea este justificată constatarea des întâlnită că drepturile omului nu sunt nicio nouă morală, nicio religie laică, ci sunt mai mult o limbă comună tuturor oamenilor. Dreptul s-a preocupat de acest concept atât în Epoca Antică, cât și în epoca premergătoare Secolului Luminilor, însă reglementări juridice prin care se consacră și se încearcă chiar protejarea drepturilor omului apar după adoptarea primelor constituții scrise¹. Receptarea și traducerea în limbajul juridic a drepturilor omului merită toată atenția, căci numai transformarea lor în autentice drepturi fundamentale a făcut posibilă realizarea dezideratului de a conferi eficiență juridică.

După cum este cunoscut, înainte de *Tratatul de la Lisabona*, Uniunea Europeană nu dispunea încă – în pofida numeroaselor cereri existente în literatura de specialitate și a celor din partea Parlamentului European – de niciun catalog cu drepturi fundamentale, formulat integral și *cu valabilitate obligatorie*, catalog care să corespundă – ca mărime și forță de exprimare – părților din con-

1 Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice, volumul I* (București: Editura All Beck, 2003), 135.

stituțiile statelor referitoare la drepturile fundamentale. Profesiunea de credință pentru respectarea drepturilor fundamentale – din *Tratatul de la Maastricht*, referitor la Uniunea Europeană – nu specifică niciun drept individual, ci se limita la o stabilire a țelului Constituției, care este formulată ca o clauză generală și, în plus, este luată în jurisprudența CJCE: „Uniunea respectă drepturile fundamentale, așa cum sunt ele garantate în *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* – semnată la Roma, la 4 noiembrie 1950 – și cum rezultă ele, ca principii generale ale dreptului comunitar, din tradițiile constituționale comune ale statelor membre” (art. 8, fost art. F, II al TUE).

Ce-i drept, *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* – adusă la cunoștință publică, în mod festiv, la 8 decembrie 2000 – a obținut o largă semnificație simbolică și un amplu efect politic. Dar, consecințele ei juridice nu țin pasul cu aceasta, fiindcă, dacă nu se ia în seamă titlul pretinzând respect, este vorba, în realitate, despre o simplă Proclamație, înzestrată cu înaltă autoritate morală, dar fără obligativitate juridică. În *Preambul* se face referire la faptul că Uniunea este o comunitate de valori, care se întemeiază pe demnitatea omului, pe libertate, egalitate și solidaritate, bazându-se pe principiile democrației și statului de drept. În 54 de articole (conținute în 7 capitole) se jură credință demnității omului, drepturilor la libertate, egalității, solidarității, drepturilor cetățenești și drepturilor în fața justiției.

Foarte importantă pentru democrația Uniunii Europene devine **obligativitatea juridică** a *Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, așa cum prevede *Tratatul de la Lisabona*, deși sunt stabilite excepții pentru Marea Britanie și Polonia. Consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor fundamentale în fața autorităților publice europene se manifestă și prin posibilitatea Uniunii

Europene de a adera la *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*, document emblematic al Consiliului Europei, ceea ce presupune ca UE să accepte un mecanism extern de control al respectării drepturilor fundamentale¹.

Consacrarea internă și internațională a dreptului la liberă circulație

Dreptul la liberă circulație este un drept care asigură libertatea de mișcare a cetățeanului, adică posibilitatea acestuia de a circula în mod liber pe teritoriul unui stat. Orice asemenea persoană, indiferent dacă are cetățenia celui stat sau are calitate de străin ori cea de apatrid apare ca titular al acestui drept. În doctrină, există opinia potrivit căreia dreptul la liberă circulație cuprinde trei drepturi distincte: dreptul la liberă circulație în interiorul frontierelor unui stat, dreptul unei persoane de a-și stabili liber reședința pe același teritoriu și dreptul la liberă circulație între state².

În legătură cu libera circulație pe teritoriul României, legea fundamentală (art. 25) asigură posibilitatea pentru orice cetățean de a circula liber, nestânjenit pe

1 La data de 13 decembrie 2007, șefii de stat și guvern din Uniunea Europeană au semnat (la Mănăstirea Jeronimos), aproape de Lisabona, Tratatul prin care se modifica *Tratatul privind Uniunea Europeană* și Tratatul de instituire a Comunității Europene. Acest document, denumit *Tratatul de la Lisabona*, presupunea ieșirea din criză constituțională, înlocuind *Tratatul Constituțional*, a cărui ratificare nu a fost dusă până la capăt. *Tratatul de la Lisabona* reprezintă cea mai ambițioasă revizuire a Tratatelor fondatoare, de la crearea Comunităților, depășind în importanță chiar și momentul Maastricht. Numărul mare și amploarea reformelor efectuate cu ocazia acestui Tratat au fost posibile deoarece părțile principale ale *Tratatului Constituțional* au fost transpuse, cu largul consens al statelor membre, în actualul Tratat. *Noul* Tratat de la Lisabona este, de fapt, *vechiul* Tratat Constituțional transformat și care și-a pierdut aspectul constituțional.

2 Corneliu Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentariu pe articole. Vol. I – Drepturi și libertăți*, (București: Editura All Beck, 2005), 1110.

teritoriul statului nostru și de a-și stabili reședința sau domiciliul în orice localitate. Libera circulație nu exclude respectarea legilor privind domiciliul, reședința, proprietatea. Cât privește libera circulație a cetățenilor români în străinătate, ea este de asemenea garantată prin permiterea emigrării și revenirii în țară. Constituția valorifică o regulă ce rezultă din documentele juridice internaționale în materie în sensul căreia orice persoană este liberă să părăsească orice țară, inclusiv propria țară. De asemenea, orice om care se află în mod legal pe teritoriul unui stat are dreptul de a circula liber și de a-și alege liber reședința.

Reglementările legale privind actele de identitate, pașapoartele sau celelalte documente, cele privind trecerea frontierelor și în general actele privind starea civilă a persoanelor nu sunt și nu pot fi considerate ca restricții la libera circulație a persoanelor, ci dimpotrivă conferă un cadru eficient și civilizată exercitării acestui drept. Bineînțeles, aceste reglementări trebuie să nu suprimă prin tehnici sau proceduri abuzive, șicanatorii dreptul omului la liberă circulație.

Aspecte privind libera circulație sunt reglementate și prin *Legea nr. 20 din 6 aprilie 1993* care ratifică *Acordul European* instituind o asociere între România, pe de o parte, Comunitățile europene și statele membre ale acestora, pe de altă parte. Potrivit art. 38, tratamentul acordat lucrătorilor de naționalitate română legal angajați pe teritoriul unui stat membru va exclude orice discriminare bazată pe naționalitate în ceea ce privește condițiile de muncă, remunerarea, concediere în comparație cu propriii cetățeni. În art. 45 se prevede ca România va acorda pentru stabilirea companiilor și cetățenilor din Comunitate stabiliți pe teritoriul său, de la intrarea în vigoare a *Acordului*, un tratament nu mai puțin favorabil decât cel acordat propriilor cetățeni. Pentru scopurile prezentului *Acord*, „stabilire” va însemna în ceea ce îi privește pe cetățeni dreptul de a iniția și a dezvolta activități economice, ca angajați proprii, și de a înființa și conduce întreprinderi pe care le controlează efectiv.

Aspectele privind libera circulație a cetățenilor români în străinătate sunt reglementate prin *Legea nr. 248 din 20 iulie 2005*¹, modificată și completată prin *Ordonanța Guvernului nr. 5 din 19 ianuarie 2006*². Legea stabilește condițiile în care cetățenii români își pot exercita dreptul la liberă circulație în străinătate, precum și limitele exercitării acestui drept. Cetățenilor români care îndeplinesc condițiile prevăzute de lege le este garantat dreptul de a călători în străinătate, de a emigra și de a reveni oricând în țară. Nicio autoritate română nu îi poate interzice, în nici o situație, unui cetățean român să se reîntoarcă pe teritoriul României.

Constituind primul document de mare prestigiu internațional pe planul protecției internaționale a drepturilor omului, după adoptarea *Cartei Națiunilor Unite, Declarația Universală a Drepturilor Omului* (10 decembrie 1948) a constituit punctul de plecare a unei vaste acțiuni de elaborare a unor instrumente juridice în cadrul Organizației Națiunilor Unite, care au întărit dimensiunea juridică a acestor drepturi. Astfel, art. 13 din *Declarație* proclamă atât dreptul oricărei persoane de a circula liber și de a-și alege liber reședința în interiorul unui stat (paragraful 1), cât și dreptul ei de a părăsi orice țară, inclusiv țara sa și de a reveni în țara sa (paragraful 2)³.

Elaborată în cadrul Consiliului Europei și semnată la Roma la 4 noiembrie 1950, *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale*, mai cunoscută sub denumirea simplificată de *Convenția europeană a drepturilor omului* a devenit treptat unul din instrumentele cele mai eficace ale drepturilor omului în lume. Desigur, acest sistem de apărare a drepturilor omului nu este universal, ci doar european (de la Reykjavik la Vladivostok, din Laponia în Malta și în Cipru). Este adevărat ca acest sistem nu acoperă la data elaborării sale decât drep-

1 Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 682 din 29 iulie 2005;

2 Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 71 din 26 ianuarie 2006;

3 Victor Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului* (București: Editura Lumina Lex, 1994), 54.

turile și libertățile care sunt în mod esențial orientate către respectarea drepturilor persoanei, a drepturilor civile și politice ale omului, excluzând cu câteva excepții drepturile sale economice și sociale.

În 1963, a fost adoptat la Strasbourg *Protocolul nr. 4 la Convenție*, recunoscând anumite drepturi și libertăți altele decât cele care figurează deja în Convenție și în primul Protocol adițional la Convenție¹. În art. 2 al *Protocolului* este reglementată libertatea de circulație. În sistemul european de protecție a drepturilor omului, conceptul de libertate are două componente:

1. art. 5 din *Convenție* garantează libertatea și siguranța persoanei – aceasta privește libertatea sa fizică, cu ceea ce reprezintă corolarul ei, anume dreptul oricărui individ de a nu fi reținut sau arestat abuziv. Autorii acestui sistem au vrut să meargă mai departe, astfel că,

2. prin art. 2 al *Protocolului nr. 4*, au înțeles să fie garantat distinct un alt drept legat de ideea de libertate, anume dreptul la liberă circulație sau libertatea de circulație.

Instanța europeană a pus în lumină, încă din anul 1980, deosebirea dintre cele două libertăți, arătând că, prin proclamarea „dreptului la libertate”, primul paragraf al art. 5 are în vedere libertatea fizică a persoanei și are ca scop să împiedice faptul ca cineva să fie privat în mod arbitrar de ea; el nu privește simplele restricții la libertatea de circulație, care intră în domeniul de aplicație al art. 2 din *Protocolul nr. 4 la Convenție*. Acest text dispune în primul său paragraf că orice persoană care se găsește în mod legal pe teritoriul unui stat are dreptul de a circula în mod liber pe teritoriul acelui stat și dreptul de a-și alege, în același mod, pe același teritoriu, reședința sa. Cel de al doilea paragraf al textului prevede că orice persoană are dreptul de a părăsi orice țară, inclusiv pe a sa.

Dreptul la liberă circulație nu este absolut. Potrivit dispozițiilor art. 2 paragraful 3, exercitarea sa poate face obiectul unor restrângeri supuse la rândul lor unor condiții stricte anume, acestea să fie prevăzute de lege, să constituie măsuri necesare într-o societate democratică pentru securitatea națională, siguranța publică, menținerea ordinii publice, prevenirea faptelor penale, protecția sănătății și a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altor persoane. Pentru rațiuni de interes public, într-o societate democratică, art. 2 paragraful 4 dispune că dreptul la liberă circulație poate face obiectul unor restrângeri în zone determinate. Practica de aplicare a dispozițiilor art. 2 paragraful 3 a arătat în ce situații nu suntem sau, dimpotrivă, suntem în prezența unor asemenea limitări. Astfel, fosta Comisie a decis că obligația unei persoane de a purta asupra ei un document de identitate, care să fie prezentat poliției la cerere sau faptul că legea prescrie persoanelor care solicită restituirea unor bunuri condiția reședinței permanente pe teritoriul țării nu pot fi considerate ca restricții ale libertății de circulație și a liberei alegeri a reședinței, după cum detenția, în condițiile legii, a unei persoane împotriva căreia s-a pornit urmărirea penală nu constituie o restrângere a dreptului de a părăsi țara.

Preluând dispozițiile cuprinse în – pe atunci, adică la vremea desfășurării lucrărilor preparatorii ale *Protocolului nr. 4 la Convenție* – proiectul *Pactului internațional ONU relativ la drepturile civile și politice*, art. 2 prevede că orice persoană care se găsește în conformitate cu reglementările aplicabile pe teritoriul unui stat are dreptul să circule liber pe acel teritoriu.

Menționăm că dispoziții asemănătoare celor înscrise în art. 2 din *Protocolul nr. 4* sunt cuprinse în art. 12 al *Pactului internațional ONU*, art. 22 din *Convenția americană privitoare la drepturile omului* și, ușor diferite, dar exprimând practic aceleași idei, în art. 12 din *Carta africană a drepturilor omului și popoarelor*.

¹ Corneliu Bîrsan, *Convenția Europeană*, 1109-1111.

Evoluția legislației privind dreptul la libera circulație în UE

Uniunea Europeană a creat un cadru legislativ robust pentru bunăstarea cetățenilor europeni, prin stabilirea și consolidarea drepturilor acestora în calitate de cetățeni, consumatori și lucrători în numeroase domenii, inclusiv mobilitatea, sănătatea și siguranța, asigurările sociale, condițiile de lucru, informarea și consultarea, egalitatea de gen și nediscriminarea. Politica de imigrație este parte integrantă a dezideratului european de creare a unui spațiu de libertate, securitate și justiție. Tratatul Uniunii Europene au consacrat capitole distincte gestionării problematicei migrației și azilului de către statele membre. Încă de la formarea UE, statele membre au acordat o atenție sporită gestionării acestei materii, procesul evoluând până la dezideratul de a avea o politică europeană comună în domeniul dreptului de azil și al imigrării, întemeiată pe solidaritatea dintre statele membre ale Uniunii Europene și care este echitabilă față de resortisanții statelor terțe, așa cum este statuat prin *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*.

Libertatea de circulație și de ședere, drept al cetățeanului Uniunii Europene, este recunoscută resortisanților statelor membre (sau resortisanților comunitari), fiind generalizată progresiv în favoarea acestora și a familiilor lor. Deși cetățenii din statele terțe nu beneficiază, în principiu, de libertatea de circulație și de ședere, există interacțiuni ce se produc între situația lor și cea a cetățenilor comunitari. Convențiile încheiate între Comunitate și state sunt prudente în ceea ce privește, dacă nu libera circulație, dreptul de ședere acordat ca accesoriu la un loc de muncă.

Întregul pachet legislativ privind migrația a avut o evoluție, fiind marcat de adoptarea unor documente.

1. *Tratatul instituind Comunitatea Europeană*¹ stabilea, prin art. 48 paragraful 1, ca libera circulație a lucrătorilor să fie realizată în cadrul Comunității până cel mai târziu la sfârșitul perioadei de tranziție. În acest sens, s-au emis câteva acte normative importante².

Libera circulație implică dreptul lucrătorilor de a accepta ofertele efective de muncă, de a se deplasa liber în acest scop pe teritoriul statelor membre, de a se afla în unul din statele membre în scopul exercitării unei activități conforme cu dispozițiile legislative de reglementare și administrative care guvernează angajarea lucrătorilor, de a rămâne pe teritoriul unui stat membru, după ce a fost angajat în acel stat. Ea implică, de asemenea, înlăturarea oricărei discriminări bazate pe naționalitate între lucrătorii statelor membre în ce privește remunerarea, angajarea și alte condiții de muncă. Beneficiul dreptului la liberă circulație este subordonat posesiei naționalității unuia dintre statele membre, dar în absența definiției comunitare a naționalității fiecare stat membru determină suveran condițiile în care acordă naționalitatea³. Libertatea de stabilire implică accesul la activități independente și la exercitarea lor precum și constituirea și gestionarea de întreprinderi într-un stat membru. Ea implică instalarea în țara de adopție pentru a exercita acolo o activitate, deci crearea unei întreprinderi. Ca și libera circulație a lucrătorilor, libertatea de stabilire este compusă din două elemente: liberul acces la o profesie și libertatea în exercitarea profesiei.

1 A fost semnat la Roma la 25 martie 1957 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1958;

2 Este vorba de: *Regulamentul nr. 1612/68, al Consiliului din 5 octombrie 1968, privind libertatea de circulație pentru lucrători în cadrul Comunității; Directiva nr. 68/360 din 15 octombrie 1968, a Consiliului, privind abolirea restricțiilor asupra circulației și rezidenței în cadrul Comunității pentru lucrătorii din statele membre și familiile lor* – cf. Valentin Constantin (coord.), *Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene* (Iași: Editura Polirom, 2002, 13).

3 Octavian Manolache, *Drept comunitar. Cele patru libertăți fundamentale. Politici comunitare* (București: Editura All Beck, 1999), 31.

2. *Acordul Schengen*¹ constituie cea mai importantă etapă în evoluția spre o piață internă reală, în care să nu mai existe obstacole în calea liberei circulații a persoanelor. De fapt, este vorba de două momente: *Acordul Schengen* (semnat la 14 iunie 1985) și *Convenția de Implementare Schengen* (semnată la 19 iunie 1990 și intrată în vigoare la 26 martie 1995).

Implementarea *Convenției* a avut ca scop eliminarea controalelor la frontierele interne pentru toate persoanele, incluzând măsuri de întărire la frontierele externe. Aceste măsuri implică o politică de vize comună, posibilitatea procesării cererilor de azil, cooperare judiciară și polițienească, precum și un schimb eficient de informații. La frontierele externe ale spațiului Schengen, cetățenii UE trebuie doar să prezinte un document de identificare valid, iar cetățenii țărilor terțe cuprinse în lista comună a țărilor ai căror cetățeni au nevoie de viză de intrare trebuie doar să posede o viză unică valabilă în întreg spațiul Schengen. Totuși, fiecare stat membru are libertatea de a cere viza în cazul cetățenilor altor țări terțe.

Acquis-ul în domeniul politicii vizelor este reprezentat de art. 9-27 din *Convenție* și de o serie de alte acte normative referitoare la: implementarea *acquis*-ului Schengen în țările UE, stabilirea unui model tip de viză sau stabilirea unui model uniform de formular de cerere de viză. *Directiva Consiliului 2001/40 CE* reglementează cadrul legal privind recunoașterea reciprocă a deciziilor de îndepărtare a rezidenților statelor terțe. Astfel, dacă un stat membru UE ia decizia de îndepărtare a unui cetățean de pe teritoriul său, decizia este valabilă pe întreg spațiul țărilor membre UE.

2. *Actul Unic European*² a definit libera circulație a persoanelor drept una dintre cele patru libertăți fundamentale ale Pieței interne. Libera circulație a persoanelor și eliminarea controalelor la frontierele interne constituie o parte a unui concept mult mai larg, cel de piață internă, ce nu poate fi realizată în condițiile existenței unor frontiere interne și a restricționării circulației indivizilor. Esența acestei libertăți constă în eliminarea discriminărilor între cetățenii statului membru pe teritoriul căruia se află aceștia sau își desfășoară activitatea și cetățenii celorlalte state membre ce stau și muncesc pe teritoriul acestui stat.

3. *Tratatul de la Maastricht* introduce pentru prima dată conceptul de *cetățenie europeană*. El a acordat drept de liberă circulație și de liberă rezidență în interiorul Uniunii tuturor cetățenilor statelor membre. Mai mult, TUE a plasat în domeniul de interes comun al statelor membre și politica referitoare la azil, problematica trecerii frontierelor externe și politica referitoare la imigrație³. Instituirea în TUE a dreptului oricărui cetățean de a se stabili în mod liber pe teritoriul statelor membre a pus capăt oarecum controverselor și tensiunilor privind libera circulație a persoanelor. Această consacrare reafirma întărirea unei libertăți realizate cu mult înainte și care își pierduse, chiar înaintea TUE, caracterul exclusiv economic. Esența acestei libertăți constă în eliminarea discriminării între cetățenii statului membru pe teritoriul căruia se află aceștia sau își desfășoară activitatea și cetățenii statelor membre ce stau sau muncesc pe teritoriul acestui stat.

1 Un protocol anexat la Tratatul de la Amsterdam a încorporat Acordul (și *acquis*-ul) Schengen în cadrul juridic și instituțional al UE, acesta fiind primul exemplu de cooperare întărită. La 1 mai 1999, Consiliul UE a încorporat secretariatul Schengen în Secretariatul General al Consiliului, după care au fost înființate noi grupuri de lucru, încorporarea acordului Schengen a însemnat o selecție a prevederilor și măsurilor luate de statele semnatare, adică a *acquis*-ului care poate servi ca drept comunitar esențial pentru cooperarea ulterioară. O listă a *acquis*-ului care servește drept bază legală pentru Tratatul CEE și Tratatul UE a fost adoptată la 20 mai 1999 și publicată în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene. Este vorba în principiu de reglementările juridice pe care statele candidate trebuiau să le transpună în legislația națională.

2 A fost semnat la Luxemburg la 17 februarie 1986 și la Haga la 28 februarie 1986, a intrat în vigoare la 1 iulie 1987.

3 Titlul VI al Tratatului de la Maastricht – cooperarea în domeniul justiției și al afacerilor interne, cunoscut și sub numele de al Treilea Pilon al Uniunii Europene;

4. *Tratatul de la Amsterdam* a introdus prevederi legate de vize, azil, imigrație și alte politici legate de libera circulație a persoanelor și a prevăzut o perioadă de 5 ani până la momentul în care se vor aplica procedurile comunitare și în aceste domenii. Marea Britanie și Irlanda nu au acceptat să ia parte la astfel de măsurile, iar Danemarca a ales să participe doar în cadrul măsurilor referitoare la politica de vize¹.

5. *Consiliul European de la Nisa* (din decembrie 2000) a însemnat adoptarea *Cartei Drepturilor Fundamentale*, document ce aduce într-un cadru unic drepturile civile, politice, economice, sociale stipulate într-o serie de documente internaționale, europene și naționale. Din punct de vedere al sferei subiectelor de drept, *Carta* nu face nicio deosebire între cetățeni, întrunind (pentru prima dată) în cadrul unui document unic drepturile tuturor persoanelor care se găsesc în mod legal pe teritoriul UE. Articolul 15 aliniatul 1 al *Cartei* vorbește despre dreptul fiecărui cetățean al UE de a avea libertatea de a căuta un serviciu, de a lucra, de a se stabili sau de a furniza servicii în orice stat membru².

6. *Tratatul de la Lisabona*³ modifică în mod substanțial conținutul art. 6 TUE, în sensul că:

- a) stabilește statutul *Cartei drepturilor fundamentale ale UE*;
- b) deschide calea aderării UE la *Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale*;
- c) consacră în mod expres un principiu dezvoltat în jurisprudența CJCE: drepturile fundamentale, astfel cum sunt acestea garantate prin *Convenția europeană* și cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre, constituie principii generale de drept ale Uniunii.

UE aderă la *Convenția europeană* conform articolului 6 al *Tratatului*. *Tratatul de la Lisabona* presupune o consolidare a prevederilor și fundamentelor cu privire la modalitatea de înțelegere și exercitare a cetățeniei europene.

7. *Regulamentul (UE) nr. 492/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 aprilie 2011 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Uniunii*⁴ prevede că realizarea liberei circulații implică eliminarea oricărei discriminări între lucrătorii statelor membre pe criteriul cetățeniei în ceea ce privește încadrarea în muncă, remunerarea și alte condiții de muncă, precum și dreptul acestor lucrători de a se deplasa liber în cadrul Uniunii pentru a desfășura o activitate salariată, sub rezerva restricțiilor justificate de motive de ordine publică, siguranță publică și sănătate publică. Se arată că este necesară stabilirea unor dispoziții care să permită realizarea obiectivelor prevăzute la articolele 45 și 46 din *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene* referitor la libera circulație.

Documentul arată că dreptul la libera circulație este un drept fundamental al lucrătorilor și familiilor acestora. Mobilitatea forței de muncă în cadrul Uniunii trebuie să constituie unul dintre mijloacele prin care li se garantează lucrătorilor posibilitatea de a-și îmbunătăți condițiile de viață și de muncă și de a avansa pe plan social, contribuind totodată la satisfacerea nevoilor economiei statelor membre. Este necesară afirmarea dreptului tuturor lucrătorilor din statele membre de a desfășura, în cadrul Uniunii, o activitate la alegerea lor. Acest drept trebuie recunoscut, fără discriminare, lucrătorilor permanenți, sezonieri și frontalieri, precum și celor angajați în activități de prestare de servicii.

1 Ileana Pascal, Ștefan Deaconu, Codru Vrabie, Nicolae Fabian, *Libera circulație a persoanelor* (București: Centrul de Resurse Juridice, 2002), 12.

2 Valentin Constantin (coord.), *Documente de bază...*, 445.

3 *Tratatul de la Lisabona* (TL) a fost semnat la data de 13 decembrie 2007 și a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009, urmare a ratificării sale de către toate statele membre UE, potrivit propriilor tradiții constituționale. România a ratificat TL prin *Legea 13/2008 pentru ratificarea Tratatului de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene*, publicată în Monitorul Oficial nr. 107/12 februarie 2008.

4 Documentul abrogă *Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie 1968*.

Principiul nediscriminării între lucrătorii Uniunii implică, pentru toți resortisanții statelor membre, recunoașterea aceleiași priorități la încadrarea în muncă la fel cu cea de care beneficiază lucrătorii care sunt resortisanți ai statului membru în cauză. Mecanismele de contact și de compensare, în special prin intermediul unei colaborări directe între serviciile centrale de ocupare a forței de muncă și, de asemenea, între serviciile regionale, precum și al coordonării acțiunii de informare, asigură, în general, o mai mare transparență a pieței muncii. Este necesar ca lucrătorii ce doresc să se deplaseze să fie informați în mod constant despre condițiile de viață și de muncă.

Există legături strânse între libera circulație a lucrătorilor, ocuparea forței de muncă și formarea profesională, în măsura în care aceasta urmărește să dea lucrătorilor posibilitatea de a răspunde unor oferte concrete de încadrare în muncă provenind din alte regiuni ale Uniunii. Astfel de legături impun ca problemele care se ivesc în această privință să fie studiate în interdependența lor și nu izolat, ținând seama, de asemenea, de aspectele ocupării forței de muncă pe plan regional. Este, prin urmare, necesar ca eforturile statelor membre să fie îndreptate în direcția coordonării politicilor lor de ocupare a forței de muncă.

8. *Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora*¹ prevede că cetățenia Uniunii conferă fiecărui cetățean al Uniunii un drept fundamental și individual la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, sub rezerva limitărilor și condițiilor prevăzute de *Tratat* și a măsurilor adoptate în scopul aplicării acestuia.

În accepțiunea acestui act normativ, cetățenia Uniunii constituie statutul fundamental al resortisanților din statele membre dacă aceștia își exercită dreptul la liberă circulație și ședere. Se arată în preambulul actului că este necesar să se codifice și să se revizuiască instrumentele comunitare existente care tratează în mod separat lucrătorii care desfășoară activități salariale, cei care desfășoară activități independente, precum și studenții și alte persoane inactive, în scopul simplificării și întăririi dreptului la liberă circulație și ședere pentru toți cetățenii Uniunii.

9. *Regulamentul (CE) nr. 562/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 martie 2006 de instituire a unui Cod comunitar privind regimul de trecere a frontierelor de către persoane (Codul Frontierelor Schengen)* are ca obiectiv adoptarea de măsuri în temeiul articolului 62 punctul 1 din *Tratat* în vederea asigurării absenței oricărui control asupra persoanelor la trecerea frontierelor interne.

10. *Regulamentul (CE) nr. 883/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 29 aprilie 2004 privind coordonarea sistemelor de securitate socială* stabilește faptul că regulile de coordonare a sistemelor naționale de securitate socială se înscriu în cadrul liberei circulații a persoanelor și trebuie să contribuie la îmbunătățirea nivelului de viață și a condițiilor de încadrare în muncă a acestora. *Tratatul* nu prevede alte competențe decât cele menționate la articolul 308 pentru a se lua măsuri adecvate în domeniul securității sociale pentru alte persoane decât salariații. Înlocuirea reguli de coordonare a acestor sisteme prin modernizarea și simplificarea lor este, prin urmare, esențială pentru a se atinge scopul liberei circulații a persoanelor. Este necesar să se respecte caracteristicile proprii legislațiilor interne privind securitatea socială și să se elaboreze un sistem unic de coordonare. În cadrul acestei coordonări, este necesar să se garanteze tratamentul egal în Comunitate, conform diferitelor legislații interne, pentru persoanele în cauză.

¹ Documentul modifică Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 și abrogă Directivele 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE.

Concluzii

După cum am mai menționat, libera circulație a persoanelor constituie una dintre cele patru libertăți din cadrul pieței interne și a politicilor comunitare la nivelul Uniunii Europene. Cetățenii europeni beneficiază de dreptul fundamental de a se deplasa și de a se stabili unde doresc. Dar, pentru a fi cu adevărat în avantajul tuturor, libertatea de circulație a persoanelor trebuie însoțită de un nivel corespunzător de securitate și justiție¹.

În ultimii ani, în domeniul liberei circulații a persoanelor, România a adoptat acte normative care transpun prevederi comunitare referitoare la regimul străinilor. Au fost aprobate norme metodologice de aplicare a Acordurilor încheiate între Guvernul României și guvernele altor state privind schimbul de lucrători și stagiași și șederea temporară în scopul angajării lucrătorilor români pe teritoriul altor state.

Tratatul de la Lisabona constituționalizează și federalizează Uniunea Europeană chiar dacă, formal, nu mai este un tratat constituțional, autorii considerând că, prin conținut, el își realizează rolul de „constituantă” pe care-l avea fostul Tratat privind instituirea unei Constituții pentru Europa. *Tratatul de la Lisabona* presupune într-o mare măsură recuperarea în conținut a Constituției Europene, în principal, datorită legitimității politice a etapei de elaborare din cadrul Convenției. Dacă marele câștig l-am numit deja (păstrarea conținutului Tratatului Constituțional în cea mai mare parte), trebuie spus ceva și despre marea pierdere: forma constituțională a tratatului, simbolistica și limbajul constituțional.

Uniunea este deschisă tuturor statelor europene care aderă la principiile și valorile sale (demnitatea umană, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept și drepturile omului, pluralismul, toleranța, justiția și solidaritatea, nediscriminarea) și se angajează să le promoveze împreună cu celelalte state europene. Libertatea de circulație a persoanelor, a produselor, a serviciilor și capitalului sunt garantate pe teritoriul unional, iar orice discriminare pe criterii de naționalitate este interzisă.

BIBLIOGRAFIE

BÎRSAN, Corneliu, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentariu pe articole, Vol. I – Drepturi și libertăți*, București, Editura All Beck, 2005.

CONSTANTIN, Valentin (coordonator), *Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene*, Iași, Editura Polirom, 2002.

DACIAN, Cosmin Dragoș, *Uniunea Europeană. Instituții. Organisme*, București, Editura All Beck, București, 2005.

DUCULESCU, Victor, *Protecția juridică a drepturilor omului*, București, Editura Lumina Lex, 1994.

MANOLACHE, Octavian, *Drept comunitar. Cele patru libertăți fundamentale. Politici comunitare, Ediția a II-a*, Editura All Beck, 1999.

MURARU, Ioan, TĂNĂȘESCU, Elena Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. I, București, Editura All Beck, 2003.

PASCAL, Ileana, DEACONU, Ștefan, VRABIE, Codru, NICULAE, Fabian, *Libera circulație a persoanelor*, Centrul de Resurse Juridice, 2002.

www.infoeurolider.ro;

www.osce.org.

eur-lex.europa.eu

¹ Dacian Cosmin Dragoș, *Uniunea Europeană. Instituții. Organisme*, (București: Editura All Beck, 2005), 133.

Managementul fluxurilor migraționiste în Uniunea Europeană

■ DANA LARISA DRUGĂ

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

International migration can contribute to the economic growth of the European Union (EU) as a whole, as well as provide resources for migrants and their home countries, and thus contribute to their development. It can be an opportunity, because it is a factor of human and economic exchange and enables people to achieve what they aspire to. However, there is a need to manage migration in a manner that takes account of Europe's reception capacity in terms of its labour market, housing and health, education and social services, while protecting migrants against possible exploitation by criminal networks.

Keywords

migration; economic growth of the European Union; exploitation; factor of human and economic exchange

Introducere

Migrația a devenit o parte importantă a existenței globale, astfel că se poate spune că un management eficient al migrației poate juca un rol important în ceea ce privește dezvoltarea și reducerea sărăciei. În prezent, toate statele membre ale UE sunt afectate de fluxul migrației internaționale, motiv pentru care au convenit să dezvolte o politică comună asupra imigrării la nivel european. Comisia a făcut numeroase propuneri pentru dezvoltarea acestei politici, multe dintre acestea devenind o parte integrantă a legislației UE. Obiectivul principal al acestei politici este managementul mai bun al fluxurilor de migrație printr-o abordare coordonată care să ia în considerare situația economică și demografică a UE.

În ciuda politicilor restrictive de imigrație ce există în numeroase state membre încă din anii 70, un număr foarte mare de imigranți ilegali au continuat să intre pe teritoriul european alături de cei în căutare de azil. Profitând de persoanele venite în căutarea unei vieți mai bune, numeroase rețele de trafic și contrabandă au apărut pe teritoriul UE, situație ce a dus la necesitatea alocării unor resurse considerabile pentru a lupta împotriva imigrației ilegale, în special vizând traficanții și contrabandiștii. Mai mult decât atât, este un fapt cunoscut acela că UE

are nevoie de imigranți în anumite sectoare și regiuni pentru a-și satisface nevoile economice și demografice.

Obiectivele fundamentale ale Europei nu s-au schimbat: un angajament puternic în favoarea unor societăți armonioase, bazate pe coeziune și incluziune, care respectă drepturile fundamentale ale cetățeanului în cadrul unor economii sociale de piață solide, oferind cetățenilor un spațiu de libertate, securitate și justiție fără frontiere interne¹. Este vorba despre crearea unui spațiu în care să se asigure protecția individuală a cetățenilor, respectarea drepturilor fundamentale și libera circulație a acestora. Este vorba de un spațiu în care securitatea cetățenilor și protecția colectivă a acestora trebuie să fie asigurate prin măsuri corespunzătoare. Este vorba de un spațiu de libertate, securitate și justiție în cadrul căruia cetățenii pot avea acces mai ușor la justiție. În cele din urmă, este vorba de un spațiu care necesită o gestionare concertată în domeniul imigrării și al azilului.

Documente programatice ale migrației în Uniunea Europeană

Uniunea Europeană a înregistrat progrese importante în ceea ce privește construcția acestui spațiu de libertate, securitate și justiție. Impulsul a fost dat de două programe multianuale succesive² care au prezentat, în detaliu, prioritățile și inițiativele ce urmează a fi luate în diferite sectoare.

Astfel, pentru continuarea politicilor viitoare în domeniul justiției și afacerilor interne (JAI) în contextul adoptării *Programului de la Stockholm*, în direcția îmbunătățirii măsurilor și instrumentelor existente se vor dezvolta în următorii 5 ani un dialog activ și un parteneriat de migrație cu statele terțe. Uniunea Europeană urmărește prioritizarea problemelor fluxurilor migratorii din Africa și Estul și Sud-Estul Europei și continuarea cooperării și dialogului cu America Latină, Caraibe și Asia. Este prevăzută crearea unei platforme europene de dialog, care va permite identificarea modalităților de gestionare a migrației forței de muncă și a modificărilor necesare ale cadrului juridic și instituțional. Aceasta va trebui să se bazeze pe o evaluare globală a competențelor de care are nevoie Europa până în 2020, ținând seama de situația economică și de necesitățile piețelor muncii din statele membre.

Europa va trebui să devină mai sigură, fără a periclita însă atractivitatea sa pentru migranții legali, ce trebuie tratați la nivel egal cu cetățenii europeni și cu cei în proces de reunificare familială. Solidaritatea este din nou enunțată în contextul responsabilităților față de migranți atât în cadrul intern european, cât și față de statele terțe confruntate cu un număr mare de beneficiari de protecție internațională.

UE se confruntă cu o problemă structurală în ceea ce privește dezvoltarea sa demografică. În ciuda unei rate a șomajului de aproape zece la sută, care a lăsat mai mult de 23 de milioane de persoane fără locuri de muncă, se înregistrează la scară largă un deficit de competențe. Analiza anuală a creșterii 2018 arată că cererea

1 Doc. 13189/08 - *Pactul European privind imigrația și azilul* își afișează explicit obiectivul: „UE nu are mijloacele de a primi așa cum trebuie toți imigranții care speră să găsească o viață mai bună”. Statele membre vor putea reține imigranții „în funcție de prioritățile lor, de nevoi, de capacitățile de găzduire” – cf. Sergio Carrera, Elspeth Guild, „The French Presidency's European Pact on Immigration and Asylum: Intergovernmentalism vs. Europeanisation? Security vs. Rights?” în CEPS (Centre for European Policy Studies) Policy Brief, Justice and Home Affairs Section, 170 (2008): 1, <http://www.ceps.eu> citat în <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/154/arto5-Zanoschi.php>.

2 Mă refer aici la *Programul de la Haga: Întărirea libertății, securității și justiției în Uniunea Europeană* - European Union, „The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union”, 13 December 2004, 2005/C 53/01, <http://www.unhcr.org/ref-world/docid/41e6a854c.html>, și la *Programul de la Stockholm 5731/10: O Europă deschisă și sigură în serviciul cetățenilor și pentru protecția acestora*. - European Union, Council of the European Union, „The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizens”, 23 November 2009, <http://www.statewatch.org/news/2009/nov/eu-draft-stockholm-programme-23-11-09-16484-09.pdf>.

de forță de muncă a continuat să crească și că, în ciuda acestor niveluri ridicate de șomaj, unii angajatori sunt în imposibilitatea de a găsi persoanele cu competențele adecvate pentru a ocupa posturile vacante pe care le oferă. Pentru sprijinirea redresării economice și menținerea sistemelor de protecție socială ale Europei, UE trebuie să rezolve urgent discrepanțele între oferta de competențe și cererea de pe piața forței de muncă.

Acest aspect este subliniat în *Strategia Europa 2020*¹, în special în orientările privind ocuparea forței de muncă și în cadrul comunicării emblematică „*O agendă pentru noi competențe și noi locuri de muncă*”. În cadrul *Strategiei Europa 2020*, UE s-a angajat să atingă o rată a ocupării forței de muncă de 75% până în 2020, precum și să asigure o mai bună compatibilitate între competențele pe care persoanele le obțin prin educație și formare, pe de o parte, și nevoile reale de pe piața forței de muncă, pe de altă parte.

Dezvoltarea unei politici europene în domeniul migrației, bazată pe solidaritate și responsabilitate, este un obiectiv strategic esențial pentru Uniunea Europeană². Realizând că o nouă abordare asupra managementului migrației este necesară, liderii UE s-au decis în cadrul Consiliului European din Octombrie 1999, ce a avut loc la Tampere (Finlanda), asupra elementelor necesare unei politici de imigrare la nivel European. Abordarea de la Tampere a fost reconfirmată în 2004 prin adoptarea *Programului de la Haga*³, care stabilește obiectivele pentru întărirea libertății, securității și justiției în UE pentru perioada 2005-2010.

Totodată, *Planul Comisiei privind migrația legală*⁴, apărut în 2005, constituie un document nelegislativ al Comisiei Europene care stabilește prioritățile UE în ceea ce privește migrația legală. Contextul în care se stabilesc aceste priorități este legat de nevoia tot mai mare a UE de a atrage forța de muncă din țări terțe pentru a susține creșterea economică din cadrul UE.

Ulterior, prin *Programul de la Stockholm*, adoptat în mai 2010, s-au definit prioritățile majore ale Uniunii Europene în domeniul justiției, afacerilor interne și imigrației pentru perioada 2010-2014, acesta fiind o continuare a Programelor de la Tampere (1999-2004) și Haga (2005-2009). În aria imigrației legale, programul prevede adoptarea unor măsuri care să reglementeze statutul și condițiile de muncă ale diverselor categorii de muncitori din țări terțe în conformitate cu Planul Comisiei privind migrația legală (2005). În cadrul *Programului*, se conturează drept prioritară direcția Uniunii Europene spre „O Europă a responsabilității, solidarității și parteneriatului în materie de migrație și de azil” având ca obiective: elaborarea unei politici europene cuprinzătoare și vizionare privind migrația, bazate pe solidaritate și responsabilitate.... Este necesară punerea eficientă în aplicare a tuturor instrumentelor juridice relevante și ar trebui să se utilizeze pe deplin agențiile și birourile

1 *Europa 2020* este o strategie multidimensională pentru promovarea creșterii durabile și a ocupării forței de muncă în următorul deceniu. Principalul său obiectiv este să ajute Europa să iasă mai puternică din cea mai gravă criză economică înregistrată din anii 1930 până în prezent. Direcția Generală Afaceri Economice și Financiare (DG ECFIN) este unul dintre principalele departamente ale Comisiei Europene care se ocupă de implementarea strategiei. Misiunea DG ECFIN este să ofere un cadru riguros de analiză care să permită identificarea provocărilor economice majore cu care se confruntă UE și statele membre, monitorizarea progreselor înregistrate în implementarea strategiei și înaintarea propunerilor de reformă în domenii în care nu se avansează suficient. Adoptarea strategiei *Europa 2020* de către Consiliul European din iunie 2010 și semnarea, la 13 iulie 2011, a acordului ECOFIN privind un cadru de lucru integrat bazat pe „semestrul european”, începând cu 2011, implică un mare efort de supraveghere a economiilor statelor membre <http://www.mae.ro/node/161>.

2 Consiliul Uniunii Europene N.17024/09, *Programul de la Stockholm*, 2 decembrie 2009.

3 <http://www.unhcr.org/refworld/docid/41e6a854c.html>

4 Daniela-Luminița Constantin (coord.), Luminița Nicolescu, Zizi Goschin, *Perspective europene de abordare a azilului și migrației* (București: Institutul European din România, 2008), http://www.ier.ro/documente/spos2008_ro/Studiul_4_-_Migratie_RO.pdf.

care operează în acest domeniu. Migrația bine gestionată aduce beneficii tuturor părților interesate¹.

În contextul *Programului de la Stockholm*, Consiliul European invită Comisia să prezinte rapid un plan de acțiune în primele șase luni ale anului 2010, care urma a fi adoptat de către Consiliu. Planul urmează să transpună scopurile și prioritățile *Programului* în acțiuni concrete cu un calendar precis pentru adoptare și punere în aplicare. El reafirmă ca scop și prioritate de acțiune asigurarea *Exercitării depline a dreptului la liberă circulație*² ca fiind unul dintre principiile fundamentale care stau la baza Uniunii și una dintre libertățile fundamentale ale cetățeniei europene.

Cetățenii Uniunii au dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, dreptul de vot și dreptul de a fi candidat la alegerile pentru Parlamentul European și la alegerile municipale în statul membru de reședință, dreptul la protecție din partea autorităților diplomatice și consulare ale altor state membre etc.. În exercitarea drepturilor lor, cetățenilor li se asigură un tratament egal cu cel al resortisanților statului membru respectiv, în condițiile stabilite de dreptul comunitar. Prin urmare, punerea în aplicare eficientă a legislației europene relevante reprezintă o prioritate.

*Pactul european privind imigrația și azilul*³ oferă o bază clară pentru noi evoluții în acest domeniu. Europa va avea nevoie de o politică flexibilă, care să răspundă priorităților și necesităților statelor membre și care să permită migranților să își valorifice la maxim potențialul. *Pactul european pentru imigrație și azil* tratează în total cinci câmpuri de acțiune: imigrația legală, imigrația ilegală, controlul la graniță, politica de azil și raportul UE cu țările terțe. Concret, pentru unii aceasta înseamnă șanse mai bune la un loc de muncă în Europa, iar pentru alții, mai multă teamă de expulzare. La trimiterea înapoi a imigranților ilegali, UE va colabora pe viitor mai strâns cu statele de origine ale acestora și, simultan, va intensifica controalele la granițele exterioare ale UE.

Persoanelor care au nevoie de protecție trebuie să li se asigure accesul la proceduri de azil eficiente și sigure din punct de vedere legal. În plus, pentru a menține sisteme de imigrație și azil credibile și durabile în UE, sunt necesare prevenirea, controlul și combaterea imigrației ilegale, având în vedere faptul că UE se confruntă cu o presiune crescândă din partea fluxurilor de migrație ilegală, în special statele membre aflate la frontierele sale externe, inclusiv la frontierele sudice, în conformitate cu concluziile Consiliului European din octombrie 2009. Important este următorul punct: *Pactul european pentru imigrație și azil* nu este obligatoriu din punct de vedere legal. Acest lucru nici nu ar fi putut fi impus din punct de vedere politic. Fiecare stat național va rămâne și în viitor responsabil pentru politica de migrație individuală. Ministrul de externe din Malta, Tonio Borg⁴, speră totuși la un sprijin în problema refugiaților: „Pactul este acceptat mai bine pe bază de voluntariat. În același timp, Comisia UE va supraveghea punerea în aplicare. În timp ce în trecut mica Malta bătea la ușa diferitelor state, ceea ce face și în prezent, acum vom avea și ajutorul Comisiei Europene”.

Actualmente există mai multe documente la nivelul Uniunii Europene care abordează problema circulației libere a lucrătorilor. În iulie 2010, Comisia Europeană a publicat o Comunicare cu tema *Reafirmarea liberei circulații a lucrătorilor: drepturi și evoluții majore*⁵, în care prezintă o perspectivă generală asupra drepturilor lucrătorilor migranți la nivelul UE și aduce în discuție drepturile lucrătorilor care se află în situații mai vulnerabile decât lucrătorii naționali. În urma acestei comunicări,

1 <http://register.consilium.europa.eu/pdf/ro/09/st17/st17024.ro09.pdf>.

2 <http://register.consilium.europa.eu/pdf/ro/09/st17/st17024.ro09.pdf>.

3 La 16 octombrie 2008, șefii de stat și de guvern ai Uniunii Europene au adoptat la Bruxelles *Pactul european pentru imigrație și azil*. Este un proiect al președintelui statului francez Nicolas Sarkozy și inițial a fost pe primul loc pe agenda președintelui francez al Consiliului UE.

4 <http://www.euranet.eu/rum/Dossiers/Imigratia-legala>

5 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0373:RO:NOT>.

la nivelul Parlamentului European, mai exact în cadrul Comisiei pentru Ocuparea Forței de Muncă și Afaceri Sociale, a fost deschisă dezbaterea *Raportului asupra Libertății de Circulație a Lucrătorilor în UE* care analizează situația actuală în statele membre și vine cu propuneri concrete pentru viitor.

În ciuda temerii generale referitoare la problema imigranților, și anume faptul că un flux puternic din țările mai slab dezvoltate către țările mai prospere ar duce la pierderea a numeroase locuri de muncă pentru cetățenii statului respectiv sau la scăderi salariale, *Raportul* arată că studiile recente demonstrează irelevanța acestor temeri și, chiar din contră, susțin că migrația forței de muncă a adus numeroase beneficii Uniunii Europene. Mai mult decât atât, aceleași studii arată că migrația ilegală a forței de muncă a scăzut simțitor datorită libertății de mișcare a forței de muncă.

În contextul diminuării masive a forței de muncă la nivelul Uniunii Europene în perspectiva următorilor ani, are loc deschiderea UE către lucrători din terțe state pentru a acoperi deficitul de forță de muncă. Această schimbare de politică în domeniul migrației s-a materializat și prin:

a) adoptarea de către Consiliul European în decembrie 2005 a *Abordării Globale în domeniul Migrației*¹, completată în iunie 2007, cu extinderea ei către regiunile de est și sud-est vecine cu Uniunea Europeană;

b) *Politica Europeană de Vecinătate (PEV)*² care se interconectează cu *Abordarea Globală*, ambele contribuind la mai buna gestionare a fenomenului migraționist între Uniunea Europeană și statele vizate.

Politica Europeană de Vecinătate (PEV) reprezintă o nouă abordare în cadrul relațiilor dintre Uniunea Europeană și vecinii săi, abordare ce are în vedere consolidarea relațiilor de vecinătate și intensificarea cooperării cu statele vecine ale Uniunii Europene. Se are în vedere crearea unei zone de prosperitate, bună vecinătate, securitate și stabilitate la noile frontiere ale Uniunii Europene extinse.

Liniile generale ale PEV au fost definite pentru prima dată în comunicarea Comisiei privind „Europa extinsă”, din martie 2003. Comunicarea a fost urmată de un document strategic mai amplu publicat în mai 2004, care stabilește modalități concrete de intensificare a cooperării cu țările vizate. În raportul său de punere în aplicare din decembrie 2006, Comisia a făcut de asemenea propuneri cu privire la consolidarea acestei politici. Politica europeană de vecinătate se aplică țărilor aflate în imediata vecinătate a UE, pe uscat sau pe mare – Algeria, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Egipt, Georgia, Israel, Iordania, Liban, Libia, Moldova, Maroc, Autoritatea Palestiniană, Siria, Tunisia și Ucraina. Cu toate că și Rusia se află în vecinătatea Uniunii, relațiile cu această țară fac obiectul unui parteneriat strategic separat.

PEV își propune să prevină apariția unor decalaje între UE extinsă și vecinii săi, oferindu-le acestora din urmă posibilitatea de a participa la diferite activități ale UE, printr-o cooperare mai strânsă în domeniile politic, economic și cultural. Această inițiativă politică ambițioasă, lansată în 2003, prevede transformarea treptată a relațiilor comerciale și de cooperare tradiționale în vederea obținerii unui grad de integrare mai ridicat între UE și țările vecine. Pe plan economic, PEV le oferă acestor țări relații comerciale preferențiale, o participare pe piața internă a UE, o legătură mai bună cu Uniunea (de exemplu, în sectoarele energiei, transportului și telecomunicațiilor), posibilitatea de a participa la anumite programe ale UE și o asistență financiară și tehnică substanțială³.

1 <http://old.mae.ro/index.php?unde=doc&id=34953&idlnk=1&cat=3>

2 *Politica Europeană de Vecinătate* este un instrument elaborat de UE, după extinderea din 2004, pentru a realiza o zonă de securitate și stabilitate în jurul granițelor Uniunii. Liniile directoare ale acestei inițiative datează din 1995, fiind cunoscute sub numele de „Procesul de la Barcelona”, care își propunea să realizeze un cadru general de relații sociale, politice și dezvoltare economică între statele membre ale Uniunii Europene și partenerii din Mediterana sudică. http://www.europainfo.ro/uniuneaeuropeana/politicile-uniunii-europene/politica_europeana_de_vecinatate.html.

3 Constantin (coord.), Nicolescu, Goschin, *Perspective europene...*

PEV prezintă avantaje economice care pot fi considerabile. O mai mare convergență legislativă și normativă cu UE, în special în domenii importante pentru îmbunătățirea accesului pe piață, ar trebui să conducă la accelerarea investițiilor și la intensificarea ritmului de creștere economică, mai ales dacă la aceasta se adaugă un grad mai ridicat de liberalizare a comerțului, în sectorul serviciilor și al produselor agricole. În comparație cu acordurile-cadru semnate de UE și țările vecine, PEV își asumă un rol mai important de catalizator în realizarea reformelor structurale și în aplicarea unor politici macroeconomice solide. Dar progresele concrete la acest capitol vor depinde în continuare de angajarea acestor țări în procesul de reformă. Pentru a asigura reușita PEV, țările vecine participante vor trebui să garanteze că angajamentele asumate în cadrul acestei politici sprijină strategiile naționale de dezvoltare și corespund capacității lor instituționale și tehnice. În același timp, UE va trebui să garanteze integritatea și funcționarea concretă a pieței sale interne.

Planurile de acțiune ale țărilor partenere se află în centrul PEV. Acestea sunt documente politice care stabilesc obiectivele strategice ale cooperării dintre țările vecine și UE. Planurile conțin, de asemenea, o listă globală de priorități pentru părțile implicate. Una dintre prioritățile majore este stimularea creșterii economice prin îmbunătățirea condițiilor care fac posibile investițiile durabile și creșterea productivității.

Planurile de Acțiune ale PEV reprezintă unul dintre principalele instrumente de implementare ale politicii, fiind documentul politic cheie în dezvoltarea relațiilor dintre Uniunea Europeană și vecinii săi. Planurile de acțiune ale PEV se stabilesc pe perioade de 3-5 ani, se încheie cu fiecare stat vecin în parte și definesc prioritățile de colaborare în mai multe domenii, cum ar fi dialogul politic, politica economică și socială, comerțul și justiția și afacerile interne (din care face parte și migrația, managementul frontierelor, traficul de ființe umane). Prin lărgirea Uniunii Europene, Republica Moldova a devenit unul dintre noii vecini de graniță a Uniunii Europene, fiind inclusă în Politica de Vecinătate Europeană pentru zona de est, alături de Ucraina și Bielorusia. Astfel, în anul 2005 a fost stabilit un Plan de Acțiune al PEV între UE și Moldova.

Migrația românilor în UE

În ciuda eforturilor făcute de U.E pentru a rezolva problema migrației și satisfacerea regională a nevoilor economice și demografice, aceasta nu se concentrează îndeajuns pe problemele și implicite pe soluțiile care pot veni din interiorul granițelor statelor membre. Astfel, pentru cetățenii statelor membre nou intrate în Uniunea Europeană, respectiv Bulgaria și România (și până de curând, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Ungaria, Polonia, Slovenia și Slovacia), există restricții temporare asupra libertății de mișcare a forței de muncă din partea altor state membre ale UE.

În prezent, 10 din cele 27 de state membre ale UE aplică restricții cetățenilor români care doresc să muncească într-un alt stat membru UE. Statele care aplică aceste restricții sunt: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Italia, Luxemburg, Malta, Marea Britanie și Olanda. Spania, Portugalia, Ungaria și Grecia au renunțat la aplicarea regimului tranzitoriu cetățenilor români începând cu 1 ianuarie 2009 și Danemarca începând cu 1 mai 2009. Accesul lucrătorilor români pe piețele muncii din statele care au impus restricții se realizează în baza legislației naționale a statului respectiv și în baza eventualelor acorduri bilaterale privind circulația forței de muncă încheiate de România cu aceste state (în principal cu Germania, Spania și Franța)¹.

Libera circulație a lucrătorilor este un drept fundamental care permite cetățenilor unui stat membru al UE să muncească într-un alt stat membru al UE în

¹ <http://www.mmuncii.ro/ro/460-view.html>.

aceleasi condiții ca și cetățenii statului membru gazdă. Tratatul comunitare prevăd posibilitatea restricționării aplicării acestei libertăți pentru o perioadă de maxim 7 ani pentru statele nou intrate în UE. Aceste restricții privesc numai libera circulație în scopul ocupării unui loc de muncă și pot diferi de la un stat membru la altul.

În cazul României, prin *Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană*, a fost stabilită posibilitatea impunerii unor măsuri tranzitorii la libera circulație a lucrătorilor României. De-a lungul unei perioade tranzitorii de până la 7 ani după aderarea la UE a României (la 1 ianuarie 2007), anumite condiții ar putea fi aplicate pentru a restricționa libera circulație a lucrătorilor din, spre și între aceste state membre (România și Bulgaria). Măsurile tranzitorii reglementează dreptul fiecărui stat membru de a stabili politica de acces la încadrarea în muncă pentru lucrătorii din statele membre ale Uniunii Europene nou-aderate, în funcție de situația pieței muncii autohtone în așa fel încât să nu se creeze dezechilibre economice și să nu se exercite presiuni mai mari asupra sistemului de securitate socială.

Tratatul de Aderare a României la UE prevede că, pentru primii doi ani de la aderare, accesul la piața muncii din statele membre ale UE va depinde de legile și politicile naționale ale acelor state membre. Aplicarea măsurilor tranzitorii ar putea fi extinse pentru o perioadă ulterioară de încă 3 ani. După această dată, un stat membru al UE care a aplicat măsuri tranzitorii poate fi autorizat să continue a aplica astfel de măsuri tranzitorii pentru alți doi ani, dar numai dacă trece printr-un dezechilibru serios al pieței muncii interne. Dispozițiile tranzitorii nu se pot extinde la o perioadă mai mare de șapte ani. Astfel, lucrătorilor români ar trebui să li se dea prioritate în față lucrătorilor din țările terțe, iar în același timp, odată ce lucrătorul a dobândit acces la piața muncii, el trebuie să beneficieze de egalitate de tratament.

Punctul de pornire al acestei abordări, care trebuie atins la nivel european, este conștientizarea de către statele membre a faptului că libera circulație a lucrătorilor este un drept fundamental și că prin exercitarea acestui drept nu există efecte negative asupra piețelor muncii. Totodată, este vizibilă o nevoie clară de adaptare a migrației forței de muncă la strategiile existente la nivel european, în special la strategia *EU 2020*. Situația actuală și lecțiile învățate din criza financiară au dezvăluit un nou spectru de posibilități pentru a stimula performanța economică și pentru a mări ratele de ocupare a forței de muncă.

Atâta timp cât nu există efecte negative înregistrate din cauza mobilității forței de muncă, în special după cele două extinderi ale UE din 2004 și 2007, nu există nicio justificare socio-economică pentru menținerea restricțiilor de circulație a forței de muncă, în special în cazul cetățenilor români și bulgari. Toate procedurile administrative care nu sunt necesare și care pot întârzia sau preveni exercitarea dreptului de liberă circulație al lucrătorilor sunt privite ca fiind nejustificate și trebuie eliminate în cel mai scurt timp, reprezentând o povară din punct de vedere economic și social.

Argumentele economice pentru deschiderea piețelor muncii sunt din ce în ce mai puternice în cadrul situației actuale la nivel european. Supra-protecționismul asupra libertății de mișcare a lucrătorilor va crea o distanțare între statele membre și o lipsă de încredere care poate afecta performanța Uniunii Europene ca actor pe piața mondială și îi poate slăbi poziția din punct de vedere al competitivității.

În materie de migrație legală, există la ora actuală o problemă fundamentală în Uniunea Europeană ce ține de prăpastia dintre ceea ce se declară și se convine la nivel european și politicile fiecărui stat membru în parte. Avem, pe de o parte, obiectivele ambițioase ale *Programului de la Stockholm*, care pun accentul pe nevoia UE de imigranți legali care să rezolve problemele demografice din piața europeană a muncii; însă, pe de altă parte, ceea ce vedem că se întâmplă în realitate este exact inversul strategiei de la nivel european și anume o închidere din ce în ce mai mare a pieței muncii pentru imigranți.

În acest sens, demne de reținut sunt două exemple foarte recente¹:

1. guvernul francez a anunțat că va reduce drastic numărul meseriilor la care pot avea acces imigranții;
2. Olanda a anunțat că de la 1 iulie 2011 va închide practic piața muncii pentru imigranți, inclusiv pentru români și bulgari.

Tratamentul acordat românilor și bulgarilor mă conduce la a doua problemă fundamentală a UE în materie de migrație legală: discriminarea pe piața europeană a muncii a lucrătorilor din aceste două noi state membre. Practic, la mai mult de 4 ani de la aderarea la UE, România și Bulgaria sunt supuse în cadrul Uniunii la același tratament ca oricare alt stat terț. Cetățenii celor două noi state membre au acces limitat la piața muncii din majoritatea statelor europene occidentale, iar Olanda, spre exemplu, va bloca în totalitate accesul românilor și bulgarilor la locurile de muncă. Ministrul olandez al afacerilor sociale a mers până la a declara ca ceilalți europeni au un drept fundamental la a lucra în țara sa dând de înțeles că românii și bulgarii nu ar beneficia de același drept. Mii de români și bulgari sunt supuși unor condiții inumane pe piața muncii sezoniere din UE, profitându-se de naivitatea lor de a intra involuntar în plasa unor agenții de recrutare ce funcționează ca adevărate organizații de crimă organizată.

Este necesară o legislație la nivel european care să repună lucrurile în direcția corectă, continuarea implementării pachetului legislativ privind migrația legală fiind esențială în acest sens. Condițiile de muncă, în special pentru muncitorii sezonieri, trebuie să fie mult ameliorate pentru că, în acest domeniu, de la un anumit nivel, se încălcă drepturile fundamentale și se practică sclavia modernă.

Procedurile de acordare a permiselor de muncă și de ședere trebuie să fie simplificate și trebuie să se acorde drepturi sociale și economice reale tuturor imigranților legali care muncesc pe teritoriul UE. La fel de important este ca intermediarii care asigură recrutarea imigranților să fie atent monitorizați și controlați pentru că, deseori, aceștia se comportă ca adevărate rețele de crimă organizată și promovează munca forțată, sechestrarea, prostituția.

Cetățenii români și bulgari încă se confruntă cu discriminarea în multe dintre statele membre. În plus, cetățeni din afara UE beneficiază uneori de condiții de muncă mai bune decât aceștia, ceea ce contravine principiului preferinței comunitare. Restricțiile de pe piața muncii pentru cetățenii celor două state trebuie să fie urgent ridicate pentru a putea face posibilă circulația efectivă a tuturor cetățenilor europeni, o valoare fundamentală a Uniunii Europene. În plus, realizarea deplinei libertăți a forței de muncă în interiorul UE ar reprezenta un atu important și pentru redresarea economică la nivelul întregii Uniuni.

Concluzii

În contextul provocărilor demografice majore cu care se va confruntă Uniunea, politicile flexibile în materie de migrație vor avea o contribuție importantă la performanțele economice pe termen lung ale Uniunii. Legătura dintre migrație și integrare rămâne esențială în ceea ce privește valorile fundamentale ale Uniunii. De aceea, trebuie menținut un echilibru între cele trei dimensiuni ale abordării globale: promovarea mobilității și a migrației legale, optimizarea legăturii dintre migrație și dezvoltare și combaterea migrației ilegale.

Politicile în domeniul migrației trebuie să fie mai bine coordonate cu cele care au în vedere dezvoltarea. În acest scop, se are în special în vedere îmbunătățirea la nivel european a sistemelor de transfer de fonduri ale lucrătorilor imi-

¹ http://www.ioanenciu.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=69:migratia-in-uniunea-europeana-si-libera-circulatie-a-forței-de-munca

granți. Uniunea ar trebui să încurajeze crearea unor regimuri de admitere flexibile care să răspundă necesităților statelor membre și care să permită migranților să își valorizeze deplin aptitudinile și competențele, pentru a favoriza o mai bună adecvare între oferta și cererea de forță de muncă pe piața europeană a muncii. Uniunea Europeană trebuie să asigure tratamentul echitabil al resortisanților țărilor terțe cu ședere legală pe teritoriul statelor sale membre. O politică de integrare mai viguroasă ar trebui să urmărească acordarea de drepturi și obligații acestor persoane, comparabile cu cele ale cetățenilor Uniunii. Cooperarea europeană poate contribui la politici de integrare mai eficiente în statele membre prin oferirea de stimulente și sprijin pentru acțiunea acestora.

Combaterea traficului de ființe umane și a facilitării trecerii ilegale a frontierei, gestionarea integrată a frontierelor și cooperarea cu țările de origine și de tranzit, coroborate cu cooperarea polițienească și judiciară, trebuie să rămână priorități majore în acest sens. Este important să se asigure că punerea în aplicare a instrumentelor adoptate în domeniul returnării și a sancțiunilor împotriva angajatorilor, precum și a acordurilor de readmisie în vigoare este monitorizată pentru a asigura aplicarea efectivă a acestor instrumente. Minorii neînsoțiți care sosesc în statele membre din țări terțe reprezintă un grup deosebit de vulnerabil care necesită o atenție deosebită și soluții adaptate. Prevăzut pentru 2012, Sistemul European Comun de Azil (SECA) trebuie să se bazeze pe norme avansate în materie de protecție, prevenind în același timp abuzurile.

Din punct de vedere legislativ, România a transpus în întregime *acquis*-ul comunitar în domeniul migrației. Trebuie avut însă în vedere faptul că au loc în prezent schimbări de politici migraționiste la nivel european cu tendința către o mai mare deschidere de atragere de forță de muncă din țări terțe. Aceste schimbări de politici atrag noi directive ale căror cerințe trebuie transpuse la nivel național. România va trebui să continue alinierea permanentă la politicile și legislația europeană în domeniul migrației, care în prezent cunoaște o dinamică mai puternică.

BIBLIOGRAFIE

CARRERA, Sergio, GUILD, Elspeth, „The French Presidency’s European Pact on Immigration and Asylum: Intergovernmentalism vs. Europeanisation? Security vs. Rights?” în CEPS (Centre for European Policy Studies) Policy brief, Justice and Home Affairs Section, 170 (2008).

CONSTANTIN, Daniela-Luminița (coord.), NICOLESCU, Luminița, GOSCHIN, Zizi, *Perspective europene de abordare a azilului și migrației*, București, Institutul European din România, 2008.

European Union, „The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union”, 13 December 2004, 2005/C 53/01.

European Union, Council of the European Union, „The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizens”, 23 November 2009.

www.ceps.eu.

www.europa.eu

www.europainfo.ro

www.ier.ro

www.ioanenciu.ro

www.mae.ro.

www.mmuncii.ro

www.sferapoliticii.ro

www.statewatch.org

www.unhcr.org

Migrația forței de muncă în Uniunea Europeană. Impuls al dezvoltării generale

■ VLADISLAV ȘARAN

[Academy of Sciences of Moldova]

Abstract

European Union over the years been the preferred destination for millions of immigrants. Destination states were and still are countries where these immigrants have highly developed social protection, tolerance and understanding by local authorities. In recent years in Europe there is a clear trend that state budgets are no longer able to care for vulnerable groups of society and provides fewer benefits and aid. Immigration is both an opportunity and a challenge for Europe. Legal immigrants are required to complete certain requirements on the labor market in the EU, because EU has an aging population and declining birth rate. Ensuring freedom of movement of persons, particularly workers and maintain a good level of security as border presents clear advantages for both EU member states and a constant worry for the purposes of potential risks and threats that migrants can bring.

Keywords

European Union; Immigrants; labor market; population; workers; security

Uniunea Europeană a fost de-a lungul anilor destinația preferată a milioane de imigranți. Statele de destinație au fost și rămân să fie țările înalt dezvoltate unde acești imigranți dispun de protecție socială, toleranță din partea autorităților și înțelegere relativă din partea cetățenilor rezidenți. Carnagiul de la Oslo din iulie 2011a reprezentat un moment critic atât pentru norvegieni cât și pentru toți europenii iar atitudinea ostilă a unor categorii extremiste, inclusiv și față de prezența imigranților, ar putea duce la regândirea politicilor în domeniul migrației.

Este acceptat faptul că imigranții legali sunt necesari pentru a completa anumite lipuri pe piața forței de muncă din UE, deoarece populația din statele membre înregistrează o îmbătrânire, iar rata natalității este în scădere. Cei mai căutați sunt specialiști în domeniul IT, medici, asistenți medicali și alte profesii din domeniul sănătății, dar și lucrători din domeniul salubrității și alte servicii pe care europenii nu doresc să le realizeze și au nevoie de muncitori din afara hotarelor. Însă forța de muncă venită din exteriorul UE nu este întotdeauna dorită de unele cercuri sociale și de interes, precum sunt extremiștii de dreapta sau fundamentalistii creștini.

În ultimii ani, în Europa bugetele de stat nu mai sunt capabile să aibă grijă de păturile vulnerabile ale societății și acordă mai puține beneficii și ajutoare.

Statul nu mai investește atât de mult în educație și servicii medicale de calitate. Spre exemplu, în Grecia, guvernul întreprinde măsuri de austeritate care stârnesc nemulțumirea unei categorii largi de cetățeni. Are loc în esență restructurarea statului asistențial în care marii perdanți sunt cei mai săraci cetățeni europeni¹. Această restructurare, care a apărut în urma crizei economice recente, crește tot mai mult prăpastia dintre bogați și săraci, dar lovește tot mai mult în ultimii fiindcă le sunt reduse beneficii și asistența socială, însă tot ei fiind și cei din urmă care sunt vinovați de decăderea din sfera economică. Migrația joacă un rol determinant în dezvoltarea societății dar efectele negative sunt extrem de drastice pentru țările de origine în cazul în care nu se încearcă controlul și gestionarea eficientă a acesteia.

Imigrația reprezintă atât o oportunitate, cât și o provocare pentru Europa. Imigranții legali sunt necesari pentru a completa anumite cerințe pe piața forței de muncă din UE, deoarece populația UE înregistrează o îmbătrânire, iar rata natalității este în scădere. În condiții de post-extindere a migrației, predomină fluxurile forței de muncă tinere, ceea ce constituie o problemă politică importantă și o provocare atât pentru țările primitoare, cât și pentru cele trimitătoare. Deoarece o proporție semnificativă a acestor migranți sunt femeii, integrarea lor cu succes pe piața forței de muncă este o altă condiție importantă pentru abordarea acestor provocări. Conștientizarea cauzelor și ale efectelor migrației într-o Uniune Europeană extinsă este o condiție prealabilă pentru elaborarea unor politici eficiente de migrație în Europa și astfel o precondiție pentru atingerea obiectivelor *Tratatului de la Lisabona*, precum și ale obiectivelor-cheie ale *Strategiei europene privind ocuparea forței de muncă* și a *Agendei Sociale*².

Profesorul universitar Dumitru Sandu, specialist în sociologie, atrage atenția asupra faptului că migrația din zilele noastre nu seamănă cu cea de acum un secol. Aceasta se dovedește prin faptul că migrantul de tipul „one way ticket” (cel care nu mai părăsește niciodată țara-gazdă) este pe cale de dispariție lăsând loc migrației în circuit. Teoria spune că statele europene au parcurs în ultimul secol trecerea de la țară de emigrație, care furniza migranți, la țară de imigrație, adică s-au transformat în țări-gazdă³. Când Europa a cunoscut o dezvoltare industrială puternică, acesta a motivat enorm emigranții din statele vecine mai sărace, mai târziu și state de pe alte continente, să caute locuri de muncă și locuri de trai în vestul Bătrânului Continent. Indubitabil că această tendință a plecărilor în țări cu o mai bună capacitate de plată a serviciilor a fost în dezavantajul țărilor de origine a migranților. Odată cu colapsul URSS și al economiei panificate, multe țări din estul Europei, multe recent apărute pe harta lumii (fiind și cazul Republicii Moldova), s-au confruntat direct nu doar cu problema demografică ci, având o industrie în formare sau în creștere, s-au trezit că nu mai dispun de suficientă forță de muncă. Puțini au fost cei care s-au întors să înfrunte deficitul, majoritatea dintre cei plecați au investit resursele financiare obținute din munca din exterior în acoperirea necesităților personale decât în deschiderea unei afaceri de care ar fi beneficiat economia națională.

Între 1950 și 1970, migrația forței de muncă în Europa era constituită din italieni, spanioli, portughezi și greci (în jur de 10 milioane) care plecau în statele dezvoltate precum ar fi Germania, Austria, Irlanda dar și SUA ori Canada. Astfel, statele respective au cunoscut o înflorire economică, însă țările părăsite de emigranți au suferit de pe urma lipsei mâinii de lucru calificate. După 1973, această lipsă a devenit acută în spațiul Mării Mediterane, ceea ce a făcut ca Italia să ducă o politică de deschidere pentru muncitorii străini. În opinia noastră, începutul anilor '80 a constituit

1 Matthias Mathijis, „Revenirea luptelor de clasă” în *Foreign Policy România* (24) 2011: 53.

2 Christa Kammerhofer, „Politica privind ocuparea forței de muncă” (2008), http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/socialemploy/article_7286_ro.htm.

3 Mariana Bechir, „Europa, de la „one way ticket” la migrația în circuit dintr-un stat în altul”, în *Adevărul*, 09 octombrie 2011.

momentul când imigrația a depășit emigrația, ceea ce a însemnat că și restul țărilor din sudul Europei, mai ales Spania și Grecia, au început să primească imigranți pentru ca aceștia să ocupe locurile de muncă libere. Această tendință de deschidere s-a extins și mai mult o dată cu căderea Cortinei de Fier și încheierea Războiului Rece, când tot mai mulți est-europeni, printre care cetățeni români și moldoveni, s-au acomodat noilor realități și treptat au devenit parte a lumii occidentale.

În prezent, crește numărul statelor care sunt, în același timp, țări de emigrație și țări de imigrație. Prin urmare, conform logicii că statele cu număr mare de imigranți au devenit state de destinație, Cehia, Polonia, Ungaria și România vor ajunge la rândul lor, unele mai rapid altele mai lent, state care vor primi imigranți, de data acesta de proveniență din Asia, Orient și Africa.

Un studiu recent efectuat de „Expert-Grup”, un centrul analitic independent din Republica Moldova, cu titlul *Agricultura și migrația: principalii vinovați pentru situația creată pe piața forței de muncă?*, atenționează că Republica Moldova se confruntă cu un deficit de muncitori pregătiți, motiv pentru mai mulți investitori au renunțat să intre pe piață din lipsa forței de muncă calificate. Același lucru este reconfirmat de Ana Popa, director al Departamentului macroeconomie de la Centrul „Expert-Grup”, fiindcă „plecarea forței calificate de muncă are repercusiuni grave și asupra posibilității țării de a atrage investitorii străini. Or, frecvent se constată că aceștia riscă să nu găsească un număr suficient de persoane calificate pentru a munci la întreprinderile pe care sunt gata să le fondeze aici”¹.

Potrivit studiului, piața forței de muncă a răspuns la redresarea economică cu același decalaj ca și în cazul crizei economice din 2009. Astfel, Republica Moldova a încheiat anul 2010 cu noi niveluri minime ale ratei de activitate și a ratei ocupării de 41,6% și, respectiv, 38,5%. Aceste rate deosebit de scăzute din Moldova, comparativ cu țările din regiune, sunt inexplicabile pentru experții internaționali în piața forței de muncă. Într-adevăr, excluderea emigranților din populația în vârstă aptă de muncă ridică rata de ocupare a forței de muncă la 43% în 2010, dar declinul din ultimul deceniu rămâne în continuare semnificativ - 25%². Studiul conchide că cel mai probabil, rata „reală” de ocupare a forței de muncă este undeva la mijloc, cu impact nesemnificativ asupra poziției nefavorabile a Republicii Moldova.

Explicația cea mai plauzibilă este că fenomenul migrației denaturează în mare parte statisticile forței de muncă prin numărul mai mare al populației apte de muncă, care de fapt nu este prezentă în țară. O soluție posibilă ar fi formarea unui cadru propice pentru implicarea sectorului privat în formarea capitalului uman, inclusiv prin oferirea de stagii studenților și participarea la elaborarea planurilor educaționale. Stoparea plecării necontrolate a forței de muncă nu va putea fi împiedicată atâta timp cât emigranții nu-și vor putea găsi un loc de muncă cu un salariu decent în țara de origine. Totuși, numărului potențialilor emigranți este în scădere, luând în considerare faptul că în 2010 fluxul de emigranți aproape a atins nivelul anterior crizei.

Pe viitor, fiind posibilă eliminarea vizelor pentru UE, s-ar putea impulsiona numărul de emigranți și reorientarea acestora din spațiul CSI către UE. În acest context se află în derulare *Planul de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize Uniunea Europeană-Republica Moldova*, care are ca scop principal asigurarea liberei circulații în spațiul UE pentru cetățenii moldoveni. Gestionarea migrației este un element destul de important în sensul liberalizării regimului de vize UE-RM. Se dorește consolidarea cadrului juridic privind politica de migrație, inclusiv măsurile

1 Ion Preașca, „Migrația lasă țara fără forță calificată de muncă”, în *Adevărul Moldova*, 15 august 2011.

2 Adrian Lupușor, Ana Popa, Valeriu Prohnițchi, Alex Oprunenco, Elena Culiuc, Dumitru Budianschi, *MEGA - Analiza Creșterii Economice în Moldova*, Expert-Grup, Chișinău, (4) 2011, 34.

de reintegrare a cetățenilor Republicii Moldova și lupta împotriva migrației ilegale. Cadrul legislativ al acestui element presupune adoptarea unei Strategii Naționale de Gestionare a Migrației pentru implementarea eficientă a politicii de migrație printr-un plan de acțiuni care să conțină un calendar, obiective specifice, activități și performanțele obținute.¹ Prioritar este prevăzută stabilirea unui mecanism de monitorizare a stocurilor și a fluxurilor de migrație, cu date privind atât migrația ilegală, cât și cea legală, precum și înființarea organelor responsabile pentru colectarea și analiza datelor privind grupurile și fluxurile migraționale. Nu în ultimul rând este importantă și consolidarea instituțiilor responsabile pentru a buna funcționare a tuturor aspectelor legate de gestionarea migrației.

În urma *Programului Stockholm*, cel mai recent dintre acordurile privind politicile de securitate, statele UE duc o politică mai restrictivă cu privire la imigranți. Această poziție este susținută de mai multe considerente: presiunea făcută de populația statelor membre față de autorități *vis-à-vis* de limitarea imigranților, în special a forței de muncă necalificată, problemele legate de creșterea necontrolată a migrației ilegale, destabilizarea pieței forței de muncă și mai recent criza financiară care a afectat toate statele etc. Un exemplu elocvent în acest context este faptul că numărul muncitorilor străini constituie o parte considerabilă a forței de muncă doar în unele state europene: Luxemburg – 30%, Elveția – 29,6%, Germania – 8,0%, Belgia – 7,5%, Austria – 6,2%, Suedia – 5,8%, Franța – 5,2%, Marea Britanie – 3,4%, din numărul total al angajaților². În același timp, problemele demografice grave prin care trec majoritatea statelor europene, legate de îmbătrânirea populației, de declinul natural, de emanciparea femeilor și a instituției familiei, determină statele comunitare să-și revizuiască politica migraționistă.

Migrația forței de muncă în condițiile economiei de piață a devenit una dintre soluțiile pentru rezolvarea multor probleme pe care le are societatea în condițiile existente. În țara de origine, migrația este determinată de factorul intern: dorința cetățeanului, aflat într-un declin economic, de a trăi mai bine, el neavând altă soluție decât să-și vândă forța de muncă pentru o remunerare corespunzătoare efortului depus. În fond, procesele migraționiste sânt dictate de piața internațională a muncii ce ghidează cererea și oferta forței de muncă pe piață.

Forța de muncă, de regulă, se deplasează din statele cu surplus de forță de muncă sau care nu sunt în stare să valorifice potențialul uman existent către statele cu insuficiență de forță de muncă. Statele dezvoltate se află într-o competiție directă în atragerea capitalului uman calificat (ne referim la fenomenul *brain drain*), lansând mai multe programe și strategii atractive pentru aceste categorii de persoane. Cel mai recent program, *Cartea Albastră a UE*, are drept scop introducerea procedurii unice de solicitare a dreptului de trai și de lucru în spațiul UE pentru cetățenii din afara spațiului comunitar. Documentul are un caracter specific și promovează un sistem de selectare a celor ce primesc permisul de ședere și lucru printre care mai multe state membre au impus condiții care au favorizat imigrația selectivă. Marea Britanie, de exemplu, încearcă să impună din 2007 un sistem de puncte. Franța a adoptat un document numit „competențe și talente” pentru a-i atrage pe străinii cu diplome, pe artiști și pe cei mai buni sportivi³. Prin urmare *Cartea Albastră*, inspirată de „cartea verde” americană, este o pârghe evidentă de a atrage de creiere în UE. Totodată este importantă întreprinderea unor eforturi de neutralizare a efectelor negative ale exodului de creiere, deoarece acest fenomen poate avea un impact ne-

1 *Planul de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize Uniunea Europeană-Republica Moldova*, 2010, 5.

2 Mihai Hachi, „Migrația internațională a forței de muncă”, <http://www.scribd.com/doc/56393482/migratia-internationala-a-forței-de-munca-conspecte-md>.

3 „*Cartea albastră* încearcă atragerea de creiere în UE”, în *EurActiv*, http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles/displayArticle/articleID_9538/Carte-albastră-încearcă-atragerea-de-creiere-in-UE.html.

gativ asupra potențialului de creștere a economiei țărilor de origine a imigranților.

Rețeaua EURES, portalul Uniunii Europene pentru mobilitatea forței de muncă, oferă constant un număr de aproximativ 1,2 milioane de locuri de muncă, dintre care circa 815.000 doar în Germania și Marea Britanie. Cei mai căutați sunt specialiști în informatică, inginerie și științe, cele mai multe locuri de muncă fiind găsite în Germania (31.100), Marea Britanie (8.600) și Suedia (2.500)¹. Această cerere este de cel puțin 4 ori mai mare decât cererea în domeniul educației, unde sunt disponibile în jur de 13.400 de locuri de muncă pentru profesori, de la cei pentru nivelul preșcolar până la cei universitari. Dacă în Marea Britanie e nevoie de peste 8.200 de specialiști în educație, în Belgia și Suedia sunt vacante câte 1.200 de posturi. În ceea ce privește proveniența celor care-și cautau job prin Eures, spaniolii ocupă primul loc, urmați fiind de italieni și polonezi. Acești emigranți preferă să își găsească un loc de muncă în Germania, Austria, Marea Britanie ori Suedia – state care au fost lovite mai puțin de criza economică.

Scopul EURES este de a oferi informații, recomandări și servicii de recrutare/plasare (găsire a candidatului/locului de muncă potrivit) în beneficiul lucrătorilor și angajatorilor. Însă, pe lângă aceasta, Comisia Europeană păstrează un echilibru pe piața forței de muncă, fiindcă fără migrația muncitorilor, atât din interiorul UE cât și din exteriorul ei, economiile naționale ale statelor membre nu ar putea menține nivelul de dezvoltare pe care îl au acum. Pe de altă parte, migrația înseamnă un element important în asigurarea dezvoltării oricărui stat datorită remitențelor, accesului la noile tehnologii și la o societate în care într-adevăr munca este apreciată. O nouă mentalitate se realizează atunci când munca este decentă, îndeplinită corect și conștiincios, evaluată și remunerată la justa valoare.

Am remarcat deja că Germania și Austria sunt țările cele mai dorite de emigranții din interiorul UE. Totuși, nu putem trece cu vederea că Germania a înregistrat în 2010 cea mai mică rată a șomajului din ultimii 18 ani, cea ce reprezintă un motiv de îngrijorare, întrucât o rată mică a șomajului înseamnă un mare deficit de muncitori². Cu toate acestea, cele două state nu vor renunța la regulile stricte pentru est-europenii care doresc să lucreze în aceste țări pe motiv că un aflux mare de muncitori ar destabiliza piața locală a forței de muncă. Este vorba despre presiuni de scădere a salariilor și nemulțumiri ale cetățenilor autohtoni care și-ar vedea locurile de muncă ocupate de străini.

Germania deja a ridicat restricțiile pe care Bundestagul le-au impus din 2004 pentru est-europenii care vor să se încadreze pe piața forței de muncă germană. Această decizie vine în concordanță cu studiile recente de specialitate care arată că până în anul 2020 nemții ar putea avea un deficit de două milioane de muncitori. Se prognozează că est-europenii care au vrut să emigreze au făcut-o deja și că nevoia de forță de muncă va fi dificil de acoperit. Cu toate acestea, decalajele de dezvoltare și implicit de salarii dintre economiile din Europa de Est și cele din Centrul și Vestul Europei rămân evidente, ceea ce înseamnă că Germania și Austria au toate șansele să atragă forță de muncă din Estul Europei. Companiile din mai multe sectoare ale economiei Germaniei se confruntă cu un deficit de forță de muncă. Deja industria tehnologiilor informațiilor și a telecomunicațiilor are deja nevoie de muncitori calificați. Se estimează că cele mai solicitate servicii vor fi cele hoteliere și a angajaților care să îngrijească persoanele în vârstă³. Germania este văzută ca motorul Europei și acest fapt va atrage forță de muncă flexibilă, bine educată și calificată, fapt reiterat de specialiștii care estimează că 100.000 de est-europeni vor veni în Germania înce-

1 Lucian Hainăroșie, „Cum vă puteți găsi ușor de muncă în UE”, *Ziare.com*, <http://www.ziare.com/locuri-de-munca/anunturi/cum-va-puteti-gasi-usor-de-munca-in-ue-119850>.

2 Adelina Mihai, „Vrei un job în străinătate? Cum să te angajezi în GERMANIA”, *Ziarul Financiar*, 8 mai 2011.

3 Constantin Rudnițchi, „Germania importă forță de muncă”, în *RFI România*, <http://m.rfi.ro/articol/stiri/economie/germania-importa-forta-munca>.

pând din a doua jumătate a anului 2011.

Actualmente, statele din cadrul UE acordă prioritate de intrare migranților din Europa Centrală și de Sud-Est. Deși aceste reglementări comportă o doză de discriminare în raport cu migranții din alte regiuni sau state, țările-gazdă se străduie să nu trezească tensiunile sociale din considerente ale securității etnice și statale. În acest sens, naturalizarea străinilor este o practică destul de răspândită, mai ales în lumea sportivă, dar care se aplică cu maximă chibzuință. Franța acordă pretenzenților străini cetățenia franceză doar după 10 ani de ședere în țară cu condiția ca aceștia să cunoască limba, istoria și cultura ei.

Amintindu-ne că spațiul comunitar reprezintă o unitate, o problemă care afectează un stat poate prejudicia și alte state-membre. Dacă politica exigentă din Hexagon acordă anevoios cetățenia franceză, Traian Băsescu a accelerat considerabil procesul de acordare a cetățeniei române pentru cei din Republica Moldova, fapt care a indignat presa franceză¹. Redobândirea cetățeniei române este interpretată ca „o extindere pe ușa din dos” și este unul dintre motivele pentru care Franța a cerut amânarea aderării României la Spațiul Schengen. Este evident că un număr mare de basarabeni au acum șansa să călătorească, să se instaleze și să se angajeze pe piața forței de muncă a Uniunii Europene exact ca și cetățenii statelor membre. Dăm dreptate criticilor care spun că este injustă primirea cetățeniei române fără cunoașterea măcar a unui minim de limbă română sau istorie a românilor, fapt ce ar trebuie să genereze unele modificări de procedură în procesul acordării cetățeniei. Astfel de demersuri deja au loc. Recent, Ambasada României în Republica Moldova a anunțat că „cetățenii Republicii Moldova care au dreptul să redobândească cetățenia română și care au pierdut-o din motive neimputabile lor, dar nu cunosc limba română, nu își vor putea valorifica acest drept decât după ce vor poseda cunoștințe elementare de limba română care să le permită depunerea jurământului de credință față de România”². În acest sens, putem spera că s-a pornit un mecanism care va duce cât mai rapid la îndeplinirea acestei declarații astfel încât să se contureze o imagine mai bună a moldovenilor ce redobândesc cetățenia română. În ceea ce privește corectitudinea oferirii în număr mare a pașapoartelor românești, acesta este mai mult o problemă de moralitate cu un adânc substrat istoric, pe care nu ne propunem să o dezvoltăm. Cert este că Uniunea Europeană, chiar dacă își dorește sau nu, va primi în continuare pe teritoriul statelor membre un plus de imigranți moldoveni cu cetățenie românească care vor aduce la fel de multe beneficii cât și daune, inclusiv în sfera migrației forței de muncă, ca și orice alți nou-veniți în spațiul comunitar.

Prin urmare, efectele migrației forței de muncă în Europa sunt foarte complexe, legate atât de aspectul economic, cât și de cel demografic. Considerăm că viitorul va aduce o nouă extindere și noile state membre vor fi în continuare principalii furnizori de forță de muncă în spațiul comunitar. În anii ce vor urma, fenomenul migrației va avea un rol în creștere, producând efecte economico-financiare, sociale, culturale și politice pozitive. Din acest motiv, acceptarea noilor lucrători veniți ca mijloc de susținere a creșterii economice dar și a sistemelor de securitate socială și regimurilor de pensii va reprezenta o preocupare perpetuă pentru Uniunea Europeană. Asigurarea libertății de circulație a persoanelor, în special a lucrătorilor, dar și întreținerea unui nivel cât mai bun de securitate la frontiere prezintă atât avantaje certe pentru state membre ale Uniunii Europene, cât și o grijă constată în sensul potențialelor riscuri și amenințări pe care le pot aduce emigranții.

¹ Lucian Lumezeanu, „L'Express: Naturalizarea moldovenilor înseamnă extinderea României pe «ușa din dos»”,

<http://www.ziare.com/europa/moldova/l-express-naturalizarea-moldovenilor-inseamna-extinderea-romaniei-pe-usa-din-dos-1060504>.

² Victoria Popa, „Cei care nu vorbesc românește nu vor putea redobândi cetățenia română”, în *Jurnal de Chișinău*, 28 Octombrie 2011.

BIBLIOGRAFIE

BECHIR, Mariana, „Europa, de la „one way ticket” la migrația în circuit dintr-un stat în altul”, în *Adevărul*, 09 octombrie 2011.

HACHI, Mihai, „Migrația internațională a forței de muncă”, www.scribd.com.

HAINĂROȘIE, Lucian, „Cum vă puteți găsi ușor de muncă în UE”, *Ziare.com*, www.ziare.com.

KAMMERHOFER, Christa, „Politica privind ocuparea forței de muncă” (2008), www.circa.europa.eu.

LUMEZEANU, Lucian, „L’Express: Naturalizarea moldovenilor înseamnă extinderea României pe «ușa din dos»”,

www.ziare.com.

LUPUȘOR, Adrian, Ana Popa, Valeriu Prohnițchi, Alex Oprunenco, Elena Culiuc, Dumitru Budianschi, *MEGA - Analiza Creșterii Economice în Moldova*, Expert-Grup, Chișinău, (4) 2011, 34.

MATHHIJH, Matthias, „Revenirea luptelor de clasă” în *Foreign Policy România* (24) 2011: 53.

MIHAL, Adelina, „Vrei un job în străinătate? Cum să te angajezi în GERMANIA”, *Ziarul Financiar*, 8 mai 2011.

POPA, Victoria, „Cei care nu vorbesc românește nu vor putea redobândi cetățenia română”, în *Jurnal de Chișinău*, 28 Octombrie 2011.

PREAȘCA, Ion, „Migrația lasă țara fără forță calificată de muncă”, în *Adevărul Moldova*, 15 august 2011.

RUDNIȚCHI, Constantin, „Germania importă forță de muncă”, în *RFI România*.

***, „Cartea albastră încearcă atragerea de creiere în UE”, în *EurActiv*, www.euractiv.ro.

***, *Planul de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize Uniunea Europeană-Republica Moldova*, 2010.

Politica și emigrația românească din Italia

Studiu de caz: Partidul Românilor din Italia – Identitatea Românească

■ IOANA (CRISTEA) DRĂGULIN

[The University of Bucharest]

Abstract

European Union has been dealing with the migration phenomenon for a very long time. However, after the fall of the Berlin Wall, in 1989, this topic has proved to be more present than ever. Backed by the economic crisis and by the failure of the national elites to find optimal solutions for facing the emergence of new local communities, the issue expanded. Therefore, we presently have to deal with the need of the local elites to justify the imposition of some increasingly restrictive political practices. In Italy for instance, starting with 2007, the „stranger” slowly came to be substituted by „immigrant”; a stereotype eventually giving rise to a powerful psychosis concerning Romanian immigrants, by and large. The introducing of false concerns on the political agenda was a direct consequence of the political action which marked out the „Romanian problem” as the tagline for the 2008 Parliamentary elections.

Keywords

Migration phenomenon; Romanian community; restrictive policy; Romanian problem

Introducere

Societatea contemporană este una a informației, ideile și informațiile fiind difuzate în mari cantități în fiecare zi. Liderii de opinie locali, naționali sau internaționali au transformat comunitățile în propriul lor auditoriu. Rapiditatea cu care circulă ideile este enormă, fapt ce sporește confuzia în rândul membrilor societății.

Temele fundamentale pe care și le pune societatea contemporană privesc egalitatea, justiția, marginalizarea și dezvoltarea, răspunsurile formulate rămânând profund înrădăcinate în culturile locale. Varietatea lor se datorează diferențelor experiențelor ale acestor culturi. În sociologia actuală s-a impus o nouă paradigmă care ia în serios prezența unui nou tip de „individualism” ca efect al amplificării procesului de modernizare a societății, care poate aduce cu sine o schimbare a naturii modernității¹.

Spațiul public devine din ce în ce mai influențat de factorul politic. Forța cuvântului folosit de omul politic este dată de capacitatea acestuia de a folosi un limbaj comun creat de o educație comună². Datorită mass media, impactul ideilor în crearea unei mentalități este din ce în ce mai mare.

1 Marc-Henry Soulet, „Les mutation contemporaines du lien social”, *Echidistance*, Anul 18, Nr.5-6, (2009):11.

2 Sabin Drăgulin, „Puterea cuvântului versus puterea imaginii”, în Daniel Șandru, Sorin Bocancea (coordonatori), *Mass – media și democrația postcomunistă*, (Iași: Institutul European, 2011), 159.

Pe fondul acestei realități, societățile vest-europene contemporane se confruntă cu problema fenomenului migraționist. Cu toate că acest fenomen nu este caracteristic perioadei contemporane, existând dintotdeauna, acesta a devenit actual după anul 1991, odată cu căderea comunismului. Accentuarea lui început să suscite interesul atât al elitelor bătrânei Europe cât și a cetățenilor săi. Apariția de noi comunități în interiorul statelor naționale europene a impus ca temă prioritară problema raporturilor care se stabilesc între public și privat, singular și universal, prin punerea în evidență a dreptului la diferență, dat fiind faptul că identitățile nu sunt politice sau ideologice, ci teritoriale, sexuale, lingvistice sau chiar etnice.

Una dintre problemele cu care se confruntă aceste state este tema schimbării paradigmei statului național pe fondul apariției unei suprastructuri statale precum Uniunea Europeană. Confruntate cu această problemă majoră, elitele politice naționale par incapabile să intervină în sensul regularizării proceselor sociale. Putem vorbi chiar de existența unei incapacități politice de a lua măsuri pentru a echilibra principalele mize sociale contemporane.

Migrația și imigrația clandestină în Uniunea Europeană

Conform datelor statistice oferite de instituțiile europene abilitate, pe teritoriul țărilor din UE trăiau, în anul 2007, nu mai puțin de 18.700.000 de imigranți cu acte în regulă. Aceștia reprezentau, în anul 2007, 4% din totalul populației Europei comunitare. Alături de fenomenul migraționist care privește persoanele care provin din afara UE, avem un fenomen de migrație internă, fiind înregistrați 9.000.000 de migranți care provin din țările din interiorul Uniunii¹. Cu toate acestea, principala temă de discuție la nivelul discursului comunitar a fost, în ultimii ani, problema imigrației clandestine.

Problema migrației și a imigrației clandestine preocupă din ce în ce mai mult opinia publică europeană. Criza economică actuală a condus la sensibilizarea opiniei publice naționale permițând ca problema migranților fără documente să fie instrumentalizată pentru a justifica practici politice din ce în ce mai restrictive². Conform datelor statistice oficiale, numărul persoanelor care fac parte din această categorie a fluctuat și fluctuează din cauza a cel puțin două variabile fundamentale. Prima dintre acestea privește numărul inconstant de imigranți care ajung pe teritoriul UE pe parcursul fiecărui an, iar a doua variabilă constă în faptul că, în funcție de legislațiile naționale, fiecare țară în parte acordă documente de ședere unui număr mai mare sau mai mic de imigranți clandestini.

Prin intermediul proiectului „CLANDESTINO – Migration non documentée: compter les incomptables. Données et tendances en Europe”, UE a demonstrat că numărul imigranților clandestini din interiorul Uniunii a variat de-a lungul timpului între 2.000.000 și 8.000.000³. Conform cifrelor oferite de acest raport, în anul 2005, în interiorul Uniunii existau între 2.800.000 și 6.000.000 de persoane fără documente, pentru ca în anul 2008 numărul acestora să scadă, între 1.900.000 și 3.800.000 de persoane (în UE celor 27)⁴. Interesant este că, în conformitate cu un raport al FRONTEX

1 L 'Europe en mouvement, *Une chance et un défi. L 'immigrations dans L 'Union européenne*, (Commission européenne. Direction générale de la communication, Bruxelles, BELGIQUE, 200, 3.

2 Massimo Merlino et Joanna Parkin, *RAPPORT: La migration clandestine en Europe : Les politiques del'UE et l'écart en termes de droits fondamentaux*, (Centre for European Policy Studies (CEPS) – Centre d'étude des politiques européennes), 4.

3 M. Jandl, D. Vogel et K. Iglicka, *Report on Methodological Issues* (Rapport sur des questions méthodologiques), CLANDESTINO, Athènes, octobre 2008, p. 4 (extrait de http://clandestino.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2009/02/clandestino_report-on-methodological-issues_final1.pdf).

4 Kovacheva, V. et D. Vogel (2009), *The size of the irregular foreign resident population in the*

(agenția europeană pentru gestionarea și cooperarea operațională a frontierelor externe ale UE), numărul migranților sau imigranților clandestini au scăzut simțitor. Pentru primele trei luni ale anului 2010, numărul total al clandestinilor a fost de 14.200. Practic, s-a constatat o scădere de 36% față de intrările din cel de-al patrulea semestru al anului 2009 și o scădere de 39% în raport cu același semestru din 2009¹.

Cu toate acestea, în discursul politic al mai multor reprezentanți politici ai unor guverne din UE se regăsește tema fenomenului imigrației ilegale cu scopul de a mări starea de nesiguranță în rândul cetățenilor europeni². Practic, „problema migrației” a devenit omniprezentă în actualitatea contemporană europeană. Aceasta s-a impus în atenția publicului larg și datorită fenomenului globalizării care a permis difuzarea imaginilor a zeci de vase naufragiate pe țărmurile Spaniei și ale Italiei, în timp real. Imaginile cu miile de emigranți aflați în centrele temporare de primire au impresionat în mod negativ opinia publică europeană.

Românii și migrația

Cercetările sociologice și statistice oficiale de după 1989 atestă faptul că România³ constituie o sursă constantă de alimentare a fenomenului migraționist din Europa. Fenomenul migraționist cu care s-a confruntat România își găsește explicația în deceniile de guvernare ale regimului totalitar românesc. În ultimele două decenii, milioane de români au emigrat/migrat în țările din Uniunea Europeană pe termen scurt (așa numitele migrații sezoniere) sau pe termen lung (s-au stabilit în țările de emigrație). Un element important al variabilității cifrelor este dat de faptul că nu se cunoaște, în acest moment, numărul real al cetățenilor români care s-au stabilit (au rezidența permanentă) în străinătate sau care migrează sezonier pentru a găsi un loc de muncă temporar.

Ce-a mai prolifică perioadă pentru migrația românească postdecembristă a avut loc după deschiderea granițelor și obținerea accesului în spațiul Schengen, care a avut loc în luna ianuarie 2002. Din acel moment, fenomenul migrării capătă un caracter de masă, cuprinzând între 10-28% din populația României⁴. Este perioada în care Italia și Spania devin principalele țări de destinație. Din numărul plecărilor, aproximativ 50% erau îndreptate către Italia și 25% către Spania.

Emigrația românească din Italia, observații statistice

Prezența comunității românești din Italia a început să fie din ce în ce mai importantă, fapt ce s-a reflectat și în datele statistice. În anul 2003, numărul cetățenilor români care dețineau permise de ședere pe teritoriul italian atingea cifra de 240.000. Practic, la sfârșitul anului 2003, comunitatea românească deținea primul

European Union in 2002, 2005 and 2008: A dynamic aggregate country estimate (La taille de la population étrangère en séjour irrégulier dans l'Union européenne en 2002, 2005 et 2008 : Une estimation dynamique et globale par pays), Document de travail n° 4/2009, Base de données sur la migration clandestine, Institut de recherche sur l'économie internationale de Hambourg, Hambourg, <http://irregular-migration.hwwi.net/>.

1 http://www.frontex.europa.eu/situation_at_the_external_border/art15.html.

2 Vezi cazurile specifice ale Italie și Franței care folosesc tema migrației clandestine pentru a crea o senzație de „pericol iminent” în rândul electoratului.

3 Rotariu, Traian <<Despre oportunitatea adoptării în România a unor măsuri de politică demografică>>, în Annalea Universitatis Apulensis, seria Sociologie, nr.1/2001, Alba Iulia, 2009.

4 Conform recensământului realizat în anul 2002, populația stabilă din România număra: 21.698.181 de indivizi. Informație preluată după <http://www.infotravelromania.ro/recensamant.html>.

loc între comunitățile de imigranți, devansând chiar comunitatea albaneză. Această poziție a fost întărită după anul 2006 când românii au ajuns la cifra de 271.000. Conform statisticilor realizate de Caritas, la începutul anului 2007, românii care locuiau în Italia atingeau cifra de 556.000, care reprezenta 15,1% din totalul imigranților din Peninsulă. În anul 2008, această cifră a crescut la 856.700, ceea ce reprezenta 21,5% din totalul populației străine¹. În anul 2010, statisticile ne-au arătat că în Italia erau prezenți 1.016.000 de cetățeni români, dintre aceștia 749.000 reprezentând 73,7% din totalul populației se aflau în Peninsulă pentru a munci. Din motive familiale (în special reunirea familiilor) erau înregistrate 239.000 de persoane (23,5%) și din alte motive 28.000 (2,8%), reprezentând un număr nesemnificativ².

Politica și emigrația românească din Italia

Este pentru prima dată în istoria românilor când există o comunitate românească atât de importantă într-o singură țară. Din acest motiv pot să apară anumite situații în care, pe fondul dificultăților cu care se confruntă elitele politice naționale din țările de emigrație în a regulariza procesele sociale, o comunitate nou formată să fie ținta atacurilor cu caracter xenofob și rasist.

Anul 2007 reprezintă momentul istoric în care comunitatea românească din Italia a intrat în atenția mass-mediei locale. Evenimentul care a produs o emoție majoră și care a declanșat o adevărată stare de psihoză, generată prin intermediul mass-media, în rândul italienilor a fost asasinarea Giovanni Reggiani de către Romulus Nicolae Mailat. Ferocitatea cu care acea femeie a fost asasinată a revoltat opinia publică italiană și a declanșat o isterie generală, care a fost promovată cu asiduitate de presă și media. În scurt timp, întreaga comunitate românească a intrat în atenția italienilor. Ceea ce a urmat începând cu sfârșitul anului 2007 a fost un adevărat linșaj mediatic la care a fost supusă comunitatea românească. Și asta pe fondul alegerilor pentru parlamentul italian din anul 2008. De-a lungul mai multor luni, a apărut (sau mai bine zis a fost construită) o așa zisă „problemă românească” ce a invadat canalele de știri și paginile ziarelor. „Problema românească” a fost prezentată în matricea etnico-naționalistă, ajungându-se să se creeze imaginea profund distorsionată dată de ecuația: român = delincvent sau violator. A fost momentul în care guvernul Berlusconi, care a fost expresia coaliției de centru-dreapta ce a câștigat alegerile prin exacerbarea xenofobiei împotriva românilor, a început să pună în practică așa numitele „politici de securitate”, prin impunerea Parlamentului a unei serii de reglementări, la început promovate sub forma unor ordonanțe de urgență devenite ulterior legi, care au fost votate prin procedura asumării răspunderii³. Aceste legi și mai ales modul în care au fost prezentate acestea cetățeanului italian a creat falsa impresie că un anumit tip de imigrație este egal cu criminalitatea și că lupta împotriva imigrației este egal cu asigurarea securității personale⁴. Pornindu-se de la acest principiu, au fost elaborate o serie de măsuri care au fost reunite în așa numitul „pachet al siguranței”, care a fost votat în vara anului 2009. Prin intermediul acestor legi, a fost introdusă, pentru prima dată în dreptul penal italian, infracțiunea de „imigrație clandestină”, ce privește doar cetățenii extracomunitari.

1 Antonio Ricci, „Nuovi confini e immigrazione dopo l'allargamento ad Est”, în Caritas/ Migrantes, *Immigrazione, Dossier statistico*, vol. XXIV, (2004), 37.

2 Pittau, Franco, Ricci, Antonio, Silj, Alessandro, Caritas Italiana. *Romania. Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche, problemi e prospettive*, (Roma: Edizioni IDOS, 2008), 90. Alte informații pot fi preluate de pe http://www.cresce.it/immigrazione/romeni/ro_presentazione.pdf.

3 Alina Harja și Guido Melis, *ROMÂNII. Minoritatea comunitară decisivă pentru Italia de mâine*, traducere de Sabin Drăgulin, (Iași: Institutul European, 2011), 55-56.

4 A se vedea „Decretul –Lege din 23 mai 2008, nr 92, care ulterior a devenit Legea cu nr.125/2008).

Pe acest fond de suspiciune reciprocă, între comunitatea românească și guvernul italian s-a instaurat o stare de indiferență reciprocă. Românii, deși sunt cetățeni comunitari și reprezintă o comunitate importantă din punct de vedere numeric, au dreptul de a vota la alegerile administrative din Italia, nu reprezintă o țintă atractivă pentru politicienii italieni. Și asta pentru că este o comunitate dezbinată, nu are puncte de referință în interiorul ei (în Italia acționează peste 100 de asociații românești), iar atunci când membrii săi votează, preferă să-și exprime acest drept natural în favoarea candidaților italieni și nu a reprezentanților propriei comunități¹.

Raportul dintre românii din Italia și guvernul de la București sau cu alte forțe politice din țară este caracterizat prin indiferență totală a conaționalilor noștri față de evoluțiile politice din țară. Această afirmație se fundamentează pe numărul redus de cetățeni cu drept de vot care s-au prezentat în ultimii ani pentru a-și exprima voința politică. În anul 2008, doar 3809 de persoane s-au prezentat la vot pentru alegerile generale din România, pentru ca la alegerile prezidențiale din 2009 în primul tur de scrutin să participe la vot 25.000 de persoane, pentru ca în al doilea tur să participe 42.173 de persoane. După cum observăm, numerele reflectă valori nesemnificative la nivelul participării.

Reacții ale comunității românești din Italia

Așa cum am arătat anterior, odată cu izbucnirea „scandalului Mailat”, comunitatea românească din Italia a devenit ținta unor atacuri cu caracter rasist reflectate în luările de poziție a unor oameni politici, reflectate fără discernământ în mass-media italiană². Aceste campanii de presă au fost resimțite la nivelul societății civile românești din Italia.

În rândurile ce vor urma vom folosi ca studiu de caz: *Partito dei Romeni d'Italia - Identità Romana* (PIR). Înființat în anul 2006, acest partid politic a avut încă de la început particularitatea de a nu fi o construcție politică cu un caracter etnic. Membrii fondatori ai partidului sunt: Giancarlo Germani, care a lucrat ca gardian în penitenciarele italiene, actualmente este căsătorit cu o româncă, Iuliana Manta, sindicalist în cadrul UIL, unde apără interesele muncitorilor români care lucrează în construcții, a fost președinte al Ligii Românilor din Italia și președinte al asociației Vocea Românilor. Printre cei care au sprijinit apariția și organizarea partidului au mai fost: Florin Bourița, coleg cu Manta la UIL, soția lui, Mariana Bourița (jurnalistă, de-a lungul timpului a lucrat la *Adevărul*, iar acum colaborează cu BBC), Miruna Căjvăneanu (jurnalistă la *Gazeta Românească* și la *Hotnews*), Geta Lupu care a îndeplinit pentru scurt timp funcția de secretar general (numărul unu din partid, înlocuită apoi de Mihai Muntean după ce a plecat în România), este o avocată care a profesat la Roma și care acum este avocat la Iași, Vicențiu Acostandei (informatician, a lucrat o vreme pentru siguranța sistemelor informatice ale Ministerului de Interne

1 O parte dintre acestea le puteți găsi la: <http://www.ass-columna.org/asociatii.html>

2 La sfârșitul anului 2008, un grup de ziariști români, alcătuit din: Daniela Vițelaru (*Cotidianul*), Cornel Toma (*Adevărul*), Alina Harja (*Realitatea TV*), Cristian Gaiță (*Adevărul*), Andi Răduț (*Evenimentul Zilei*), Miruna Căjvăneanu (*Gazeta Românească*), la care s-au adăugat: Mihai Duțu, Silviu Rebegea, Carmen Humelnicu, Horia Cornelui Cîrtoacă (*președintele Forumului Intelectualilor Români din Italia*) și Vicențiu Acostandei (*vicepreședintele Partito dei Romeni d'Italia - Identità Romana*) au realizat o monitorizare de presă, ale căror concluzii au fost publicate în „Caritas Migrantes”. Pentru informare suplimentară vezi: Miruna Căjvăneanu, „2007: l'immagine dei romeni nella stampa italiana tra stereotipo e verità”, în Pittau, Franco, Ricci, Antonio, Silj, Alessandro, *Caritas Italiana. Romania. Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche, problemi e prospettive*, (Roma: Edizioni IDOS, 2008), 217-233. În urma acestor monitorizări de presă s-a demonstrat că a existat o campanie de presă care a folosit de multe ori date inexacte sau incorecte despre români, care a avut ca finalitate crearea imaginii existenței unei „probleme românești”.

italian, iar acum lucreaza la FAO). Născut în anul 2006, PIR a reușit ca până în anul 2009 să aibă peste 10.000 de membri.

În articolul 2 din Statutul partidului apar enunțate principalele obiective: *„Partidul Identitatea Românească este un subiect politic autonom și independent care aspiră la realizarea efectivă a unei Europe Comunitare bazată pe valori multietnice, de integrare pacifică și conviețuire a popoarelor care o compun. Atât în Italia cât și în România, Partidul va încerca să stimuleze, prin propria activitate, ambele societăți spre o integrare socială, culturală și politică a minorităților lingvistice, culturale ce se află pe teritoriul lor și, în special, a minorității constituită de comunitatea română prezentă în Italia, pe care Partidul, prin crearea sa, înțelege să o tuteleze. Scopul Partidului este acela de a ajuta, dezvolta și determina integrarea socio-culturală și politică a comunității românești din Italia. Obiectivul primordial al Partidului, care se naște fără o conotație ideologică, ci doar cu scopul de a obține o progresivă și constantă îmbunătățire a condițiilor de viață ale comunității românești prezente în Italia....”¹.*

Nefiind un partid înregimentat ideologic, PIR a realizat alianțe la nivel regional cu partide situate pe întreg spectrul politic. În februarie 2007, a încheiat un contract de colaborare cu UDEUR, un partid condus de Clemente Mastella, cu o ideologie de centru². La alegerile locale din toamna anului 2007, s-a realizat un parteneriat politic, la Florența, cu Forza Italia-PDL, condus de Silvio Berlusconi, cu o ideologie de centru-dreapta. Acest acord prevede sprijinul reciproc în timpul campaniilor electorale, în sensul în care membri ai PIR se vor regăsi pe listele electorale ale PDL, iar PIR se obliga să militeze în cadrul comunității românești să voteze cu PDL.

În raport cu spațiul politic românesc, PIR se declară deschis oricărui tip de colaborare cu partidele din România. Cu toate acestea, a respins acordul de colaborare încheiat între PSD și Partito Democratico (PD) la 21 mai 2011, reclamând ingerința unor partide din România în activitatea politică a românilor din Italia. Acest acord este văzut ca fiind o încercare de manipulare a comunității românești din Italia pentru a satisface necesitățile electorale ale PSD-ului în țară și a PD-ului în Italia. Cu toate acestea, PIR și-a manifestat „dezaprobarea față de decizia guvernului Olandei de a se opune intrării României în spațiul *Schengen*, implicit a liberei circulații a cetățenilor români, deoarece nu a ținut cont de importanta contribuție economico-socială pe care aceștia o aduc societăților din multe țări europene, Olanda fiind inclusă, prin muncă, integrare și identitate culturală”³.

Activismul membrilor partidului nu se limitează doar la acțiunea politică, ci se încrie în efortul pentru apărarea imaginii comunității românești din Italia. Ultima acțiune a acestuia a fost denunțarea responsabililor de postul de radio „Radio 105” pentru conținutul ofensiv și denigrator al programului „Lo Zoo”, acuzând conducătorii emisiunii pentru defăimare agravată și instigare la ură rasială, cerând suspendarea transmisiei radiofonice și rezervându-și dreptul de a se constitui parte civilă în relativul proces penal. În cadrul emisiunii radio din Italia (Radio 105) și a unei melodii promovate de același post, prezentatorul interpretează un personaj cu un comportament infracțional provenind din România, existând intenția lansării în Italia a unui CD realizat de Radio 105 care conține această melodie în care românii sunt descriși ca infractori și criminali⁴.

Existența acestui partid este importantă deoarece, odată cu trecerea timpului, reușește să fie o interfață între interesele membrilor comunității românești din Italia și societatea civilă italiană. Existența unui partid care să aplece drepturile con-

1 <http://www.identitatearomaneasca.it/ro/statut.html>

2 <http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=129.msg193#msg193>

3 <http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=2425.0>

4 <http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=2484.0>

stituționale ale românilor din această țară va crea, în timp, un dialog între cele două părți. Acest dialog va permite o cunoaștere a problemelor reale cu care se confruntă românii din Italia și va crea premisele integrării acestora în realitățile interne ale țării de adopție. Integrarea este un deziderat și un obiectiv care trebuie să fie promovată atât de reprezentanții instituțiilor statului italian, cât și de reprezentanții comunității românești.

Concluzii

Problema fenomenului migraționist va atrage atenția opiniei publice pentru o lungă perioadă de timp. Migrația este un proces care se desfășoară pe parcursul mai multor decenii și, pe fondul globalizării, va primi un puternic impuls. Imaginile provenite din țările UE, care reflectă un grad de prosperitate net superior în raport cu un număr important de state de pe toate continentele, vor atrage ca un magnet imigranți atrași de mirajul economic. Elitele locale și naționale împreună cu forurile de decizie de la nivelul UE vor trebui să dea un răspuns convingător propriilor cetățeni care se află în dificultate economică din cauza consecințelor crizei mondiale. În funcție de aceste răspunsuri, vom ști care va fi viitorul Europei comunitare: o Europă care se va închide în sine sau o Europă care se va deschide integrării. Pe acest fond de așteptare, cei aproximativ 4.000.000 de cetățeni români care au migrat vor fi afectați în mod direct de politica în privința emigrației.

BIBLIOGRAFIE

- „Decretul –Lege din 23 mai 2008, nr 92, care ulterior a devenit Legea cu nr.125/2008)
- DRĂGULIN, Sabin, „Puterea cuvântului *versus* puterea imaginii”, în Daniel Șandru, Sorin Bocancea (coordonatori), *Mass – media și democrația postcomunistă*, Iași, Institutul European, 2011
- HARJA, Alina și MELIS, Guido, *ROMÂNII. Minoritatea comunitară decisivă pentru Italia de mâine*, traducere de Sabin Drăgulin, Iași, Institutul European, 2011
- JANDL, M, VOGEL, D et IGLICKA, K, Report on Methodological Issues (Rapport sur des questions méthodologiques), CLANDESTINO, Athènes, octobre 2008, (extrait de http://clandestino.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2009/02/clandestino_report-on-methodological-issues_final1.pdf)
- KOVACHEVA, V. et D. VOGEL, D, (2009), The size of the irregular foreign resident population in the European Union in 2002, 2005 and 2008: A dynamic aggregate country estimate (La taille de la population étrangère en séjour irrégulier dans l'Union européenne en 2002, 2005 et 2008 : Une estimation dynamique et globale par pays), Document de travail n° 4/2009, Base de données sur la migration clandestine, Institut de recherche sur l'économie internationale de Hambourg, Hambourg, <http://irregular-migration.hwwi.net/>
- L ,Europe en mouvement, *Une chance et un défi. L 'immigrations dans L 'Union européenne*, (Commission européenne. Direction générale de la communication, Bruxelles, BELGIQUE, 200, 3
- MERLINO, Massimo et Joanna Parkin, *RAPPORT: La migration clandestine en Europe : Les politiques del'UE et l'écart en termes de droits fondamentaux*, Centre for European Policy Studies (CEPS) – Centre d'étude des politiques européennes)
- PITTAU, Franco, RICCI, Antonio, SILI, Alessandro, *Caritas Italiana. Romania. Immigrazione e lavoro in Italia. Statistiche, problemi e prospettive*, Roma, Edizioni IDOS, 2008
- ROTARIU, Traian <<Despre oportunitatea adoptării în România a unor măsuri de politică demografică>>, în *Annalea Universitatis Apulensis*, seria Sociologie, nr.1/2001, Alba Iulia, 2009

RICCI, Antonio, „Nuovi confini e immigrazione dopo l'allargamento ad Est”, în Caritas/ Migrantes, Imigrazione, Dossier statistico, vol. XXIV, (2004)

SOULET, Marc-Henry „Les mutation contemporaines du lien social”, Echidistance, Anul 18, Nr.5-6, (2009):11

<http://www.ass-columna.org/asociatii.html>

<http://www.identitatearomaneasca.it/ro/statut.html>

http://www.cresec.it/immigrazione/romeni/ro_presentazione.pdf

<http://www.infotravelromania.ro/recensamant.html>

http://www.frontex.europa.eu/situation_at_the_external_border/art15.html

<http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=129.msg193#msg193>

<http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=2484.0>

<http://www.identitatearomaneasca.it/smf/index.php?topic=2425.0>

Imaginea imigranților români în presa internațională: mit sau realitate?¹

■ CĂTĂLINA-FELICIA COMĂNECI

[„Alexandru Ioan Cuza” University of Iași]

Abstract

This article purports to analyse the migration phenomenon from an imagological perspective, focusing on the way Romanian immigrants are portrayed in the international press. Although stereotypes are as old as time, they can be harmful in this contemporary age, when spaces and borders have been largely abolished, with negative impact not only on the Romanians living abroad, but also on the ones left in the country, who are unfairly associated with delinquents. The extent of this discrimination wave promoted by both the international and national mass media is alarming and it is important to make a clear distinction between those Romanian intellectuals working abroad and the illegal immigrants of Romanian origin committing crimes abroad.

Keywords

immigrant; international press; imagology; Romanian; gypsy

Introducere

Migrația este un fenomen care a existat dintotdeauna, dar care de-a lungul timpului s-a manifestat sub diferite forme: transhumanță, invazii, colonizări, cruciade, iar exemplele pot continua. Deși mecanismele migrației au evoluat, întrucât migrația contemporană este foarte diferită de migrația practică în trecut, literatura de specialitate recunoaște importanța fenomenului migrator ca forță care modelează lumea, acesta făcând parte integrantă din comportamentul uman.

Migrația contemporană a românilor este o consecință directă a Revoluției din decembrie 1989, perioada de tranziție care a urmat dovedindu-se a fi una dificilă pentru cetățenii români care se confruntau în special cu neajunsuri de ordin financiar. La începutul anilor 1990, Europa de Vest și de Sud – în special Italia, Spania și Germania – se confruntau cu valuri neregulate de imigranți din țări precum România, Bulgaria, Polonia, Ucraina și Albania. La rândul lor, țări precum Germania, Franța, Marea Britanie, Belgia și Elveția, urmate de Spania, Grecia, Norvegia și Țările de Jos s-au văzut nevoite să introducă programe speci-

¹ ACKNOWLEDGMENT: This work was supported by the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [grant POSDRU/88/ 1.5/S/47646].

ale de facilitare a migrației temporare a forței de muncă în special în scop sezonier¹. Pentru perioada 1989-2004, 60% din fluxul net al migrației (de aproximativ 3,2 milioane de persoane) din țările A8 și A2² era reprezentat exclusiv de România și Bulgaria (țări tipice de imigranți caracterizate de fluxuri temporare și parțial neregulate de migranți în căutare de locuri de muncă sezoniere, cu repercusiuni economice și socio-culturale semnificative asupra societății), procentul imigranților români fiind dublu față de cel al Bulgariei³. Aderarea noilor state membre la UE (în special țările A2) a fost primită cu reticență de statele membre vechi, care s-au grăbit să creeze portretul imigrantului din țările terțe, al cărui singur și principal rol consta în desfășurarea unor activități cu calificare scăzută, cu un statut inferior și, evident, prost plătite⁴.

De ce emigrează românii? Swanie Potot consideră că migrația este de fapt o strategie de supraviețuire adoptată de români în perioada 1990-2007 pentru a putea face față depresiei economice care a urmat Revoluției din 1989⁵. Această strategie ar avea implicații pozitive întrucât poate genera noi stiluri de viață și noi atitudini față de consum, îmbunătățind nivelul de viață al imigranților (și, inclusiv, al familiilor acestora). La rândul său, Dumitru Sandu consideră că experiența de muncă a imigrantului român este unul dintre factorii modernizatori ai societății române atât la nivel de comunitate, cât și la nivel regional, studiile acestuia indicând faptul că migrația nu doar a stimulat și diversificat consumul (indicator al modernității), ci a contribuit în mod considerabil la economia română în ansamblul ei⁶. Tendințele migratoare ale românilor s-au intensificat simțitor după recenta criză economică și financiară, acestea fiind cu precădere un mecanism de apărare, tot mai mulți români considerând că „este bine să emigrez”⁷.

Imagologia: o explicație pentru imaginea stereotipă a unei națiuni în raport cu altele

Migrația implică întâlnirea cu alte limbi, culturi și obiceiuri, modul în care o anumită țară gazdă percepe imaginea celuilalt fiind practic o reflecție a propriilor percepții subiective. Interesant de analizat în contextul migrației contemporane este imaginea stereotipă a imigrantului în țara și cultura gazdă. În introducerea la *De l'Allemagne* (1813), Madame de Staël face o distincție clară între francezi și germani pe baza preocupării unei națiuni cu lucrurile, iar a celeilalte cu ideile. Pe

1 Pentru mai multe detalii a se vedea Richard Black, Godfried Engbersen, Marek Okólski, Cristina Panțiru, „Working out a way from East to West: EU enlargement and labour migration from Central and Eastern Europe”, în Richard Black, Godfried Engbersen, Marek Okólski, Cristina Panțiru (coord.), *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010), 8.

2 Țările A8 sunt Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia și Slovenia (care au aderat la UE în 2004), în timp ce țările A2 sunt cele două țări care au aderat la UE în 2007, în speță România și Bulgaria.

3 Black, „Working out”, 9.

4 O mărturie în acest sens este declarația lui John Reid (ministru britanic al apărării) din 2006 referitoare la impunerea unor restricții pentru resortisanții români și bulgari începând cu 1 ianuarie 2007.

5 Black, „Working out”, 17.

6 Black, „Working out”, 17.

7 Potrivit unui studiu efectuat de Dumitru Sandu, mai bine de jumătate din populația României consideră că a emigra este un lucru bun, trei sferturi dintre persoanele care au lucrat în străinătate susțin migrația forței de muncă, în timp ce 60% dintre acestea consideră că după o astfel de experiență viziunile se schimbă. – Dumitru Sandu, „Modernising Romanian society through temporary work abroad”, în Black, Engbersen, Okólski, Panțiru (coord.), *A Continent Moving West?*, 276.

aceeași linie, scriitorul român Mihail Sadoveanu își începea opera *Baltagul* (1930) cu o scurtă istorioară despre cosmologie, prezentând modul în care Dumnezeu, după alcătuirea lumii, a decis să dea fiecărui neam un semn specific prin care să se deosebească de ceilalți. Exemplele din literatura națională și internațională ne arată cum obișnuim să atribuim unei națiuni o anumită imagine, fie ea pozitivă sau negativă, sau anumite calități sau defecte identificatoare. Johan Soenen consideră că această viziune incompletă sau distorsionată asupra celuilalt reprezintă indubitabil una dintre principalele cauze ale originii imagologiei: în timp ce conceptul de *imago* se referă, în general, la noțiunea populară și, de cele mai multe ori, incompletă pe care o persoană o are vizavi de alte națiuni, țări sau culturi, *imagologia* reprezintă acea parte a științelor care studiază noțiunile respective, nefiind o știință propriu-zisă, ci doar un aspect al unei științe auxiliare din cadrul altor discipline¹.

Atitudinile oamenilor sunt astfel determinate cultural, iar atunci când două sau mai multe culturi și țări se întâlnesc, experiența reală și imaginile mentale intră în contact², semănând prejudicii. În anii 1980, Daniel-Henri Pageaux a dezvoltat teoria numită *imagerie culturelle* și conceptul de imaginar („*imaginaire*”) după studierea modului în care sunt percepuți portughezii și spaniolii de către francezi, imaginea relațiilor pe care un individ le are în raport cu sine și cu ceilalți³ constituind o confruntare culturală care îl ajută să își exprime întregul orizont ideologic. Potrivit lui Pageaux, în cadrul interacțiunii dintre imaginea de sine și alteritate, miturile și clișeele de tot felul constituie un sistem semiotic al culturii de origine, un *imaginar* exprimat sub formă de stereotipuri individuale⁴.

În consecință, studiul imagologiei ne poate oferi o mai bună perspectivă asupra reflecțiilor naționale în alte culturi și acceptate ca atare de vecini (în mod justificat sau nu), cu efecte care pot ajunge până la a promova sau împiedica comunicarea politică, relațiile economice sau dialogurile sociale. La începutul secolului XIX, o imagine transformată într-un clișeu de către observatorii străini se referă la așa-numita indolență a românilor, Armbruster declarând că până spre sfârșitul secolului XIX imaginea românilor a fost una relativ insipidă, călătorii străini făcând trimitere la cultura română doar în contextul înrudirii dintre limba română și limba latină⁵. O imagine mai pozitivă este cea de „buni sălbatici”⁶ în viziunea admiratorilor străini ai latinității române. Apatia și resemnarea sunt caracteristici atribuite de către călătorii străini în urma contactelor cu românii în secolul XIX, în timp ce filozofii români ai secolului XX identifică fatalismul drept o altă caracteristică a poporului român⁷.

În ceea ce privește presa occidentală, Dennis Deletant atrage atenția asupra faptului că percepția Europei de Vest despre România în anii 1980 se limita în mare parte la realizările gimnastei Nadia Comăneci, și că revoluția de la 1989 a fost cea care a plasat de fapt România pe harta mentală a lumii⁸, presa tabloidă transfor-

1 Johan Soenen, „Imagology and Translation”, în *Linguistica Antverpiensia* 26 (1992): 128.

2 Manfred Beller, „Perception, image, imagology”, în Manfred Beller, Joep Leersen (coord.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey* (Amsterdam, New York: Rodopi, 2007): 7.

3 „Compararea Eu-lui cu Celălalt are la origini instinctul de înfrățire, de înrudire, ca măsură a conștiinței, în încercarea de înțelegere a propriei identități, neintrând în calcul relațiile de superioritate și de inferioritate sau copierea. Plecând de la aceste rapoarte, putem spune că identitatea se construiește prin confruntarea dintre același și altul, dintre similitudine și alteritate iar conștiința de sine și cea de grup poate duce la o redefinire/redescoperire a propriei persoane.” – Anița Grigoriu, „Românii din Italia, între identitate și alteritate”, în *Sfera Politicii* 158 (2011): 24-25.

4 Beller, „Perception”, 8.

5 Beller, *Imagology*, 223.

6 Beller, *Imagology*, 224.

7 Beller, *Imagology*, 224.

8 „După 1996, conștiința rupturii României de restul blocului estic s-a conturat tot mai clar în

mându-l pe Dracula într-un punct de referință pentru cultura română. Mai târziu, odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, atenția presei occidentale s-a îndreptat spre corupția din România, Deletant preconizând chiar că poporul român va purta mereu cu sine această imagine negativă atunci când va păși în Uniune, fapt care s-a și întâmplat¹.

La rândul ei, presa națională nu se ferește să arate cu degetul lucrurile negative care se scriu în presa internațională la adresa imigranților români. Dimpotrivă, remarcăm o tendință de autovictimizare și autodemonizare mai mare decât cea manifestată de străini la adresa românilor, în special ca răspuns la atacurile frecvente ale presei internaționale la adresa poporului român, majoritatea imigranților fiind văzuți ca țigani, violatori, mafioți, hoți și cerșetori, într-un cuvânt, infractori. De altfel, potrivit spuselor lui Sorin Mitu, autodenigrarea este recunoscută drept o componentă esențială a imaginii de sine a românilor, înrădăcinată adânc în matricea culturii naționale, o tendință teoretizată și de Emil Cioran în eseuul său din 1936, *Schimbarea la față a României*. Mitu insistă asupra faptului că, în viziunea lui Cioran, până și calitățile românilor sunt negative: inteligența se confundă cu îngăduirea propriilor slăbiciuni, toleranța lor provine din lipsa spiritului de contradicție, în timp ce celebrul dor nu echivalează decât cu lenevia și că aceștia pot fi descriși, într-un cuvânt, ca fiind pasivi².

Un popor de țigani, infractori și cerșetori în ... ?

Este îngrijorătoare asocierea tot mai frecventă a tuturor românilor cu țiganii și cerșetorii în presa internațională, cuvântul de ordine pentru a descrie imaginea României în străinătate fiind, pe scurt, criminalitate. Imigranții sunt catalogați drept *parasites*³, *freeloaders*⁴, *spongers*⁵ sau *scroungers*⁶ care beneficiază pe nedrept de ajutoarele de stat, în special cetățenii români de etnie rromă și din alte țări est-europene. Valul masiv de imigranți ilegali din Europa de Est i-a determinat pe cetățenii occidentali să găsească un țap ispășitor pentru rata crescândă a infracționalității și a traficului de droguri din principalele orașe europene, cu repercusiuni grave care ajung până la xenofobie și rasism împotriva imigranților⁷.

În Italia, unde se află o comunitate impresionantă de imigranți români, lucrurile au denaturat semnificativ, aversiunea italienilor față de acest val de migrație fiind una vehementă⁸. Conform unui sondaj rezervat imigranților, publicat în *Metropolis* (publicația on-line a ziarului *La Repubblica*),

articolele de presă occidentale. Corupția și scandalurile politice au devenit tot mai vizibile în analizele savante de geopolitică, pentru ca, mai ales în ultimii ani, articolele despre țara noastră să ajungă și în ziarele bulevardiere: furturi, violuri și crime comise mai cu seamă de românii plecați în Spania și Italia." – Ciprian Rus, „DUPĂ 20 DE ANI. Cum ne vede lumea: „Țară coruptă, fără bani și fără guvern”", *Capital*, 21 decembrie 2009, <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/dupa-20-de-ani-cum-ne-vede-lumea-tara-corupta-fara-bani-si-fara-guvern-128351.html>.

1 Beller, *Imagology*, 226.

2 Beller, *Imagology*, 224.

3 David T. Graham, „The people paradox: Human movements and human security in a globalising world”, în David T. Graham, Nana K. Poku, *Migration, Globalisation and Human Security* (London, New York: Routledge, 2000), 191.

4 Graham, „The people”, 191.

5 Graham, „The people”, 191.

6 Graham, „The people”, 191.

7 Grigore, Silași, Ovidiu Laurian, Simina, „Labour market distortions as new challenges beyond the EU enlargement: the Romanian case”, în *Migration, Mobility and Human Rights at the Eastern Border of the European Union – Space of Freedom and Security* (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2008), 323.

8 „Imigranții reprezintă subiectul fierbinte al jurnaliștilor italieni, din păcate. Ba mai mult atunci

„[...] o treime din italieni afirmă că nu sunt de acord cu prezența românilor pe teritoriul italian. În acest fel, comunitatea românească rezultă a fi pe locul trei în ierarhia comunităților străine nedorite de italieni pe teritoriul italian. Românii sunt devansați, pe locul doi, de albanezi (față de care se declară împotriva 35% dintre cei ce au răspuns la sondaj). Pe primul loc în acest clasament sunt românii față de care se declară împotriva 61%.”¹

rezultatele fiind comentate astfel de către *Metropolis*:

„Această opinie se datorează parțial unei impresii, în general, defavorabile față de imigranți. Nu mai puțin de 57% din populație are o opinie defavorabilă despre imigranți în timp ce doar 34% au o opinie bună, sau foarte bună. Motivul acestei opinii este dat de o explicație foarte simplă. Opinia generală este că a fi imigrant este egal cu a fi criminal.”²

Marea Britanie – o altă mărturie a urii pe care o trezesc imigranții români o reprezintă articolele despre țigani. *The Sun* a publicat la 19 mai 2011, în ediția sa electronică, un articol intitulat *A gypsy Beverly Hills...built with British benefits (in Romania)*³, în care denunța practicile ilegale ale populației de etnie romă originară din România, care a fraudat statul britanic pentru a-și construi vile luxoase în Tândărei, în apropiere de București. Tonul articolului este batjocoritor și foarte acid, ilustrând contrastul dintre aceste vile impunătoare și restul caselor deținute de localnicii de rând. Singurul elogiu adus la adresa poporului român face trimitere la colaborarea excelentă dintre autoritățile britanice și cele române. Presa românească a tratat și ea acest subiect în cel puțin două articole intitulate *The Sun: Grupare din Tândărei care a scos peste 800.000 de lire din infracțiuni, condamnată în Anglia*⁴ și *The Sun: „Arată ca Beverly Hills, dar este orașul Tândărei”*⁵.

Modul în care jurnaliștii britanici aleg să descrie situația acestor imigranți români este una terifiantă, semănând ură și dispreț în rândul cititorilor. La 17 august 2011, *Daily Mail* relata în ediția sa online povestea unui funcționar (ironic!) al serviciului de migrație care s-a întors acasă pentru a descoperi o familie de țigani români instalată în casa sa - *Immigration officer comes home to find family of Romanian gypsies squatting in her house, wearing her clothes and drinking her wine (after telling neighbours she'd died)*⁶. Potrivit *Daily Mail*, cei cinci adulți și trei copii au devastat locuința și au aruncat bunurile femeii în pungi de plastic în grădină, furând un calculator și câteva camere digitale. După ce au fost evacuați forțat, aceștia s-au

când nu se găsește un vinovat sună mai bine pentru presa din Peninsula dacă se spune că e străin (și cel mai adesea, fără să se verifice, din Europa de Est). Există zeci de cazuri de infracțiuni comise chiar de italieni, dar nu sunt la fel de «picante», sunt zeci de români (românce) agresate de italieni și iarăși nu se spune nimic.” – Elena Postelnicu, 32 de ani, jurnalist și corespondent al *Radio România Actualități* în Italia – Alina Harja, Guido Melis, *Românii. Minoritatea comunitară decisivă pentru Italia de mâine*, trad. de Sabin Drăgulin (lași: Institutul European, 2011), 145-146.

1 Harja, Melis, *Românii*, 129.

2 Harja, Melis, *Românii*, 129.

3 Neil Syson, „A gypsy Beverly Hills...built with British benefits (in Romania)”, *The Sun*, 19 mai 2011, <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/news/3588634/Gypsy-mansions-in-Romania-built-from-British-benefits.html>, accesat la 8.08.2011.

4 „The Sun: Grupare din Tândărei care a scos peste 800.000 de lire din infracțiuni, condamnată în Anglia”, *Mediafax*, 18 mai 2011, <http://www.mediafax.ro/social/the-sun-grupare-din-tandarei-care-a-scos-pest-800-000-de-lire-din-infracțiuni-condamnata-in-anglia-8273502>, accesat la 8.08.2011.

5 Noémi Varga, „The Sun: Arată ca Beverly Hills, dar este orașul Tândărei”, *Adevărul*, 19 mai 2011, http://www.adevarul.ro/actualitate/social/tandarei-the_sun-tigani-romani_ajutoare_sociale-frauda-marea_britanie_o_483551839.html, accesat la 8.08.2011.

6 Inderdeep Bains, Simon Neville, „Immigration officer comes home to find family of Romanian gypsies squatting in her house, wearing her clothes and drinking her wine (after telling neighbours she'd died)”, *Daily Mail*, 17 august 2011, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2026723/Gypsies-immigration-officers-home-Proms.html>, accesat la 17.09.2011.

instalat într-o altă casă la doar două străzi distanță. Jurnaliștii români au încheiat articolul cu mărturia Laurei Eparu, vecina victimei, care a declarat că îi este rușine că este româncă. Toate aceste relatări negative la adresa poporului român, care ajunge să fie identificat cu infractorii de origine română, nu fac decât să prejudicieze imaginea acelor români care trăiesc în legalitate și care vor să schimbe ceva în bine în țara în care au emigrat (temporar sau permanent).

Franța – o altă țară care găzduiește un număr semnificativ de imigranți români. *Daily Mail* titrează că 1 din 10 infractori arestați la Paris este român¹. *România Liberă* preia această știre și declară că românii au fost implicați în 28% din cazurile de criminalitate itinerantă din Belgia în anul 2010, fiind urmați de sârbi (7%), bulgari (6%) și lituanieni (6%) și că 4200 de români au fost reținuți de poliție în prima jumătate a anului 2011, comparativ cu 2500 în aceeași perioadă a anului trecut, ceea ce l-a determinat pe ministrul de interne francez Claude Guéant să sublinieze necesitatea autorităților de la Paris de a limita numărul vizitatorilor care provin din România, caracterizată drept „o țară a cărei sărăcie și corupție au devenit notorii.”²

Aceste statistici conduc la atitudini xenofobe împotriva celorlalți români din UE, cum ar fi, de exemplu, arestarea a trei tineri români doar pentru că dețineau un iPhone, unul masterand la Sorbona, iar altul antreprenor. Trei dintre cele mai importante publicații românești au comentat incidentul în edițiile lor electronice: „VINOVAȚI pentru că suntem ROMÂNII. Incredibila poveste a trei români ARESTAȚI în FRANȚA pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la SORBONA, altul antreprenor”³, „Franța: Trei români cu iPhone, arestați după furtul unui telefon mobil”⁴ și „Trei români arestați în Franța pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la Sorbona, altul antreprenor”⁵. Din declarațiile tinerilor, cei doi polițiști care i-au arestat au avut un comportament rasist, unul dintre ei fiind foarte mirat că există români care studiază la Sorbona, întrebând chiar dacă există o Sorbona pentru săraci, colegul acestuia somându-i să tacă din gură pentru că nu-i plac românii.

Probabil că această atitudine suspicioasă la adresa imigranților români este justificată, în parte, de o știre apărută cu doar câteva zile înainte de arestarea tinerilor români, care publica o hartă detaliată a clanurilor mafiote românești din Franța sub titlul *Claude Guéant s'attaque à la délinquance roumaine*⁶. Aceeași hartă, în variantă tradusă, poate fi regăsită în presa națională, care denunță astfel practicile ilegale ale conaționalilor români: *Harta clanurilor mafiote românești din Franța*. VEZI

1 Peter Allen, „One in 10 people arrested in Paris is a Romanian immigrant (and half of them are children)”, *Daily Mail*, 12 septembrie 2011, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2036403/One-10-people-arrested-Paris-Romaninan-immigrant.html>.

2 Andrei Stanca, „1 din 10 infractori arestați la Paris este român”, *România Liberă*, 13 septembrie 2011, <http://www.romanialibera.ro/actualitate/mapamond/1-din-10-infractori-arestati-la-paris-este-roman-237409.html>.

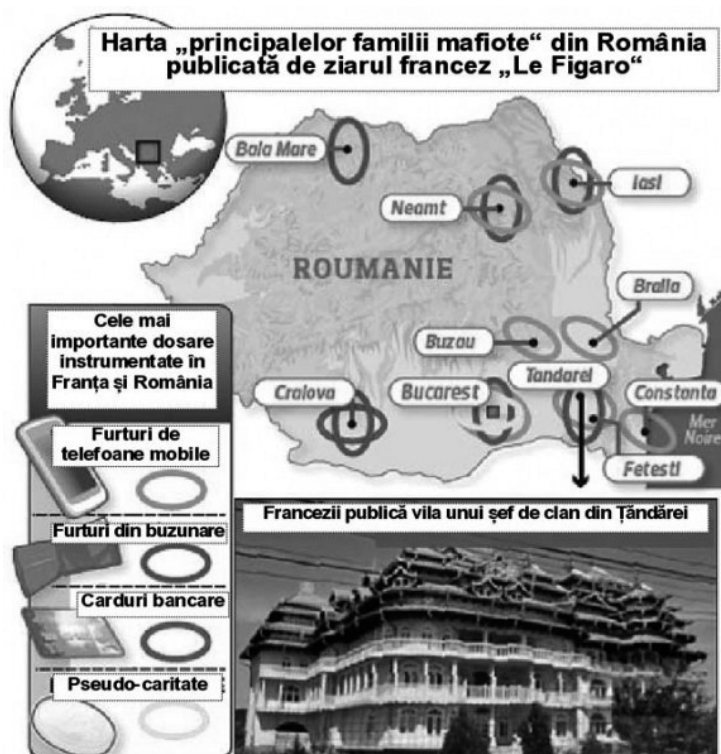
3 Mihai Schiau, „VINOVAȚI pentru că suntem ROMÂNII. Incredibila poveste a trei români ARESTAȚI în FRANȚA pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la SORBONA, altul antreprenor”, *Gândul*, 16 septembrie 2011, <http://www.gandul.info/international/vinovati-pentru-ca-suntem-romani-incredibila-poveste-a-trei-romani-arestati-in-franta-pentru-ca-aveau-iphone-unul-este-masterand-la-sorbona-altul-antreprenor-8758393>.

4 Eliza Avram, „Franța: Trei români cu iPhone, arestați după furtul unui telefon mobil”, *România Liberă*, 16 septembrie 2011, <http://www.romanialibera.ro/actualitate/fapt-divers/franta-trei-romani-cu-iphone-arestati-dupa-furtul-unui-telefon-mobil-237874.html>.

5 Aura Costache, „Trei români arestați în Franța pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la Sorbona, altul antreprenor”, *Adevărul*, 16 septembrie 2011, http://www.adevarul.ro/actualitate/social/web-romani-franta-arest-iphone_o_55544562.html.

6 Jean-Marc Leclerc, „Claude Guéant s'attaque à la délinquance roumaine”, *Le Figaro*, 12 septembrie 2011, <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/09/12/01016-20110912ARTFIG00640-claude-gueant-s-attaque-a-la-delinquance-roumaine.php>.

unde trăiesc românii care i-au speriat pe francezi¹ sau Infografie Le Figaro: Zonele de unde provin infractorii români, pe culori. De la Constanța vin hoții de telefoane².

Concluzii

De ce presa românească insistă să prezinte elementele negative din presa internațională la adresa imigranților români? Pentru a denunța aceste abuzuri sau pentru a spori numărul publicațiilor vândute, pe principiul senzaționalismului? Edificator în acest context este interviul acordat unui site italian în aprilie 2009 de Violeta Barbu, directoare a Departamentului de istorie socială din cadrul Institutului de istorie Nicolae Iorga aflat în componența Academiei Române și profesor asociat la Universitatea din București, în care explică că delincvența românească este de fapt un țap ispășitor pentru fricile care bântuie societatea italiană (și am putea adăuga, alte societăți europene) pe fondul crizei economice, al lipsei de siguranță publică și, nu în ultimul rând, pe fondul xenofobiei. Un alt element ar fi rușinea: „Opinieii publice românești îi este foarte clar că cea mai mare parte a faptelor antisociale grave sunt comise de români de etnie rromă, totuși distincția

1 Paul Ciocoiu, „Harta clanurilor mafiote românești din Franța. VEZI unde trăiesc românii care i-au speriat pe francezi”, *Evenimentul Zilei*, 13 septembrie 2011, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/le-figaro-publica-o-harta-a-clanurilor-mafiote-romanesti-care-actioneaza-in-franta-945397.html#ixzz1Y7ofF11M>.

2 Mihaela Stoica, „Infografie Le Figaro: Zonele de unde provin infractorii români, pe culori. De la Constanța vin hoții de telefoane”, *Adevărul*, 13 septembrie 2011, http://www.adevarul.ro/international/europa/INFOGRAFIE_Le_Figaro_Zonele_din_care_provin_infractorii_romani-pe_culori_De_la_Constanta_vin_hotii_de_telefoane_o_553744685.html.

între români și rromi nu este o scuză.”¹ Pe de altă parte, percepția românilor și a străinilor deopotrivă despre românii plecați la muncă în străinătate este un produs al modului în care presa românească și oamenii politici de la București decid, în cele din urmă, să o prezinte.

Există eforturi disperate din partea imigranților români aflați în legalitate și care nu doresc să fie asimilați laolaltă cu celelalte cazuri negative de a sensibiliza opinia publică din străinătate cu privire la situația românilor intelectuali care sunt etichetați pe nedrept doar pentru simplul fapt că sunt români. Un exemplu în acest sens sunt îndemnul românii din capitala italiană pe afișe amplasate în zona Anagnina de organizația Noua Dreaptă: „Spune NU inculturii, spune NU manelelor”². O altă inițiativă a românilor de peste hotare stabiliți în Paris a implicat o manifestație pe esplanada Drepturilor Omului de la Trocadéro, relatată de televiziunea France 3. Sub lozinca „Românii sunt ca voi”, manifestația în cauză și-a propus să denunțe confuzia pe care mulți francezi o fac între naționalitatea română și delincvență, prezentându-le acestora pe acei români mai puțini vizibili în societatea franceză din simplul motiv că respectă legile și nu ies în evidență prin fapte reprobabile³.

BIBLIOGRAFIE

ANGHEL, George, „Protest al unor intelectuali români în Franța pe esplanada Drepturilor Omului”, *Cotidianul*, 31 octombrie 2011.

AVRAM, Eliza, „Franța: Trei români cu iPhone, arestați după furtul unui telefon mobil”, *România Liberă*, 16 septembrie 2011.

BAINS, Inderdeep, NEVILLE, Simon, „Immigration officer comes home to find family of Romanian gypsies squatting in her house, wearing her clothes and drinking her wine (after telling neighbours she'd died)”, *Daily Mail*, 17 august 2011.

BELLER, Manfred, LEERSEN, Joep (coord.), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, Amsterdam, New York: Rodopi, 2007.

BLACK, Richard, ENGBERSEN, Godfried, OKÓLSKI, Marek, PANȚÎRU, Cristina (coord.), *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

CIOCOIU, Paul, „Harta clanurilor mafioate românești din Franța. VEZI unde trăiesc românii care i-au speriat pe francezi”, *Evenimentul Zilei*, 13 septembrie 2011.

COSTACHE, Aura, „Trei români arestați în Franța pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la Sorbona, altul antreprenor”, *Adevărul*, 16 septembrie 2011.

GRAHAM, David T., POKU, Nana K., *Migration, Globalisation and Human Security*, London, New York: Routledge, 2000.

GRIGORIU, ANIȚA, „Românii din Italia, între identitate și alteritate”, *Sfera Politicii*, 158, 2011.

1 Harja, Guido Melis, *Românii*, 134.

2 „Eu, cel puțin, sunt de 21 de ani aici, sunt cinci - șase ani de când a început să mi se facă rușine că sunt român. Datorită faptului că vorbesc foarte bine italiană reușesc să mă ascund. Sunt aici niște elemente care nu ne reprezintă, bând bere și îmbătându-se de dimineață de la ora 8:00, mâncând semințe, vânzând țigări de contrabandă și mâncare fără cea mai mică igienă și lumea care trece pe aici ne arată cu degetul și vorbesc între ei, spunând «uite-i pe români»” – Cristian Dan, reprezentantul Organizației Noua Dreaptă de la Roma, în Elena Postelnicu, „Români din Italia nemulțumiți de conaționali”, *Radio România Actualități*, 28 septembrie 2011, <http://www.romania-actualitati.ro/rropages/view/33569>.

3 „Vrem să arătăm că românii sunt ca toți ceilalți. Oamenii îi întâlnesc zi de zi, dar nu-i văd, pentru că s-au integrat. Și, în același timp, li se pune eticheta de hoți, de către unii care nu știu ce vorbesc.” – Cristina, arhitectă, în George Anghel, „Protest al unor intelectuali români în Franța pe esplanada Drepturilor Omului”, *Cotidianul.ro*, 31 octombrie 2011, <http://www.cotidianul.ro/protest-al-unor-intelectuali-romani-in-franta-pe-esplanada-drepturilor-omului-162371/>.

HARJA, Alina, MELIS, Guido, *Românii. Minoritatea contemporană decisivă pentru Italia de mâine*, trad. de Sabin Drăgulin, Iași: Institutul European, 2011.

LECLERC, Jean-Marc, „Claude Guéant s'attaque à la délinquance roumaine”, *Le Figaro*, 12 septembrie 2011.

POSTELNICU, Elena, „Români din Italia nemulțumiți de conașionali”, *Radio România Actualități*, 28 septembrie 2011.

RUS, Ciprian, „DUPĂ 20 DE ANI. Cum ne vede lumea: „Țară coruptă, fără bani și fără guvern”, *Capital*, 21 decembrie 2009.

SCHIAU, Mihai, „VINOVAȚI pentru că suntem ROMÂNII. Incredibila poveste a trei români ARESTAȚI în FRANȚA pentru că aveau iPhone. Unul este masterand la SORBONA, altul antreprenor”, *Gândul*, 16 septembrie 2011.

SILAȘI, Grigore, SIMINA, Ovidiu Laurian (coord.), *Migration, Mobility and Human Rights at the Eastern Border of the European Union – Space of Freedom and Security*, Timișoara: Editura Universității de Vest, 2008.

SOENEN, Johan, „Imagology and Translation”, în *Linguistica Antverpiensia* 26, 1992.

STANCA, Andrei, „1 din 10 infractori arestați la Paris este român”, *România Liberă*, 13 septembrie 2011.

STOICA, Mihaela, „Infografie Le Figaro: Zonele de unde provin infractorii români, pe culori. De la Constanța vin hoții de telefoane”, *Adevărul*, 13 septembrie 2011.

SYSON, Neil, „A gypsy Beverly Hills...built with British benefits (in Romania)”, *The Sun*, 19 mai 2011.

VARGA, Noémi, „The Sun: Arată ca Berverly Hills, dar este orășelul Țândărei”, *Adevărul*, 19 mai 2011.

*** „The Sun: Grupare din Țândărei care a scos peste 800.000 de lire din infracțiuni, condamnată în Anglia”, *Mediafax*, 18 mai 2011.

www.adevarul.ro

www.capital.ro

www.cotidianul.ro

www.dailymail.co.uk

www.evz.ro

www.gandul.info

www.lefigaro.fr

www.mediafax.ro

www.romania-actualitati.ro

www.romanalibera.ro

www.thesun.co.uk

Principiul orașelor comunicante

Dimensiuni ale migrației urban–urban
în debutul anilor '90 în România

■ TUDOR PITULAC

[Romanian Academy]

Abstract

Migration is a process which implies long term consequences. The present study targets the migration patterns within the urban areas of Romania, in the wider context of a research project aiming at analyzing the urban dysfunctions in the country, following the general internal migration trends spanning from 1964 to nowadays. The evolution of the cities in the Communist era took place under the influence of forced urbanization and industrialization, both processes blocking the natural dynamics of migration flows, dysfunction which has perpetuated after the fall of the Communist regime too.

Keywords

internal migration; Romania; urban dysfunctions

Declanșarea, încetinirea și specularea totalitară a migrației interne în România

Studierea complexului fenomen al migrației permite printre altele sesizarea resorturilor care generează mișcarea populației. În România, ca în toată Europa Est - Centrală, migrația a căpătat dimensiuni noi odată cu prăbușirea regimului comunist, care a însemnat și intrarea într-o nouă etapă de evoluție.

Punctul esențial de interes al prezentului material este reprezentat de analiza migrației interne în România, în mediul urban, pentru perioada de început a anilor '90, datorită implicațiilor pe care aceste tendințe migratorii încă le exercită asupra configurării spațiului urban, din perspectivă comunitaristă.

Tema de cercetare mai amplă în cadrul căreia s-a efectuat analiza se referă la habitatul urban românesc și la influența acestuia asupra capacității de reacție colectivă. Pentru că este vorba de mecanisme de instituire și de perpetuare a disfuncțiilor sociale în spațiul urban românesc, am realizat în timp mai multe analize care au vizat identificarea unor probleme de fond ale spațiului urban la noi în țară precum și unele modalitățile de soluționare a acestora.

Pentru a construi o imagine diacronică a ceea ce a fost relevant pentru municipiul Iași, am realizat printre altele o bază de date electronică a arhivei cotidianului Evenimentul de Iași, începând

cu 27 mai 1991, momentul apariției primului număr în ediție nouă. Parcurgând integral paginile acestei publicații, ne-au atras atenția anunțurile de mică publicitate cu referire la schimburile de locuințe între localități urbane din România. Analiza acestora oferă, după cum se va vedea mai jos, o imagine particulară asupra fenomenului migrator atât *inter* cât și *intra* urban, cel dintâi interesându-ne aici în mod particular.

Perioada de analiză selectată este cea cuprinsă între lunile iunie 1991 respectiv septembrie 1993 inclusiv, cu specificația că pentru luna ianuarie 1992 nu am reușit să găsim încă edițiile corespunzătoare. Unitatea de măsurare este reprezentată de anunțurile de mică publicitate, iar cuvintele cheie selectate sunt: *schimburi de locuințe* și *numele orașelor*. Indicii analizați se referă la numărul total al anunțurilor din această categorie, și la ponderea din total a celor care se referă la schimburi de locuințe între orașe. De asemenea, au fost urmărite orașele din care proveneau solicitările de schimb pentru locuințe din orașul Iași, precum și localitățile urbane către care se îndrepta atenția celor care doreau să plece din Iași. Interpretarea datelor din monitorizarea de presă va oferi concluzii preliminare privind migrația internă, pentru perioada de analiză selectată.

Privim aici migrația ca pe un fenomen continuu care perpetuează și chiar accentuează disfuncții fundamentale ale societății românești. De cele mai multe ori analizele ignoră consecințele profunde ale manierei în care s-a realizat urbanizarea în România, precum și dezvoltarea urbană ulterioară, atât înainte cât și după 1990. În perioada comunistă, urbanizarea forțată a determinat o creștere a ratei migrației rural-urban mult peste limitele pe care le-am fi întâlnit în condiții firești ale dezvoltării. Aceasta s-a suprapus cu procesul industrializării realizate în aceeași manieră. Procesele amintite au generat printre altele o masivă dislocare a populației rurale din nevoia asigurării necesarului de forță de muncă în noile centre industriale urbane. Dar această situație a fost speculată într-o manieră foarte eficace de către comuniști pentru a se asigura că spiritul comunitar va fi slăbit în mediul rural și că nu va apărea în mediul urban.

Consecința migrației a fost în mai puțin de două decenii o supra-aglomerare urbană la care regimul comunist a găsit drept unică soluție restricționarea accesului în cele mai importante centre urbane. Astfel, prin Decretul nr. 68 din 17 martie 1976 privind schimbarea domiciliului din alte localități în orașe declarate, potrivit legii, orașe mari, publicat în Buletinul Oficial nr. 24/20 martie 1976 un număr de 14 orașe au fost declarate „închise”, blocându-se și controlându-se foarte strict accesul populației în aceste localități. Aceste măsuri de natură administrativă, cu un substrat totalitar profund, au fost adoptate ignorându-se complet liniile dezvoltării naturale.

Cât privește „principiul orașelor comunicante”, presiunea externă generată de ignorarea liniilor de evoluție firească a făcut ca după 1990 să apară o detență pronunțată, în efortul restabilirii unui echilibru. Observăm astfel consecințele fenomenelor de blocare și respectiv de eliberare a tendințelor migratorii. Reacția unei părți însemnate a populației după îndepărtarea regimului totalitar o privim ca pe una firească, prin analogie cu principiul vaselor comunicante, auto-echilibrarea fiind o regulă generală a naturii și nu mai puțin a societății ca parte a acesteia.

Tensionarea și detența resortului orașelor comunicante

În 1984 numărul migrațiilor inter-județene a atins cota 231.000, fiind o rată dintre cele mai scăzute după ce de al Doilea Război Mondial. Criza economică din anii '80, resimțită de către cetățeni în primul rând prin lipsa celor necesare traiului zilnic, se constituie într-o cauză principală a mobilității scăzute din această etapă. Prin urmare, a avut loc o încetinire a migrației dinspre mediul rural spre cel urban, majoritatea populației preferând să își păstreze atât locuința din mediul rural cât și

locul de muncă din oraș. Această situație a determinat întetirea navetismului, evitându-se în același timp accesul muncitorilor la rezidență în marile orașe.¹

Datele referitoare la migrația internă pentru perioada 1968–1994 ne indică rate ale migrației interne care au oscilat între 375.000 în 1973, 193.000 în 1989, respectiv 267.000 în 1994. Excludem rata aferentă anului 1990 deoarece apare o valoare de excepție ce depășește 786.000. Această explozie migratorie se datorează în principal eliminării restricțiilor de natură administrativă și legală privind accesul în orașe, după căderea regimului Ceaușescu.²

Perioada de după 1989 o analizăm din perspectiva datelor referitoare atât la stabilizarea migrației interne, cât și la evoluția habitatului urban considerat în special sub aspectul numărului orașelor din România. După 1990 migrația internă anuală se stabilizează la o valoare de peste 250.000, număr ce este sensibil mai ridicat decât cel înregistrat în perioada 1985–1989. Pe de altă parte, numărul orașelor a crescut de la 237 în 1984 la 260 în 1994, ceea ce a angrenat o creștere a distribuției populației în mediul urban de la 49.2% la un procent de 54.7%. Cu toate acestea, comparând valorile respective cu datele referitoare la populația din mediul urban la nivel european, observăm că procentajul populației din orașe în zona Europei de Est era mai mare decât cel din România, la momentul 1992 înregistrându-se o valoare de 63.1%. Acest nivel mai puțin ridicat al urbanizării în comparație cu cel prezent în țările din jur se datorează și unei distribuții spațiale inegale a populației între mediul rural și cel urban. De exemplu, unul dintre cele mai scăzute nivele ale urbanizării au fost înregistrate în Giurgiu, cu 17% în 1984 și 30% în 1994.³

Structura migrației interne între 1989 și 1994

Pe lângă valoarea ratei migrației interne, tabloul general al fenomenului pentru această etapă este completat de structura pe medii de rezidență. Se observă astfel faptul că migrația inter-urbană în primii ani ai ultimului deceniu al secolului trecut a cunoscut o creștere continuă, cu rate de aproximativ 2% din 1990 în 1991, peste 4% între 1991 și 1992, ajungându-se la o stabilizare în jurul valorii de 25% din totalul migrației interne începând cu 1993. De asemenea, tendința generală migratorie în 1990 este din mediul rural către mediul urban, care însă începe să capete o tendință descendentă după 1991, compensându-se prin creșterea migrației din mediul urban către cel rural, dând naștere unui fenomen încă neîntâlnit și anume remigrația.

Tablel 1: Structura migrației interne între 1989 - 1994⁴

Direcția de migrație	1989	1990	1991	1992	1993	1994
	Procente					
Urban – Urban	19.2	18.2	20.2	24.3	25.4	25.6
Urban – Rural	6.5	3.5	10.1	13.7	14.6	18.4
Rural – Urban	55.4	69.8	50.3	39.2	35.0	30.5
Rural – Rural	18.9	8.5	19.4	22.8	25.0	25.5
Total	192 900	786 471	262 903	293 182	240 231	266 745

1 Ronnäs, Per, *Centrally Planned Urbanization: The Case of Romania*, Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, Vol. 64, No. 2 (1982), apud. Marek Kupiszewski, Diana Berinde, Virginia Teodorescu, Helen Durham, Philip Rees, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Romanian Case Study*, Noiembrie 1997, p. 19.

2 Marek Kupiszewski, Diana Berinde, Virginia Teodorescu, Helen Durham, Philip Rees, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Romanian Case Study*, p. 19.

3 Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, p.40.

4 Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, p.45 și p. 7.

Mișcarea migratorie internă guvernată de ceea ce am numit *principiul orașelor comunicante* are cauze profunde, atât din punct de vedere al conținutului cât și al perioadei de analiză. Controlul migrației interne către 14 dintre cele mai mari orașe ale României (Arad, Brașov, Brăila, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Iași, Pitești, Ploiești, Sibiu, Timișoara, Târgu Mureș), dincolo de consecințele evidente desemnate de scăderea migrației către mediul urban, a dat naștere și la o altă reacție, oarecum previzibilă și normală. Restricționarea accesului cât și obligativitatea obținerii unui permis special din partea autorităților pentru a-și stabili domiciliul în unul dintre aceste orașe a determinat multe persoane să locuiască în aceste localități clandestin. Ignorarea acestui aspect în statisticile oficiale trebuie să ne facă să privim cu rezerve creșterea numărului locuitorilor din mediul urban după 1990. Îndepărtarea restricțiilor menite să împiedice accesul a permis monitorizarea unei situații deja existente în aceste orașe. Foarte probabil, mare parte din cei înregistrați ca migranți în perioada imediat următoare lui 1989 erau de fapt cei care au avut abia atunci posibilitatea să își legalizeze statutul.¹

Alte surse ce au avut în atenție aceeași temă a migrației interne subliniază tendința de creștere a migrației rural-urban la un procent de aproape 70% din totalul migrației interne în 1990, cu un declin de până la 30.5% în 1994. De asemenea, s-a constatat prezența unei noi tendințe în migrația urban-rural, care crește de la 3.5% în 1990 la 18.4 % în 1994. Situația s-a datorat în primul rând creșterii șomajului în mediul urban, care a determinat o întoarcere aproape forțată către agricultură și mediul rural. Mai mult, se conturează un model de migrație internă pe distanțe lungi, care presupune mișcarea populației între orașele din vestul țării către cele din est, după ce a avut loc decolectivizarea agriculturii.²

Pe de altă parte, „nu toate modificările din câmpul muncii sunt legate de schimbarea domiciliului din urban în rural. Mulți navetiști care au lucrat în industriile dezvoltate în orașe erau predispuși la o întoarcere temporară și involuntară către agricultură.”³ Însă parte dintre cei care se întorceau în mediul rural pentru practicarea agriculturii, ca singură variantă la pierderea locului de muncă, puteau decide mai târziu să revină în mediul urban. De asemenea, în 1990 și 1991, peste jumătate dintre cei care migrau se mutau în alt județ, în timp ce începând cu 1992 majoritatea migranților își schimbau domiciliul în arealul aceluiași județ. Astfel distanța geografică dintre punctele de migrație a început să scadă considerabil în această perioadă.⁴

Extinzând perioada de referință la intervalul 1985 – 1989 – 2007, datele referitoare la migrația internă pe medii de rezidență înregistrează pentru migrația de tipul urban - urban valori ce se încadrează într-o linie de evoluție relativ constantă. Astfel, pentru 1985 valoarea migrației urban-urban din totalul migrației interne a fost de 20%, cu o valoare identică pentru 1991, după care valorile cresc anual cu câte un procent, pornind de la 24% în 1992, ajungând la 25% în 1993, la 26% în 1994 și 1995 și la un procent de 27% în 1995. Punctul de maximum pentru această perioadă s-a înregistrat în 2006, când procentul migrației urban-urban a atins o valoare de 30% din totalul migrației interne. Această tendință este evidențiată în graficul de mai jos.

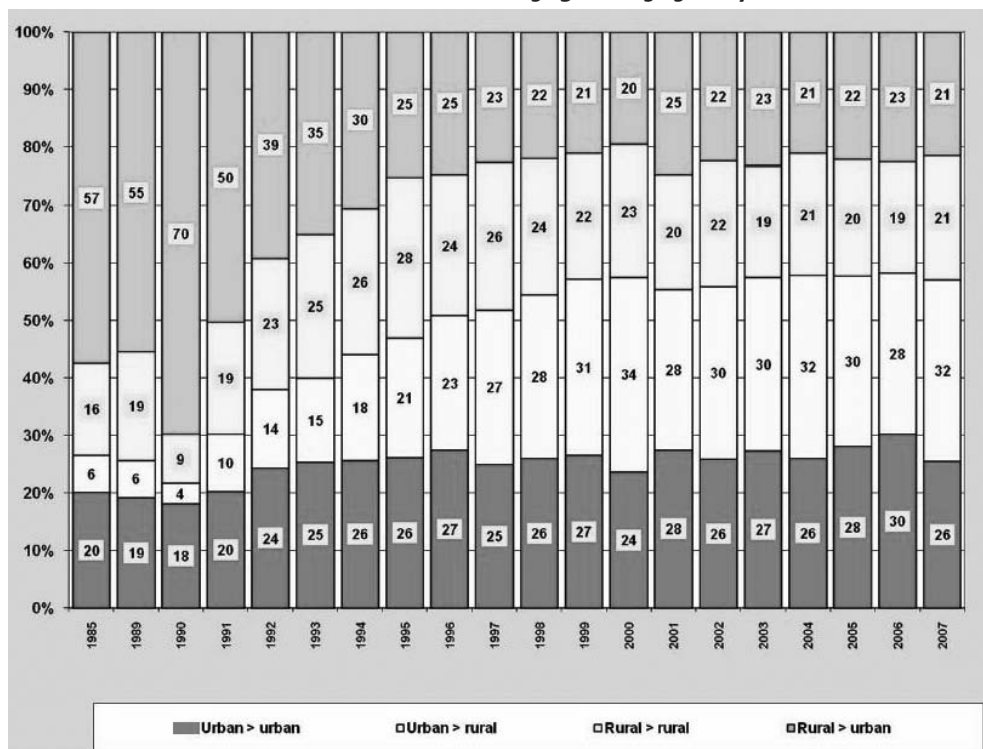
1 Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, p.10.

2 Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, pp.7-8.

3 Ronnas P (1995) Romania: Transition to underdevelopment? Research Paper no. 67, The Economic Research Institute, Stockholm School of Economics apud. Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, pp.7-8

4 Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, p.8

**Romania. Structure of internal migration (change of permanent residence),
urban and rural areas, 1985 and 1989-2007**

Grafic 1. Migrația internă pe medii de rezidență: 1985 – 1989 – 2007¹

Restructurarea economică de după 1989 s-a materializat în primul rând prin pierderea masivă a locurilor de muncă din mediul urban. Concomitent s-a înregistrat un deficit însemnat al numărului de locuințe în orașe, datorat și stopării construcției de locuințe, cele mai afectate fiind familiile cu copii. Pe de altă parte, desființarea cooperativelor agricole a crescut disponibilitatea pământului în agricultură. Toate acestea au angrenat o mișcare migratorie internă între medii de rezidență de același tip.²

Se observă că perioada post-comunistă se caracterizează prin modificări profunde ale comportamentului migrațional. Motivația migrării nu mai ține de influența deciziilor de factură politică, ci este guvernată de interese strict economice.

„Până la un anumit punct, modele și schimbări similare au fost observate și în Polonia, precum și în alte state aflate în proces de tranziție. O posibilă direcție de cercetare ar fi aceea care ne-ar putea confirma sau infirma că perioada economică de tranziție specifică țărilor din Europa Centrală și de Est a însemnat un punct de

¹ Vasile Ghețu, *The known and the unknown face of Romanian International migration*, prezentare la International Conference *Effects of migration on Population Structures in Europe*, Viena, Austria, 1-2 decembrie 2008, Universitatea din București, și Institutul de cercetări demografice al Academiei Române, online la http://www.oeaw.ac.at/vid/empse/download/empseo8_02_3.pdf, slide. 48

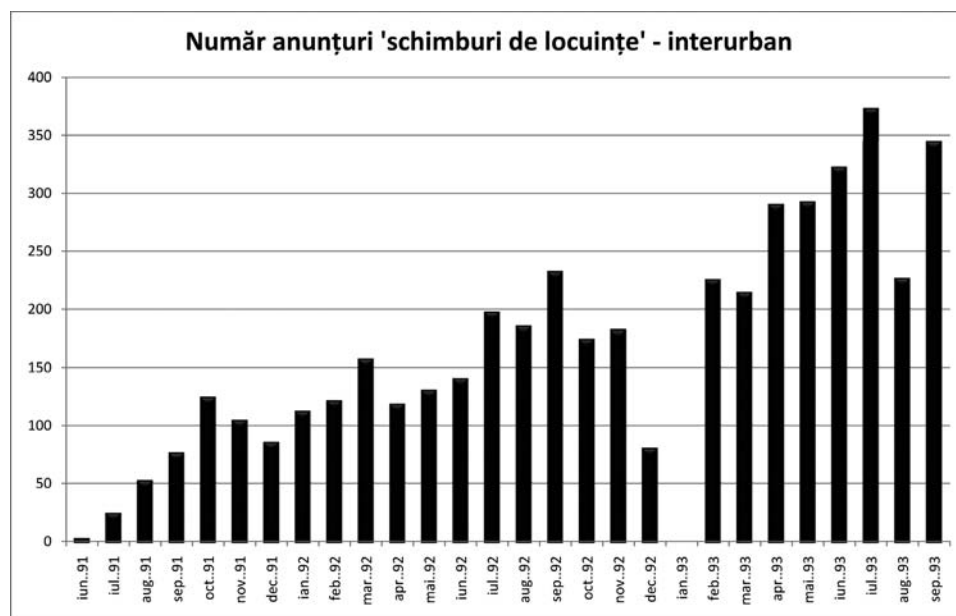
² Ramona Florina Popescu și Maria Daniela Bondoc, *The temporal evolution of internal migratory flows, upon migratory directions*, online la <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2009/v2-economy-and-business-administration/85.pdf>, p. 510.

cotitură, chiar de declanșare a unor procese demografice inversate, cu efecte pe termen lung.”¹

O incursiune în presa vremii

O dată ce au dispărut constrângerile regimului, tendința a fost de auto-reglare a fluxurilor migratorii. Având în atenție principiul orașelor comunicante, observarea mișcării migratorii inter-urbane dezvăluie trăsături specifice prin analiza anunțurilor de mică publicitate din cotidianul regional Evenimentul de Iași, publicate în perioada iunie 1991–septembrie 1993.

Din punct de vedere numeric, graficul de mai jos redă în cifre absolute evoluția numărului de anunțuri de acest tip pentru intervalul selectat.

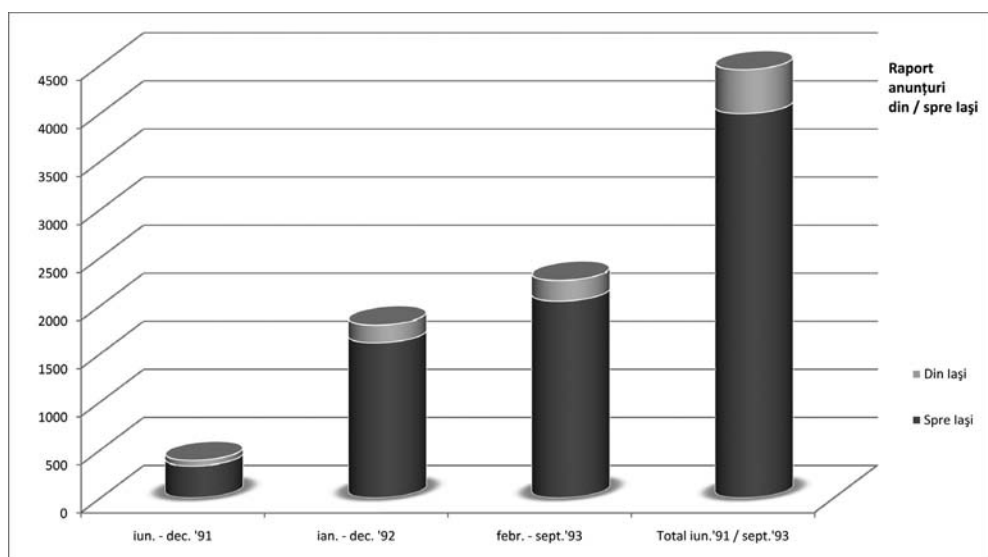

Grafic 2.

Tabel 2

Număr anunțuri	Spre Iași (orașe de proveniență)	Dinspre Iași (orașe de destinație)	Total
iunie – decembrie 1991	335	56	391
ianuarie - decembrie 1992	1614	185	1799
februarie – septembrie 1993	2048	216	2264
Total general iunie 1991 / septembrie 1993	3997	457	4454

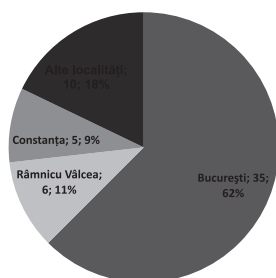
¹ Marek Kupiszewski, et.al., *Internal migration ... Romanian Case Study*, p.6.

Grafic 3.

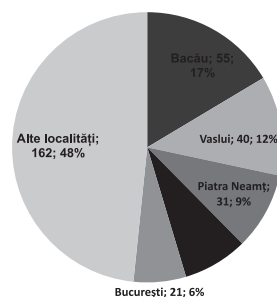
Evoluția specifică a acestor anunțuri impune o defalcare a graficelor pe ani. Astfel, pentru fiecare dintre cei 3 ani considerați în analiză, sunt redată mai jos în pereche evoluția numerică a anunțurilor pentru schimburi de locuințe, cu evidențierea orașelor care se întâlnesc cel mai des, pe direcția intenției de mobilitate către și dinspre Iași. Sunt indicate atât valorile absolute cât și procentele aferente.

Orașe destinație
Total 1991 (iun. - dec.)

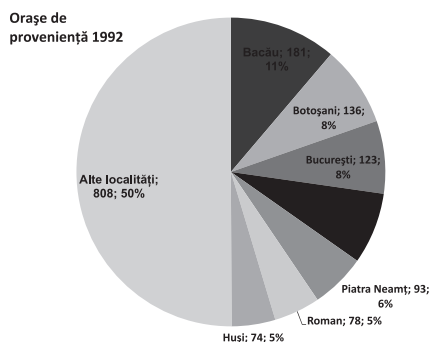
Grafic 4.

Orașe de proveniență
Total 1991 (iun. - dec.)

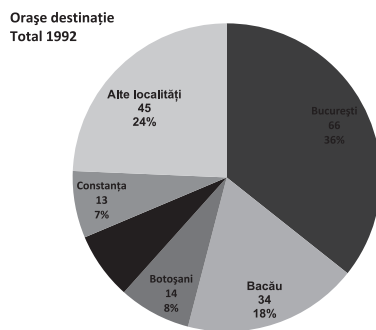

Grafic 5.

Pe lângă centrele urbane ce se regăsesc la nivelul graficelor 4 și 5, pentru anul 1991 sunt relevante anunțurile în care se regăsesc ca orașe de proveniență a anunțurilor pentru schimb de locuință în Iași centre urbane precum Galați, Suceava, Botoșani, Pașcani. Ca puncte de interes migrațional pentru cei din Iași, pe lângă București, Constanța și Râmnicu Vâlcea, au mai fost menționate Timișoara, Pașcani, Bacău, Piatra Neamț și Lugoj. Cifrele din grafic sunt redată atât în valoare absolută, cât și în procente din totalul anunțurilor identificate în categoria schimburilor de locuință inter-urban.

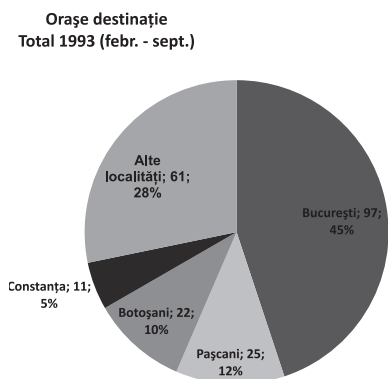

Grafic 6.

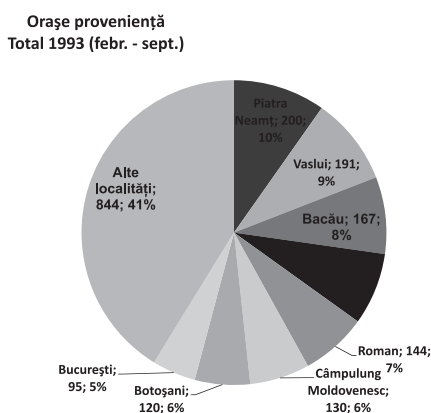

Grafic 7.

La nivelul anului 1992 se observă deja o creștere semnificativă în valori absolute a numărului de anunțuri care solicitau schimburi de locuință inter-urban. Pe lângă localitățile menționate în graficul aferent orașelor de proveniență pentru anul respectiv, în anunțuri se mai regăsesc localități precum Bârlad, Galați, Suceava, Dorohoi, Târgu Ocna, Hârlău, Pașcani, Ploiești, Târgu Frumos și Brașov, dintr-un total de 71 de localități întâlnite în anunțurile de schimburi de locuințe. Pentru orașe către care se îndreptau cei din Iași cu intenția de a-și schimba domiciliul permanent, pentru 1992, este evidentă diversificarea acestora, întâlnind orașe precum Piatra Neamț, Suceava, Arad, Hârlău.

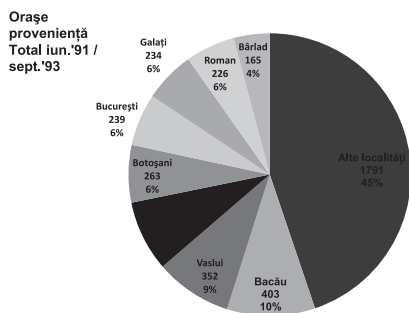
Grafic 8.

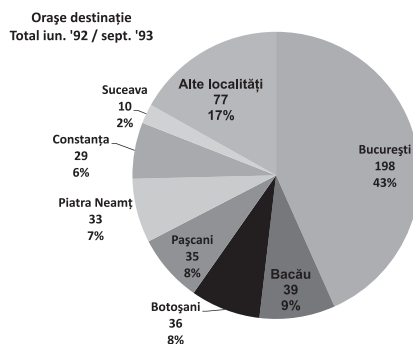
Grafic 9.

Orașele de proveniență întâlnite pentru anul 1993 ajung la un număr de 58, în afară de cele evidențiate deja în grafic regăsindu-se și Bârlad, Buzău, Târgu Frumos, Brăila, Dorohoi, Suceava, Constanța, Onești și Huși, iar cele alese ca destinație sunt în număr de 25.

Una dintre primele observații este că solicitările de schimburi de locuințe cresc constant, în același timp diversificându-se atât orașele de proveniență, cât și cele alese ca destinație. Pe de altă parte, numărul anunțurilor care solicitau o locuință în Iași este semnificativ mai mare decât cel al anunțurilor care indicau intenția de a părăsi Iașul a celor care aveau în proprietate o locuință în Iași și doreau să o schimbe pentru o alta în zona de potențială destinație.

Grafic 10.

Grafic 11.

Valorile cele mai mari pentru anunțuri din această categorie se întâlnesc în lunile de vară și începutul toamnei, cu o scădere evidentă și logică în anotimpul rece. Astfel, în 1991, maximul a fost atins în octombrie, cu o cifră absolută de 123 de anunțuri. În 1992, lunile care au înregistrat cele mai multe anunțuri de acest tip au fost iulie, cu un număr de 196, respectiv octombrie cu 231.

În ceea ce privește frecvența cu care sunt menționate diverse orașe, se evidențiază Bucureștiul pentru ambele direcții de mobilitate, deși în 1992 a fost doar a treia destinație într-un top al orașelor dinspre care solicitau schimbul de locuințe în Iași, iar în 1993 a fost abia a opta. Un alt oraș care apare deseori este Bacăul, după care, pentru întreaga perioadă de analiză, relevante sunt Botoșani, Vaslui, Piatra Neamț, Galați, Roman și Câmpulung Moldovenesc.

La nivel general, tendința predilectă este de mobilitate între orașe din zona Moldovei, cele situate la o distanță geografică mai mare apărând ocazional. Orașe precum Timișoara, Arad, Brașov sau Sibiu sunt apariții excepționale. În mod constant, intenția de plecare din Iași se îndreaptă în principal către București.

Mișcarea migratorie internă în alte țări

Fără să dezvoltăm aici o abordare comparată, considerăm util să indicăm succint câteva informații cu privire la ceea ce se întâmplă și în alte țări din punctul de vedere al migrației interne.

Direcțiile de cercetare privind fenomenul migrației interne în alte zone ale lumii s-au concentrat pe analiza fenomenului deconcentrării populației din arealele urbane, acesta fiind cunoscut în SUA, la mijlocul anilor 1970, sub denumirea de *contra urbanizare* (*counter - urbanization*). Rezultatele cercetărilor din această direcție au ajuns însă la concluzii care susțin mai degrabă migrația internă dinspre mediul urban către „zonele profund rurale”, dublate de mișcări ale populației către areale urbane mai mici sau zone conectate puternic cu arealele urbane mari.

Deși aceasta a fost o tendință general valabilă pentru SUA, în Europa situația se conturează într-o manieră diferită. O serie de studii ce au ca temă principală migrația internă în țările Europei, au indicat anumite tendințe. Polonia, România și Norvegia experimentează un proces continuu de urbanizare în timp ce Germania, Cehia, Portugalia și Italia se află în tranziție între procesul de deconcentrare dinspre orașele mari și mișcarea populației din mediul rural spre așezările urbane medii ca suprafață. Marea Britanie și Olanda se află într-un proces de contra-urbanizare, așa cum a fost definit pentru spațiul american.

Alte cazuri particulare din Europa întregesc tendințele migrației interne ca proces mai amplu, specific tuturor arealelor geografice, dar cu trăsături particulare

pentru fiecare dintre acestea. Astfel, pentru Slovacia, analiza migrației interne indică o tendință limitată sau chiar moderată a procesului deconcentrării populației dinspre marile centre urbane, dar pe de altă parte, și zonele rurale sunt marcate de un proces de pierdere a populației în favoarea altor medii de rezidență. Cu alte cuvinte, intensitatea migrației interne este mai degrabă scăzută, în contrast cu modelul concentrării populației în mari centre urbane industrializate, ce caracteriza perioada de dinainte de 1990.¹ O situație asemănătoare s-a întâlnit și în Cehia, unde mișcarea populației la nivel intern înregistrează o dinamică scăzută, cu accent pe același proces al deconcentrării dinspre marile așezări urbane spre localități care se încadrează în categoria celor medii ca număr de locuitori.² În Polonia *pattern*-ul migrațional se suprapune peste mișcarea populației către orașele medii ca populație, între 50.000 și 500.000 de locuitori, cu punct de plecare atât dinspre cele mai mari centre urbane, cât și dinspre mediul rural. Analizele indică de asemenea faptul că în Polonia s-ar manifesta un comportament al migrației similar cu ceea ce s-a întâmplat în alte țări din Europa de Est în trecut.³

Concluzii

Maniera haotică și nenaturală în care comuniștii au generat, au condus și au controlat fluxurile migratorii în România a provocat o serie cuprinzătoare de disfuncții la nivel social. În absența pre-existenței unor structuri comunitare puternice, capabile să faciliteze integrarea migranților în habitate urbane coerente social, fluctuația ridicată a locuitorilor nu face decât să accentueze neputința agregării acelor structuri. Fortărea migrației masive rural-urban, urmată de multiplicarea artificială a rutelor migraționale interne pentru accelerarea nesustenabilă a dezvoltării industriale, au permis evitarea formării unor structuri capabile de reacție colectivă. Amestecul amețitor al indivizilor era facilitat și de migrația intra-urbană realizată pe principiul repartizării spațiilor locative în funcție și de numărul de membri ai familiei. S-a creat astfel un haos bine și atent regizat ale cărui consecințe le trăim și astăzi, fără a depista semne care să ne ofere speranțe nici chiar pentru viitorul pe termen lung.

BIBLIOGRAFIE

Decretul nr. 68 din 17 martie 1976 privind schimbarea domiciliului din alte localități în orașe declarate, potrivit legii, orașe mari, publicat în Buletinul Oficial nr. 24 /20. Martie 1976.

European Council, *International migration and population change in Europe: A comparative study*, 1996, online la

<http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.esrc.ac.uk%2Fmy-esrc%2Fgrants%2FR000237685%2Foutputs%2FDownload%2F876b912d-6228-40c4-af08-ae3dc270c545&ei=F3ToTvTf6LP4QSlxuz7CA&usg=A>

¹ *International migration and population change in Europe: A comparative study*, 1996, online la http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.esrc.ac.uk%2Fmy-esrc%2Fgrants%2FR000237685%2Foutputs%2FDownload%2F876b912d-6228-40c4-af08-ae3dc270c545&ei=F3ToTvTf6LP4QSlxuz7CA&usg=AFQjCNE7dyLneouiOq77dx_FqCZUdfA3ZA&sig2=ok7_spo-gdTf33txWL5kgA p. 21.

² Marek Kupiszewski, Dusan Drbohlav, Philip Rees, Helen Durham, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Czech Case Study*, October 1998, online la <http://www.geog.leeds.ac.uk/fileadmin/downloads/school/research/wpapers/98-10.pdf> p. 47

³ Marek Kupiszewski, Helen Durham, Philip Rees, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Polish Case Study*, November 1996, online la <http://www.geog.leeds.ac.uk/fileadmin/downloads/school/research/wpapers/97-3.pdf>, p. 52.

FQjCNE7dyLneouiOq77dx_FqCZUdfA3ZA&sig2=ok7_spo-9dTf33txWL5kgA.

GHEȚĂU, Vasile, *The known and the unknown face of Romanian International migration*, prezentare la International Conference *Effects of migration on Population Structures in Europe*, Viena, Austria, 1-2 decembrie 2008, Universitatea din București, și Institutul de cercetări demografice al Academiei Române, online la

http://www.oeaw.ac.at/vid/empse/download/empseo8_o2_3.pdf.

KUPISZEWSKI, Marek & Berinde, Diana & Teodorescu, Virginia & Durham, Helen & Rees, Philip, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Romanian Case Study*, Noiembrie 1997.

KUPISZEWSKI, Marek & Drbohlav, Dusan & Rees, Philip & Durham, Helen, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Czech Case Study*, October 1998, online la **<http://www.geog.leeds.ac.uk/fileadmin/downloads/school/research/wpapers/98-10.pdf>.**

KUPISZEWSKI, Marek & Durham, Helen & Rees, Philip, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Polish Case Study*, November 1996, online la **<http://www.geog.leeds.ac.uk/fileadmin/downloads/school/research/wpapers/97-3.pdf>.**

POPESCU, Ramona Florica și BONDOC, Maria Daniela, *The temporal evolution of internal migratory flows, upon migratory directions*, online la

<http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2009/v2-economy-and-business-administration/85.pdf> .

RONNAS, Per, *Romania: Transition to underdevelopment?*, Research Paper no. 67, 1995, The Economic Research Institute, Stockholm School of Economics.

RONNAS, Per, *Centrally Planned Urbanization: The Case of Romania*, Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, Vol. 64, No. 2 (1982).

Migrația medicilor români:

Un studiu calitativ asupra percepțiilor medicilor
care au profesat în străinătate

■ CRISTINA TEODORESCU

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The phenomenon of migration among Romanian doctors has particularly increased following Romania's accession to the European Union. This study is an exploratory one and its aim is to thoroughly investigate the doctors' motivation for leaving their country of origin in order to work abroad. The qualitative methodological approach is based on semi-structured interviews with doctors who worked abroad for at least one year and then decided to return to their country of origin. The results of the interviews have emphasized the doctors' desire to specialize professionally under high-performance working conditions in western countries, the perceptions on their professional experiences in other cultural environments, as well as the factors that influenced their return to Romania.

Keywords

migration; doctors; health professionals; motivation; high-skilled professionals

Introducere

Expansiunea fenomenului migrației personalului medical la nivel european în contextul globalizării¹ suscită interesul specialiștilor din diverse domenii de activitate, preocupați de consecințele acestuia asupra serviciilor de îngrijire a sănătății atât la nivel european, cât și național. Principalul determinant al acestui fenomen îl reprezintă necesitatea acoperirii forței de muncă în domeniul sanitar, în condițiile în care, conform Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), în 2006, la nivel mondial exista un deficit mai mare de 4,3 milioane personal medical, țările în curs de dezvoltare fiind cele mai afectate². Penuria de personal medical la nivel mondial s-a accentuat în ultimele decenii ca urmare a creșterii speranței de viață în țările dezvoltate și a creșterii nevoilor de îngrijire medicală, apariția noilor tehnologii, dar și atingerea vârstei de pensionare a profesioniștilor din domeniul sănătății, proveniți din generația „baby-boom”³. Astfel, migra-

1 Miguel A. García-Pérez, Carlos Amaya, and Ángel Otero, „Physicians' migration in Europe: an overview of the current situation”, *BMC Health Service Report*, 2007, 7:201

2 World Health Organization (WHO). *Working together for health: The World Health Report 2006*. <http://www.who.int/whr/2006/en/index.html>.

3 Jean-Christophe Dumont, Pascal Zurn, Pascal, 2007, „Immigrant Health Workers in OECD Countries in the Broader Context of

ția a constituit o soluție rapidă pentru acoperirea necesarului de personal medical în anumite state OECD care s-au confruntat sau se confruntă cu lipsa forței de muncă în domeniul sanitar, după 2000¹.

Datele privind migrația medicilor români sunt vagi, incomplete și de slabă calitate². Conform statisticilor, 9,4% (4397) dintre medicii români lucrau în străinătate înainte de 2007. Dintre aceștia, 1523 lucrau în țările vest-europene³. Această valoare era superioară comparativ cu procentul medicilor care au emigrat din alte țări ex-comuniste. Mai mult, după aderarea României la Uniunea Europeană, rata migrației acestei categorii profesionale s-a accentuat, un impact deosebit avându-l aplicarea în plan național a directivelor referitoare la recunoașterea calificărilor profesionale și de adaptare a anumitor directive din domeniul libertății de circulație a persoanelor. Mai mult, în anul 2010 au fost înregistrate un număr semnificativ mai mare de solicitări în vederea întocmirii formalităților de emigrare. Conform statisticilor disponibile în special în țările de destinație, românii tind să prefere să profeseze în țări precum Franța, Germania, Italia și Marea Britanie⁴.

Efectele migrației medicilor

Spre deosebire de alte categorii profesionale, plecarea medicilor pentru a profesa în străinătate afectează direct membrii societății pe care o părăsesc prin afectarea *disponibilității și calității serviciilor de sănătate*: creșterea numărului de pacienți consultați de către mai puțini medici, ceea ce implică scurtarea timpului acordat serviciilor către pacienți, favorizând creșterea costurilor îngrijirilor și a ratei de îmbolnăvire⁵, dar și dezvoltarea turismului medical.

Din perspectivă socio-economică, analiștii au evidențiat că migrația personalului din domeniul sănătății poate avea *efecte negative* în special în țările în curs de dezvoltare – adesea *țările sursă*, dar și asupra funcționării sistemelor de sănătate din țările dezvoltate – *țările gazdă*. În țările în curs de dezvoltare efectele negative sunt reprezentate în primul rând de *pierderile investițiilor* în educația și formarea resursei umane din domeniul sănătății, dar și scăderea calității și accesului la servicii de sănătate ca urmare a lipsei capitalului uman, fără a ignora scăderea moralului cadrelor medicale rămase⁶. În astfel de condiții, guvernele din aceste țări sunt nevoite să investească mai mult în resursa umană pentru a obține forță de muncă suplimentară pentru acest sector de activitate.

Plecarea personalului medical pentru a lucra în străinătate poate avea și *efecte benefice* pentru țara de origine. Astfel de efecte se transpun adesea în remiten-

Highly Skilled Migration" *International Migration Outlook: Sopemi Edition*, OECD, 2007 <http://www.oecd.org/dataoecd/22/32/41515701.pdf>.

1 Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). „Les migrations internationales des personnels de santé”, Synthèses, février 2010 <http://www.oecd.org/dataoecd/6/32/44786070.pdf>.

2 Adriana Galan, Victor Olsavszky, Cristian Vladescu „Emergent challenge of health professional emigration: Romania's accession to the EU”, în Wismar, M. et al. (eds.) *Health Professional Mobility and Health Systems*, World Health Organization 2011, 449 - 477

3 Garcia-Pérez, Amaya și Otero, „Physicians' migration”, 6

4 Galan, Olsavszky, Vladescu, „Emergent”, 452

5 Daniel D. Bohl „The Ethics of Physician Migration and the Implications for the United States”, *Consilience: The Journal of Sustainable Development*, 2009. <http://journals.cdrs.columbia.edu/consilience/index.php/consilience/article/view/14/12>.

6 James Buchan, „How can the migration of health service professionals be managed so as to reduce any negative effects on supply?”, World Health Organization 2008 and World Health Organization, on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies 2008, http://www.intlnursemigration.org/assets/pdfs/7_hsc08_epb_10.pdf.

țele trimise acasă de cei plecați, ceea ce contribuie la creșterea nivelului de trai al populației din aceste țări. În acest sens, unele țări precum Filipine, în vederea dezvoltării economiei naționale, au dezvoltat strategii guvernamentale privind migrația forței de muncă.

Beneficiile resimțite de țările sursă sunt mai importante în cazul *migrației temporare*. Revenirea forței de muncă permite recuperarea investițiilor statului în vederea formării acesteia, precum și posibilitatea utilizării experienței obținute de personalul medical în condițiile de lucru performante din străinătate. Pe baza acestor noi experiențe se vor putea aplica noi tehnologii, stabili noi programe și proiecte de colaborare între specialiști din țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, ceea ce ar permite creșterea performanțelor instituționale și a calității serviciilor de sănătate. Utilizarea acestor posibile avantaje depinde însă de flexibilitatea sistemului de a integra forța de muncă revenită din străinătate și de a valoriza noile competențe dobândite de specialiști.

Factori care influențează migrația medicilor

În literatura de specialitate au fost evidențiați o serie de factori structurali, macrosociali, care determină migrația. Conform modelului push/pull, *factorii push* reprezintă acea categorie de factori care determină migranții să-și părăsească țara de origine, iar *factorii pull* sunt cei care atrag migranții spre țara gazdă. Acest model a fost analizat și adaptat în domeniul migrației personalului medical de James Buchan¹. Conform autorului, unui factor de atracție îi corespunde un factor de respingere, aceștia regăsindu-se la nivelul dezvoltării economice, al funcționării instituționale și organizatorice, al culturii și al tradițiilor științifice, oportunităților educaționale și condițiilor de lucru, oportunităților privind dezvoltarea carierei și recunoașterea meritelor profesionale, stabilitatea politică etc.²

Rapoartele OECD și OMS evidențiază și alți factori care accentuează lipsa resursei umane în domeniul sanitar: criza economică mondială, existența pandemiilor în anumite zone ale lumii sau disfuncționalitățile la nivelul sistemelor de sănătate. Totodată, promovarea unor politici de atracție a personalului medical imigrant în anumite țări gazdă sau existența unor acorduri bilaterale între țări gazdă și țări de origine se înscriu într-o serie de determinanți *politico-geografici*.

Abordările psihosociale asupra fenomenului migrației au subliniat decizia unei persoane de a părăsi țara pentru a profesa în străinătate ca fiind rezultatul *strategiilor individuale* de răspuns ale românilor la problemele societății, prin emigrare temporară sau permanentă³.

Motivația migrației medicilor

În acest studiu ne propunem să evidențiem motivația care fundamentează decizia medicilor români de a pleca să profeseze în altă țară, precum și percepțiilor acestora în privința experiențelor lor profesionale în străinătate. Studiul este de tip exploratoriu, rezultatele acestuia urmând a fi dezvoltate în cercetări ulterioare cu medici care continuă să profeseze în afara granițelor țării.

1 Buchan, „How can”, 12.

2 James Buchan, „Migration of health workers in Europe: policy problem or policy solution?” în Dubois, C.-A., McKee, M., Nolte, E. (Eds.) *Human Resources for Health in Europe*, (Berkshire: Open University Press 2006), 41-63.

3 Dumitru Sandu, *Lumile sociale ale migrației. românești în străinătate*, (Iași: Polirom, 2010), 35

Demersul metodologic este bazat pe o cercetare calitativă constând în interviuri semi-structurate cu medici români care au profesat în străinătate cel puțin un an și au revenit în România. Participanții la studiu au fost 8 femei și bărbați, cu specializări diverse (chirurgie, ginecologie, cardiologie, pediatrie, medicină internă), media de vârstă fiind de 43 de ani. Acești medici au profesat în Franța și Belgia, dar unii dintre ei au experiențe profesionale de scurtă durată și în alte țări europene. A fost interesant să remarcăm faptul că revenirea lor în țară a avut loc înainte de 2007, anul aderării României la Uniunea Europeană.

Temele abordate pe parcursul interviului au fost motivația plecării pentru a profesa în străinătate, perceperea experienței în străinătate din perspectiva posibilităților de valorizare a competențelor dobândite și a beneficiilor resimțite în urma practicii lor în afara țării, precum și motivele care au fundamentat decizia acestor medici de a reveni în țara de origine.

1. Motivația plecării pentru a profesa în străinătate

Medicii intervievați au declarat că principala motivație de a pleca să profeseze în străinătate a fost *dorința de perfecționare profesională*. Acest lucru a fost posibil în contextul în care, în anii 90, țările occidentale au constatat accentuarea deficitului de specialiști în domeniul medical și au demarat campanii de recrutare de forță de muncă din străinătate. Astfel, posibilitățile de a concura pe posturi de specializare în alte țări au permis medicilor români să candideze, să obțină și să urmeze cursuri de specializare și perfecționare în țările occidentale pe durată determinată. Unul dintre medicii intervievați povestește conjunctura în care a pleca în Franța:

„După ce am avut o bursă de studii de 3 luni, am cunoscut sistemul sanitar din Franța și posibilitatea care era deschisă cetățenilor care erau nerezidenți în Comunitatea Europeană. (...) Am dat un examen organizat de Ambasada Franței, un examen la care te puteai înscrie pe o specialitate strictă, examen organizat în același timp în mai multe țări francofone. (...) În 94, când am luat eu decizia aceasta, posibilitățile unui medic de a intra să se specializeze în România erau foarte limitate. Eram mii de absolvenți cu foarte puține locuri. (...) Am plecat ca să mă specializez într-o ramură chirurgicală.”

Pentru o parte dintre participanții la studiu experiența în străinătate putea constitui *un avantaj la întoarcerea în țara de proveniență*. Aceștia lucrau deja în România, inclusiv în mediul universitar și doreau să își continue cariera profesională în țara lor. Oportunitățile de specializare în altă țară i-au motivat astfel să plece pe perioade mai scurte sau mai lungi, așa cum exemplifică unul dintre intervievați:

„Întotdeauna am considerat că ne lărgim orizonturile și e binevenit că mergem în Franța, în Italia. Am ajuns și în Italia pentru o lună de zile, la un schimb de experiență. Și în alte părți. Și în America, dar câte puțin. Și e foarte bine să vedem ce fac și alții.”

Totodată, aceștia au fost motivați și de *dorința de realizare profesională*, întrucât în România condițiile de exercitare a profesiei erau limitate. Este cazul și unuia dintre medicii care au plecat pentru a se împlini profesional, prin practica într-un domeniu mai puțin dezvoltat în țara noastră la acea vreme:

„Eu am fost în Franța pentru a acumula, pentru a face o nouă specialitate pe care, la vremea aceea, speram din tot sufletul să o pun în practică aici. (...) Un loc de muncă, revin, repet, pe care eu mi l-am dorit nu pentru a face undeva o chirurgie obișnuită, chirurgie generală, ceea ce făceam și aici, ci a face undeva, un domeniu deasupra a ceea ce fac și în prezent aici și ceea ce făceam atunci aici.”

Au fost și medici care au plecat pentru a-și *însoți soțul/soția care se aflau deja în străinătate*. În aceste situații, ei au fost bine informați referitor la posibilitățile de specializare și practică în clinicile din străinătate, precum a relatat o participantă la acest studiu:

„Soțul meu a plecat cu 2 ani înainte, participând la concursul de internat organizat pentru străini (...) și eu am plecat după 2 ani cu un AFS, adică Attestation de Formation Spécialisée (...)...pentru reîntregirea familiei. (...) Așa s-a întâmplat, a fost o conjunctură, așa s-a întâmplat...”

Dimensiunea economică a motivației ocupă un loc secundar în cazul acestei categorii de medici. Niciuna dintre persoanele intervievate nu a evidențiat aspectul financiar ca fiind prioritar în luarea deciziei de a pleca să profeseze în altă țară. Mai mult, unele dintre ele au specificat principala motivație comparativ cu resursele materiale.

„În momentul ăla pur și simplu nu mai lucrasem în altă parte, voiam să văd cum este, să câștig experiență. Nu am plecat forțat de nu știu ce împrejurări defavorabile aici. Am plecat ca să câștig experiență. Și chiar mi-a folosit.”

2. Avantajele experienței de lucru în străinătate. Valorizarea experienței

Avantajul cert al lucrului în străinătate a fost reprezentat de *practica performantă* de care au beneficiat acești medici în cadrul stagiilor lor, superioară posibilităților de exercitare a profesiei în sistemul medical românesc. Participanții la cercetarea noastră apreciază experiența lucrului în străinătate și abilitățile astfel dobândite și au declarat că s-au simțit apreciați pentru reușitele lor profesionale în clinici de prestigiu din Europa Occidentală. În continuare, declarațiile a doi dintre medici evidențiază satisfacția de a profesa în condiții de top internațional:

„... foarte mulțumit pentru că acolo a fost o specializare într-un domeniu care deocamdată aici, în România, rămâne intangibil pentru foarte mulți, este foarte, foarte greu de atins în condițiile actuale din România – transplantul de organ.”

„Bineînțeles, lucrezi în alte condiții. În cu totul alte condiții. (...) Cel puțin între clinica în care lucrez eu și cele din Occident diferența este încă foarte mare. Încă este foarte mare. Pornind de la condițiile hoteliere – astea le vede oricine din momentul în care intră într-un spital – până la tehnica la care ai acces, la viteza cu care ai acces la respectivele explorări, posibilități financiare, la medicamente și așa mai departe...”

În plus, la întoarcerea în România, o parte dintre ei au reușit să contribuie semnificativ la *dezvoltarea unor clinici sau servicii* în privința utilizării unor noi tehnici și tehnologii de top la nivel internațional.

„... rezultate (...) comparabile cu ceea ce se face în Franța pentru că la asta ne referim, cu tehnici noi pe care le-am adus și le-am implementat aici, pe care toți colegii le-au preluat. Spun eu că față de alte centre asemănătoare avem un pas înainte, tocmai pentru că sunt multe lucruri pe care le-am adus. Lucruri pe care le-am învățat acolo și pe care nu puteam să le învăț aici.”

„A fost o experiență pe care am utilizat-o ulterior. Am implementat aici anumite metode pe care nu le utilizam. Eu acolo fusesem formată. Așa se formau, aveau baza tehnologică extrem de bine dezvoltată, după care eu aici, când am avut ocazia, am reușit să le pun în practică.”

Medicii care au fost plecați au apreciat în primul rând experiența din perspectiva *relațiilor profesionale* în cadrul sistemelor medicale occidentale: relațiile ce se stabilesc între colegi, cu superiorii sau subalternii:

„Sunt... sunt mult mai deschiși în relațiile cu ceilalți colegi, nu se sfiesc să recunoască că nu știu un lucru și să ceară părerea altuia, asta la noi nu se întâmplă. Nu ai să vezi niciodată un doctor care să recunoască : „băi, eu sunt mai limitat, eu nu știu asta, hai să mergem să îl întrebăm pe colegul meu care e mai deștept”. Nu o să se vadă niciodată asta la noi.”

... și au apreciat în mod deosebit *relațiile medic-pacient*.

„Relațiile sunt foarte deschise și în relația cu pacientul. Deci te învață să ai răbdare, să vorbești frumos, nu îl repezi, nu ții la el, sunt altfel. Ei consideră că dacă eu sunt aici, sunt plătit să fac treaba asta, atunci pacientul nostru e stăpânul nostru. Nu invers. Sunt cu totul altfel. (...) Deci la ei nu ai să vezi medici jignind pacientul, spunându-i ceva..., nu există așa ceva. (...) Deci în primul rând știu să mă comport cu pacientul, altfel poate decât știam înainte...”

De asemenea, medicii conștientizează *creșterea încrederii în sine* și a *competențele lor profesionale*, dar și schimbarea anumitor valori precum: respectul față de pacient, responsabilitatea, dar și principii de colaborare și urmărire a scopurilor în viață.

„M-a schimbat. Cred că mi-a dat încredere în mine mai mult decât poate aveau alții. Faptul că eu văzusem lucrurile pe care ei le văzuseră doar cu ochii minții în cărți sau la televizor, faptul că făcusem, pusesem mâna, văzusem pe alții cum fac...”

„Am rămas cu aceleași principii, principii de practică medicală vreau să spun, de practică profesională, chirurgicală, pe care în mare parte mi le-am însușit un pic diferit sau mi le-am ascuțit pe cele pe care ni le formasem aici, în decurs.”

Nu trebuie neglijate nici *competențele lingvistice dobândite*, *relațiile profesionale și de prietenie*, precum și dezvoltarea unui cadru de colaborări prin proiecte și programe ulterioare.

„Și chiar a merge să trăiești zi de zi în altă țară înseamnă să-ți descoperi resursele: de a vorbi altă limbă, de a interacționa cu oameni cu o cultură oarecum diferită... pe nenumărate planuri am avut experiență.”

„Eu zic că a fost foarte utilă și din punct de vedere social, pentru că am cunoscut și oameni de calitate cu care încă mențin relațiile și ne vedem la congrese, ca și pentru pregătirea mea profesională. Și pentru limbă.”

3. Motivația întoarcerii

Medicii care au plecat să profeseze în străinătate nu au fost motivați de a doriința de a rămâne acolo, ci de a se întoarce în România *valorizând experiența* câștigată în clinici și spitale din Europa. În acest sens, specializările urmate puteau constitui un punct forte în cariera profesională din România, iar tinerii medici erau optimiști că sistemul medical românesc se va dezvolta în următorii ani.

„Practic am luat decizia să vin aici ca să realizez și aici ceea ce am învățat și acolo, mai ales că în specialitatea asta nu existau multe persoane cu pregătirea mea.”

„M-am întors pentru că eu eram aici, luasem deja examenul de preparator, eram în UMF, îmi vedeam cumva calea deschisă...”

Principala motivație a revenirii în țara de origine a fost totuși reprezentată de *aspectul familial*: reîntregirea familiei, nașterea unui copil, dorința de trăi alături de cei dragi. Unii dintre medicii care s-au întors erau căsătoriți și în aceste condiții dorința de a părăsi definitiv țara pentru a se instala în străinătate a fost pusă în balanță cu responsabilitățile familiale.

„... până la urmă m-am întors pentru niște motive de familie. Fiind foarte legat de familia care îmi rămăsese în țară, m-am întors.”

„Cât am fost singurei ne puteam plimba de ici colo fără probleme, mai ușor, dar acum, cu un copil de 1 an – era mai complicat. Și am decis să ne întoarcem.”

De asemenea, nu trebuie neglijată nici *conjunctura politică*, România nefiind membră a Uniunii Europene înainte de 2007, echivalarea diplomelor constituia o procedură anevoioasă, iar posibilitățile de obținere a unor contracte de muncă pe termen lung erau foarte restrânse comparativ cu perioada actuală. Astfel, unul dintre factorii care au determinat medicii să se întoarcă în țara de origine a fost *limitarea oportunităților de a obține noi contracte profesionale*, ceea ce evidențiază doi dintre participanții la studiu:

„Păi pe vremea respectivă nu se recunoșteau diplomele românești. Și atunci nu puteai lucra decât pe posturi de intern, de rezident, pe perioadă determinată.”

„Faptul că atunci România nu era în UE și în 2004 studiile, deci facultatea de medicină, nu se recunoșteau, nici specialitatea nu se recunoștea, deci în momentul în care a expirat contractul a trebuit să mă întorc. Dacă se întâmpla să îmi expire contractul după intrarea în UE nu mă mai întorceam. Deci m-am întors de nevoie, cum s-ar spune.”

Concluzii

Experiențele dezvăluite de participanții de studiu în cadrul interviurilor s-au încadrat, din perspectivă temporară, înainte de aderarea României la Uniunea Europeană, majoritatea medicilor fiind plecați în perioada 1999-2001. Această perioadă corespunde primei decade după căderea comunismului, în cadrul căreia țara noastră s-a confruntat cu o serie de reforme socio-economice în vederea trecerii spre o economie de piață, afectând și domeniul medicinei caracterizat la acea vreme prin carențe în privința aplicării tehnologiilor avansate, a posibilităților de documentare științifică de înalt nivel, limitarea schimburilor de experiență internațională, a programelor de cercetare și de dezvoltare a infrastructurii în cadrul rețelelor de specialitate internaționale etc. În acest context, rezultatele studiului au evidențiat factori care au fundamentat decizia medicilor români de a pleca să lucreze în străinătate pe perioade mai lungi sau mai scurte.

Din declarațiile medicilor, dorința de perfecționare și de experiență în condiții de lucru performante s-au delimitat ca principale motive ce i-au determinat să profeseze temporar în țări occidentale. Practica în clinici și spitale din străinătate constituie o reală sursă de satisfacție pentru acești medici. Ei s-au simțit valorizați și au subliniat facilitatea cu care au reușit să se adapteze lucrând în altă țară. Astfel,

pe lângă beneficiile profesionale, medicii au conștientizat și îmbogățirea experienței de viață prin provocările culturale și sociale pe care le-au avut de înfruntat. Întoarcerea în țară a fost determinată în special de expirarea contractelor, obținerea unora noi fiind dificilă înainte de aderarea României la Uniunea Europeană. Astfel, unii medici regretă faptul de a se fi întors pentru a-și continua cariera în România, în timp ce alții au reușit să-și dezvolte cariera în țară și să contribuie la dezvoltarea unor noi servicii pentru pacienți.

Studiul exploratoriu a permis evidențierea unor noi dimensiuni ce se doresc a fi aprofundate în cadrul cercetărilor pe tema migrației medicilor. Motivațiile medicilor care au decis să revină în țara lor vor putea fi ulterior comparate cu motivațiile medicilor români care continuă să profeseze în străinătate evidențiindu-se astfel contexte și *pattern*-uri ale migrației acestei categorii profesionale. Mai mult, identificarea și analiza factorilor motivaționali ai deciziei de a pleca pentru a profesa în străinătate, dar și a celor care ar determina medicii români emigrați să revină în țara de origine, pot contribui la elaborarea și implementarea unor proiecte și programe în scopul menținerii acestei categorii profesionale în România.

BIBLIOGRAFIE

BOHL, Daniel, D., „The Ethics of Physician Migration and the Implications for the United States. Consilience: The Journal of Sustainable Development”, 2009, în <http://journals.cdrs.columbia.edu>

BUCHAN, James, “Migration of health workers in Europe: policy problem or policy solution?” în Dubois, C.-A., McKee, M., Nolte, E. (Eds.) *Human Resources for Health in Europe*, Open University Press, Berkshire, 2006.

BUCHAN, J., „How can the migration of health service professionals be managed so as to reduce any negative effects on supply?”, World Health Organization 2008 and World Health Organization, on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies, 2008, disponibil la adresa: www.intlnursemigration.org.

DUMONT, Jean-Christophe, ZURN, Pascal, „Immigrant Health Workers in OECD Countries in the Broader Context of Highly Skilled Migration”, in *International Migration Outlook: Sopemi Edition*, OECD, 2007, disponibil la adresa: www.oecd.org.

GALAN, A., OLSAVSZKY, V., VLĂDESCU, C., „Emergent challenge of health professional emigration: Romania's accession to the EU”, in Wismar, M. et al. (eds.) *Health Professional Mobility and Health Systems*, World Health Organization, 2011.

GARCIA-Pérez, M. A., AMAYA, C., and OTERO, A., „Physicians' migration in Europe: an overview of the current situation”, *BMC Health Service Report*, 2007.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2010). „Les migrations internationales des personnels de santé”, *Synthèses*, février: www.oecd.org.

SANDU, Dumitru, *Lumile sociale ale migrației. românești în străinătate*, Iași, Polirom, 2010.

World Health Organisation, 2010, *Migration of health workers*, Fact sheet N° 301, disponibil pe adresa: www.who.int.

World Health Organization (WHO). 2006. *Working together for health: The World Health Report*. www.who.int.

Efecte socio-economice ale migrației după 1989

Studiu de caz: Feldru, Transilvania

■ GABRIEL GIRIGAN

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

Abstract

This study aims to analyze the socio-economic effects of migration in a Transylvanian village after 1989. Some relevant issues are: migration impact beyond official statistics and how migration affects social groups or gender relations in the village. It is an anthropological research using qualitative methods that highlights the specificity of migration in the village proved by: women's empowerment, changing of social status for returning migrants, youth and social pressure generated by migration. The results provide a new perspective on migration research, focused on family changes and social status differences between migrants and nonmigrants.

Keywords

labor migration; changes at the social level; gender study; migration and family; anthropology of migration

Introducere

În lucrarea de față, mă voi referi la efectele migrației în plan social și economic asupra satului Feldru, județul Bistrița-Năsăud. Este o abordare introductivă asupra fenomenului migrației ce încearcă să prezinte atitudini, comportamente sociale, precum și influențe pe plan cultural și modul în care acestea se raportează la diferite categorii sociale ale satului precum copiii, tinerii, cei de vârstă medie și cei mai în vârstă, având în vedere faptul că fiecare dintre aceste categorii trăiesc diferit experiența migrației.

1. Cadrul conceptual și metodologic

În ceea ce privește studiul efectelor migrației asupra tinerilor, voi analiza migrația din punct de vedere teoretic sub conceptul de „cultură a migrației” care schimbă valori și percepții culturale astfel încât crește tendința de emigrare la nivelul comunității¹. Următorul element de analiză este relația dintre migrație și gen. Feminizarea migrației este un fenomen din ce în ce mai curent.

1 Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor, „Theories of International Migration: A Review and Appraisal” în *Population and Development Review*, 3, (1993): 452.

Migrația devine un „gendered phenomenon” prin care femeii îi sunt atribuite noi roluri în familie și un potențial de statut care nu era luat în calcul în cercetările anterioare¹. Demn de menționat este și faptul că, odată cu criza economică din 2008, cererea de forță de muncă din rândul femeilor a crescut, multe dintre ele muncind ca îngrijitoare în Italia, Austria, Spania².

Migrația poate fi percepută ca un potențial vector de dezvoltare socio-economică: diferite stadii ale dezvoltării pot determina migrația și, în același timp, aceasta poate facilita schimbări profunde în economie și societate³.

Studiul de gen asupra migrației nu se rezumă doar la statistici care confirmă prezența din ce în ce mai mare a femeilor în fenomenul migrației, ci este de observat efectul pe care îl au aceste practici asupra structurilor sociale, culturale și economice⁴. Migrația poate fi văzută ca un mecanism al trecerii persoanelor implicate prin experiența migrației, de la tradițional spre contactul cu modernitatea. Este o mutație de proporții pentru migranții din zona rurală, deoarece ei vor lua contact cu un alt orizont cultural, respectiv cu o societate de primire care va determina schimbări la nivel identitar, comportamental sau familial⁵.

Studiul de față este o cercetare în care a fost aplicată metoda de tip calitativ⁶. În primă fază se utilizează interviuri de testare (pilot) a ghidului de interviu și a focus grup-ului⁷. Ghidul de interviu semi-structurat este instrumentul cercetării de teren, după care se trece la faza de eșantionare a populației după sex, vârstă, stare civilă, loc de naștere, ocupație, iar ultima etapă constă în analiza finală a obiectivelor cercetării pentru fiecare grup social⁸.

2. Studiu de caz: Migrația din Feldru după 1989, Transilvania

Scopul acestei cercetări este de a explora, descrie și analiza efectele fenomenului de migrație la nivelul localității Feldru și de a stabili în ce măsură acesta a schimbat comportamente sociale, economice sau culturale în viața de zi cu zi a comunității satului.

Așezarea geografică: localitatea Feldru este situată în nord-estul Câmpiei Transilvaniei, pe Valea Someșului Mare. Este situată la 39 km nord de orașul Bistrița, reședința de județ, și la 15 km est de orașul Năsăud.

1 Katharine M. Donato, Donna Gabaccia, Jennifer Holdaway, Martin Manalansan, Patricia R. Pessar „A Glass Half Full Gender in Migration Studies” în *International Migration Review* 40 (2006): 4.

2 Francesca Bettio, Annamaria Simonazzi, Paola Villa „Change in care regimes and female migration: the „care drain” in the Mediterranean” în *Journal of European Social Policy* 3 (2006): 278.

3 Ronald Skeldon, „More than remittances: other aspects of the relationship. Between migration and development”, UN-Population Division (2004), http://www.un.org/esa/population/meetings/thirdcoord2004/P23_AnnexIV.pdf, accesat 15.04.2010.

4 Ionela Vlase „Le genre dans la structuration du processus migratoire. Le cas d’une population rurale roumaine a Rome” (Thèse de doctorat, Faculté des lettres et sciences humaines, Université de Neuchâtel, 2008).

5 Nikos Papastergiadis *The turbulence of migration. Globalization, Deterritorialization and Hybridity* (Cambridge: Polity Press, 2000), 35.

6 François de Singly, Alain Blanchet, Anne Gotman, Jean-Claude Kaufmann, *Ancheta și metodele ei: Chestionarul, Interviu de producere a datelor, interviu comprehensiv* (Iași: Polirom, 1998), 217.

7 Richard A. Krueger, Mary Anne Casey, *Focus groups: a practical guide for applied research* (California: Sage Publications, 2000), 10.

8 Traian Rotariu, Petru Iluț, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică* (Iași: Polirom, 1997), 44.

Aspecte demografice: potrivit recensământului din comuna Feldru, la 1 ianuarie 2009, populația stabilă a comunei Feldru este de 6552¹ de persoane.

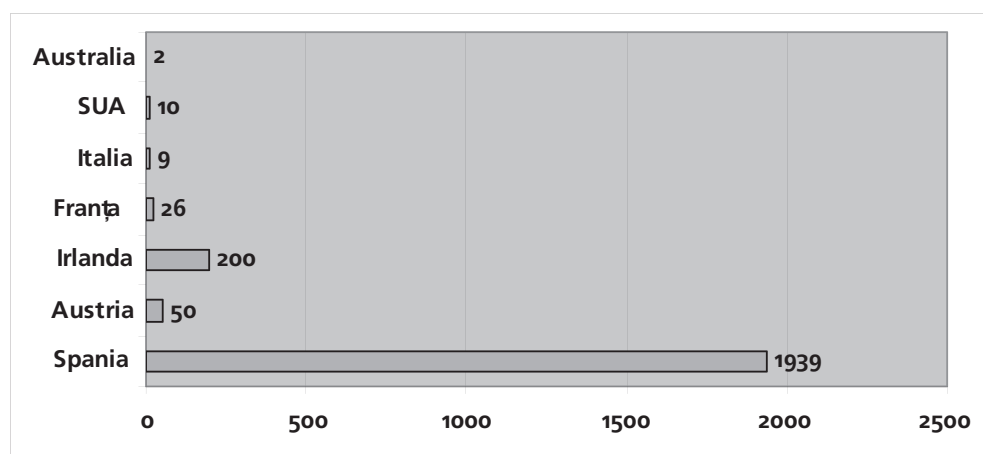
Tabel. nr. 1

Sex	Feldru	%
Masculin	3372	51
Feminin	3180	49
Total	6552	75

Sursa: Plan strategic de dezvoltare socio-economică, comuna Feldru, județul Bistrița-Năsăud, 2009

Migrația: la nivelul localității Feldru, fenomenul migrației internaționale pentru muncă s-a intensificat treptat, în anul 2003 numărul emigranților ajungând la 2234. Țările de destinație ale emigranților din Feldru sunt prezentate în Graficul nr. 1. În 2009, conform unui recensământ întocmit de primărie, numărul celor plecați la muncă în străinătate era de 1787² de persoane, reprezentând 27, 27% din populația satului.

Grafic nr. 1: Populația plecată la nivelul anului 2009

Sursa: Plan strategic de dezvoltare socio-economică, comuna Feldru, județul Bistrița-Năsăud, iulie 2009

2.1 Tinerii și migrația. Analiza interviurilor realizate cu elevi în prag de absolvire. Grupul Școlar Feldru

În această etapă a cercetării s-a avut în vedere analiza expectanțelor vizavi de viitorul profesional al tinerilor în prag de absolvire de la Grupul Școlar Feldru. S-au urmărit următoarele puncte tematice: ce așteptări au aceștia de la viitor? cum se compară ei cu persoanele adulte? a oferit migrația un model de reușită socială pentru ei? ce înseamnă pentru ei statutul social („om realizat”)? care este rolul educației în reușita socială? Migrația este analizată ca un proces de structurare în care accentul cade spre analiza cauzelor structurale și cele culturale care determină migrația³.

¹ Primăria Feldru, „Plan strategic de dezvoltare socio-economică, comuna Feldru, județul Bistrița-Năsăud, iulie 2009” (Feldru, 2009).

² Primăria Feldru, „Plan strategic” (Feldru, 2009).

³ Ewa Morawska, „The case of Polish Income-Seeking Travelers to the West”, în *Theory and Society*, 1 (2001): 50.

Un caz frecvent printre cei intervievați este cel al adolescenților care doresc să emigreze pentru că nu au posibilitatea ca părinții lor să îi întrețină la un centru universitar din România. Astfel, ei aleg să plece pe timpul verii pentru a putea economisi o sumă de bani în Spania, cu care apoi s-ar putea întreține pe parcursul anului universitar la o facultate în România.

Tinerii care doresc să plece asociază experiența migrației ca pe o amplificare a statutului social pe care îl joacă în comunitate. Se remarcă o legătură directă între migrație și modelul de succes pe care îl conferă decizia de a emigra. Cei care se întorc se consideră ca fiind „oameni realizați”, iar ei conferă sens acestei sintagme prin faptul că au reușit să-și cumpere un autoturism, să-și construiască o casă sau să-și cumpere o parcelă de pământ.

În ceea ce privește primul punct tematic, expectanțele de la viitor ale elevilor în prag de absolvire de la Grupul Școlar din Feldru, clasele XII-a și a XIII-a, prezintă la majoritatea dintre ei o doză de pesimism în legătură cu viitorul lor în România. Ei consideră că șansele de a găsi un loc de muncă sunt mici, că se găsesc posturi numai cu „pile” și că nivelul remunerațiilor pentru muncă dovedesc dificultatea de a avea un nivel de bunăstare cel puțin decent. Majoritatea dintre elevii intervievați, 35 de elevi (11 din clasa a XII-a și 24 din clasa a XIII-a), și-au exprimat intenția de a părăsi România și de a încerca să găsească un loc de muncă în străinătate. Sunt și elevi care ar dori să caute prima dată în țară un loc de muncă și, în eventualitatea în care nu găsesc oportunitatea avantajoasă de a-și construi un viitor în țară, aleg să plece la muncă în străinătate. Totodată, ei consideră că plecarea la muncă în străinătate este un model de reușită în viață. Ideea de a munci în străinătate e un model de succes pentru mulți dintre tineri, o șansă prin care ei se pot realiza din punct de vedere material și pot avea o viață mai prosperă decât ar avea-o în România.

La întrebarea referitoare la ce înseamnă pentru ei să devină un „om realizat”, răspunsurile lor configurează un orizont de așteptare care, în opinia lor, este posibil doar prin experiența migrației și anume: „familie, serviciu stabil, casă, bani, trai decent, autoturism, copii, om împlinit material și spiritual, înțelegere, statut social, independență financiară”. Modelul muncii ca valoare socială prevalează în detrimentul modelului educațional, acest lucru fiind reliefat prin sintagma „ridicat pe picioarele lui” (Cosmin).

Pentru cea mai mare parte dintre elevi, educația nu mai are valoare în reușita socială. Educația și formarea individului este percepută de către majoritatea dintre elevi ca un lucru inutil care nu mai are un rol determinant în reușita socială. Beneficiind de aceste argumente, tinerii realizează acest lucru în momentul în care constată că mulți absolvenți de studii superioare nu își găsesc de lucru sau sunt plătiți cu salarii mici.

Informatorii care fac parte din categoria de vârstă 35-50 de ani deplâng lipsa de specializare în meserii a tinerilor din sat și condamnă lipsa de reacție a statului în politica formării de resurse umane pentru sectoare agricole, industriale sau de construcții: „pe vremea lui Ceaușescu, după ce terminai, intrai într-o ramură de activitate; acum sunt numai paznici, licești, studenți dar nu sunt muncitori specialiști în agricultură, nici industrie, nici construcții” (Roman).

Pentru a demonstra indicii de prosperitate la întoarcerea în comunitatea de origine, tinerii au alocat banii în special pentru achiziționarea de autoturisme scumpe. Astfel că este posibil ca tinerii care veneau în sat în concedii, să aibă șanse mai mari de a-și găsi o parteneră în comparație cu un alt tânăr care a rămas în sat. Admițând această argumentare, s-ar putea interpreta și plecarea tinerilor ca un fapt de presiune socială, fiind un model de reușită care îi atrage pe tineri să plece la muncă în străinătate.

Acest discurs al modelului de succes a fost conturat și în cadrul focus grup-ului format din membri femei, în care informatoarea Ana pretinde că un element impor-

tant pentru tânărul de azi este ca „băiatu să aibă o mașină”. Pe de altă parte, Maria susține că această prejudecată s-a dezvoltat fiindcă tinerii întorși în sat au ținut să își etaleze succesul avut în străinătate prin achiziționarea unei mașini. Faptul că tinerii au făcut o prioritate din a-și cumpăra automobile cu banii câștigați la muncă în străinătate este pus pe seama unui anumit tip de teribilism, care consistă în dorință de a-și etala succesul pe plan financiar: „în Spania, mașinile mai bengoase cu manele la maxim sunt cele cu români” (Ana).

2. 2 Efectele plecării femeilor la muncă în străinătate

Migrația și relațiile de gen sunt interdependente, fapt demonstrabil și prin studiul de față în care femeile susțin că s-au emancipat, că „au ieșit din cizme de cauciuc și din fusta cu elastic”, că „sunt care se distanțează de tine după ce trec de graniță chiar dacă-i de la tine din sat” (Ana). Acestea sunt sintagme importante pentru analiza relațiilor de gen și în același timp sugestive pentru a descrie imaginea femeilor din Feldru. Obiectul acestei descrieri îl constituie preocupările femeilor din satul Feldru, femei care erau obișnuite cu munca, aveau preocupări în cadrul gospodăriei cum ar fi: să aibă grijă de copii, să meargă la munca câmpului sau să meargă săptămânal la râu pentru a spăla haine. Toate acestea erau caracteristicile femeii feldrihane, femeie care se îmbrăca simplu, ducea o viață trasată de cutumele satului tradițional. Raportul tradițional femeie-bărbat era acela de supunere în fața bărbatului și se întâmpla uneori ca femeile să sufere din cauza violenței domestice.

Informația cu privire la afirmația „au ieșit din cizme de cauciuc și din fusta cu elastic” (Ana) se referă bineînțeles și la faptul că, odată cu plecarea la muncă în străinătate, feldrihanele au câștigat mai mulți bani, astfel că femeile întoarse din străinătate și-au permis să-și cumpere haine mai scumpe și mai moderne. Migranții, susțin unii dintre informatori, adoptă un alt tip de vestimentație prin care se disting de cei care nu au trecut prin experiența migrației. Ei își cumpără haine de firmă sau poartă haine elegante, de sărbătoare, chiar și în zilele de lucru.

Un alt fel de a observa implicațiile migrației asupra femeilor din Feldru îl putem deduce prin faptul că acestea au urmat o tranziție de la femeia de tip tradițional specifică femeii din zona rurală încă din perioada interbelică și comunistă, spre tipul femeii emancipate, cu idei noi și atitudine, specifică femeii moderne, care ia contact și cu alte populații și culturi din afara satului. Femeile migrante se caracterizează printr-un alt tip de vestimentație, un altfel de a vorbi că „nu mai știu vorbi bine românește” (Viorica) sau cu accent care denotă faptul că au fost în străinătate, un alt tip de relație soț-soție, apropiindu-se de un raport de egalitate în familie. De asemenea, ele au câștigat o independență financiară mai mare, prin care pot să aibă mai mult grijă de aspectul lor fizic și vestimentar.

Privind în continuare această problemă, emigrarea femeilor ajută familia, ajută la economisirea de bani alături de soț la munca în străinătate. Odată ce ambii parteneri lucrează în altă țară, șansele de a economisi bani mai mulți sunt mai mari și se poate scurta astfel perioada de ședere în străinătate în scopul migrației pentru muncă. Odată cu feminizarea migrației, un alt element al sistemului capitalist face mai atractivă angajarea femeilor decât a bărbaților prin faptul că venitul lor nu a fost considerat ca având un rol substanțial în familie¹.

Ce înseamnă „emancipată”? „Din țărani am ajuns mari doamne” (Ion), „nu mai muncesc pământul, numai cer, pe bărbați i-au transformat în slugi și roboți” (Cristi). Tema discutată și cu femeile din satul Feldru concluzionează faptul că femeile sunt schimbate, că au o mai mare independență față de bărbați. Multe familii se distrug, femeia nu mai e atât de supusă și credincioasă bărbatului. Totodată, in-

1 Mirjana Morokvasic, „Birds of Passage are also Women” în *International Migration Review* 4 (1984): 891.

tervievatele relatează că, odată cu plecarea în străinătate, unele dintre femeile din sat ar fi găsit alți parteneri cu care au început o nouă viață în țara de destinație. În străinătate, controlul comunității nu mai exercită aceeași presiune socială precum în sat în ceea ce privește situația în care o femeie și-ar părăsi soțul pentru a trăi cu altă persoană.

Care sunt consecințele plecării femeilor la muncă în străinătate? Din sursa interviurilor realizate cu informatori, există o tendință de destrămare a familiilor din sat odată cu plecarea unui partener sau a ambilor la muncă în străinătate. Înainte de emigrație se înregistrau mai puține divorțuri. Odată cu plecarea la muncă în străinătate s-a deteriorat relația soț-soție din cauza distanței și din cauza lipsei de comunicare care apare la nivelul familiei. Efectele negative ale acestei situații sunt resimțite de către copii în ceea ce privește creșterea și educația lor. Copiii cu rezultate mai slabe la învățătură provin din astfel de familii, în sensul că sunt copii uitați în grija bunicilor, iar aceștia din urmă nu reușesc să aibă aceeași autoritate precum părinții. Totodată, se problematizează rolul pe care îl mai deține mama pentru formarea ca individ sau adolescent al copilului: „cum mai poate fi considerată o femeie mamă dacă pleacă în străinătate și lasă copiii la o vecină și nu se mai întoarce?” (Violeta).

2.3 Remitențele migranților. Semnificații

În ceea ce privește modul în care sătenii aleg să investească sau nu banii câștigați, situația pare destul de complexă. Pe de o parte, expectanțele vizavi de un exercițiu antreprenorial trebuie analizate realist dat fiind faptul că aceste persoane nu au spiritul întreprinzător atât de dezvoltat și alocă banii mai degrabă în bunuri materiale care aduc siguranța investiției (case, mașini, terenuri). Apoi, aceste persoane care s-au întors în Feldru de la muncă din străinătate nu aveau un capital consistent pentru crearea unor afaceri. S-au creat magazine, așa-zisele „ABC”-uri, dar investiții care să atragă o bună parte din forța de muncă locală au fost prea puține. Pe de altă parte și cei care au încercat să inițieze o afacere au fost descurajați de birocrația de la nivel local și, din spusele lor, de corupție.

În ceea ce privește cheltuirea banilor câștigați în străinătate, preponderența lor e alocată construirii de case, achiziționării utilităților din casă precum televizoare, mașini de spălat, mobilă, gresie, faianță, utilaje agricole, mașini, cumpărării de terenuri în sat și în orașele din împrejurimi cum ar fi Bistrița sau Cluj. S-au înregistrat și cazuri când au fost cumpărate terenuri care nu țin de proximitatea satului, de exemplu pe lângă municipiul București. În aceste cazuri, terenurile au fost cumpărate cu gândul de a le vinde apoi mai scump și de a câștiga profit.

Informatorii susțin faptul că dacă ar fi fost nevoiți să muncească în sat nu ar fi avut posibilitatea de a economisi o sumă de bani cu care să își poată cumpăra sau construi o nouă casă, să cumpere o mașină sau să investească banii într-o afacere. Din punct de vedere material la nivelul gospodăriilor, construcția de case și cumpărarea de bunuri în locuințe au avut loc cu banii aduși de migranți de la munca din străinătate.

S-au alocat puțini bani pentru cumpărarea de materiale didactice și educaționale pentru copii, cumpărării de cărți sau obiecte culturale. De asemenea, puțini din informatorii migranți și-au manifestat intenția de a aloca bani pentru produse în beneficiul sănătății precum excursii la munte, la mare sau concedii în stațiuni balneo-climaterice.

Sustenabilitatea avantajelor migrației de care beneficiază satul are parte de critica neemigranților, care declară faptul că dacă aceste avantaje nu sunt gestionate corect atunci ele nu vor avea efecte pozitive concrete în cadrul comunității. „În

sat, din păcate, nu s-a investit într-o afacere, de exemplu o lăptărie care să fi adus locuri de muncă și pentru comunitate” (Maria). Informatoarea Maria susține că cei care se întorc nu investesc într-o afacere care să le permită să facă în continuare bani și în același timp în avantajul de a oferi locuri de muncă membrilor familiei lor și altor membri ai comunității. Migrația forței de muncă s-ar putea dovedi ca o șansă de dezvoltare în țara de origine, dar acest lucru depinde de relația dintre remitențe și modul în care comunitatea le gestionează¹.

La fel ca și în situația bărbaților care sunt întreținuți de femei pentru că nu au un loc de muncă, remitențele din străinătate sunt o importantă sursă de venit pentru bătrânii din satul Feldru, ei întreținându-se practic cu acești bani și folosindu-i de asemenea pentru medicamente. Această sumă mică este importantă mai ales pentru că sunt persoane care nu beneficiază de pensie și atunci „suta de euro” trimisă de copii reprezintă banii pentru o lună de zile cu care ei se întrețin.

Informatoarea Lenuța susține că unor musafiri invitați la ei li se pare demodat faptul că ei nu au „living”, așa cum și-au construit ei după modelul din străinătate. Primele investiții ale migranților se îndreaptă îndeosebi către construirea de case, astfel dorind să copieze stilul occidental de amenajare și construcție a casei. Lenuța susține că sunt persoane întoarse din străinătate care construiesc „să dea bine, pentru oaspeți”. Aceeași informatoare afirmă că bucătăria și „living-ul” migranților au un rol de „vitrină”. Acolo sunt obiectele cele mai de preț „care trebuie arătate, dacă se poate să nu se folosească bucătăria, mai bine să fie folosită cea de afară”. Se susține faptul că migranții doresc să fie bine văzuți de vecini și de oamenii din sat. Aici se reliefează ideea conform căreia etalarea bunurilor cumpărate cu banii din străinătate au rolul de imagine de succes a experienței lor în străinătate. Construirea de case mari și cu multe camere are un rol de etichetă, de „brand” adus familiei. Concurența are un rol decisiv în proiectarea și construirea caselor, la stabilirea numărului de camere. Concurența între vecini este des adusă în discuție și ea joacă un rol important în stabilirea mărimii caselor, a numărului de camere, a arhitecturii acestora.

Concluzii

Absența migranților este resimțită la nivelul comunității, prin scăderea forței de muncă, și la nivelul familiei, în sensul că noi responsabilități familiale trebuie asumate de către cei care au rămas acasă pentru a nu se crea dezechilibre. Este o formă de altruism prin care se acordă sprijin familiei în schimbul beneficiilor migrației.

Pe lângă legitimitatea studiilor la nivel cantitativ, care facilitează înțelegerea abordării calitative a migrației, este nevoie de studii în ceea ce privește impactul migrației asupra anumitor categorii sociale, consecințe asupra structurii familiei. Totodată este interesant de observat experiența femeii prin fenomenul migrației sau consecințele plecării la muncă în străinătate asupra copiilor rămași acasă, apoi nivelul simbolic al alocărilor de bani în construcții și bunuri de consum. De asemenea, este importantă privirea asupra migranților ca actori sociali la nivelul comunității, ce rol joacă înainte și după întoarcerea de la munca din străinătate precum și relația dintre migrație și tineri.

1 Romana Emilia Cucuruzan „The Labour Migration - Development Nexus. The Case of Two Rural Communities”, *Romanian Journal of Population Studies* 2 (2008): 41.

BIBLIOGRAFIE

- BETTIO, Francesca, SIMONAZZI, Annamaria, VILLA, Paola, „Change in care regimes and female migration: the „care drain” in the Mediterranean” în *Journal of European Social Policy* 3 (2006).
- CUCURUZAN, Romana Emilia, „The Labour Migration - Development Nexus. The Case of Two Rural Communities”, *Romanian Journal of Population Studies* 2 (2008).
- DONATO, Katharine M., GABACCIA, Donna, HOLDAWAI, Jennifer, MANALANSAN, Martin, PESSAR, Patricia R., „A Glass Half Full Gender in Migration Studies” în *International Migration Review* 40 (2006).
- KRUEGGER, Richard A., CASEY, Mary Anne *Focus groups: a practical guide for applied research*, California, Sage Publications, 2000.
- MASSEY, Douglas S., ARANGO, Joaquin, GRAEME, Hugo, KOUAOUCCI, Ali, PELLEGRINO, Adela, TAYLOR, J. Edward, „Theories of International Migration: A Review and Appraisal” în *Population and Development Review*, 3, (1993).
- MORAWSKA, Ewa, „The case of Polish Income-Seeking Travelers to the West”, *Theory and Society*, 1 (2001).
- MOROCCWASIK, Mirjana, „Birds of Passage are also Women” în *International Migration Review* 4 (1984).
- PAPASTERGIADIS, Nikos, *The turbulence of migration. Globalization, Deterritorialization and Hybridity*, Cambridge, Polity Press, 2000.
- ROTARIU, Traian, ILUȚ, Petru, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică* Iași, Polirom, 1997.
- SINGLY, de Francois, BLANCHET, Alain, GOTMAN, Anne, KAUFMANN, Jean-Claude *Ancheta și metodele ei: Chestionarul, Interviu de producere a datelor, interviul comprehensiv* Iași, Polirom, 1998.
- SKELDON, Ronald, *More than remittances: other aspects of the relationship. Between migration and development*, UN-Population Division (2004).
- VLASE, Ionela, „Le genre dans la structuration du processus migratoire. Le cas d’une population rurale roumaine a Rome” (These de doctorat, Faculte de lettres et sciences humaines, Universite de Neuchatel, 2008).
- ***, Plan strategic de dezvoltare socio-economică, comuna Feldru, județul Bistrița-Năsăud, iulie 2009.
- ***, Plan strategic de dezvoltare socio-economică, comuna Feldru, județul Bistrița-Năsăud, 2007-2013.
- ***, *Recensământul din anul 2002-2003* .

Aspecte ale migrației din perspectiva cărturarului Adrian Marino¹

■ CRISTINA-ELENA CIUNTUC (ANDRIUȚĂ)

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The areas of interest of the scholar Adrian Marino significantly enlarge after December '89, allowing him to become closer to a number of problems of the Romanian contemporary society for which he always felt a veritable vocation. The main aim of the paper regards the presentation of these ideas less literary and much closer to the sphere of political sciences. The phenomenon of contemporary migration represents one of those ideas studied and interpreted by Marino, its analysis being subsumed by the author to a larger sphere of socially and anthropologically comments, concerning the complex report established between identity and otherness.

Keywords

cultural identity; migration; otherness; „the third discourse”; ideology; European idea

La începutul anilor '90, discursul omului de cultură și cărturarului Adrian Marino a suferit un puternic viraj, prin faptul că autorul înțelege să abandoneze domeniul studiilor literare și să se apropie, prin realizarea de sinteze pertinente (chiar dacă nu exhaustive) și de studii originale, de sfera științelor politice pentru care autorul resimțea o mai firească apropiere și înclinație. Însă, ceea ce poate părea la o primă vedere drept o deraiere ideatică, într-un plan de profunzime nu constituie decât o aprofundare a aceluiași idei care au fost vehiculate *in nuce* și într-o manieră subversivă în texte care au văzut lumina tiparului în plină epocă totalitară (în jurnale sale de călătorie sau în cărțile în care discută statutul literaturii comparate). Autorul însuși afirmă că „este, în același timp, și foarte ușor și foarte greu de analizat și de explicat în detalii transformarea interioară, profundă și esențială, pe care au produs-o, în conștiința mea, evenimentele anului 1989. O întreagă evoluție anterioară le-a precedat, le-a pregătit într-un fel sau altul. În final, un moment de ruptură, de regenerare și de transformare fundamentală s-a putut manifesta

1 Articolul prezintă rezultatele cercetării susținută financiar din fonduri social europene gestionate de Autoritatea de Management pentru Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane [grant POSDRU/107/1.5/S/78342].

cu multă energie și exuberanță”¹. Astfel, momentul Decembrie '89 îi oferă șansa criticii literare de a afirma și de a asuma, într-un mod deplin, o nouă identitate culturală, mutând accentul de pe studiul și analiza ideilor literare asupra unui studiu mai aplicat, mai pragmatic, dedicat ideilor de factură cultural-politică.

În viziunea lui Adrian Marino, ideea nu este interpretată în sensul metafizic și idealist de sorginte platoniciană, ci, mai curând, drept o realitate cognitivă, un *pattern* dacă facem apel la terminologia americană „care exprimă în forma cea mai concentrată și stabilă esența unei teorii, principiu, doctrine, ideal, program”². Această gândire esențialistă a reprezentat dintotdeauna (publicistica de tinerețe stă drept o mărturie elocventă în favoarea acestui fapt) constanta veritabilă și o caracteristică precumpănitoare a atitudinii intelectuale dezvoltate de către Adrian Marino. Însă, o dată cu începutul anilor '90, acesta alege reorientarea către domeniul criticii ideologice, astfel încât ideea de literatură (atât de acribios studiată) este substituită cu ideea europeană, în slujba căreia autorul așază toate idealurile sale de dezvoltare și de modernizare ale societății românești contemporane.

Astăzi, în cadrul mediului cultural autohton, se produce o ușoară crispare la menționarea unui termen precum cel de „ideologie”, deoarece recurența aproape obsesivă a valențelor peiorative, deturnarea conceptului dinspre sfera opțiunilor filosofice înspre cea a domeniului politic, încărcătura semantică și ideatică pe care termenul le-a cunoscut în epocile totalitare au determinat această mefiență care se manifestă cu prisosință. Marino, în schimb, nu împărtășește optica generală, declarându-se un ideolog convins, dar afirmația trebuie înțeleasă ca făcând apel și recuperând valențele originare ale termenului, nicidecum pe cele asupra cărora plutește încă aura negativă a concepțiilor totalitare. „Nu mă simțeam nici scriitor, nici critic, nici măcar, după 1989, politolog, ci doar ideolog, foarte apropiat de înțelesul pe care Secolul Luminilor îl dădea acestei noțiuni”³. De fapt, Adrian Marino recuperează conceptul de ideologie în dubla sa accepție căci, după cum precizează Daniel Șandru, „ca produs al gândirii iluministe (adică în accepția lui Marino, s.n.), ideologia este atât o formă a cunoașterii teoretice, cât și una practică”⁴. Astfel, demersul cercetătorului român vizează aspectul de dublă funcționalitate a conceptului, atât cea epistemologică, de teorie a ideilor cultural-politice, dar, cu precădere, se referă la praxis-ul prin intermediul căruia respectiva teorie poate fi aplicată în viața cotidiană.

Pledoaria constantă a lui Marino pentru ideea europeană, sintagmă în spatele căreia se ascund trăsături precum dialog intercultural, o societate deschisă, principiile statului de drept, coerență și eficacitate instituțională, nu este, de fapt, decât o formă de asumare fermă a unei opțiuni, o simbioză ideatic-comportamentală și nu o abandonare în spatele unui apolitism vinovat și compromițător: „Ideea europeană este esențial și structural ideologică, conținutul său este un sistem de idei active, militante, implicate în mod direct în cea mai imediată actualitate românească”⁵. Spirit realist, autorul dorește și preconizează un grad ridicat de impact pe care discursul său să îl înregistreze la nivelul societății autohtone, care să contribuie la eradicarea a numeroase prejudecăți precum mitul cosmopolitismului steril sau al naționalismului retrograd. După cum observă istoricul și politologul Sorin Antohi „Adrian Marino percepe, discută și trăiește (s. n.) ideea europeană în contextul ei natural: prosperitate economică, eficiență individuală, regularitate procedurală, stabilitate geopolitică, pluralism”⁶. Această ultimă caracteristică ne conduce direct către miezul problemei

1 Adrian Marino, *Viața unui om singur* (Iași: Polirom, 2010), 273.

2 Adrian Marino, *Libertate și cenzură în România. Începuturi* (Iași: Polirom, 2005), 12.

3 Marino, *Viața*, 274.

4 Daniel Șandru, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică* (Iași: Institutul European, 2009), 20.

5 Adrian Marino, *Pentru Europa. Integrarea României, Aspecte ideologice și culturale*, ediția a II-a, revizuită și întregită, cu un post-scriptum al autorului, cuvânt înainte de Silviu Lupeșcu (Iași: Polirom, 2005), 47.

6 Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în*

noastre, căci, unul din obiectivele majore ale ideologiei asumate de către autor vizează schimbarea opticii în ceea ce privește fenomenul migrației, pe care îl dorește analizat din perspectiva, mult mai complexă, a relațiilor cultural-identitare stabilite între cei care pleacă (din varii motive) și grupul de referință în care ar dori să se integreze.

Călătoria – o formă de migrație? Complexul „Dinicu Golescu”

Contrar imaginii omului solitar la conturarea căreia a contribuit, în parte, însuși autorul, Adrian Marino a fost un spirit iluminist, deschis comunicării și dialogului intercultural, aflându-se de multe ori în ipostaza străinului, a celui alt, a alterității (de multe ori, chiar a alterității radicale, în momentul în care, în jurnalele de călătorie prezintă „surpriza” pe care vederea pașaportului unui individ venit dintr-o țară comunistă o provoca atât funcționarilor vamali, cât și a celor hotelieri). Autorul își manifestă deschis și fără niciun complex adeziunea totală referitoare la multiplele beneficii pe care o călătorie le presupune, în ciuda faptului că acest proces poate însemna, din anumite puncte de vedere, o oarecare îndepărtare de propria identitate: „A călători, indiferent dacă motivele călătoriei sunt de ordin politic (revoluție, emigrare, exil, exod, deportare, epurare), intelectual sau moral, material sau tehnic, înseamnă a te juca subtil cu timpul și cu spațiul și a accepta pierderea contactului direct cu pământul și locul de origine. [...] Înseamnă să te deschizi spre nou, să-ți confrunți moravurile și opiniile cu cele ale «străinilor»”¹.

Între 1969-1975 și, cu intermitențe, în anii ulteriori (ultima călătorie fiind întreprinsă de către Marino în 1990, în Japonia!) autorul se află, voluntar, în ipostaza de călător (nu de turist!), scopul major al tuturor incursiunilor sale reprezentându-l informarea și documentarea în biblioteci de prestigiu ale Europei. De fapt, în Adrian Marino s-a aflat dintotdeauna inserată o implicită fascinație a călătoriei, acesta descoperind în fiecare oraș noi și noi valențe ale spiritului european, multilingv și pluricultural, fiind direct impresionat de orice elemente de actualitate sau originalitate ce i se oferă spre dezvăluire, în viziunea sa „orice călătorie presupunând o hermeneutică specială, fiindcă orice țară cerând o interpretare, o formă personală de exegeză”². În fapt, călătoria poate fi considerată o formă parțială de migrație, deoarece presupune o îndepărtare de mediul natal, o incursiune în necunoscut, însă, lui Adrian Marino această formă de raportare i-a rămas necunoscută. Pentru el, a călători a fost sinonim cu a experimenta, a cunoaște, a te integra. Și asta deoarece influența spiritului european, influență pe care cărturarul o conotează în chip benefic, sub semnul cataliticului, iar nu al factorilor modelatori (pentru a cita binecunoscutul binom blagian), era dorită și resimțită drept necesară, aproape un imperativ, în vederea accelerării procesului de modernizare a societății românești. Admirația puternică a lui Marino pentru cultura și civilizația europene nu constituie doar un reflex al intelectualului din Est care aspiră la o breșă din încorsetarea ideologică, ci reprezintă o adevărată idee – forță ordonatoare a mentalului său, pentru că, elogiul (condiționat, de altfel) adus tezaurului european nu reprezintă doar reflexul perioadei comuniste, ci se răsfrânge asupra întregii activități culturale-ideologice întreprinse de către autor.

Discutând despre relațiile stabilite de către românii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea cu puterile occidentale, autorul laudă „larga deschidere europeană [...], când totul tinde să se schimbe, deși fragmentar și pe spații sociale reduse: psihologie, moravuri, deprinderi, cultură, relații sociale și internaționale. Câte un gest simbolic exemplifică întreg acest proces de sincronizare și imitație: fuga în Occident

România (Iași: Polirom, 2001), 143.

1 Michel Valiere, „Călătoria”, în Gilles Ferréol, Guy Jacquois (coordonatori), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, traducere de Nadia Farcaș (Iași: Polirom, 2005), 99 – 100.

2 Adrian Marino, *Carnete europene. Însemnarea călătoriei mele făcute în anii 1967-1975*, ediția a II-a, cu un post-scriptum al autorului (București: Noul Orfeu, 2003), 30.

a fiilor lui Al. Ipsilanti, Constantin și Dumitru Ipsilanti, respectiv de 18 și 16 ani (16-17 decembrie 1781)¹. Evident că cei doi tineri au devenit emigranți în spațiul european pe care au dorit să îl cunoască, însă Marino nu interpretează acțiunea lor într-o manieră negativă, ci aprobă din plin spiritul de inițiativă al celor doi tineri. Această inițială admirație este convertită într-o atitudine din ce în ce mai critică îndreptată împotriva românilor (călători, emigranți sau exilați) care, la contactul cu civilizația europeană, încearcă un puternic sentiment de inferioritate generat de mirajul pe care societatea europeană îl poate exercita. Această atitudine servilă, sintetizată sub numele de „complexul Dinicu Golescu”, este aprig sancționată de către Adrian Marino, care nu acceptă poziția de irațională subordonare față de realitățile occidentale, de acceptare necondiționată a limitărilor impuse de aceasta, de negare voluntară a propriilor posibilități creatoare.

Dialectica identitate-alteritate. „Al treilea discurs”

Adoptarea valorilor europene, fie că ne aflăm în Occident, fie că suntem în România, este doar o față a atitudinii dezvoltate de Marino, al cărei revers îl constituie întotdeauna afirmarea spiritului critic, manifestat bidirecțional, dinspre mediul european spre cel autohton, dar, în egală măsură, și în sens invers. Spiritul independent al lui Marino nu poate accepta aceea „conștiință a unei superiorități incontestabile (a Occidentului, s. n.) care s-a tradus printr-o atitudine din ce în ce mai arogantă față de ceilalți”². De fapt, poate fi vorba despre procesul pe care sociologul francez Jean Baudrillard îl numește drept „eliziunea Altului, acțiunea de a-l reduce pe Altul la Celălalt”³, adică o operație de uniformizare și, la limită, chiar de negare a individualității celui de lângă tine care ar încerca cumva să se diferențieze. Adrian Marino nu este partizanul nici al conceptului și, cu precădere, nici al comportamentului care se ascunde în spatele conceptului de alteritate radicală.

În consecință, cărturarul elaborează o teorie proprie, care să favorizeze dialogul cultural, să înlăture diferite grile deformatoare ale percepției celui alt, să contribuie la adoptarea unei noi viziuni, care „să integreze în propria identitate ofertele alterității”⁴. Această fecundă perspectivă ce permite individului o dublă sau o chiar o triplă poziționare, în funcție de background-ul cultural inițial și de propria-i educație, poartă de numirea de „al treilea discurs”. Conceptul are în vedere menținerea unei stări de echilibru atât la nivel ideatic, semantic, dar, cu precădere pragmatic-identitar, între necesitatea afirmării propriei noastre individualități social-culturale și nevoia sincronizării cu realitățile din Vest, încercând a menține balanța în poziție de echilibru, a fi deschiși, dar nu fără limită, a importa forme, idei, concepte, dar nu fără discernământ.

Ceea ce încearcă Adrian Marino să modifice este optica greșită provocată de o anumită formă a bovarismului ideologic. Jules de Gaultier, distinge între două forme de manifestare ale acestui tip de bovarism: cazul în care un grup social se lasă dominat de prestigiul anumitor idei și își formulează o falsă concepție despre sine însuși (în cazul grupurilor de români emigranți vorbim, bineînțeles, despre imagini, idei și concepții deformate în mod negativ) și cazul în care comunitatea minoritară admite doar parțial ideile emise de către grupul de referință, le deformează pe acestea, „explorează în favoarea sa prestigiul ideilor”⁵, alege să le modifice pe

1 Adrian Marino, „Libertate și cenzură în România”, în *Descoperirea Europei*, prefață de Constantin M. Popa (Craiova: Aius PrintEd, 2006), 119-126.

2 Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, traducere din franceză de Tatiana Mochi (București: Humanitas, 2000), 58-59.

3 Jean Baudrillard, Marc Guillaume, *Figuri ale alterității*, traducere de Ciprian Mihali (Pitești: Paralela 45, 2002), 6.

4 Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, *Al treilea*, 58.

5 Jules de Gaultier, *Bovarismul, Filozofia bovarismului*, de Georges Palantes, traducere de Ani Boboceu (Iași: Institutul European, 1993), 64.

acestea, în loc de a se schimba pe sine. Este evident faptul că opțiunea lui Marino se îndreaptă spre acest al doilea tip de raportare care probează atât inteligență selectivă, cât și capacitate de adaptare și asimilare și ocolește, cu succes, orice proces de mimetism. Totodată, acest mecanism reduce substanțial sentimentului de înstrăinare, de neadaptare resimțit, de exemplu, de comunitățile de români atunci când aleg să se expatrieze, pentru că nu mai presupune o abandonare a identității originare în schimbul conturării alteia, ci instituie un dialog fecund care să se manifeste între toate aceste valori și valențe identitare.

În egală măsură, acest tip de acțiune, reciprocă, duală, reduce și celălalt risc existent, al imposibilității de reintegrare în cadrul societății din care au plecat în cazul unei potențiale reveniri. Și asta pentru că „cel de-al treilea discurs” înlesnește manifestarea dialogului dintre margine și centru, încercând tocmai a diminua într-un mod semnificativ diferențele care ne despart. Mai mult, „într-o societate «descentralizată» și cu «geometrie variabilă» Celălalt va fi mai prezent și mai diversificat, în funcție de abundența «centrelor»”¹. Astfel, în epoca postmodernității pe care o trăim, nu se mai poate vorbi cu certitudine de asumarea distinctă a unei sau a altei identități, din momentul în care conceptul însuși este analizat astăzi dintr-o perspectivă constructivistă, fiind considerat un proces, iar nu un dat. Astfel, fiecare individ, inclusiv cel imigrant, „are tot atâtea identități câte apartenențe, sau, mai exact, «sentimente de apartenență are»”². Într-o atare ipostază este dificil și, aproape nenecesar, de a încerca a distinge între diferitele identități care compun identitatea majoră a ființei umane, fie că vorbim sau nu de imigranți. De aceea, și lui Adrian Marino i se pare perfect normal a propune „un nou mod de abordare a relației cu străinătatea, rămânând în același timp români și europeni”³, fie că ne aflăm sau nu locuind în România.

Pentru optima desfășurare a acestui proces este necesară îndeplinirea a câtorva reguli esențiale, iar, cea mai importantă, mai ales pentru un român plecat, din varii motive în străinătate, o reprezintă însușirea temeinică a limbii țării respective, căci „identitatea este prin *însăși esența ei dialogică* (s.n.), pentru că nu se poate construi decât prin dialogul cu celălalt. Ceea ce înseamnă că afirmarea sa este indisolubilă de validarea pe care i-o acordă sau i-o refuză celălalt”⁴. Devine atunci mult mai evident faptul că identitatea și alteritatea, dincolo de a se exclude, ar trebui să se manifeste într-un proces complementar care să permită individului lumii contemporane o mai adecvată poziționare și o mai conștientă reflecție dezvoltată despre sine însuși și despre grupul de apartenență. Iar acest proces dialogic nu se poate realiza decât prin stăpânirea instrumentului principal de comunicare care rămâne, incontestabil, limba. Doar în caz contrar se ivesc premisele unor fatale neînțelegeri, al manifestării sentimentului de neadaptare, de frustrare și, implicit, de sancționare a realităților societății în care individul s-a găsit incapabil să se integreze: „Acest resentiment se articulează pe un complex de excludere care, în multe cazuri, se datorează slabei cunoașteri a limbii, și mai slabei cunoașteri a culturii, tradițiilor, vieții publice”⁵. De aceea, pentru a evita astfel de situații care ar trebui să nu fie dezirabile pentru niciuna dintre părți, acolo unde contextul o impune, ar fi indicată încurajarea bilingvismului, proces lingvistic și cultural care focalizează în aceeași direcție precum invitația lui Marino de a ne accepta dubla apartenență identitară, deoarece „bilingvismul nu dezvoltă două identități culturale, ci integrează două culturi într-o singură identitate”⁶, mișcare care corespunde întocmai scopului cărturarului român.

1 Boia, *Pentru o istorie*, 132.

2 Phillipe Blanchet, Michel Francard, „Sentiment de apartenență”, în Ferréol, Jacquois, *Dicționarul*, 330.

3 Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, *Al treilea*, 51.

4 Phillipe Blanchet, Michel Francard, „Sentiment de apartenență”, în Ferréol, Jacquois, *Dicționarul*, 331.

5 Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, *Al treilea*, 61.

6 Ludovic Beheydt, Isabelle Demeulenaere, „Bilingvismul”, în Ferréol, Jacquois, *Dicționarul*, 331.

Multiculturalism, migrație și dialog cultural

Odată ce fenomenul migrației a început să crească exponențial în Occidentul ultimilor treizeci de ani, statele europene au încercat să adopte o serie de politici care să contribuie la reglementarea și, mai ales, la ținerea sub control a fenomenului. Multiculturalismul a părut că oferă soluția corectă la aplanarea unor serii de tensiuni implicite, prin caracterul său democratic care recunoaște fiecărei culturi dreptul la liberă expresie și manifestare, contestând prejudecata superiorității identității culturale a majorității în detrimentul identității culturale a minorităților etnice. Totuși, acest concept nu acoperă în mod suficient multe dintre realitățile pe care întâlnirea concretă a identității cu alteritatea le presupune. Un astfel de neajuns este, de exemplu, ignorarea de către practica multiculturalistă a aspectului dialogic despre care s-a amintit anterior, caz în care individualitatea specifică ființei umane prevalează în fața oricărei apartenențe etnice sau minoritare. „A second major criticism of multiculturalism is based on the ideas of liberal toleration and freedom of association and conscience. If we take these ideas seriously and accept both ontological and ethical individualism, then we are led to defend the *individual's* right to form and leave associations and not any special protections for groups”¹. Mai mult, teoria multiculturalității nu este specifică spiritului european, aceasta caracterizând, cu precădere, relațiile dezvoltate în cadrul curentului postcolonialismului american. De aceea, numeroși critici au observat deja „the failures of multiculturalism policies to integrate and offer real economic opportunities to foreigners and their descendants”². Astfel, conceptul își vădește neajunsurile și dintr-o perspectivă filozofică și din cea politică.

Conceptul dialogului cultural, „al celui de-al treilea discurs” promovat de către Adrian Marino tinde să depășească aceste critici aduse multiculturalismului, care, în loc să faciliteze integrarea străinilor, respectiv a emigranților, nu face decât să întărească sentimentul toleranței reciproce, respectiv al indiferenței, astfel încât experiența întâlnirii cu celălalt este ratată. În schimb, Marino propune o soluție alternativă, atunci când vorbește despre „interdependență, recunoașterea reciprocă de valori și îmbogățirea în dublu sens, depășirea oricărui izolaționism, respectul diferențelor, cultivarea unui spirit de dialog”³. Atitudinea sa se apropie de ceea ce, în câmpul metodologic al științelor social-politice, poartă denumirea de transculturalitate, respectiv o nouă orientare conceptual-ideologică care se concentrează, cu precădere, asupra evidențierii diferențelor interne ce ne caracterizează pe fiecare în parte, din perspectiva noțiunii de identitate plurală. Este astăzi recunoscut faptul că „alteritatea se afirmă ca o condiție de existență nu numai înafara mea, prin raportare la ceilalți, ci și înăuntrul meu prin raportare la mine însumi; propriile ipostaze fac din mine o ființă multiplă. Eu este un Unu plural”⁴. Astfel încât, dacă suntem consecvenți respectivului proiect transcultural și implicațiilor sale directe înseamnă că acceptăm ideea conform căreia orice cultură s-a constituit într-un mod eterogen și că fiecare individ în parte, indiferent de țara de proveniență, este într-o mai mică sau mai mare măsură, un pic străin față de cei din jur, cu care este obligat a interacționa pentru a-și renegocia, de fiecare dată, imaginea de sine.

Mecanismele acestui proces sunt foarte bine surprinse de Tzvetan Todorov atunci când își analizează mecanismul propriei deveniri: „Starea mea actuală corespunde cu ceea ce s-ar putea numi transculturație, dobândire a unui nou cod, fără ca cel vechi să fie astfel pierdut. Trăiesc de acum înainte într-un spațiu singular, în același timp, afară și înăuntru”⁵. Această afirmație se aseamănă izbitor de mult cu crezul

1 Sarah Song, „Multiculturalism”, în Stanford Encyclopedia of Philosophy (publicat în 24.09.2010), <http://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism>.

2 Sarah Song, „Multiculturalism”.

3 Adrian Marino, „Multiculturalitatea, lumini și umbre”, în *Descoperirea*, 35.

4 Ștefan Augustin Doinaș, „Fragmente despre alteritate”, *Secolul 21* 1-7 (2002): 23.

5 Tzvetan Todorov, *Omul deșrădăcinat*, traducere și prefață de Ion Pop (Iași: Institutul European, 1999), 28.

exprimat de Adrian Marino, acela „de a fi român și european în același timp” și asta, deoarece, mentalitatea cărturarului român i-a permis acestuia un mod de raportare transcultural *avant la lettre*. Dar, mai importantă decât o denumire conceptuală sau alta este comportamentul pe care aceasta fie îl presupune, fie îl justifică. Astfel, optica deschisă, neîncorsetată de care dă dovadă Marino, este a celui care, călător prin lume, nu a resimțit sentimentul distanțării sau al neînțelegerii („Am plecat în Europa ca partener potențial și egal de dialog și ca spectator avizat, cel puțin, în unele probleme. M-am simțit peste tot acasă în Europa, în mod spontan și organic. Nicio înstrăinare”), atitudine care se explică tocmai prin adoptarea acestei poziții transculturale. În viziunea acestuia, conjugarea realităților culturale autohtone cu cele occidentale, fenomen exprimat prin intermediul unor sintagme precum „revenirea în Europa” sau „a aduce Europa acasă”, a reprezentat dintotdeauna un imperativ major care își găsește, în final, și un pandant ideologico-conceptual. Aspectele cele mai spinoase ale fenomenului migrației sunt atenuate de această nouă perspectivă transculturală care nu mai reclamă doar acceptarea tolerantă a celui de lângă tine (respectiv, atitudinea pasivă și apatică dezvoltată atât de indivizi, dar și de auto-rități), ci implică un anume grad de interacțiune socială, de acceptare și de valorizare a diferențelor, iar din partea statului reclamă o serie mai concretă de politici care să contribuie cu adevărat la inserție socială a imigranților.

BIBLIOGRAFIE

- BAUDRILLARD, Jean, GUILLAUME, Marc, *Figuri ale alterității*, traducere de Ciprian Mihali, Pitești, Paralela 45, 2002.
- BOIA, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, traducere din franceză de Tatiana Mochi, București, Humanitas, 2000.
- de Gaultier, Jules, *Bovarismul, Filozofia bovarismului*, de Georges Palantes, traducere de Ani Bobocea, Iași, Institutul European, 1993.
- DOINAȘ, Ștefan Augustin, „Fragmente despre alteritate”, *Secolul 21*, nr. 1-7, 2002.
- FERREOL, Gilles, JACQUOIS, Guy (coordonatori), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, traducere de Nadia Farcaș, Iași, Polirom, 2005.
- MARINO, Adrian *Carnete europene. Însemnarea călătoriei mele făcute în anii 1967 – 1975*, București, Noul Orfeu, 2003.
- MARINO, Adrian, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România*, Iași, Polirom, 2001.
- MARINO, Adrian, *Descoperirea Europei*, prefață de Constantin M. Popa, Craiova, Aius PrintEd, 2006.
- MARINO, Adrian, *Evadări în lumea liberă*, Iași, Institutul European, 1999.
- MARINO, Adrian, *Libertate și cenzură în România. Începuturi*, Iași, Polirom, 2005.
- MARINO, Adrian, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, Iași, Polirom, 2005.
- MARINO, Adrian, *Viața unui om singur*, Iași, Polirom, 2010.
- ȘANDRU, Daniel, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică*, Iași, Institutul European, 2009.
- TODOROV, Tzvetan, *Omul dezrădăcinat*, traducere și prefață de Ion Pop, Iași, Institutul European, 1999.
- SARAH, Song, „Multiculturalism”, în *Stanford Encyclopedia of Philosophy*,

¹ Adrian Marino, *Evadări în lumea liberă* (Iași: Institutul European, 1999), 8.

Evoluția migrației, în dezbatere la UPA

■ SUZANA SEMNIUC

[iasuluniversitar.ro, University Press]

■ ANDREI CUCU

[„Petre Andrei” University of Iași]

„Migrația. Noile dimensiuni ale unui vechi fenomen”. Aceasta a fost tema conferinței internaționale ale cărei lucrări s-au desfășurat, în data de 3 noiembrie 2011, la Universitatea „Petre Andrei”. Evenimentul a reunit la Iași nume importante ale cercetării academice, dar și reprezentanți ai decidenților politici din România, Germania, Cehia, Spania și Republica Moldova. Manifestarea a fost organizată de UPA, în colaborare cu Deutsches Kulturzentrum Iași și Revista „Sfera Politicii”.

„Am considerat necesară o întâlnire pe această temă pentru că migrația este un fenomen despre care se vorbește aproape în fiecare zi, un fenomen dominant, care provoacă de la acțiuni politice până la accidente rutiere”, a spus, în deschiderea conferinței, Conf.univ.dr. Sorin Bocancea, Președintele UPA din Iași și, în același timp, unul dintre coordonatorii evenimentului. La rândul său, Decanul Facultății de Asistență Socială și Sociologie, Conf.univ.dr. Anca Tompea, și ea coordonator al conferinței, le-a urat bun venit participanților. „Preocupările universității noastre în domeniul migrației sunt mai vechi și ele au determinat includerea UPA în Rețeaua Europeană IMISCOE (International Migration, Integration and Social Cohesion)”, a precizat aceasta. Rectorul UPA din Iași, Prof.univ.dr. Doru Tompea, le-a destăinuit invitațiilor și unele detalii ce țin de organizarea evenimentului. „Idea acestei conferințe a venit în urma unei discuții cu directorul Revistei „Sfera Politicii”, domnul Stelian Tănase, în care amândoi ne-am exprimat dorința de a organiza evenimente academice al căror interes să depășească granițele naționale. Așa am ajuns la tema migrației, un subiect atât de actual și important pentru români, dar și pentru Europa în același timp”, a explicat acesta.

Deși o temă abordată aproape zilnic în mass-media, migrația este, în opinia Directorului Revistei „Sfera Politicii”, Prof.univ.dr. Stelian Tănase, „o temă foarte gravă care nu se bucură foarte mult de atenția cercetătorilor”. „Acest fenomen nu e încă desenat, nu știm încotro se va duce. Întâlnirea noastră punctează unele din aspectele importante ale migrației și sper și că aceste întâlniri vor continua și pe viitor în mediul universitar”, a precizat acesta, în deschiderea conferinței. Directorul Deutsches Kulturzentrum Iași, Dr. Alexander Rubel, a subliniat în alocuțiunea sa diferențele care există în Europa cu privire la problema migrației. „E un fenomen care ne preocupă pe toți, care are însă diferențe semnificative de la caz la caz și mă bucur că avem ocazia aici să arătăm și varianta germană a problemei”, a explicat acesta.

După deschiderea oficială, a urmat susținerea lucrărilor în plen, secțiune moderată de Prof.univ.dr. Stelian Tănase. Seria prezentărilor a fost inițiată de Wael El-Gayar, consilier în Ministerul pentru Muncă, Integrare și Afaceri Sociale al landului

Nordrhein-Westfalen din Germania, care a vorbit publicului despre istoria și viața musulmanilor din regiunea pe care o reprezintă. „La început, statul german nu s-a aplecat prea mult asupra problemelor acestor oameni din cauza credinței că ei sunt doar oaspeți, credință răspândită de altfel și în rândul imigranților. Acum, subiectul migrației transcede la noi mai multe ministere și autorități, iar landul nostru a fost primul care a înființat un minister dedicat integrării”, a precizat acesta.

„Migrația rușilor lipoveni din Dobrogea” a fost subiectul cercetării prezentate de Josef Sallanz, reprezentant al Societății Româno-Germane din Berlin. „Studiul face parte dintr-un proiect mai amplu dedicat geografiei umane și el încearcă să scoată în evidență atât cauzele migrației cât și efectele acesteia asupra existenței acestei minorități în Dobrogea, dar și ce face elita lipovenească pentru a stopa acest fenomen care va atrage, probabil, după sine o nivelare a identității entice și naționale în zonă”, a explicat acesta.

Un subiect care îi preocupă în mod special și pe cercetătorii români a fost abordat de Ph.Dr. Wadim Strielkowski, de la Facultatea de Științe Sociale din cadrul Charles University din Praga. „Tema aleasă de mine pentru această conferință este migrația romilor în Europa Centrală, un subiect care trezește interesul, în egală măsură și țării mele și țării dumneavoastră”, a precizat acesta.

PhD Esther Aretxabala, cercetător la Departamentul de Cercetare a Migrației din cadrul Universității din Deusto, a oferit auditoriului o perspectivă spaniolă asupra fenomenului migrației. „Printre factorii care au determinat venirea imigranților în Spania se pot identifica atracția economică asociată cu lipsa locurilor de muncă din țara de origine, rădăcinile comune ale Spaniei cu țara de origine, proximitatea geografică, împreună cu sărăcia sau prohibiția din țările natale”, a punctat aceasta.

Seria prezentărilor în plen s-a încheiat cu lucrarea Aurei Martin, consilier superior la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, „Multiculturalismul și crizele identitare ale Uniunii Europene”. „Am ales să vorbesc despre multiculturalism pentru că acesta e o consecință a integrării și flexibilizării migrației. Acest tăvălug scăpat de sub control poate crea crize identitare, iar aceste crize se manifestă nu doar la nivelul individului, ci și la nivelul Uniunii Europene”, a punctat aceasta.

În cea de-a doua parte a conferinței au urmat lucrări pe cele trei secțiuni – „Migrația în context global”, „Politici de integrare a migranților” și „Migranți români, cetățeni europeni”. Manifestarea s-a încheiat cu lansarea cărții „Românii. Minoritatea comunitară decisivă pentru Italia de mâine”, semnată de Alina Harja și Guido Melis, tradusă de Sabin Drăgulin, la Editura Institutul European.

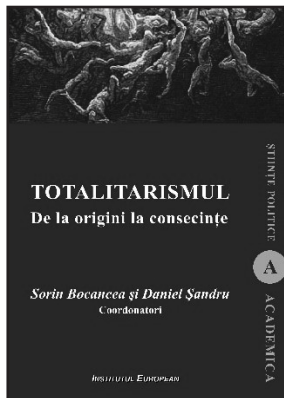

Totalitarismul. De la origini la consecințe

Autori: Sorin Bocancea și Daniel Șandru (coord.), Editura Institutul European, Iași

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 451
ISBN: 978-973-611-742-8

Volumul reunește contribuțiile participanților la Conferința Națională *Totalitarismul de la origini la consecințe*, organizată la Iași, în perioada 3-4 mai 2011, de Universitatea Petre Andrei din Iași din Iași și Deutsches Kulturzentrum Iași, în parteneriat cu Revista *Sfera Politicii*, Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (CICCR) și Revista *Observatorul Cultural*.

Din cuprins:

- Hannah Arendt. Critica totalitarismului
- Omul Nou cucerește capitalismul
- Totalitarismul și religia
- Strategii și metode totalitare
- Biserica și statul comunist. Dincolo de actualele mituri
- Petre Andrei. Prețul atitudinii antitotalitare
- Literatura sub totalitarism. Jocuri cu mai multe strategii
- Totalitarismul: ideologia anti-politică și birocrăția răului
- Redefinind politicul: răul și frica în lumea contemporană
- Conferința Totalitarismul de la origini la consecințe în texte și imagini

Concepte și teorii social-politice

Autor: Eugen Huzum, Editura Institutul European

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 300
ISBN: 978-973-611-805-0

Concepte și teorii social-politice oferă analize, prezentări și comentarii despre câteva dintre conceptele și teoriile cheie din teoria socială și politică recentă. Volumul se adresează în special celor care doresc să se inițieze – sau celor care încearcă să-i inițieze pe alții – în teoria și filosofia social-politică (mai ales cea contemporană). Conceptele abordate aparțin atât științei politice sau politologiei (teoriei politice empirice) cât și filosofiei politice (teoriei politice normative). Volumul este structurat în zece capitole. Fiecare capitol este dedicat unuia dintre următoarele concepte: „democrația deliberativă”, „democrația liberală”, „dreptatea socială”, „genul”, „geopolitica”, „globalizarea”, „ideologia”, „multiculturalismul”, „secularizarea” și „suveranitatea”. Capitolele sunt semnate, în ordinea menționării lor, de Viorel

Tuțui, Vasile Pleșca, Eugen Huzum, Cătălina-Daniela Răducu, Marian Țăranu, Bogdan Ștefanachi, Daniel Șandru, Cristina Emanuela Dascălu, Ioan Alexandru Tofan și Sorin Bocancea.

Din cuprins:

- Democratia deliberativa (Viorel Tutui); • Democratia liberala (Vasile Plesca); • Dreptatea sociala (Eugen Huzum); • Genul (Catalina-Daniela Raducu); • Geopolitica (Marian Taranu); • Globalizarea (Bogdan Stefanachi); • Ideologia (Daniel Sandru); • Multiculturalismul (Cristina Emanuela Dascalu); • Secularizarea (Ioan Alexandru Tofan); • Suveranitatea (Sorin Bocancea)

Index de Autori

Esther Aretxabala – After graduating in Political Science and Sociology from the Complutense University in Madrid 1989 and studying an International Master's degree in Leisure and Human Potential at the University of Deusto (Bilbao) in 1991, Mª Esther Aretxabala received her PhD in Philosophy and Education Sciences from the University of Deusto (Bilbao) in 1997. She is currently a member of the research team „Social and Cultural Challenges in a Changing World” at the „International Migrations” department of the University of Deusto (Bilbao).

Dana Bădulescu – Postdoctoral researcher, grantee of the Postdoctoral Programme Project “Applied social, human and political sciences. A programme of postdoctoral research training and scholarships in the field of human and political sciences”.

Cristian Bocancea – Profesor universitar doctor, Decan al Facultății de Drept din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași.

Silvia Bocancea – A absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” (1996) și studiile masterale, *Sisteme și Politici Publice Locale* (2001). Își finalizează teza de doctorat în istorie, cu tema „P. P. Carp – dimensiune politică, morală și spirituală”. În prezent, este lector drd. la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași. Domenii de interes: istorie politică, naționalisme. A publicat: „Era Nouă – un proiect de modernizare a României” (2009) în *Anuarul Universității „Petre Andrei”* din Iași; „P. P. Carp. Cariera politică a unui conservator convins” în *Sfera Politicii*, nr. 11/ noiembrie 2010, „A lawmaker in the modern age. P. P. Carp” în *Jurnalul de Studii Juridice*, nr. 1-2/ iunie 2011.

Daniela Cervinski – Drd. Facultatea de Științe Politice, Universitatea Babes-Bolyai, Cluj-Napoca.

Cristina-Elena Ciuntuc (Andriuță) – Drd. Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași.

Cătălina-Felicia Comănesci – Drd. Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași.

Andrei Cucu – Coordonator Birou de Presă și PR, Universitatea Petre Andrei din Iași.

Ioana (Cristea) Drăgulin – Doctorand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București. Licență, facultatea de Istorie, Universitatea din București, masterat facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea Hyperion din București.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție Sfera Politicii. Cercetător postdoctoral Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Dan Drugă – Lector. univ. drd. la Facultatea de Drept a Universității „Petre Andrei” din Iași.

Dana Larisa Drugă – Asistent univ. drd. la Facultatea de Drept a Universității „Petre Andrei” din Iași.

Gabriel Girigan – Doctorand, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca.

Sebastian Năstuță – Lect.univ.dr.în cadrul Facultății de Asistență socială și sociologie din cadrul Universității Petre Andrei din Iași.

Ciprian Nițu – Asistent universitar drd., Universitatea de Vest Timișoara.

Tudor Pitulac – Conf. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială.

Suzana Semeniuc – Jurnalist, Iașiul Universitar.

Wadim Strielkowski – Assistant Professor of Economics, Institute of economic studies, Faculty of social sciences, Charles University in Prague, Czech Republic.

Oana Surugiu – Drd., Facultatea de Filologie, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași.

Vladislav Șaran – Cercetător științific stagiar, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice a Academiei de Științe a Moldovei.

Bogdan Ștefanachi – Lect. Dr., Bursier, Academia Română, Filiala Iași.

Cristina Teodorescu – Cercetător postdoctoral – Centrul de Etică și Politici de Sănătate, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” Iași, Lector dr. – Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea „Petre Andrei” din Iași.

Ancuța-Daniela Tompea – Conf.univ.dr., este decan al Facultății de Asistență socială și sociologie din cadrul Universității Petre Andrei din Iași.

Ilarion Țiu – Asist. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București.

SUMMARY

Migration In A Global Context

Migration, Acculturation and Political Values	12
<i>Cristian Bocancea</i>	
Globalization, Development and Human Security	13
<i>Bogdan Ștefanachi</i>	
Immigration, Cosmopolitanism, and the Opening of Borders.....	24
<i>Ciprian Nițu</i>	

Migrant Integration Policy

Who is afraid of immigrants? Social predictors of fear of immigrants in Europe	35
<i>Sebastian Năstuță and Ancuța-Daniela Tompea</i>	
Migration and Integration. The Immigration Phenomenon and the Impact of Integration Programs on the Third - Country Nationals in Romania	45
<i>Daniela Cervinski</i>	
Between Assimilation and Accommodation: Migration and Translation Policies in Post-Communist Romania.....	56
<i>Oana Surugiu</i>	
Work Integration Social Enterprises. Devices for the promotion of social inclusion and labour activation of the most vulnerable immigrants. The case of the Basque Country	64
<i>Esther Aretxabala</i>	
Roma migrations in Central and Eastern Europe: from the Middle Ages until nowadays a case study of Czech-Slovak Roma migration trends and flows.....	78
<i>Wadim Strielkowski</i>	
Rushdie The 'Translated Man'	87
<i>Dana Bădulescu</i>	

Romanian Migrants, European Citizens

The migration flow from a historical perspective. Case study: Romanians from Italy 1990-2010	97
<i>Sabin Drăgulin</i>	
„One-way ticket” Romanian Migration at the beginning of the 20th century	105
<i>Silvia Bocancea</i>	
The Illegal Migration of Romanians in 1989. Socio-Demographic Aspects.....	116
<i>Ilarion Țiu</i>	
European Union legislation on migration	123
<i>Dan Drugă</i>	
Management of migration flows in the European Union	132
<i>Dana Larisa Drugă</i>	
Migrația forței de muncă în Uniunea Europeană. Impuls al dezvoltării generale.....	141
<i>Vladislav Șaran</i>	

Romanian Politics an Migrations in Italy. Case Study: the Party of Romanians in Italy – Romanian Identity.....	148
<i>Ioana (Cristea) Drăgulin</i>	
The image of the romanian immigrants in the international press: myth or reality?.....	156
<i>Cătălina-Felicia Comăneci</i>	
Principle of communicating cities. Dimensions of urban-urban migration in the early '90s in Romania	165
<i>Tudor Pitulac</i>	
Migration of Romanian Doctors: a Qualitative Study on the Perceptions of Romanian Doctors who practiced Abroad	176
<i>Cristina Teodorescu</i>	
Socio-economic effects of migration after 1989. Study case: Feldru, Transylvania	184
<i>Gabriel Girigan</i>	
The Migration Phenomenon from the Perspective of the Scholar Adrian Marino	192
<i>Cristina-Elena Ciuntuc (Andriuță)</i>	
Event	
The Evolution of Migration, in debate at „Petre Andrei” University	199
<i>Suzana Semenciuc and Andrei Cucu</i>	
Signals	204
Index of authors	205
Summary	207

Migration. New Dimensions Of An Old Phenomenon

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
 Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
 Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
 Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
 legilor în vigoare.

Articolele trimise către *Sfera politicii* trebuie să respecte următoarele condiții și să fie redactate potrivit modelului de mai jos

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 750 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 18.000-25.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmines, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originară a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originară, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

DEUTSCHES
KULTUR-
ZENTRUM
IASI

Universitatea „Petre Andrei” din Iași și Deutsches Kulturzentrum Iași

în colaborare cu

Revista Sfera Politicii

organizează

Conferința Internațională

Migrația. Noile dimensiuni ale unui vechi fenomen

coordonatori:

Conf.univ.dr. Sorin Bocancea și Conf.univ.dr. Anca Tompea

Cu sprijinul

RAMADA
IASI CITY CENTER

IASUL
UNIVERSITAR
Totul despre universități

3 noiembrie 2011

Universitatea "Petre Andrei" din Iași

Str. Grigore Ghica Vodă 13

ISSN: 1221-6720